تەفسیری رەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی [٧]

نووسینی

مەلا مەحموودی گەلاڵەیی

جزمی[١٤]

تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی حەوتەم

نووسینی

مەلا مەحموودی گەڵاڵەیی

جزمی (١٤)

بسم الله الرحمن الرحيم

✍ تەفسیری رەوان بۆ تێگەیشتنی قورئان.

✍ نوسینی : مەلا مەحموودی گەلاڵەیی.

✍ چاپی یەکەم.

✍ چاپخانەی ئۆفسێتی تیشك.

✍ تیراژ: (٥٠٠) دانە.

✍ ژمارەی سپاردن : (٢٢٩)ی ساڵی (٢٠٠٠)

بسم الله الرحمن الرحيم

سورەتی الحجر

ئەم سورەتە ناوی سورەتی (الحجر)ە چونکە چیرۆکی ((ئەصحابول حیجر))ی تێدایە، ئەمانە گەلی (ثمود)ن. حیجر شوێنێکە لەنێوان مەدینەو شامدا.

پەیوەندی ئەم سورەتە لەگەڵ سورەتی ئیبراهیم لەچەند رویەکەوەیە:

١- لەبارەی سەرەتاوە: هەردوو سورەتەکە بەوەصفو پێدا هەڵدانی قورئان دەست پێ دەکەن.

٢- لەبارەی ناوەرۆکەوە: لەهەردوکیاندا وەصفی ئاسمانەکانو زەوی کراوە. لەهەردوکیاندا بەشێک لەچیرۆکی حەزرەتی ئیبراهیمو چیرۆکی پێغەمبەرەکانی تر هەیە. بەمەبەستی دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺو بۆ تەسەللادانەوەی لەو ئەزیەتو نارەحەتیەی لەقورەیشییەکانەوە تووشی دەبوو. ئەو ئەزیەتو نارەحەتیە دەخاتەوە بیری پێغەمبەر ﷺ کە پێغەمبەرانی تر لەلایەن گەلەکانیانەوە تووشیان بووەو لەئاکاما سەرکەوتن بۆ پێغەمبەرەکانیان بووە. هەندێ جاریش موناقەشەی کافرەکان دەکاو بۆڕیان دەدا.

٣- لەبارەی کۆتاییشەوە: موناسەبەی ئەم سورەتە بەسورەتی ئیبراهیمەوە لەم روەوەیە. لەکۆتایی سورەتی ئیبراهیمدا وەصفی حاڵو وەزعی کافرەکان لەرۆژی قیامەتدا دەکاو دەفەرموێ: ﴿**وبرزوا لله الواحد القهار، وترى المجرمين يومئذ مقرنين في الأصفاد، سرابيلهم من قطران، وتغشى وجوههم النار**﴾ لەکۆتایی ئەم سورتەشدا فەرمووی: ﴿**ربما يود الذين كفروا لو كانوا مسلمين**﴾ هەواڵی ئەوەمان دەداتێ کە تاوانبارو کافرەکان: ئەوانەی کە مانەوەیان لەناو ئاگردا درێژە دەکێشی، دەبینن موسوڵمانە تاوانبارەکان؛

ئەوانەی هاوەڵیان بۆ خـودا دانـەناوە لـەدۆزەخ رزگاریـان دەبـێ، ئاواتـەخوازی ئەوە دەبن‌و خۆزگە دەخوازن: کە ئەوانیش لەدونیادا موسوڵمان بوونایە..

دوا ئایەتی سورەتی ئیبراهیم بەوەصفی قورئان کۆتایی پێ دێ. سورەتی حیجریـش بـەوەصفی قورئـان دەسـت پـێ دەکـا. ﴿تلك آيات الكتاب وقـرآن مبين﴾ لێکچواندنی کۆتایی سورەتی ئیبراهیم‌و سەرەتای حیجر ئەمیش جۆرە پەیوەندییەکە.

سورەتی (الحجر) مەککی‌یەو نەوەدو نۆ ئایەتە.

مەبەستە سەرەکییەکانی ئـەم سـورەتە وەکـوو هێڵێکـی گشـتی سـورەتە مەککییەکانی تر لەم تەوەرانەدا دەسوڕێنەوە:

١- چەسپاندنی تاک‌و تەنـهایی خـوداو راسـتی پێغەمبەرایـەتی‌و زینـدو بوونەوەو حیساب‌و لێکۆڵینەوەو پاداش‌و سزا.

٢- بیرخسـتنەوەو دەستنیشـانکردنی هۆکـاری لـەناوچوونی ملـهوڕانی مێژوو بەدرۆخەرەوانی پێغەمبەران.

بۆیە: سورەتەکە بەهەڕەشەو ترساندن‌و سەرزەنشتکردن دەست پێ دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿ربمـا يـود الذيـن كفـروا لـو كـانوا مسـلمين. ذرهـم يـأكلوا ويتمتعوا ويلههم الأمل فسوف يعلمون﴾.

سورەتی (الحجر) بەشێوەیەکی گشتی ئەم باسانەی لەخۆ گرتووە:

١- موناقەشەو چەندوچون لەگەڵ کافرو موشریکەکان؛ دان‌و سانی نێـوان ئـەوان‌و پێغەمبـەران؛ هـەر لەحـەزرەتی نووحـەوە تـا دەگاتـە پێغەمبـەری ئاخرزەمان. ﴿ولقد ارسلنا من قبلك في شيع الأولين. وما يأتيهم من رسول الا كانوا به يستهزئون﴾(ئایەتی ١٠-١١).

٢- بەڵگـە هێنانـەوە لەسـەر هـەبوونی خـودای تـاک‌و تـەنیاو بـەتواناو دەسەڵات.

٣- چەسپاندنی راستی نیگا بۆ پێغەمبەر ﷺ.

٤- چیرۆکی ئادەمو حەواو سوژدە بردنی فریشتەکانو سەرپێچیکردنی شەیتان.

٥- حاڵو وەزعی بەدبەختەکان لەناو ئاگرداو حاڵی خودا پەرستانو بەختەوەران لەبەهەشتدا.

٦- دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ بەگێڕانەوەی سەرگورشتەی پێغەمبەرانی وەکوو: لوطو شوعەیبو صالح لەگەڵ نەتەوەکانیان.

٧- باسکردنی نیعمەتەکانی خودا بەسەر پێغەمبەرەوە کە هەر گرنگیان قورئانی پیرۆزە.

وەصفی قورئان و هەڕەشەکردن لەکافرەکان

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓر تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ كَانُوا۟ مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا۟ وَيَتَمَتَّعُوا۟ وَيُلْهِهِمُ ٱلْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴿٥﴾

﴿الر﴾ دەبێ ئەم جۆرە پیتانە بەجیا جیا بخوێندرێنەوە (الف، لام، را) دەربارەی ماناو مەبەست بەهێنانی ئەم جۆرە پیتانە چەند رایەک هەیە، لەسەرەتای سورەتی (البقرة)دا ئاماژەمان پێ کردوون. یەکێک لەو مانایانە

ئاگادار کردنەوەی عەرەبەکانە بەئیعجازو سەرئاسایی قورئان لەرووی بەلاغەتو فەصاحەتەوەو تەحەددا کردنی ئەوانو ئادەمیزادانی تریشە کە ناتوانن وێنەی کورتترین سورەتی سەرەتی بێنن. بەعەرەبەکان دەفەرموێ: قورئان بەزمانی ئێوە نازڵ بووە، وشەکانی لەو جۆرە پیتانە پێک هاتوون، دە ئێوە ئەگەر دەڵێن: ئەمە لەخوداوە نەهاتووە (ئەوە عەرزو ئەوە گەز) دەبتوانن وێنەی سورەتێکی ئەم قورئانە بخەنە روو.

﴿تلك آيات الكتاب وقرآن مبين﴾ ئەم ئایەتانەی لەم سورەتەدان، ئایاتی نامەیەکی ئاسمانی کامڵو تەواون لەهەموو رویەکەوە، ئایاتی قورئانێکی رونکەرەوەو مانا ئاشکراو هیدایەت ئامێزە. کە ئەوپەڕی بەلاغەتو فەصاحەتی تێدا کۆبۆتەوە. لەناو نامە ئاسمانییەکاندا تاقە کتێبە، لەهەموو رویەکەوە پەسندە، پەندو ئامۆژگاریو حوکمو یاسای ژیانی لەخۆگرتووە. بەکوردیو کورتی کتێبی خودایەو قورئانەو سەرچاوەکەی لەلەوحولمەحفوظدایە!!

﴿ربما يود الذين كفروا لو كانوا مسلمين﴾ ئەمە هەواڵی یەزدانە دەربارەی کافرو موشریکەکان، کە لەرۆژی قیامەتدا لەهەڵوێستی خۆیان پەشیمان دەبنەوەو ئاواتەخوازی ئەوە دەبنو دەڵێن: خۆزگە ئێمەش موسوڵمان بووینایە.

جا ئەم پەشیمان بوونەوە ئایا لەکاتی گیان دەرچووندایە؟ یان رۆژی قیامەت کە حاڵو وەزعی خۆیانو موسوڵمانان دەبینن؟ یان ئەو کاتە دەبێ کە دەبینن موسوڵمانان بەسەلامەتی بەسەر پردی سیراطدا تێدەپەڕن؟ یان ئەو کاتە دەبێ: کە موسوڵمانە تاوانبارەکان دوای سزادانیان لەسەر تاوانەکانیان رزگاریان دەبێ؟ ئەمانە راو بۆچونی زانایانی ئیسلامن.

پرسیارێک دێتە پێشەوە: بۆچی وشەی (ربما) کە بۆ تەقلیلە لەم شوێنەدا بەکار هێنراوە؟ خۆ تەمەننا کردنی ئیمانو ئیسلام لەم شوێنانەدا گرنگو حەتمیو زۆر گەورەو بەهەندە!

لەوەلامدا دەگوترێ: بۆیە وشەی (ربما)ی بەکارهێناوە، چونکە ئەو نارەحەتیو چەرمەسەرییەی تووشی دەبن وایان دەتاسێنێو ئەوەندە پەشۆکاوو شڵەژاو دەبن تەمەننا کردنو ئاواتە خوازیشیان لەبیردەچێتەوە، مەگەر لەبڕێ مەوقیفدا: کە تۆزێک وەسەرخۆ دێنەوە تەمەننای موسوڵمانی بکەن!

یان مەبەستەکە ئەوەبێ، پەشیمانبوونەوە هەر چەندە کەمیش بێ حەق وایە خۆتانی لێ بپارێزن، چونکە ئادەمیزادی عاقڵو ژیر خۆ لەشتێک دەپارێزێ کە گومانی ئەوەی لێ بکا تێیدا تووشی غەمو نارەحەتی دەبێ، وەکوو چۆن خۆی لەغەمو نارەحەتییەک دەپارێزێ کە دڵنیایە تووشی دێ، عاقڵ مەند ئەو کەسەیە خۆ لەپەشیمانبوونەوەی کەم بپارێزێ وەکوو چۆن خۆی لەپەشیمانبوونەوەی زۆر دەپارێزێ!

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿**ولو ترى اذ وقفوا على النار، فقالوا: ياليتنا نردّ ولا نكذّب بآيات ربنا ونكون من المسلمين**﴾**الأنعام/٢٧**.

طبەرانی لەئەبو موساوە ریوایەتێکی هێناوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: کە دۆزەخییەکان لەدۆزەخدا کۆبوونەوە، وەندێکی خردا مەیلی لێ بێ موسوڵمانیشیان لەگەڵ دەکەون، جاکافرەکان بەموسوڵمانەکان دەڵێن: ئەرێ ئێوە موسوڵمان نەبوون؟ دەڵێن: بەڵێ ئێمە موسوڵمان بووین. کافرەکان پێیان دەڵێن: دەی باشە ئەوە موسوڵمانیەتیەکەتان هیچ فریاتان نەکەوت؟ ئێوە وەکوو ئێمە خرانە ناو ئاگرەوە؟؟ ئیتر پەروەردگار کە ئەمە دەبیسێ فەرمان دەدا کێ ئەهلی قیبلە بووە لەدۆزەخ دەریان بێنن، دەریان دێنن جا کە کافرەکان ئەوحاڵە دەبینن دەڵێن: خۆزگە ئێمەش موسوڵمان بووینایە ئێستا

وەکوو ئەوان لەدۆزەخ دەرچویینایە. ئەمجار پێغەمبەر ﷺ ئەم دوئایەتەی سەرەتای سورەتی (**الحجر**)ی خوێندەوە..

ئەمجار پەروەردگار هەڕەشەی توند ئاڕاستەی کافرەکانی مەککە دەکاو، فەرمان بەپێغەمبەر ﷺ دەکاو دەفەرموێ: ﴿ذَرۡهُمۡ يَأۡكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلۡهِهِمُ ٱلۡأَمَلُ﴾ ئەی موحەممەد! واز لەکافرەکان بێنە، لێیان بگەڕێ با لەبێ ئاگایی خۆیاندا بمێننەوە، لەززەت لەژیان وەربگرن، وەکوو ئاژەڵ بخۆنو بخۆنەوە، هیواو ئارەزۆی تەمەندرێژیو دەستکەوتنیماڵو سامانو پلەو پایە مردنیان لەبیر بەرێتەوە، لەدەریای هیواو ئاواتی دونیاییدا پێمەلە بکەن، راستی هاتنی رۆژی قیامەتو راستی پێغەمبەرایەتی تۆیان لەدڵو دەروونیاندا نەچەسپێو کوێرانە رەتی بکەنەوە.

﴿فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ﴾ لەوە بەولاوە ئاکامو جەزای کردەوەو هەڵوێستەکانیان دەزانن، بۆیان مەعلووم دەبێ چەند خەسارەتمەندو ماڵ کاولن.

واتە: بەتەما موسوڵمانبونی ئەوانە مەبە، ئەوانە نایەنە سەر ئایینو موسوڵمان نابن، بیانترسێنی یان وازیان لێ بێنی چوون یەکە، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**قل: تمتعوا فان مصيركم الى النار**﴾ **ابراهيم**/٣٠.

ئەحمەدو طبەرانیو بەیهەقی لەعەمری کوڕی شوعەیبەوە فەرموودەیەکی بەمەرفووعی هێناوە دەفەرموێ: (**صلاح أول هذه الأمة بالزهد واليقين، ويهلك آخرها بالبخل والأمل**) هاتیو خۆشبەختی پێشینانی ئەم نەتەوەی ئیسلامە بەهۆی زوهدو یەقینەوە بوو، لەناوچوونی ئەم نەتەوەیە بەهۆی بەخیلیو ئەمەلی دوورو درێژەوە دەبێ.

ئیمامی عەلی ﷺ دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: لەدوو شت ترسم لێتان هەیە: ئەمەلی درێژو شوێنکەوتنی هەواو ئارەزۆبازی، چونکە ئەمەلی

درێژ قیامەتتان لەیاد دەباتەوە، شوێنکەوتنی هەواو ئارەزۆ لەرێبازی حەق لاتان دەدا.

ئەمجار دوای هەرەشە کردن لەوانەی پێغەمبەر بەدرۆ دەخەنەوە هۆی دواکەوتنی هاتنی عەزاب بۆ سەریان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَهْلَكْنَامِنْ قَرْيَةٍ إِلاَّ وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ﴾ واتە: داب‌و نەرێتی خودا بۆ هەموو گەل‌و نەتەوەیەک، یەک جۆرە، دانیشتووی هیچ گوندو شارێک نافەوتێنێ، هەتا بەڵگەیان لەسەر راست نەکاتەوەو بیانوویان نەبڕێ. هەموو گەل‌و نەتەوەیەک رەهنومایی دەکا، رێگەی راست‌و حەقیان نیشان دەدا، جا کە کاتی لەناوچونیان هات‌و ئەجەلیان هات لەناویان دەبا.

بەکورتی خودا سزادانی هیچ گەل‌و نەتەوەیەک لەکاتی دیاریکراوداو، دوا ناخا هەروەکوو پێشیشی ناخا، لەناوبردنی هەموو گەل‌و نەتەوەیەک ئەجەلێکی دیاریکراوی هەیەو لەلەوحولمەحفوظدا نووسراوە. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿لکل اجل کتاب﴾الرعد/٣٨. یان دەفەرموێ: **﴿ولکل امة اجل، فاذا جاء اجلهم لایستأخرون ساعة ولا یستقدمون﴾ الأعراف/٣٤.**

مەبەست لەم ئایەتانە ئەوەیە: ئەگەر خودا بیویستایە زووعەزابی کافرەکان بدا زوو عەزابی دەدان‌و لەناوی دەبردن! بەلام حیکمەتی خودا داخوازی ئەوە بووە مۆڵەتیان بدا بۆ ئەوەی پەشیمان ببنەوە، بۆ هەموو گەل‌و نەتەوەیەک ئەجەلێکی دیاریکراویان هەیە پاش‌و پێش ناکا.

﴿مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وما یستأخرون﴾ لەناوچوونی هیچ گەل‌و نەتەوەیەک پێش هاتنی ئەجەلی خۆی نایەتەدی. هەر کاتێکیش ئەجەلیان هات دوا ناخرێ! ئەمە ئاگادار کردنەوەیە بۆ دانیشتوانی مەککەو دەوروبەری بۆ ئەوەی واز لەبتپەرستی‌و هاوەڵدانان بۆ خودا بهێنن، چونکە ئەو بتپەرستی‌و هاوەڵدانانە دەبێتە هۆی لەناوچوونیان بەسزا. بابەدواخستنی عەزاب لەخۆیان

بایی نەبن، سزاو عەزابیان بۆ پەزمەندە کراوە، هەر کاتێ وەختی هات پاش‌و پێش ناکا.

نامەی دیاریکراوو تەمەنی دیاریکراوو نەخشە بۆ کێشراو خودا دەیدا بەگەل‌و نەتەوەو دانیشتووی شارو شاروچکەکان بۆ ئەوەی بەگوێرەی نامەی خودا هەڵس‌و کەوت بکەن، بەگوێرەی کردارو هەڵس‌و کەوتیان تەمەنیان دەست نیشان دەکرێ! ئەگەر ئەوان ئیمان بهێنن‌و چاکەکارو صالح‌و عەداڵەتکاربن خودا تەمەنیان درێژ دەکا، ژیانی سەربەستی‌و ئازادی دەگوزەرێنن، هەتا بەگوێرەی بەرنامەی خودا کار بکەن ئیشیان باشە، کە لایان داو وازیان لەو بەهابنەڕەتیانە هێناو تەنانەت کەمینەیەکی خێریشیان تێدا نەماوە، کەس نەبوو ڕەهنومایی خەڵک بکا بۆ خوداپەرستی‌و چاکەکاری ئەو کاتە وەختی لەناو چوونیانە، جا یان سەرلەبەر قاڕەبڕیان دەکاو دەپوکێنەوەو هەبوونیان لەدەست دەدەن، یان سەروەری‌و باڵادەستییان لێ دەستێنێتەوە، بەژیانی کولەمەرگی‌و ژێردەستەیی ژیان بەسەر دەبەن مردنەکەیان باشترە لەو ژیانە پڕ ناسوورو دەردی سەریە.

دەگوترێ: کەی ئەمە وایە؟! ئەوەتا چەندەها گەل‌و نەتەوە هەن، بێ بڕوان، چاکەکار نین، صالح نین، عەداڵەتکار نین، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بەهێزن دەوڵەمەندن، بەردەوامن لەژیاندا پێشکەوتوون...هتد.

لەوەڵامدا دەڵێین: ئەمە وەهم‌و بێ بناغەیە، هەر گەل‌و نەتەوەیەک ئاوابێ‌و لەژیانی خۆشدا بێ دەبێ کەمینەیەکی خێریان تێدا مابێ، دەبێ ڕەوشتێکیان هەبێ شیاوی ئەو سەروەرییە بن، دەبێ بەشێوەیەک لەشێوەکان چاکەکار بن، دەبێ جۆرە عەداڵەتکارییەکیان تێدا مابێ‌و بەم بەها پیرۆزانەوە دەژین لەگەڵ نەیان مان لەناو دەچن!

چونکە سـونـنەتی خـودا نـەگۆڕاوەو نـاگۆڕێ، هـەموو گـەلو نەتەوەیـەک بەگوێرەی کردەوەکانیان تەمەنیان بۆ دیاری دەکرێ! ژیانی دونیایان بەگوێرەی کردەوەکانیان بۆ خۆش دەبێ!

بڕێ بێ ئەدەبی کافرەکان
لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ رەتدانەوە دەمکوتکردنیان

وَقَالُوا۟ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَّوْ مَا تَأْتِينَا بِٱلْمَلَـٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا۟ إِذًا مُّنظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى شِيَعِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُۥ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا۟ فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوٓا۟ إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَـٰرُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

دوای ئـەوەی پـەروەردگار هەڕەشـەی تونـدی ئاڕاسـتەی کافرەکـان کـرد، ئەمجار شوبهەو ئینکاریکردنیان بۆ پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد ﷺ

باس دەکا، بێ ئەدەبیو ناماقوڵیەکانیان بەرامبەر پێغەمبەر ﷺ روون دەکاتەوە. ئەمجار ئەوەش رادەگەیەنێ: کە داب‌و نەرێتی ئەو نەفامانە بەدرێژایی مێژوو لەگەڵ پێغەمبەرەکاندا چون یەکە، هەموو پێغەمبەرانی پێش تۆ ئاوا بێ ئەدەبییان دەربارە کراوەو بەشتی ناشیرین تۆمەتبار کراون، بەدرۆیان خستوونەوە، پێغەمبەرەکان لەبەرامبەر نەفامیو سەررەقی گەلەکانیاندا خۆڕاگرو پشوو درێژ بوون، ئەتۆش ئەی موحەممەد! چاو لەئەوان بکەو لەبەرامبەر نەفامی ئەو عەرەبە موشریکانەدا خۆگر بە، پەیامی خۆت بگەیەنە.

قەتادە دەڵێ: ئەوانەی بێ ئەدەبییان لەخزمەت پێغەمبەردا کرد: عەبدوڵلای کوڕی ئەبی ئومەیەو نەضری کوڕی حاریثو نەوفەلی کوڕی خووەیلیدو وەلیدی کوڕی موغەیر▪ بوون، هەموویان ریش سپیو پیاو ماقوڵی قورەیشییەکان بوون دەفەرموێ: ﴿وَقَالُوا: يَاأَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ﴾ کافر▪ قورەیشییەکان لەرووی گاڵتەپێکردنو ئەزیەتدانی پێغەمبەرەوە دەیانگوت: ئەی ئەو کەسەی لافی ئەوە لێ دەدەی گوایە پێغەمبەریو نیگات بۆ دێو قورئانت بۆ نازڵکراوە: تۆ شێتی، بەراستی نەفامی لەوەدا: کە بانگمان دەکەی بۆ ئەوەی واز لەئایینی باوکو باپیری خۆمان بهێنین‌و شوێن تۆ بکەوین، وازمان لێ بێنەو ئێمە شوێن شێتی وەکوو تۆ ناکەوین!! ئەمە پاداشی ئەو نەفامانە بوو بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەو قورئانی بۆ هێنابوون، شارەزای رێبازی حەقی دەکردن، ئەوان بەشێتیان دەزانیو بوختانیان بۆ دەکردو جۆرەها تۆمەتو قسەی ناشیرینییان بۆ هەڵدەبەست. داوای سەیرو سەمەرەیان لێ دەکرد، پێیان دەگوت: ﴿لَوْمَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ ئەگەر تۆ راست دەکەی پێغەمبەری؟ بۆچی فریشتەمان بۆ ناهێنی شایەدی بدەن لەسەر راستی پێغەمبەرایەتیەکەتو پشتگیریت بکەن لەهەڕەشەکانتدا. بۆچی کێوەکانی دەوروبەری مەککەمان بۆ لانابەیی و کانیاومان بۆ

هەڵناقوڵێنی؟ ئاوا بەوجۆرە جۆرەها پەڵپیان لێ دەگرت وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**لولا انزل اليه ملك، فيكون معه نذيراً**﴾**الفرقان/٧**. یان دەفەرموێ: ﴿**وقال الذين لا يرجون لقاءنا: لولا نزل علينا الملائكة، أو نرى ربنا، لقد استكبروا في انفسهم، وعتوا عتوا كبيراً**﴾**الفرقان/٢١**. لەشوێنێکی تردا قورئان قسەی فیرعەونمان بۆ دەگێڕێتەوە: کە ئاڕاستەی حەزرەتی موسای کرد. دەفەرموێ: ﴿**فلولا القي عليه اسورة من ذهب، او جاء معه الملائكة مقترين**﴾**الزخرف/٥٣**.

بەڵێ: داوا کردنی هاتنە خوارەوەی فریشتە لەم سورەتەو لەسورەتەکانی تریش دا دووبارە بۆتەوە، داواکە لەپێغەمبەری ئیسلامو پێغەمبەرەکانی تریش کراوە، ئەمە دیاردەیەکێ بووە لەدیارەکانی نەفامی، قەدر نەزانییانە بۆ ئادەمیزاد: کە خودا ڕێزی لێ ناون، پلەو پایەی پێغەمبەرایەتی لەئەو رەگەزەدا داناوە، لەو رەگەزەدا کەسانێکێ: کە شیاوی ئەو پلەو پایەیەن دەیانکاتە پێغەمبەرو ئەو شکۆمەندییەیان دەداتێ.

ئەمجار بۆ رەتدانەوەی ئەو بێ عەقڵیو نەفامییە، پەروەردگار دابو نەرێتی نەگۆڕی خۆی باس دەکا: کە هەر کاتێ فریشتەی ناردن بۆ سەریان بۆ بەهیلاکبردنیانە.

دەفەرموێ: ﴿مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُّنظَرِينَ﴾ ئێمە فریشتە نانێرینە خوار بۆ سەریان، ئیللا کە دەیانێرینە خوارێ بەشێوەیەکی حەقو بەمەبەستی حیکمەتو بەرژەوەندییەکە خۆمان دەیزانین.

فریشتە نانێردرێن بۆ سەر پێغەمبەرێکێ لەپێغەمبەران مەگەر بۆ لەناوبردنی بەدرۆخەرەوەکانی گەلەکەی، بۆ فەوتاندنی ئەوانەی بەپیر بانگەوازی پێغەمبەرەکەوە نەچوون، ئەمەش لەکاتێکدایە: کە تەمەنی ئەو گەلە کۆتایی هاتبێ و کاتی لەناوبردنیان بێ! ئیتر پاشو پێش تێدا کردن ناکرێ. مۆڵەتدانو دواخستنی عەزابەکە نیە.

ئێمە فریشتە نانێرین، چ سودێک هەیە لەوەدا لەئاسمانەوە فریشتە بنێرینە خوارێو ئێوە بیانبینن؟؟! چونکە ئێوە ئەگەر بیانبینن دەبێ لەسەر شێوەی ئادەمیزاد بیانبینن، ئەگینا ئێوە هێزی بینینی ئەوانتان نیە، ئەوان عالەمێکی جوداوازن لەئێوە، جا ئەو کاتە ئەگەر ئەوان بڵێن: ئێمە فریشتەین بەدرۆیان دەخەنەوە، چونکە ئەوان لەسەر شێوەی ئاسایی ئێوە دەبینرێن. ئەو کاتە سەرتان لێ تێک دەچێ! وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: **﴿ولو جعلناه ملكاً لجعلناه رجلاً وللبسنا عليهم ما يلبسون﴾الأنعام/٩**. هاتنە خوارەوەی فریشتە زەرەرو زیانی ئەوانی تێدایە، چونکە ئێمە ئەگەر فریشتە بنێرینە خوارێ بۆ لەناوبردنیانە **﴿وما كانوا اذاً منظرين﴾** ئەو کاتە هیچ مۆڵەت نادرێنو عەزابی ریشەکێشکەریان بەسەردا دەدرێو دەیانفەوتێنین. دابو نەرێتی ئێمە لەگەڵ گەلەپێشینەکان وا هاتووە هەرکاتێ پەلپی نازڵکردنی موعجیزەیەکیان گرتبێو موعجیزەکە هاتبێتە جێو ئیمانیان پێ نەهێنابێ یەکسەر بەعەزاب لەناومان بردون! کەوابێ با واز لەو داوا کردنە بهێنین!!

ئەمجار پەروەردگار رەدی گوتەی کافرەکان دەداتەوە کە دەڵێن: پێغەمبەر شێتەو پەتەرییە. دەفەرموێ: **﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾** ئێوە گەلێکی گومڕاو سەرلێ شێواون، گاڵتە بەپێغەمبەری ئێمە دەکەن، گاڵتەپێکردنەکەتان زیانی پێ ناگەیەنێ، چونکە ئێمە ئەو قورئانەمان نازڵ کردوە، ئێمە پارێزگاری دەکەین ناهێڵین زیادو کەمی تێدا بکرێ، گۆڕانکاری تێدا بکرێ، کەس ناتوانێ بەرەنگاری بکا. ئەمە تایبەتمەندییەکی قورئانەو هیچ نامەیەکی تر ئەم تایبەتمەندییەی نیە، خودا بۆ خۆی بە عۆدەی پارێزگاری کردنی بووەو دەیپارێزێ!

ئەمجار تەسەللای پێغەمبەر ﷺ دەداتەوە لەسەر ئەو نەفامییەی گەلەکەی بەرانبەری دەکەنو بەشێتی لەقەڵەم دەدەن، تەسەللای بەوە دەداتەوە

کە ئەو جۆرە هەڵس‌و کەوتانەی گەلەکەی بەرامبەری دەینوێنن داب‌و نەریتێکی گەلە ستەمکارەکانی پێشووە، ئەوانیش هەمان هەڵس‌و کەوتیان بەرامبەر پێغەمبەرەکانیان کردوە. ئەو ناخۆشیەی توشی تۆ بووە توشی پێغەمبەرەکانی پێشوش بووە، ئێمە پێغەمبەرەکانمان یارمەتی دان‌و ستەمکارەکانمان تێک شکاندن، لەگەڵ تۆش‌و گەلەکەتدا هەمان هەڵس‌و کەوت دەکەین. دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ﴾ بێگومان ئێمە لەپێش رەوانەکردنی تۆدا چەند پێغەمبەری ترمان رەوانە کردوون بۆ سەر نەتەوە پێشینەکان، بۆ سەر هۆزو تاقم‌و کۆڕو کۆمەڵی جیاجیای ئادەمیزاد، داوای یەکتاپەرستی‌و برواهێنان بەزیندوبوونەوەو هاتنی رۆژی قیامەتیان لێکردوون، بەڵگەو دەلیلی ئاشکراو روونیان لەسەر راستی پەیامەکەیان نواندوە، ﴿وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ بەلام هەر پێغەمبەرێک هاتبێتە سەریان‌و داوای ئیمانهێنانی لێ کردبن ئیللا گاڵتەیان پێ کردوە، پەیامەکەیان رەتکردۆتەوە.

رستەی ﴿مايأتيهم...﴾ حیکایەتی حاڵی رابوردوە، چونکە (ما) کاتێک دەچێتە سەرفیعلی موضاریع کە بەمانا حاڵ بێ، کاتێکیش دەچێتە سەر فیعلی ماضی: کە لەزمانی حاڵەوە نزیک بێ.

﴿كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ، لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ﴾ هەر بەو جۆرە قورئان دەخەینە دڵی تاونبارانەوە، حاڵیان وایە ئیمانی پێ ناهێنن‌و بەلایانەوە کتێبێکی پەسند نیە، چونکە لەدڵیاندا ئامادەباشی وەرگرتنی کەلامی حەق نیە، بەروناکایی چرای هیدایەت دڵیان روناک نابێتەوە، وەکوو چۆن حاڵ‌و وەزعی گەلەپێشینەکانیش ئاوا بوو، هەمان هەڵوێستیان نواند بەرامبەر ئەو پەیامەی لەخوداوە بۆیان نێردرا. ئەمە ئەگەر راناوی (نسلكه) بگەرێتەوە بۆ قورئان.

دەشگونجێ بگەڕێتەوە بۆ شیرک ئەو کاتە ماناکەی بەم جۆرە دەبێ: دەفەرموێ: ئێمە بەدرۆخستنەوەی پەیامی یەزدانی دەخەینە دڵی تاوانبارانەوە: ئەوانەی شوێن هیدایەتی خودا ناکەون، بێگومان ئەو بەدرۆخستنەوەو کوفرو شەریک دانانەی خرابوە دڵی تاونبارانی رابوردووەوە، دەیخەینە دڵی تاونبارانی سەردەمی تۆو ئەوانەی لەوەدوا دێنە گۆڕەپانی ژینەوە! سوننەتو دابو نەریتی خودا دەربارەی گەلەپێشینەکان، ئەوانەی پێغەمبەریان بۆ سەرنێردراون رونو ئاشکرایە، بریتی بووە لەوە: کە ریسوایان بکا، کوفرو گاڵتەکردن بەپەیامی خودای خستۆتە ناو دڵیانەوەو پاشان لەناوی بردون، سەرکەوتنو پیرۆزی بەشو باری پێغەمبەرانو موسوڵمانان بووە، تاوانبارانی لەناوبردونو پێغەمبەرانو شوێنکەوتوانیانی سەرفرازی دونیاو قیامەت کردون.

ئەتۆش ئەی موحەممەد! سەیری ئەوپێغەمبەرانە بکە چییان بەسەرهات لەگەڵ گەلە سەرڕەقە بەدرۆخەرەوەکانیان. دڵنیابە سوننەتی ئێمە ناگۆڕێو چیمان بەتاوانبارانی رابردو کرد، هەمان دەردو عەزاب تووشی تاوانبارانی تریش دەکەین. چۆن یارمەتی پێغەمبەرانی پێشوومان دا ئاواش یارمەتی تۆ دەدەین.

بەدرێژایی مێژوو کافرو خوانەناسو بەدرۆخەرەوەکان لەسەنگەری دژایەتیدان بەرامبەر یەکتاپەرستانو پێغەمبەران، بەرامبەر حەقو حەقخوازان هەموویان یەک هەڵوێستن، وەکوو دەگوترێ: (الکفر ملة واحدة) پێویستە موسوڵمانانیش یەک هەڵوێست بن یەک بەرژەوەندییان هەبێ، بۆ یەک مەبەست هەوڵو تەقەڵلا بدەن، لەپێناو ئایینی خودادا خۆیان بکەنە قوربانیو ماندو نەناس بن، بەماڵو گیان تێبکۆشن بۆ ئەوەی وشەی (لا اله الا الله، محمد رسول الله) بەرقەرارو، پایەدار بێ.

ئەمجار سیباقی قورئان نمونەیەکی قێزەونی سەررەقانەی ئەو کافرو تاونبارانەمان نیشان دەدا کە لەناخیاندا خۆی داکوتاوەو دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَاباً مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ، لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ﴾ ئەگەر ئێمە دەرگایەک لەئاسمان لەسەر ئەو کافرە سەررەقانە بکەینەوە. وایان لێ بێ بەو دەرگایەدا سەربکەون، یان ببینن فریشتە پێیدا سەربکەوێ، هێشتا بڕوا ناکەن، بەڵکوو دەڵێن: چاوبەستەکیمان لێ کراوە، چاومان شتەکان وەکوو خۆیان نابینن، روداوەکانمان لێ چەواشە بوون، وامان لێ هاتووە جگە لەشتە خەیاڵییەکان چی تر نابینین. سیحرمان لێ کراوەو موحەممەد بەئایەتەکانی سەری لێ شێواندین وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: **﴿ولو نزلنا عليهم كتاباً في قرطاس فلمسوه بأيديهم، لقال الذين كفروا: ان هذا الا سحر مبين﴾الأنعام/٧.**

بەکورتی ئینکاریکردنو سەررەقی ئەو موشریکانە گەییشتۆتە ئاستێک: ئەگەر خۆیان بەئاشکراو عەیان بۆ ئاسمان بەرز ببنەوە، ملکو مەلەکوتی ئاسمانەکان ببینن، دەڵێن: ئەم شتانەی بینیمان وەهمو خەیاڵە، حەقیقەتێکی نیە، ئەوە موحەممەد سیحری لێ کردوین، هەستو هۆشی تێک داوین!! وەکوو چۆن زانایانی زانستی سیمیاء کاری ئاوا سیحراوی دەکەن، کاری وا دەکەن ئادەمیزاد وا دەزانێ: دەفڕێ لەراستیشدا نافڕێ. یان وەکوو لەرۆژگاری ئێمەدا زانایانی تەنویمی موغناتیسی ئەنجامی دەدەن نوسەرەکە بەنووستووەکە دەڵێ: ئەتۆ پاشای، ئەتۆ ئافرەتی. ئەتۆ ئەوەی، ئەوەی، ئەویش بڕوای پێ دەکا. چی پێ دەڵێ: لێی وەردەگرێو بەراستی دەزانێ.

هەروەها هەندێک ئادەمیزاد هەن توانایەکی تایبەتیان هەیە، دەتوانن عەقڵ و هۆشی هەندێ کەس لەکار بخەنو شتی بێ بناغەو بێ حەقیقەتیان بخەنە مێشکەوەو پێیان بسەلمێنن: کە ئەوە راستو حەقیقەتە. ئێستا ئەو جۆرە زانیاریانە لەئەوروپا پەیمانگاو خوێندنگایان بۆ کراونەوەو دەخوێندرێن!

ئایەتەکە ئاماژەی ئەوەی تێدایە: کە لەفەضای خاریجیدا تاریکی هەیە!

په‌روه‌ردگار جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌وه ده‌کاته‌وه: که کێشه‌و جیدال له‌گه‌ڵ ئه‌و موشریکه سه‌رره‌قانه‌دا بێهوده‌یه، ئه‌وه ده‌چه‌سپێنێ که ئیمان نه‌هێنانی ئه‌وانه له‌به‌ر بێ به‌ڵگه‌یی‌و که‌م به‌ڵگه‌یی نیه، نه‌هاتنی فریشته به‌شێوه‌ی پێغه‌مبه‌ریی بۆ سه‌ریان نابێته له‌مپه‌ڕ له‌به‌رده‌م ئیمان هێنانیاندا. خۆ کردنه‌وه‌ی ده‌رگای ئاسمان لێیان‌و به‌رزبوونه‌وه‌یان بۆ ئاسمان‌و چاوپێکه‌وتنی ملکو مه‌له‌کووتی ئاسمانه‌کان زۆر له‌هاتنه خواره‌وه‌ی فریشته بۆ سه‌ریان گرنگتره، ده‌ی ئه‌وان به‌وه ئیمان نه‌هێنن چۆن به‌ئه‌مه بڕوا ده‌که‌ن!؟

به‌کورتی ئه‌وانه گه‌ل‌و تاقم‌و گرۆیه‌کی سه‌رره‌قن، بێ بڕوان، بێ شه‌رم‌و حه‌یاو ئابڕون، به‌بێ په‌روا به‌ناحه‌ق ئینکاری حه‌ق ده‌که‌ن!

بڕێ له‌دیارده‌کانی قودره‌تی خودا

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ وَٱلْأَرْضَ مَدَدْنَٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَٰيِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَآئِنُهُۥ وَمَا نُنَزِّلُهُۥٓ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾

وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴿٢٤﴾
وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

دوای ئەوە پەروەردگار باسی کوفری کافرەکانی کرد، بێ دەسەلاتی بتەکانیانی چەسپاند، ئەمجار باسی کەماڵی قودرەتی خودا دەکاو بەڵگەی تاکو تەنهایی زاتی پاکی لەبوونەوەردا رادەنوێنێ: سەیری ئاسمان بکەن لەبورجەکانی ورد ببنەوە، سەیری ئەستێرەکان بکەن، بڕواننە زەوی راخراوو شیوو دۆڵو دەشتو سارای.تەماشای کێوی چەسپاوو داکوتراوی بکەن، لەدارو درەختو گژو گیاو ئاوو هەوای بکۆڵنەوە، لەگیانلەبەرو شێوەو روخساریان ورد ببنەوە، سەیر بکەن چۆن هەموو ئەمانەو شتەکانی تریش بەئەندازەو نەخشەو پلان دێنو دەچنو ئەرکی سەرشانی خۆیان ئەنجام دەدەن! هەموویان بەتەرازووی حیکمەتو زانیاری هێنراونە وجود، سەیری دیمەنی زەوی بکەن، لەدیمەنی بای متوربەکر (ریح لاقح) ورد ببنەوە، لەدیمەنی مردنو ژیان، دیمەنی زیندو بوونەوەو حەشرو نەشر سەرنج بدەن هەموو ئەمانە بڵگەو دەلیلی تاکو تەنهایی خودای پەروەردگارن، دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا﴾ بێگومان ئێمە لەئاسمانەکاندا چەند ئەستێرەی گەورەو گەڕۆکو راوەستاومان بەدی هێناون ﴿وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ﴾ ئەم ئەستێرانەو ئەستێرەکانی تریشمان کردونە نیشانەی جوانیو رازاوەیی بونەوەر بۆ هەر کەسێک تێیان بفکرێو لێیان وردبێتەوە. هەر کاتێ سەیری ئاسمانی بەرزو بەرین بکەی، تا تێی رامێنیو لێیان وردبیەوە شتی عەجایەبو سەرسوڕهێنەر دەبینی، دەست رەنگینیو دەسەلاتی خودای گردگاریان تێدا بەدی دەکەی!

(بروج) وێ دەچێ ئەستێرە گەورەو زەبەلاحەکان بن، لەوانەیە شوێنڕەوو قۆناغەکانی ئەستێرە گەڕۆکە گەورەکان بن. ئەو ئەستێرانەی: کە لەمەداری خۆیاندا لەهاتو چۆدان. هەر مانایەکیان بێ، مەبەست رانواندنی دەست

ڕەنگینیو وردەکاریو ئیبداعی پەروەردگار لەبوونەوەردا، داوامان لێ دەکا لەو بوونەوەرە جوانە ورد بینەوە بۆ ئەوەی جوانییەکەیمان بۆ دەربکەوێ. ئایەتەکە سەرنجمان ڕادەکێشێ بۆ لایەنی جوانی بوونەوەر: کە لەئاکامی پێکەوە گونجانی ئەفرادەکانی ئەوبوونەوەرە دێتە کایەوە!

بێگومان تەماشا کردنێکی وردبینانە بۆ لای ئاسمان لەشەوێکی تاریکی ئەنگوستەچاودا، لەو کاتانەدا کە دەبینی ئەستێرەکان پێ یدا بلاوبوونەوەو چاوشارکێ لەگەڵ ئێمە دەکەنو دەدرەوشێنەوەو پاشان نقوم دەبنەوە، ئەوجار چاو ئەستێرەیەکی تری دوور تر دەبینیو سەرەنجی لێ دەدا، هەروەها تەماشا کردنێکی ئەو ئاسمانە لەشەوێکی مانگە شەودا، کە دەبینی مانگ خەوەنوچکەیەتیو بوونەوەر بەدەوریدا کێشکەچییەو نایەوێ نووستوی بەختەوەر بەخەبەر بێنێ!

بەڵێ تەماشاکردنێکی لەم جۆرە دەبێتە هۆی ئەوەی: کە هەست بەحەقیقەتی جوانی بوونەوەر بکەی، سەرت لەدەست ڕەنگینی بەدیهێنەرەکەی سوڕبمێنێو بەناچاری لەناخەوە بڕوا بەتاکو تەنیاییو خودایەتیو باڵادەستی خودا بکەی، ملی بەندایەتی بۆ کەچ بکەیو لەناخەوە ئیمان بەپێغەمبەرانو پەیامەکەیان بێنێ!! وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە کە دەفەرموێ: ﴿انا زينا السماء الدنيا بزينة الكواكب﴾الصافات/٦.

ئەمجار وێرای جوانیو ڕازاوەیی پارێزراویشە ﴿وَحَفِظۡنَٰهَا مِن كُلِّ شَيۡطَٰنٖ رَّجِيمٍ﴾ پارازستومانەو دەیپارێزین لەهەموو شەیتانێکی دوورخراوە لەرەحمەتی خودا، لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وحفظا من كل شيطان مارد﴾الصافات/٧. واتە: ئاسمان دەپارێزین لەهەموو شەیتانێکی یاخی بوو لەطاعەتی خودا، هەر کاتێ لیێ نزیک ببنەوە بیانەوێ توخنی بکەون بەتیر ئەستێرە لێیان دەدەین.

﴿الا من استرق السمع فاتبعه شِهاب مبــــين﴾ مەگــەر کەسێ بیـەوێ واتەیی لەعالەمی نـهێنیو قسـەو باسـی فریشتەکان بـدزێ ئـەو کاتـە شـوڵە ئاگرێک دەردەچێو بەئاشکرا شوێنی دەکەوێو راوی دەنێ! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وانا کنا نقعد منها مقاعد للسمع، فمن یستمع الآن یجد لـه شِهاباً رصداً**﴾**الجن/٩**. یـان دەفـــەرموێ: ﴿**ولقـد زینـا السـماء الدنیـا بمصابیح، وجعلناها رجوماً للشیاطین**﴾**الملك/٥**.

ئـەم ئایەتانـە هـەواڵی ئـەوەمان پـێ دەدەن: کـە شـەیاتینی ویسـتوویانە برێـک لەهـەواڵی نـهێنی لـەوەی لای فریشـتەکانە بـدزن، پـەروەردگار تـیر ئەستێرەو شوڵە ئاگری بەسەردا بالادەسـت کـردوونو سـوتاندونی، ئیـتر ئێمـە لەچۆنیەتی ئەمـە ناکۆڵینـەوە، بـیری لێ ناکەینـەوە بزانـین هەواڵدزینەکـەیان چۆنـەو چۆن نیـە، چونکـە ئێمـە توانـای ئـەوەمان نیـە بزانـین چۆنـە هۆکـارو ئەسبابی زانینی ئەوەمان پێ نەدراوە، ئەوەی لەسـەر ئێمـە پێویسـتە بڕوامـان بەهەواڵی قورئان هەبێو پێغەمبەر ﷺ چۆنی پێ راگەیاندوین بەراستی بزانین، لێکۆڵینـەوە لـەم بـارەوە نامەنگەیەنێتـە زانیـاری راسـتو دروسـت، جگــە لەحەدسو گۆترەکاری چیمان دەست ناکەوێ.

موسـوڵمان پێویسـتی بەحـەدسو تـەخمین نیـە بـۆ دڵنیـابوون لەڕاسـتی ئایینەکـەی، وا چاکـە موسـوڵمان خۆبپـارێزێ لەتوێژینـەوەی ئـەم جـۆرە نهێنییانە، بۆ ئەوەی رێگای راستی لێ گوم نەبێ!

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: لەکۆندا شەیاتینی رێگای چوون بۆ ئاسمانیان لێ یاسـاغ نـەبوە، چـون بـۆ ئاسمانـەکانو هـەواڵی نــهێنییان لەفریشــتەکان دەبیستو بەکاهینو کۆڵەوەنانیەکانیان دەگوت. کە حەزرەتی عیسـا لـەدایک بوو سێ ئاسمانیان لێ یاساغ کران، کە حەزرەتی موحەممەد ﷺ لەدایک بـوو

هەر یەکێ لەوان بیەوێ هەواڵدزی لەئاسمانەکان بکا تیر ئەستێرەی تێدەگرن.[1]

قسەی راست ئەوەیە: کە تیری ئەستێرە شەیاتینی دەکوژێ پێش ئەوەی هەواڵەکە بدزێ، ئیتر هەواڵی ئاسمان بەهۆی پێغەمبەرانو فریشتەی نیگاوە نەبێ ناگاتە دانیشتوانی سەرزەوی. هەر بۆیەش بە رەوانەکردنی پێغەمبەری ئیسلام دیاردەی کاهینیو کۆڵەوەنانی کۆتایی پێ هات.

ئەمجار پەروەردگار دوای ئەوەی بەڵگە ئاسمانییەکانی لەسەر تاکو تەنهایی خۆی رانواندن، بەشوێنیاندا بەڵگەی زەمینی رادەنوێنێو دەفەرموێ: ﴿وَٱلۡأَرۡضَ مَدَدۡنَٰهَا﴾ نیشانەیەکی تر لەنیشانەکانی خودایەتیو تاکو تەنیاییمان ئەوەیە: کە ئێمە زەویمان راخستوە، لەباری پانیو درێژیو قوڵی تا بڕوانی درێژکراوەتەوە، وامان لێ کردوە گیانلەبەران بەئاسانی تێیدا هەڵبکەنو ژیواری خۆیانی لێ وەدەست بێنن؛ ئیتر لەحەقیقەتدا زەوی بۆ خۆی خڕ بێ یان هیلکەیی بێ، یان هەرجۆرێکی تربێ، لەگەڵ مانای ئایەتەکە دژناوەستێ؛ چونکە زەوی کوڕەیەکی زۆر گەورەیە، هەموو ئەندازەیەکی وەکوو سارایەکی پانو بەرین دێتە بەرچاو، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**والأرض فرشناها فنعم الماهدون**﴾**الذاريات**/٤٨.

﴿وَأَلۡقَيۡنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ﴾ چەند کێوێکی بەرزو زەبەللاحو دامەزراومان لەزەویدا دروست کردوە، بۆ ئەوەی لەرزە بەدانیشتوانی سەری نەکا، گیانلەبەران بەئاسانیو بەئاسایی بتوانن لەسەری بژین. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**والقى في الأرض رواسي ان تميد بكم**﴾**النحل**/١٥. لەسورەتی (**الرعد**)دا بەدرێژی لەم بارەوە دواوین.

﴿وَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيۡءٖ مَّوۡزُونٖ﴾ رواندوومانە لەزەویدا لەهەموو جۆرە روەکو دارو درەختێک بەئەندازەو تەرازو! هەموو گژوگیاو روەکو

---

(١) تەفسیری رازی ج١٩/١٦٩.

درەختێک پێکهاتەکانی ئەندەدار کراون، حیکمەتو بەرژەوەندیەکی تێدا ڕەچاو کراوە، هەموو ڕوەکێک هەموو درەختێک عونصورەکانی پێکهاتەکانی وەکوو یەک نین، هەرچەندە لەیەک زەوی‌دان بەیەک ئاو ئاو دەدرێن، دەبینی عونصورێکی تایبەتی لەم ڕوەک بۆ ئەوەی تر جوداوازی هەیە، بەهۆی هەڵمژینی غیذاء لەرەگەکانیەوە بۆ قەدو لکو گەڵاو گوڵو بەروبوومەکەی. ئەوەی کۆنترۆلی ئەم جوداوازییە دەکا ئەو کونە پچکۆلە زۆر پچکۆلانەن، کە بەعەرەبی پێیان دەڵێن: (الفتحات الشعرية) بەدیوی دەرەوەی ڕەگەکانەوەن! سوبحانەڵلا ئەو بۆریە پچکۆلانە هەر ئەوەندە ڕێگا بەهەڵمژینی غیذاکە دەدەن کە ڕوەکەکە پێویستی پێ بێ، ئەوی تر ڕەتدەکاتەوە، چونکە وا دروست کراوە: کە جگە لەخۆراکی پێویست زیاتر هەڵنەمژێ.

بۆ نموونە عونصوری (بۆتاس) بەئەندازەی ٣٠٪ دەچێتە ناو ئەو زوڕاتەی ئێمە دەیخۆین. ٤٣,٣٪ دەچێتە ناو قامیشی شەکرەوە. ٦١,٥٪ دەچێتە ناو پەتاتەوە. ٣٤,٦٪ دەچێتە ناو بەرسیمەوە، بەهۆی ئەم جوداوازییەوەیە قامیش دەگونجێ بکرێتە شەکر، بەرسیم بکرێ بەبژێوی ئاژەڵ، زوراتو پەتاتە ببێتە بژێوی ئادەمیزاد!!!

کەوابوو مانای ﴿مِن كُلِّ شَيۡءٍ مَّوۡزُونٍ﴾ هەموو ئەندازەدارکراون بەتەرازوویەکی یەزدانی، کێشراون، بەتەرازووی حیکمەتو بەگوێرەی بەرژەوەندی ئادەمیزادو گیانلەبەران. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وكل شيء عنده بمقدار﴾الرعد/٨. هەروەکوو چۆن پەروەردگار ئەستێرەکانی ڕێکخستوت، هاتو چۆو ڕوناکیو کێشو پێکهاتەکانیان وا دروستکراون: کە پێکەوە بگونجێن! بەسە بۆ بەڵگەی نەخشەکێشانی پەروەردگار لەبونەوەردا ئایەتی ﴿ووضع الميزان الا تطغوا في الميزان﴾الرحمن/٨.

سوپاس و ستایشی بێ پایـان بـۆ تـۆ خودایـە! کـە لەبوونـەوەردا هـەموو شـتێکت بەئـەندازە دروست کـردوە. هـەر کەسـێ بـەچاوی وردبینـی سـەیری بوونەوەر بکا، دەست رەنگینـیو قودرەتـی پـەروەردگاری بـۆ ئاشـکرا دەبـێو دەزانێ خودا هیچ شتێکی بوونەوەری بەهەوانتە دروست نەکردوە.

﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ﴾ ئامادەمـان کـردوە بـۆ ئێـوەی ئـادەمیزاد لـەزەویدا هۆکارەکـانی ژیـان هـەر لـەئاوو هـەواو خواردەمـەنی تـا پۆشـاکو جێگای حەوانەوەو پشوودان. ﴿وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ﴾ هەروەها بـۆ ئێوەمـان رەخساندوە لەزەویدا کەسانێکو چەند شتێک کە ئێوە رزقو رۆژییان نادەنو ئێمە دەیان ژێنین، وەکوو خێزانو منداڵو خزمەتچیو کارەکەر هەروا ئـاژەڵو ئامێری خۆش رابواردن. پەروەردگار منەتی خـۆی بەسـەر بـەندەکانیدا دەکـا: بەوە: کە لەزەویدا ئاژەڵی بۆ رام کردون هەندێکیان بەکار دەهێنن بۆ سواریو بارگواستنەوە، هەندێکیان بۆ سود بینـین لەشـیرو گۆشـتیان، هـەندێکیان بـۆ جوانیو رازاندنەوە. ئەمانە هەموویان سودبەخشن بـۆ ئێـوەو رزقو رۆژیشـیان لەسەر پەروەردگارە. ماسی لەدەریادا ئێوە بەخێوی ناکەن، باڵندە بەئاسمانەوە ئێوە بژێوی دابین ناکەن، دارو درەختو ئاژەڵ ئێوە دروسـتتان نـەکردون خـودا بەدیهێناونو ئێوە سودیان لێ دەبینن!

ئـەمجار پـەروەردگار ئـەوە رادەگەیـەنێ: کـە خـودا بۆخـۆی خـاوەنی حەقیقەتی هەموو شتێکە، هەموو کارێک بۆ ئەو ئاسانو سانایە، گەنجینەی هەموو جۆرە شتێک لای خۆیەتیو ئەو بەدیهێنەریەتی! ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ﴾ هەر شتێک لەبوونەوەردا هەیەو سوودی ئادەمیزادانی تێدایـە هەموویان بەدیهێنراوی ئێمەنو ئێمە دەتوانین وایـان لێ بکـەین سـودیان لێ ببینرێ، هەموو شتێک بەئەندازە دەبەخشینو چەند پێویست بێو بەرژەوەندی ئادەمیزادی تێدا بێ ئەوەندەی دەدەینێ.

ئەمجار پەروەردگار هۆکارەکانی رەخساندنی نیعمەتە جۆراو جۆرەکانی رادەنوێنێو دەفەرموێ: ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ﴾ برێک لەفەضلو نیعمەتی خودا بەسەر بەندەکانیدا ئەوەیە: بای رەحمەت دەنێرێ هەوری باراناوی هەڵدەگرێو لەو شوێنەی بیەوێ زەوی تیراو بکا باران دەبارێنێو دەبێتە هۆی ژیاندنەوەی روەکو دارو درەخت!

وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وهو الذي يرسل الرياح بشراً بين يدي رحمته، حتى اذا اقلت سحاباً ثقالاً سقناه لبلد ميّت فانزلنا به الماء فأخرجنا به من كل الثمرات**﴾**الأعراف/٥٧**. هەروەها بای رەحمەتمان کردوە بەهۆکاری لابردنی تەپو تۆز لەگەڵاو گوڵی روەکو درەخت بۆ ئەوەی غیذای پێویست هەڵمژنو بەتۆوی نێرەکە یان مێینەکان متوربە بکرێنو بەروبومو میوە پێ بگەیەنن! لەهەمان کاتدا ئەم شەکانەوەی دارو درەختو روەکە بەهۆی باوە جۆرە وەرزشێکە بۆ ئەو جەستە نامیبانەو گەشەی پێ دەکەن، وەکوو چۆن جەستەی گیانلەبەران بە وەرزش گەشە دەکا.

هەر لەم مانایەدایە: کە ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: (**الرياح لواقح للشجر وللسحاب**) با متوربەی درەختو هەور دەکا، بای رەحمەت دەنێرین هەوری شێدار هەڵدەگرێو کۆیان دەکاتەوە ﴿فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ﴾ لەبەرزاییەوە بارانمان باراند، بەو بارانە خۆتانو ئاژەڵو کشتو کاڵتان تێر ئاو دەکەین، پێداویستی ژیانتان بۆ دابین دەکەین، دەتوانن بەهۆی ئاوەوە درێژە بەژیان بدەن! وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وجعلنا من الماء كل شيء حيّ**﴾**الأنبياء/٣٠**. یان دەفەرموێ: ﴿**افرايتم الماء الذي تشربون، أانتم انزلتوه من المزن أم نحن المنزلون، لو نشاء جعلناه أجاجاً فلولا تشكرون**﴾**الواقعة/٦٨-٧٠**. یان دەفەرموێ: ﴿**هو الذي أنزل من السماء ماءً لكم منه شراب، ومنه شجر فيه تسيمون**﴾**النحل/١٠**.

دەی ئەوە بڕێکە لەگرنگی ئاو بۆ ژیانی گیانلەبەرانو پێگەیشتنی کشتو کاڵ، ﴿وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾ ئێوە ناتوانن ئەو ئاوەی ئێمە دەیبارێنن کۆی بکەنەوەو کۆنترۆڵی بکەنو نەهێڵن بەگوێرەی ویستی خۆمان دابەشی بکەین بەسەر زەویدا. باران باراندن بەدەست ئێمەیەو چۆنمان بوێ ئاوا دەیبارێنن، ئەگەر حەزمان لێ بێ لەسەر روی زەوی دەیهێڵینەوە. ئەگەر بمانەوێ بەناو زگی زەویدا دەیبەینە خوارێو نوغرۆی دەکەینو ناهێڵین کەس سوودی لێ وەربگرێو ناتوانن کشتوکاڵتانی پێ پاراو بکەن!

بەکورتی ئێمە دەتوانین باران ببارێنین، لەهەوردا خەزنی بکەین، ئێوە دەسەلاتی ئەوەتان نیە.

ئەمجار دوا ئەوەی باسی یاساو هۆکاری درێژەدان بەژیانی کرد، باسی دروستکردنی ئادەمیزادو گیان پێ بەخشینو گیان لێ ستاندنەوەی دەکا، دەتوانێ لەنەبووەوە ئادەمیزاد بەدی بهێنێو گیانی پێ ببەخشێو دوایی بیمرێنێو ئەمجار زیندووی بکاتەوە.. ئەم ئیشانە بۆ خودا زۆر ئاسانو سانایە. دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ﴾ ئێمە لەنەبووەوە مەخلوقات بەدی دەهێنینو گیانی پێ دەبەخشین پاشان دەیانمرێنینو دوایی زیندوویان دەکەینەوە بۆ پاداشو سزا، ئێمە هەموو کاتێ بمانەوێ گیان بەبەر مردوودا دەکەین، هەر زیندویەکیش لەناو دەبەینو کەس ناهێڵینەوە، پاشان هەموانیان بۆ حیسابو لێکۆڵینەوە زیندو دەکەینەوە، هەموو ئادەمیزادێک پاداشو سزای کردەوەکانی وەردەگرێتەوە، چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە.

ئەمجار پەروەردگار هەواڵی ئەوەمان پێ دەدا: کە زانیاری تەواوی هەیە دەربارەی مەخلووقات بەپێشینەو پاشینەوەیان دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَالْمُسْتَأْخِرِينَ﴾ بێگومان زانیاری تەواومان هەیە دەربارەی ئەوئادەمیزادانەی هاتوونە گۆڕەپانی ژیانەوەو مردوونو دونیایان جێ هێشتووە سەرژمێری وردو تەواومان لایە دەربارەی خۆیانو کردەوەکانیان

دەربارەی ئەوانــەی ئێستا لـەژیاندان، ئەوانـەی لەوەبـەولاوە دێنـە گۆڕەپـانی ژیانەوە. هیچ شتێکمان دەربـارەی خۆیـانو حـاڵو وەزعیـان، دەربـارەیکردارو گوفتاریان لێ گوم نەبوەو نابێ!

﴿وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ﴾ بێگومـان خـودای تـۆ ئـەی موحەممـەد! هەموانیان زیندو دەکاتەوەو کێشیان دەکا بـۆ حیسـابو لێکۆڵینـەوە. کـافرو موسوڵمان، چاکو خراپ، گەورەو پچووک، کەسی لەبیر ناچێو کەس نـاتوانێ ئامـادەی رۆژی حەشـر نـەبێ، دەبـێ هـەموویان خۆشـیان بـێو ترشیان بــێ گۆڕهەڵتەکێننو حیسابو لێکۆلینەوەیان لەگەڵدا بکرێ. ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ بێگومان پەروەردگار زاناو ئاگادارە، داناو لێزانـە، هـەرچی بویو چۆنـی بـوێ ئاوا دەیکاو دەیڕەخسێنێ!!

سەرەتای دروستبوونی ئادەمیزادو فەرمان کردن بەفریشتە بە سوژدە بردن بۆ ئادەمو سەرپێچی کردنی شەیتان

وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَٱلْجَآنَّ خَلَقْنَٰهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣١﴾

قَالَ يَٰٓإِبۡلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمۡ أَكُن لِّأَسۡجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقۡتَهُۥ مِن صَلۡصَٰلٍ مِّنۡ حَمَإٍ مَّسۡنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيۡكَ ٱللَّعۡنَةَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرۡنِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلۡمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡوَقۡتِ ٱلۡمَعۡلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغۡوَيۡتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَأُغۡوِيَنَّهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنۡهُمُ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَٰذَا صِرَٰطٌ عَلَيَّ مُسۡتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيۡسَ لَكَ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوۡعِدُهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبۡعَةُ أَبۡوَٰبٖ لِّكُلِّ بَابٖ مِّنۡهُمۡ جُزۡءٞ مَّقۡسُومٌ ﴿٤٤﴾

ئەمە بەشی حەوتەمە لەو بەڵگانەی دەبنە نیشانەی هەبوونی پەروەردگارو دەسەلاتو توانای لەبن نەهاتوویی و تاکو تەنهایی زاتی پاکی. پەروەردگار کە لەوەپێش دروستکردنی گیانلەبەرانی کردە بەڵگە لەسەر تاکو تەنهایی خۆی، بەشوێن ئەودا دروستکردنی ئادەمیزاد دەکاتە بەڵگە لەسەر هەمان مەبەست.

چونکە شتێکی ئاشکراو نمایانە، ناگونجێ رشتەی ئادەمیزاد بێسەرەتا بێ، دەبێ بگەڕێتەوە بۆ سەر کەسێک بنچینەی ئادەمیزادبێو یەکەم مرۆڤ

بێ دروستکرابێ، هەڵبەتە ئەو یەکەم مرۆڤە لەدایكو باوك پەیدا نەبوە، بەڵکو بەقودرەتی خودا هاتۆتە دی. جا کە باسی دروستکردنی ئادەمیزادی یەکەمی کرد، هەڵوێستی فریشتەو جندۆکەش بەرامبەر ئەو رەگەزە دیاری دەکا.

بەڵێ لەم کۆمەڵە ئایەتەدا چیرۆکی ئادەمیزادو سەرەتای پەیدا بوونی رادەنوێنێ، چیرۆکی هیدایەتو گۆمڕایی هۆکارە بنەڕەتیەکانیان باس دەکا! چیرۆکی ئادەم لەچی دروست کرا؟ دوای دروستکردنی چی روی دا!

هەڵبەتە تا ئێستا دوو جار چیرۆکی دروستکردنی ئادەم ((باوە گەورەی ئادەمیزاد)) نمایش کراوە جارێکیان لەسورەتی (**البقرة**)داو جارێکیشیان لەسورەتی (**الأعراف**)دا، بەڵام نمایشکردنەکەیان هەر جارە بۆ مەبەستێکی تایبەتی بووە، لەکەشو هەوایەکی تایبەتیدا بووە، بۆیەشێوەی ئەداکردنەکەیان جوداوازە.

دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ﴾ بێگومان ئێمە ئادەمیزادی یەکەم: کە ئادەمەو بابە گەورەی بەرەی ئادەمیزادە، لەقوڕێکی وشکەوەبوو دروستمان کرد.

صلصال: قوڕی وشك کە بەشتێك لێی بدەی ترینگە ترینگی لێ بێ. حمأ: واتە: قوڕ. مسنون: لووسو بێ گرێو گۆڵ. واتە: قوڕە رەشێکی ترشاوی لەقاڵب داڕێژراوی وشکەوەبوو!

سەرەتا گڵ بووە، ئەمجار بووەتە قوڕێکی رەشی ترشاوی بۆندار، دوایی بوەتە پەیکەرێکی داڕێژراوی سوورەوە بوو، جەستەی ئادەم پێش ئەوەی گیانی بەبەردا بکرێ بەم قۆناغانەدا تێپەڕیوە... وەکوو قورئان لەچەند ئایەتێکی تردا ئاماژەیان پێ دەکا. دەفەرموێ: ﴿**ان مثل عیسی عند الله کمثل آدم خلقه من تراب**﴾(ال عمران/٥٩). لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**اني خالق بشراً من**

طین﴾(ص/٧١). لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿خلق الانسان من صلصال کالفخار وخلق الجان من مارج من نار﴾الرحمن/١٤-١٥.

هەڵبەتە دروستکردنی ئادەم بەو شێوەو لەو قۆناغانەدا نیشانەی قودرەتو بەدەسەلاتی پەروەردگارە!

﴿وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ﴾ باوەگەرەی جندۆکەمان لەوەپێش لەبڵێسەی ئاگری بای گەرم دروست کردوون، واتە: لەمادەیەکی ئاگرینی زۆر گەرم! کە گڕەی هەیەو رێی هەر کەسێک بکەوێ دەیکوژێ.

ئیبنو مەسعوود فەرموویەتی گەرمی ئەم بای سەمومەی ئێستا بەشێکە لەحەفتا بەش. لەعائیشەوە فەرموودەیەک ریوایەتکراوە موسلیمو ئەحمەد هێناویانە دەفەرموێ: (خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ، وَخُلِقَتِ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ، وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ) ئایەتەکە ئاماژەی ئەوەی تێدایە: کە ئادەمیزاد رێزدارەو پێکهاتەکانی پاکو خاوێننو سروشتەکەی خاکییە. بەلام سروشتی جندۆکە سروشتێکی گەرمی هەڵچوی فیزەونە!

ئەوەی پێویستە لەسەر ئێمە ئەوەیە: دەبێ بڕوامان وا بێ: کە جندۆکە لەئاگر دروستکراون، بەلام چۆنیەتی ئەم دروستکردنەو حەقیقەتی سروشتەکەیان لەئێمە نهێنییەو تەنیا بەهۆی سروشو نیگاوە دەتوانین شتێکیان لێ بزانین! هەرچی لەم رێبازەوە بۆمان نەیەو پێمان رانەگەیەندرێ نایزانین، هەرچی لەم بارەوە بگوترێ: بەبێ پشتگیریکردنی سروش خەیاڵو ئەوهامەو بێ بناغەیە!

هەروەها دروستکردنی باوە ئادەمیش لەگڵو قوڕو قوڕی سورکراوەو گیان بەبەردا کردنی لەلایەن پەروەردگارەوە ئەمەش نهێنییەکی یەزدانییە ئێمە چۆنیەتیەکەی نازانین، مەگەر لەرێگای سروشەوە جۆرە زانیارییەکمان دەستکەوێ! دەتوانین بەهۆی تێڕوانین لەدەقی تری قورئانی پیرۆز بەتایبەتی ئایەتی ﴿ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طین﴾و ئایەتی ﴿ولقد خلقنا

الانسان من ماء مهين﴾ بڵێین: بنەمای ئادەمیزادو بنەمای ژیان هەمووی لەگڵو خۆڵی ئەم زەوییەیە، لەمادە سەرەکییەکانی ئەم زەوییە پەیدابووە، قورئان بەئاشکرا ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە ئادەم لەپێکهاتەی گڵ دروستکراوەو مادەی ئاویش بەیەقینی تێکەڵاوی بووە.

بەڵام چۆن ئەم گڵو ئاوە لەسروشتی خۆیەوە گۆڕا بۆ گۆڕەپانی زیندویی‌و، بووە ئەم ئادەمیزادە خاوەن عەقڵو شعورە؟ بەراستی ئەمە نهێنی‌و پەنامەکییەکە، ئێمە هیچی لێ نازانین‌و هەموو ئادەمیزاد بەزاناو داناییەوە تێیدا دەسەوەسان‌و کۆڵەوارە! وەلێ بۆ زانینی نهێنی گیانی ئادەمیزادو هەست‌و شعورو عەقڵو هەموو توانا مەعنەوییەکانی تری‌و جوداوازی لەهەموو گیانلەبەرانی تر تەنها دەبێ پەنا بۆ قورئان بەرین‌و هەواڵی راست هەر لای ئەوە. هەر کاتێ بەوردی سەیری ئایەتی **﴿فاذا سويته ونفخت فيه من روحي فقعوا له ساجدين﴾** بکەین دەزانین: ئەوە (روح الله)یە ئەم پێکهاتە جەستەیە نزمە بۆ ئەو ئاسۆ بەرزە بەرز دەکاتەوە. بەڵام هەمدیسان ئێمە ناتوانین چۆنیەتی پەیوەندیکردنی گیانی خودا بەو جەستە مادییەوە بزانین! هەر دەبێ بڕوامان پێی بێ و قورئان چۆنی فەرمووە وەری بگرین، ئەگینا چ هەوڵو تەقەڵلایەکی تر بدەین بیهودەیەو هەر ماندوبوونمان بۆ دەمێنێتەوە.

ئەمجار پەروەردگار رێزلێنانی خۆی لەئادەم باس دەکا، هەواڵی ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە: کە فەرمانی بەفریشتە کردوە سوژدە بۆ ئادەم بەرن‌و شەیتان سەرپێچی فەرمانەکەی کردو سوژدەی نەبرد، دەفەرموێ: **﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ﴾** ئەی موحەممەد! ئەوە بۆ گەلو هۆزەکەت باس بکە: کاتێ پەروەردگاری تۆ بەفریشتەکانی راگەیاند: کە ویستی وایە ئادەمیزادێک لەقوڕ دروست بکا فەرمووی: **﴿إِنِّي خَالِقٌ بَشَراً مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَأٍ مَسْنُونٍ﴾** ئەمن دەمەوێ ئادەمیزادێک لەقوڕی سورکراوە دروست بکەم. لەئێستاوە فەرمانتان

پێ دەکەم ﴿فَاِذَا سَوَّيْتُهُ﴾ هەر کاتێ ئەو ئادەمیزادەم دروست کردو هێنامە گۆڕەپانی ژیانەوە ﴿فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ یەکسەر بەبێ سێو دوو سوژدەی رێزی بۆ بەرن، ﴿فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾ فریشتەکان هەموویان کڕنووشی رێزیان بۆ ئادەم برد، ﴿اِلَّآ اِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ﴾ جگە لەشەیتان: کە دوژمنی بوو، ئەوسەرپێچی فەرمانی پەروەردگاری کردو هاوبەشی کڕنووش بردنەکەی نەکرد، زێدە لەهەموو فەرمان پێکراوەکان تەنیا ئیبلیس پابەندی فەرمانەکە نەبوو، خۆی بەزلزانیو ئینکاری کردو پێی ناخۆش بوو کە خودا ئەو رێزەی بەئادەم بەخشی!!

پەروەردگار روی کردە ئیبلیسو ﴿قَالَ: يَاابْلِيسُ مَالَكَ اَلَّا تَكُونَ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ فەرمووی: ئەی شەیتان! چیە بۆ تۆ نەچویتە پێری کڕنووش بەرانەوەو وەکوو فریشتەکان فەرمانی منت بەجێ نەهێناوە؟؟

شەیتان پاساوی بۆ هەڵوێستەکانی هێنایەوەو داکۆکی لەخۆی کردو ﴿قَالَ: لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ﴾ وتی: من هێندە پلە نزم نیم کڕنووش بەرم بۆ ئادەمیزادێک: کە لەقوڕە ترشاوێکی لنجو بۆگەنی دوایی بوو بەسواڵەت، دروستت کرد، مـن زۆر لـەو بـەرزو بـەرێز تـرم؛ وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**انا خیر منه، خلقتني من نار، وخلقته من طين**﴾ص/٧٦، من لەم باشترم، منت لەئاگر خولقاندوە، ئەوت لەقوڕ دروست کردوە. لەشوێنێکی تـردا قورئان لەسەر زبانی شەیتان دەفەرموێ: **أرأيتك هذا الذي كرمت عليّ**﴾الأسراء/٦٢، ئایا دەبینی ئەم ئادەمە هیچو پوچەت بەسەر مندا پاساو داوەو رێزت لێناوە؟؟

هەڵبەتە شەیتان هۆی کڕنووش نەبردنەکەی بەوە پاساو دایەوە: کە ئەو لەئادەم باشترە، ئەو لەئاگر دروست کراوەو ئادەم لەقوڕ، ئاگر عونصوریی بەرزی تێدایەو روناکی دەبەخشێ، قوڕ عونصوری پەستی تێدایە، ئاگر لەقوڕ باشترە، هەرگیز شتی باشو بەرزو بەرێز نابێ رێز لەشتێک بنێ کە پلەی لەو

نزمترە. هەڵبەتە شەیتان قیاسی کردو سەری لێ شێوا. بەهەڵەچوو چونکە باشی مادەکە نابێتە نیشانەی باشی عونصورەکە، ئاماژە بۆ ئەو. کە فریشتە لەنوورو روناکی دروستکراون، ئاشکراشە نوور لەئاگر بەرێز ترە.

لەلایەکی ترەوە هەڵوێستەکەی شەیتان سەرپێچی فەرمانی خودا بوو، ئاگاداری ئەوە نەبوو: کە ئادەم ئامادەباشی عیلمیو عەمەلی تێدایە بۆ ئاوەدانکردنەوەی زەویو جێ بەجێ کردنی ئەرکی سەرشانی!

بۆیە پەروەردگار نەفرینی لێ کردو ﴿قَالَ: أَخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ﴾ فەرمووی: لەم جێگاو پلەو پایەت برۆ دەرەوە، تۆ نەفرین لێکراوی، لەرەحمەتی من دوور خراوییەوە، ﴿وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ﴾ بێگومان تا رۆژی قیامەت ئەتۆ لەعنەتت لەسەرەو ئەو نەفرینەت لەکۆڵ ناکەوێ. جا بۆ زێدە گومرا کردنو قوڵبوونەو. لەفرتو فێڵو هەڵخەڵەتاندنی ئادەمیزادو دەرخستنی حەسوودی خۆی بۆ ئادەمو وەچەکانی داوای تەمەندرێژی خۆی کردو ﴿قَالَ: رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ وتی: خودایە مۆڵەتم بدە تا رۆژی قیامەت لێم گەڕێ بەئارەزوی خۆم ئادەمیزاد لەخشتەبەرم ﴿قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ إِلَى يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ﴾ فەرمووی: ئەتۆ مۆڵەتدراوی هەتا رۆژی قیامەت، چی دەکەی بیکە!

جا کە شەیتان داخوازییەکەی وەرگیراو مۆڵەتدرا ﴿قَالَ: رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ، إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ ٱلْمُخْلَصِينَ﴾ وتی: خودایە! بەهۆی ئەوەی: کە منت گومڕا کردو نەفرینت لێ کردم، دەبێ خراپەکارییان بۆ جوان بکەم، تاوانو سەرپێچی کردنیان لەدڵدا شیرین بکەم، هەڵیان بنێم بۆ خراپە، دەبێ گومڕایان بکەم وەکوو چۆن تۆ منت گومڕا کرد!! منیش هەموویان گومڕا بکەم جگە لەبەندە راستاڵەکانت، ئەوانەی بەدڵسۆزی بەندایەتی تۆ دەکەنو هیدایەتت داون، ئەوانە من دەسەڵاتم بەسەریاندا نیەو

نایان وێرمیٚ! شەیتان بۆ خۆی زانیویەتی: کە فرتو فێڵی ئەوکار لەوان ناکاو بەندە موخلیصەکانی خودا بەوەسوەسەی شەیتان هەڵناخەڵەتێن!

ئەمجار پەروەردگار هەڕەشەی خۆی راگەیاندو ﴿قَالَ: هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ﴾ فەرمووی: ئەمە دابو نەرێتی منە، ئەوە رێگایەکەو خۆم دامناوە، بڕیارو وادەمە: هەموو ئادەمیزادێک بەگوێرەی کردەوەکانی سزاو پاداشی دەدەمەوە. چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە! کەس ناتوانیٚ لەچنگم دەرچیٚو کەس لەسزاو تۆڵەم قوتار نابیٚ! وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿ان ربك لبالمرصاد﴾الفجر/١٤.

مانای ﴿هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ﴾ ئەو ئیخلاصو دڵسۆزییە رێگایەکە بۆ لای من دیٚ، سەردەکێشیٚ بۆ رێزو پاداشی من، یان ئەوە رێبازی منە لەبەندایەتیکردندا رێگایەکە لەسەر من راستە. یان ئەو رێبازەی من دەیچەسپێنمو جەختی لەسەر دەکەمەوە، رێبازێکی راستو حەقو پیرۆزە.

ئەمە رەتدانەوەی قسەکەی شەیتانە: کە وتی: ﴿لأقعدنَّ صراطك المستقيم، ثم لآتينهم من بين أيديهم ومن خلفهم، وعن أيمانهم وعن شمائلهم، ولا تجد أكثرهم شاكرين﴾الأعراف/١٦-١٧.

جا شەیتان وای گومان برد: کە بەسەر هەندیٚ لەئادەمیزاددا دەسەڵاتو توانای هەیە، ئەوە بوو گوتی: ﴿لأزينن لهم في الأرض ولأغوينهم اجمعين﴾ ئیتر پەروەردگار بەدرۆی خستەوەو فەرمووی: ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ، إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ بێگومان ئەتۆ هیچ دەسەڵاتێکت بەسەر بەندەکانی مندا نیە، موخلیص بن یان ناموخلیص بن، وەلیٚ ئەگەر یەکێک بەویستی خۆی شوێن تۆ کەوت ئەوە دەبێتە پێڕی تۆو بەشوێنکەوتووی تۆ دەژمێردریٚ! دەسەڵاتت بەسەر ئەواندا دەبیٚ، چونکە بۆ خۆیان بەئیختیاری خۆیان ملکەچی تۆ بوونو گوێڕایەڵی فەرمانو نەهیەکانت دەبن! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿انه ليس له سلطان على الذين آمنوا وعلى

ربـهم یتوکلـون. انمـا سـلطانه علـى الذیـن یتلونـه والذیـن هـم بـه مشرکون﴾النحل(٩٩/١٠٠). کـەوابوو دەسـەڵاتی شـەیتان تـەنیا بەسـەر ئـەو کەسانەدا هەیە: کە بۆ خۆیان شەیتان دەکەنە گەورەو خۆشەویستی خۆیان! جا ئەوانەی بەئارەزۆی خۆیان شوێن ڕێبازی شەیتان دەکەونو دەبنە تـاقمو گـرۆی ئیبلیس تۆڵەیان لێ دەستێنم ﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ باباش بزانن: کە دۆزەخ جێگای حەوانەوەی هـەموو ئەوانەیە. هـەر کەسـێ بـەئیختیاری خـۆی شوێن شەیتان بکەوێ بەئاگری دۆزەخ سزای دەدەم!!

﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ﴾ دۆزەخ حەوت دەرگای هەیە، ﴿لِكُلِّ بَابٍ مِنْـــهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ﴾ بۆ هەموو دەرگایەکی بەشـێکی لەشـوێنکەوتوانی شـەیتان بـۆ دیاری کراوەو قوتار بوونیان نیە دابەشکردنیان بەسەر دەرگاکـانیدا بـەگوێرەی کردەوەکانیانـە. شـوێن وجێگاشـیان لـەناو دۆزەخدا هـەر بـەگوێرەی کردەوەکانیانە! دەربـارەی ڕاڤـە کردنـی (سـبعة أبـواب) لـێرەدا دوو تەفسـیر هەیە:

١- مەبەست بەحەوت دەرگا حەوت قاتو طەبەقە بێ یەکێ لەسەر یەکێ، ئەم قـاتو طەبەقانـە پێیـان دەگوتـرێ (الدرکـات) وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا ئاماژە بەم مانایە دەکاتو دەفەرموێ: ﴿ان المنـافقین فی الـدرك الأسـفل مـن النار﴾النسـاء/١٤٥. ئەمەش لەبەر ئەوە چونکە کوفرو بێدینـی کافرەکـان پلـە پلەیە دەبێ شوێنی سزادانەکەشیان پلە پلە بێ!

٢- ڕایەکی تر هەیە دەڵێ: مەبەست بە(سبعة أبواب) حـەوت بەشـە بـۆ هەموو بەشێکێ لەدۆزەخ دەرگای تایبـەتی هەیـە. ئیبنـو جورەیـج بـەم جـۆرە بەشەکانی دۆزەخـی پۆلێـن کـردوون: (جـهنم، لظـى، الحطمـة، السـعیر، سـقر، الجحیم، الهاویة) ئیبنو ئەبی حاتەم لەئیبنو عەبباسەوە بـەم شـێوە بەشـەکانی دۆزەخی ڕیز کردوون: (جهنم، السعیر، لظى، الحطمة، سقر، الجحیم، الهاویة).

ئیبنو جورەیج‌و ضەحاک دەڵێن: لای هەرە ژورووی کە (الجهنم)ە بۆ یەکتاپەرستانی تاوانبارە. (السعیر) بۆ جولەکەکانە. (الحطمة) شوێنی گاورەکانە. (لظی) بۆ صابیئەکانە، (سقر) بۆ ئاگرپەرستانە. (الجحیم) شوێنی موشریکەکانە. (هاویة) کە ناخۆشترین شوێنی دۆزەخە بۆ دووڕووەکانە.

لێرەدا تێبینی‌یەک هەیە: دەربارەی ئیستیثناکردنی ئیبلیس لەفریشتە: ئایا شەیتان لەرەگەزی فریشتەیە، یان لەرەگەزێکی ترە؟ بێگومان فریشتە لەنوور دروستکراون‌و شەیتان لەئاگر دروستکراوە. فریشتە بێ فەرمانی خودا ناکەن‌و هەمیشە لەپەرستنی خودادان، شەیتان نافەرمانی خودای کردو یاخی بوو کڕنووشی نەبرد، دەی چۆن ئیستیثنای ئیبلیس لەفریشتەکان کرا؟ کە مادام رەگەزیان یەک نەبێ چۆن ئەو لێیان چەرت دەکرێ؟؟

لەوەلام دا دەڵێن: ئیستیثناکە لەسەر قاعیدەی خۆی نیە، واتە: موستەثنا بەشێک نیە لەموستەثنامینهو!

ئەمجار کە شەیتان لەپێڕی فریشتە نیە، ئەدی چۆن فەرمان بەفریشتەکان شەیتانیشی گرتەوە؟

لەوەلامدا دەڵێین: فەرمان بەشەیتان بۆ کڕنووش بردن بەفەرمانێکی تایبەتی بووە، لەسورەتی (الأعراف)دا بەروونی ئاماژە بۆ ئەوە دەکا: کە فەرمانی ئاڕاستە کراوە، دەفەرموێ: ﴿قَالَ: مَا مَنَعَكَ أَلاَّ تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ؟﴾ ئەم ئایەتەی سورەتی (الأعراف) دەق ئەوە دەگەیەنێ کە فەرمانی تایبەتی ئاڕاستەی شەیتان کراوە. مەرجیش نیە ئەم فەرمانەی ئاڕاستەی شەیتان کراوە هەمان فەرمان بێ: کە ئاڕاستەی فریشتەکان کراوە. وێ دەچێ فەرمانەکە لەتەک فریشتەکان دا ئاڕاستەی ئەویش کرابێ چونکە ئەو کاتە لەناو فریشتەکاندا بووە. وێ دەچێ بەتەنیا فەرمانی پێکرابێ‌و لەبەر بێ نرخی‌و بێ رێزی ناو نەبراوە.

پاداشی خوداپەرستانو خۆپارێزان لەرۆژی قیامەت

إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ٱدْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾

ثەعلەبی لەسەلمانی فارسییەوە ریوایەت دەکا؛ دەڵێ: سەلمان کە ئایەتی ﴿وان جهنم لموعدهم أجمعين﴾ی گوێ لێ بوو لەترسان هەراسانی لێ هەڵگیرا هەڵات سێ رۆژ لەترسان وەکوو شێتو هاری لێ هاتبوو، هێنایانە لای پێغەمبەر ﷺ پرسیاری لێ کرد: فەرمووی چیتە؟ بۆ وات لێ هاتووە؟ وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایەتی ﴿وان جهنم لموعدهم اجمعين﴾م بیست، سوێندم بەو کەسەی تۆی رەوانە کردوە بەحەقو راستی لەترساندا پەردەی دڵم پسا، ئیتر پەروەردگار ﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ﴾ ناردە خوارێ!

ئیبنو ئەبی حاتەم لەعەلی کوڕی حوسەینەوە ریوایەت دەکا؛ دەڵێ: ئایەتی ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ﴾ دەربارەی ئەبو بەکرو عومەر هاتۆتە خوارێ، وترا: ئەو غیللو حیقدە چیە؟ وتی غیللو حیقدی سەردەمی نەزانی یە، لەسەردەمی نەزانیدا دوژمنایەتی لەنێوان هۆزی تەمیمو هۆزی عەدیو هۆزی قورەیشدا هەبوە!

پەیوەندی ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەهی پێشەوە، لەم روەوەیە: پەروەردگار دوای ئەوەی لەئایەتەکانی پێشوودا حاڵو وەزعی بەدبەختەکانی راگەیاند،

ئەمجار بەشوێن ئەوەدا حاڵو وەزعی بەختەوەرەکانی رانواند؛ پێمان دەڵێ: ئەوانەی بەهەشتینو تەقواکارو موخلیص بوونو شەیتان زەفەری پێ نەبردوون!

▪ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ بێگومان ئەو خودا پەرستانەی خۆیان لەسزای خودا دەپارێزنو توخن تاوان ناکەونو ملکەچی فەرمانو نەهیەکانی پەروەردگارن، ختوکەو وەسوەسەی شەیتان کاریان تێناکاو بەوەسوەسەی ئەو هەڵناخەڵەتێن! ئەوانە دەخرێنە ناو بەهەشتەوە؛ ناو باغوبێستانی خاوەن بەرو میوەی جۆراو جۆرو سێبەری خۆشو هەواساز، لەم لاو لەو لایانەوە چوار کانیاوو سەرچاوە هەڵدەقوڵێن. سەرچاوەی ئاوو شیرو مەی سەرخۆشنەکەرو هەنگوینی صافو پاڵفتە، ئەم چوار سەرچاوە تایبەتن بەتەقواکارانەوە کەسیان لەگەڵ کەسیان کێشەو نیزاعیان لەسەر ناکەن! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**مثل الجنة التي وعد المتقون فيها انهار من ماء غير آسن، وانهار من لبن لم يتغير طعمه، وأنهار من خمر لذة للشاربين، وانهار من عسل مصفى، ولهم فيها من كل الثمرات، ومغفرة من ربهم..**﴾**محمد/١٥.**

پێیان دەگوترێ، خودا پێتان دەفەرموێ: فریشتە پێتان دەڵێن: ﴿ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ﴾ بچنە ناو ئەو باغو سەیرانگایانەوە بەلەشی ساغو تەندروستی تەواوەوەن سەلامتان لێ بێ، دڵنیا بن لەهەموو ترسو خۆفێک، هەرگیز مەترسن لەوەی ئەم خۆشییەتان کۆتایی بێو بەسەر بچێ.

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ﴾ هەرچی رقو کینەو دژایەتی هەیە لەناو دڵیان دەری دەهێنین دڵو دەروونیان لەحیقدو حەسوودی پاکێ دەکەینەوە، هەموویان دەبنە برای یەکتریو خۆشەویستیەکی بێ وێنە لەناویاندا دروست دەکەین، دڵیان لەئاست یەکتری صافو بێگەرد دەبێ. لەسەر کورسیو بالیف دادەنیشن رودەکەنە یەکتریو هەریەکەیان تەماشای نێوچاوانی ئەوی تر دەکا.

مەبەست ئەوەیە: خودا دڵیان پاکێ دەکاتەوە گرێو گۆڵــی دونیــایی تێـدا ناهێڵێ، حەسوودی نامێنێ، بوغضاندن بەسەردەچێ غەیبەتو فیتنەیی باویان نامێنێ، کێشەو نیزاع نیە لەگۆڕێ، خودا خۆشەویستی دەخاتە دڵیانەوەو هیچ تایبەتمەندییەکی مادەئامێز نامێنێ، هەموویان بەمردن کۆتاییان پێ دێ.

لەفەرموودەی صەحیحدا هاتووە ئەبو سەعیدی خودری ریوایەتی کـردوە؛ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (**یخلص المؤمنون من النار فیحبسون علـى قنطـرة بـین الجنــة والنــار، فیقتـص لبعضهم مـن بعـض مظـالم كـانت بینـهم في الدنیـا، حتـى ادا هذبــوا ونقــوا، أذن لهــم في دخــول الجنـــة**) موسوڵمانە تاونبارەکان لەدۆزەخ رزگاریان دەبێ، ئەمجار لەسەر قەنظەرەیەکی نێوان بەهەشتو دۆزەخ رادەگــیرێن لەهــەندێ کـەس تۆڵـەی بـرێ سـتەمکاری دونیا بۆ هەندێکیان وەردەگرێتەوە هەتا پاکیان دەکاتەوەو غەلو غەشیان تێدا نامێنێ، ئەمجار رێگایان پێ دەدا بۆ چونە ناو بەهەشت.

﴿لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ﴾ لەو باغو سەیرانگایانەدا هیچ جۆرە نارەحــەتیو ناخۆشییەکیان نایەتـە پێـش، ئەزیـەتیان تـووش نـابێ، چونکــە پێویســتیان بەهەوڵو تێکۆشان نیە بۆ وەدەســتهێنانی داخوازییەکانیان هــەرچی ئـارەزۆی بکەن بەبێ ماندوبوون بۆیان دەستەبەر دەبێ!

لەصەحیحی موســلیمو بـوخاریدا فەرموودەیـەکێ هەیـە، پێغەمبــەر ﷺ دەفەرموێ: (**ان الله أمرني أن، أبشر خدیجة ببیت في الجنــة مـن قصـب، لاصخب فیه ولا نصب**) پەروەردگار فەرمانی پێ کـردم: کـە مزگێنـی بـدەم بەخەدیجـە بـەخانوێکێ لەبەهەشــت دا لــەدارقامیش دروســت کــراوە هیــچ نارەحەتیو ناخۆشی تێدا نابینێ!

﴿وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ﴾ ئەو خودا پێداوانە لەو بەهەشتەدا دەمێننــەوە بۆ هەتا هەتایێ لێ ی دەرناکرێنو لیێ ناگوێزنەوە.

لەفەرموودەی چەسپاوو صەحیحدا هاتووە دەفەرموێ: کە بەهەشتیەکان چوونە ناو بەهەشتەوە پێیان دەگوترێ: ئەی دانیشتوانی بەهەشت! ئێوە لێرەدا بەلەشساغی ژیان بەسەر دەبەن و نەخۆش ناکەون، دەژین و نامرن، گەنجن و پیر نابن، لەم بەهەشتە رازاوەو خۆشە دەمێننەوە بەخۆشی و شادی ناخۆشی تێدا نابینن!

بەکورتی:

بنەمای خۆشی و پاداش و سودمەندی سێ شتە:

١- دڵنیایی و رێز لێ گرتن، ئەوە ﴿أدخلوها بِسَلَامٍ آمِنِينَ﴾ ئاماژە بەوە دەکا: کە ئەوەیان بۆ دابین دەکرێ.

٢- خۆشی بێ ئەستەنگ و زیان، بەم جۆرە گوزەرانەکەیان حیقدو حەسەدی تێدا نەبێ، ماندوبون و نارەحەتی پێوە نەبێ ئەمەش بەنەصصی ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَاناً﴾ و ﴿لاَيَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ﴾ بۆیان دابین کراوە.

٣- نەبڕانەوەی خۆشی و کامەرانیەکەیان ئەمەش بەدەقی ﴿وماهم منها بمعجزين﴾ بۆیان دابین کراوە.

تێبینی:

ئایەتەکان بەروونی ئەم خاڵانەیان لەخۆ گرتووە:

١- پاداشی تەقواکاران؛ خۆپارێزان، ئەوانەی خۆیان لەشیرک و فاحیشە پاراستووە باغ و باغات و چوار کانی و سەرچاوەیان پێ دەدرێ، چوار جۆگا: ئاو مەی و شیرو هەنگوین. پێیان دەگوترێ بچنە ناو بەهەشتەوە بەسەلامەتی و خۆشی! قسەی حەق و راست و قسەی جەماوەری زانایانی ئیسلام و جەماوەری هاوەڵان و تابیعینە: کە دەفەرموون: مەبەست بە(المتقين) ئەو موسوڵمانانەیە: کە خۆیان لەهاوەڵدانان بۆ خوداو کوفر پاراستووە.

موعتەزیلەکان دەڵێن: (المتقین) ئەو کەسانەن: کە خۆیان لەهەموو تاوانێک پاراستووە.

٢- دانیشتوانی بەهەشت هیچ ناخۆشیو زیانێکیان توش نایە ئەوان لەهەموو نەخۆشییەکی گیانی وەکوو حیقدو رقو کینە بەدوورن، لەرووی جەستەییشەوە هیچ ماندو بوونو ناخۆشیو ئازارێکیان نیە.

٣- نازو نیعمەتی بەهەشت بەردەوامو هەمیشەییە بڕانەوەی نیەو خەڵکەکەشی نەمرنو لەناوچونیان نیە!

لێخۆشبوونی خوداو سزای خودا

﴿نَبِّئۡ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٤٩ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلۡعَذَابُ ٱلۡأَلِيمُ ۝٥٠﴾

طەبەرانی لەعەبدوڵڵای کوڕی زوبەیرەوە ریوایەت دەکا، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بەلای هەندێ لەهاوەڵانیدا تێپەڕی پێدەکەنین، فەرمووی: (**أتضحكون، وذكرى الجنة والنار بين أيدكم**) ئیتر ئەم ئایەتە: ﴿نَبِّئۡ عِبَادِي أَنِي أَنَا ٱلۡغَفُورُ الرَّحِيمُ، وَاَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلعَذَابُ ٱلأَلِيمُ﴾ هاتە خوارێ. ریوایەتی تریش لەم بارەوە هەن. نەمانەویست بیانهێنین!

جا دوا ئەوەی پەروەردگار لەئایەتەکانی پێشوودا حاڵو وەزعی تەقواکارانی باس کرد ئەمجار حاڵو وەزعی تاوانبارانیشی دیاری کرد، سوننەتو دابو نەرێتی خۆی لەبوونەوەردا رادەنوێنێو دەفەرموێ: ﴿نَبِّئۡ عِبَادِي أَنِي أَنَا ٱلغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ ئەی موحەممەد! هەواڵ بەبەندەکانم بدە، پێیان بڵێ: من خاوەنی لێخۆشبوونو رەحمەتی بەرفراوانم، هەرکەسێ بمەوێ لێی خۆش ببم لێی خۆش دەبم کەس نیە بتوانێ بەرهەڵستیم بکا. سۆزو

بەزەییم زۆرە، بەشی هەموویان دەکاو زیاتریش! لەهەمان کاتدا. ﴿وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ﴾ سزاو تۆڵەم ئەو سزا بەئێشەیە: کە چەند جار بۆتان باس کراوە، بترسن لەسزاو تۆڵەم!

خەبەریان بدەرێ کە تۆڵەو عەزابی من بۆ ئەوانەی سورن لەسەر کوفرو تاونکاریو تۆبەناکەنو ناگەڕێنەوە، عەزابێکی بەئێشو کوشندەیە بەو سزایە تۆڵەیان لێ دەستێنم، با خۆیانی لێ بپارێزن!

ئەم ئایەتە وەکوو زۆر ئایەتی تر موژدەو هەڕەشەیە، هەڵنانو ترساندنە بۆ ئەوەی ئادەمیزادەکان هەمیشە لەحاڵەتی خۆفو ورەجادا بن، هیوایان بەرەحمەتی خودابێو لەعەزابیشی بترسن!

سەعیدی کوڕی مونصوورو عەبدی کوڕی حەمید لەقەتادەوە دەگێڕنەوە: دەڵێ: پێمان گەییشتوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (**لو يعلم العبد قدر عفو الله لما تورع من حرام، ولو يعلم العبد قدر عذاب الله، لنجع نفسه**) ئەگر بەندە بیزانیایە ئەندازەی عەفوی خودا چەند زۆرە، هەرگیز خۆی لەحەرام نەدەپاراست، خۆ ئەگەر بیزانیایە ئەندازەی عەزابی خودا چەند زۆرە بەخوداپەرستی خۆی بەهیلاک دەبرد!

هەردوو پیری فەرموودە بوخاریو موسلیم لەئەبو هورەیرەوە ریوایەت دەکەن؛ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (**ان الله خلق الرحمة يوم خلقها مئة رحمة، فأمسك عنده تسعة وتسعين رحمة، وأرسل في خلقه كلهم رحمة واحدة، فلو يعلم الكافر كل الذي عنده من رحمة لم ييأس من الرحمة، ولو يعلم المؤمن بكل الذي عند الله تعالى من العذاب، لم يأمن من النار**). پەروەردگار لەو کاتەدا کە سۆزو بەزەیی دروست کرد سەت بەشی دروست کرد، نەوەدو نۆی لای خۆی هێشتەوە، تەنیا بەشێکی بەناو مەخلووقات دا بڵاو کردەوە، ئەگەر کافر پەی بەهەموو ئەو رەحمەتەی لای خودا هەیە ببردایە، هەرگیز لەرەحمەتی خودا ناهومێد نەدەبوو! خۆ ئەگەر

موسوڵمانیش بیزانیایە خودا چەندەی عەزاب لایە، هەرگیز لەدۆزەخ ئەمین نەدەبوو!

ئیمام موسلیم بەم شێوە ریوایەتەکە دەهێنێ: **(لو یعلم المؤمن ما عند الله من العقوبة، ماطمع بجنته احد، ولو یعلم الکافر ما عند الله من الرحمة، ماقنط من رحمته احد).**

چیرۆکی میوانەکانی ئیبراهیم ﷺ هەواڵدانیان بەلەناوچوونی گەلی لوط

وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَـٰمًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَـٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِى عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِىَ ٱلْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا۟ بَشَّرْنَـٰكَ بِٱلْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَـٰنِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَآ ۙ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ

إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُواْ بَلْ جِئْنَٰكَ بِمَا كَانُواْ فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَٰرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَٱمْضُواْ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓاْ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِى سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأَيَٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأَيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار بەڵگەی تاکو تەنهایی خۆی رانواندن، حاڵەتەکانی قیامەتی باسکردن، حاڵو وەزعی بەدبەختەکانو بەختەوەرەکانی رونکردەوە، ئەمجار بەشوێن ئەوەدا چیرۆکی پێغەمبەران دەگێڕێتەوە، بۆ

ئەوەی بیستنی ئـەو چیرۆکانـە پـاڵ پێوەنـەرو هەڵنـەربێ بـۆ بەندایـەتیکردنی پـەروەردگارو لـەئاکاما بەمرازگەییشـتن! هـەروا بـۆ ئـەوەی بیسـەران خۆیـان بپارێزن لەبەدبـەختی دوارۆژیـان، نـەبن بەسـوتەمەنی دۆزەخ. گێڕانـەوەی ئـەم جۆرە چیرۆکانە شیکردنەوەی وادەو هەڕەشەکانی پەروەردگار لەبەندەکانی.

جا سەرەتا چیرۆکی حەزرەتی ئیـبراهیم دەگێڕێتـەوە چونکـە مـوژدەی بەخشینی کوڕێکی زانای تێدایە بۆ ئیـبراهیم، ئـەمجار باسـی بـەهیلاکچونی قەومی لوط دەکا چونکە تاوانێکی زۆرگـەورەو بـێ رەوشـتیان ئـەنجام دەداو پێش ئەوان کەسی تر پێکێشی ئەو کارەی نەکردبوو!

دەفەرموێ: ﴿وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ﴾ ئەی موحەممەد! هەواڵ بدەرە گەلەکەت دەربارەی میوانـە بـەرێزەکانی ئیـبراهیم، کـە بریتـی بـوون لەچـەند فریشتەیەک خودا ناردبوونی بۆ لەنابردنی گەلی لوط ﴿إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا: سَلَامًا﴾ کاتێک هاتنە لای ئیبراهیمو سـلاویان لێ کـرد، وتیـان: سـلاوت لێ بێو دووربی لەبەڵاو ناخۆشی، لەهەموو گیرو گرفتێک پارێزراو بێ!

﴿قَالَ: إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ﴾ ئیبراهیم بەمیوانـەکانی گـوت ئێمـە لـەئێوە دەترسین، چونکە بەبێ ئیزن هاتبوونە ژورێ! یان کـاتێک ئـەوەی گـوت: کـە بینـی دەسـت بـۆ خواردنەکـە نابـەن، ئیـبراهیم گۆلکەڵەیـەکی بـۆ سـوور کردبوونەوەو خستبویە بەردەمیان کەچی ئـەوان دەسـتیان بـۆ نـەبرد، ئەمـەش نیشانەی ئەوە بوو کە خەیاڵیان خراپەو بەتەما شتێکن!

﴿قَالُوا: لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ﴾ وتیـان: هیـچ مەترسـە، ئێمـە هاتوین مزگێنیت پێ بدەین بـەکوڕێکی زاناو زیـرەکو تێگەییشـتو لـەئاینی خودا: کە لەئاکاما دەکرێتە پێغەمبەرو فروستادەی خـودا ئـەویش ئیسـحاقە. وەکـوو لەشـوێنێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿وبشـرناه باسـحاق نبيـاً مـن الصالحين﴾الصافات/١١٢.

﴿قَالَ: أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ﴾ حەزرەتی ئیبراهیم بەسەرسامییەوە وتی: ئایا مزگێنی چیم پێ دەدەن؟ موژدەی ئەوەم پێ دەدەن: کە کورم دەبێ لەکاتێکدا خۆمو خێزانم پیرو کەنەفتینو لەوە دەرچووین تازە منداڵمان ببێ. مزگێنی شتێکم دەدەنێ: کە بەخەیاڵدا نایە! ئێوە چۆن موژدەی وا سەیرو دوور لەواقیعم پێ دەدەن؟!

فریشتەکان وڵامیان دایەوەو ﴿قَالُوا: بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ﴾ وتیان: ئێمە موژدەمان پێ داوی بەشتێکی حەقو واقیعو چەسپاو، ئەوەی مزگێنیمان پێ دای ویستی خودایە بەڵێنی خودایەو پاشگەزبوونەوەی نیە، ئەو کەسەی ئادەمی لەگڵ دروستکرد بەبێ ئەوەی باوکو دایکی هەبن دەتوانێ هەموو کارێک بکا! ئەتۆ ئەی ئیبراهیم! لەپێری ئەوانە مەبە: کە لەفەضڵو رەحمەتی خودا ناهومێد دەبن، بەڵکوو تۆ ئەی ئیبراهیم! مزگێنی یەکە وەربگرەو بەشتێکی حەقی بزانەو چاوەڕوانی ئەوەبە ئەو کوڕەت ببێ!

هەڵبەتە حەزرەتی ئیبراهیم ئەم نیعمەتەی هێندە بەلاوە گەورە بوو بۆیە ئەم پرسیارە تەعەجوب ئامێزەی کرد، نەک خوا نەخواستە شتی لەو جۆرەی بۆ قودرەتی خودا بەدوور زانیبێ، حەزرەتی ئیبراهیم زۆر لەوە خوداناستر بوو شتی وای بەخەیاڵ دابێ!!

ئیبراهیم وڵامی دانەوەو ﴿قَالَ: وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ إِلَّا الضَّالُّونَ﴾ وتی: کێ لەرەحمەتی خودا نائومێد دەبێ؟ کەس لەرەحمەتی خودا ناهومێد نابێ جگە لەوانەی رێبازی راستو حەقیان گوم کردوە، ئەمن یەقینی تەواوم بەوە هەیە هەر شتێک خودا بیەوێ بێتە دی دێتە دی، هیچ شتێک لەخودا یاخی نابێ، چی بوێو چۆنی بوێو کەی بیەوێ ئاوا دێتە دی!

ئەمجار دوا ئەوەی ئیبراهیم لەهاتنە دی ئەم موژدەیە دڵنیا بوو زانی مزگێنییەکە لەخوداوەیەو ئەوانە فریشتەنو ترسو خۆفی ئەوەی لێ رەوییەوە: کە پیاو خراپ بن، پرسیاری ئەوەی لێ کردن هۆی هاتنەکەیان بەم شێوە چییە

﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ؟﴾ وتی: ئەو کارە گرنگەی ئێوە بۆی هاتوون جگە لـەم مزگێنییـە چیـە؟ وا دیـارە حـەزرەتی ئیـبراهیم لـەناوەندی گفـتو گۆکەداو بەگوێرەی قەرینـەی حـاڵو وەزعـی فریشـتـەکان بـۆی دەرکـەوت ئـەو کـارەی ئـەوانی بـۆ نێردراوە جگـە لـەموژدە پیٚدانەکـە شـتێکی تـرەو کـارە سەرەکییەکەیان غەیری مزگێنییەکەیە، چونکە عادەتـەن بـۆ مزگێنـی پێـدان یەکێ فریشتە بەسە، ئەمانە ژمارەیەکێ بـوون. وەکـوو چـۆن بـۆ مـژدە پێدانـی حەزرەتی زەکەریاو خاتو مەریەم موژدەدەرەکە یەکێ فریشتە بووە.

فریشتەکان وڵامیان دایەوە ﴿قَالُوا: اِنَّا أُرْسِلْنَا اِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ﴾ وتیـان: ئێمە نێردراوین بـۆ لای گـەلو نەتەوەیـەکی تاوانکـار: کـە گـەلی لوطـە، کـە هەرچی تاوانە ئەنجامی دەدەن، لەهەموو تاوانێکیان تاوانتر کاری نێربازییە: کە بەتەواوی لـەناویاندا تەشـەنەی کـردوە، وازیـان لەمێینـە هێنـاوە سـواری نێرینەکانیان دەبن، هاتووین لەناویان بەرینو بیانفەوتێنن !

﴿اِلَّا آلَ لُوطٍ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ جگـە لـەلوطو خـاوو خێزانی ئێمـە ئەوان رزگار دەکەین هەموانیان، ئەوان لەناو نابەین ﴿اِلَّا اِمْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ﴾ جگە لەژنەکـەی لـوط، ئـەوە خـودا بڕیـاری داوە لەگـەڵ کافرەکـان دەمێنێتەوەو لەگەڵ ئەوان لەناو دەبرێ، ئەورزگاربوون نایگرێتەوە، چونکە ئەو یارمەتی کافرەکانی دەدا بۆ ئەنجامدانی کردەوە خراپەکانیان!

تێبینی ئەوە دەکـرێ: فریشـتـەکان فیعلەکـەیان وەپـاڵ خۆیـان دا وتیـان: (قدرنا) هەرچەندە لەحەقیقەتدا فیعلەکە هی خودایە، ئەمەش لەم ڕووەوەیـە: کە فریشتەکان خۆیان بەنزیکی خوداو مەئمووری ئەو حیساب کـردوە، وەکـوو چۆن بیلاتەشبیهـ پیاوانی تایبەتی پاشا دەڵێن: ئەوەمان کردو ئـەوەمان بڕیـار داو فـلان فـەرمـانمان دەرکـرد! لەراسـتیشدا ئـەوەی فەرمانەکـە دەکـا پاشـا خۆیەتی نەکێ ئەوان!

ئەمجار چیرۆکی لەناوبردنو وێرانکردنەکە دەست پێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ﴾ واتە: کاتێک فریشتەکان لای ئیبراهیم ئیشیان تەواو بوو، مزگێنی کوڕیان پێ دا، هەواڵی ئەوەشیان پێدا کە ئەرکی لەناوبردنی گەلی لوطیان پێ سپێردراوە. ئەمجار لەشێوەی کوڕی گەنجی تازە پێگەییشتودا ڕۆیشتن بۆ شاری (سدوم) کە نیشتمانی گەلی لوط بوو! لوطو گەلەکەی نەیانزانی: کە ئەوانە فریشتەی خودان، هەروەکوو چۆن لەسەرەتاوە حەزرەتی ئیبراهیمیش نەیناسین. جا کە چوونە ماڵی حەزرەتی لوط، ﴿قَالَ: إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ﴾ لوط پێی گوتن: بەراستی ئێوە کەسانێکی نەناسراون بۆ من، ناتانناسم، دەترسم تووشی گێرەوەژێکم بکەن، ئێوە لەچ گەلو هۆزێکن‌و ئێوە کێن؟ وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ولما جاء رسلنا لوطاً سيء بهم، وضاق بهم ذرعاً**﴾**هود/٧٧.**

هەندێک دەڵێن: شێوەکەیانی پێ سەیر بوو هەموویان گەنجو تازەپێگەییشتوو بوون‌و مویان لێ نەهاتبوو، ترسا گەلەکەی پێیان بزانن‌و بۆیان بێن!

فریشتەکان وڵامی حەزرەتی لوطیان دایەوە ﴿قَالُوا: بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾ وتیان: ئێمە هاتووین تۆ دڵخۆش بکەین، هاتووین ئەو عەزابو لەناوبردنەی گەلەکەت گومانیان دەربارە هەیە بەسەریاندا بدەین‌و لەناویان بەرین، ئەو عەزابەی ئەوان بڕوایان پێ نەدەکرد پێیان بچێژین. ﴿وَآتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ ئێمە بەفەرمانێکی حەق‌و بۆ کارێکی حەق هاتووین بۆ لای تۆ: ئەویش لەناوبردنی گەلە ستەمکارە بێ ڕەوشتەکەتە، دڵنیابە ئێمە ڕاستگۆین لەوەی پێمان ڕاگەیاندی، گومانت نەبێ ئەوان لەناو دەبەین‌و ئەتۆو شوێنکەوتوانت ڕزگار دەکەین!

ئەمجار دەستیان کرد بەئەنجامدانی ڕزگار کردنی لوطو شوێنکەوتوانی، ئەوەبوو پێش هاتنی عەزابەکە وتیان: ﴿فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ﴾ کە

بەشێکی شەو رابورد پێش ئەوەی شەو کۆتایی پێ بێ، بەخۆتو خاوو خێزانتەوە (جگە لەژنەکەت) لەشار دەرچنو برۆن، ﴿وَٱتَّبِعْ أَدْبَٰرَهُمْ﴾ بۆخۆت لەدوایانەوە برۆ بۆ ئەوەی دەنەدەنەیان بدەیو بەپەلە بیانرۆیێنیو چاوت لێیان بێ، نەهێڵی کەسیان دوا بکەوێ، نەوەکوو عەزاب بیگرێتەوە، ﴿ولا يلتفت مِنكُمْ﴾ کە گوێتان لەگرمەی عەزاب بوو کەس لەئێوە ئاوڕ بۆ پاشەوە نەداتەوە، نەوەکوو عەزابەکە ببینیو دڵی بۆ قەومەکەی بسوتێ و بەزەیی پێدا بێنەوە، هەروەها بۆ ئەوەی چاوی لەدوانەبن بۆ نیشتمانەکەیو بەعەزمو جەزمەوە بەدڵنیاییو رەزامەندی خۆی بۆ نیشتمانی تازەی هەنگاو هەڵهێنێ.

ئەمجار جەختی لەسەر جڵەوگیرییەکە کردەوەو فەرمووی: ﴿وَٱمْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ﴾ برۆن بۆ ئەو شوێنەی خودا فەرمانتان پێ دەکا، بەبێ ئەوەی ئاوڕ بدەنەوەو خەمی نیشتمان جێ هێشتنتان بێ! برۆن بۆ ولاتی شام وەکوو ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: یان بۆ هەر شوێنێک جوبرائیل فەرمانتان پێ دەکا.

ئەمجار هۆی فەرمان بەپەلە کردنەکە لەچوونە دەرەوە دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ﴾ نیگامان بۆ لوط کرد کە لەناوبردنی ئەو ستەمکارانە بڕیاری لەسەردراوەو بڕاوەتەوە، پاشگەزبوونەوەی تێدا نیە، کاری ئەوان تەواوەو حیسابیان بیتی بووە. ئەمجار (الأمر)ەکە شی دەکاتەوە واتە: ئەمر ئاماژە پێکراوەکە رون دەکاتەوە چیە دەفەرموێ: ﴿ان دابر هؤلاء مقطوع مصبحين﴾ ئەوەڵو ئاخری ئەو نەتەوە ستەمکارە لەبێخ دەردێنین، لەکاتی بەیانیدا ئاسەواریان دەبڕینەوە وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ان موعدهم الصبح، أليس الصبح بقريب﴾هود/٨١.

ئەمجار پەروەردگار لەناوەندی چیرۆکەکەدا هەڵسو کەوتی ناشیرینی قەومی لووط دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَجَاءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ دانیشتوانی شاری(سەدوم) کاتێ بیستیانماڵی حەزرەتی لووط چەند کوڕێکی

تازەپێگەییشتوویان میوانــن، بەهەڵـەداوانو بەکەیفخۆشـیو تەڕەماخیـیەوە بەرەو ماڵی حەزرەتی لووط ڕۆییشتن بۆ ئەوەی کاری ناشیرینو بەدرەوشتییان لەگەڵ بکەن.

سەیر بکە چەند بێ ئەخلاقو نەفس نزم بوون، پێچەوانــەی هـەموو دابو نەریتێکی دەجولانەوە، لەجیاتی ئەوەی ڕێزی میوانو مامەڵـەی جـوان لەگـەڵ غەریبو نەناسیاودا بکەن، دەیانەویست بەو شێوە ناشیرینە هەڵسو کـەوتیان لەگەڵ بکەن!!

ریوایـەتکراوە؛ دەڵێـن: ژنەکـەی لـووط هـەواڵی بەخەڵکەکە دا وتـی: وا لەماڵی ئێمە سێ کوڕی گەنجی تازە رسکاوی لێنو تا بڵێی شـۆخو شـەنگو جوانن، تا ئێستا ئێمە کوڕی ئاوا جوانمان نەدیون!

جا کە راجمینو لەبەر دەرگای ماڵی لووط ئاپورەیـان بەسـت، حـەزرەتی لووط ویستی بەقسەو وتووێژ بلاوەیان پێ بکا ﴿قَالَ: اِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَـلَا تَفْضَحُونَ﴾ وتی: پیاوی خاس بن، تۆزێـك پیـاوەتیو مورووەتتـان تێـدا بـێ، ئەوانە میوانی منن‌و شتێکی وایان لەگەڵدا مەکەن حـەیام بچـێ، هـەر کـارو هەڵوێستێکی ناشیرینیان لەگەڵدا بکەن سوکاسەتیکردنە بەمن!

ئەمجار جەختی لەسەر جڵەوگیرییەکەی کردەوە فەرمووی: ﴿وَاتَّقُـوا اللهَ وَلَاتُخْزُونِ﴾ لەخودا بترسن ریسوام مەکەنو ناموسم مەشکێنن بـەوەی خراپـە لەگەڵ میوانەکانمدا بکەن، ولامیان دایەوە: ﴿وَقَالُوا أَوَ لَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ وتیان: ئەوە پیمان نەگوتی جارێکی تر بەهیچ جۆرێ جڵەوگیری ئـەو کارەمـان لێ مەکە، هەر کاتێ ویستمان ئەو کارە لەگەڵ هەر کەسێك بکەین تۆ دەمی خۆت مەهێنە پێشەوەو خۆتمان لێ مەکەرە ریش سپی، دیارە سەرچاوەی ئەم جۆرە جڵەوگیریانە ئەتۆی؟!

ئەمجار حەزرەتی لووط وڵامی دانەوە ﴿قَالَ: هَؤُلاَءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ﴾ فەرمووی: ئەوە ئافرەت هەن مارەیان بکەن و خودا بۆی حەڵاڵ کردوون، واز لەنێربازی بێنن، ئەگەر ئێوە بەگوێی من دەکەن.

مەبەست بە(بناتي) ئافرەتی گەلەکەیەتی چونکە پێغەمبەری هەر گەل و نەتەوەیەک وەکوو باوک وایە بۆ نەتەوەکەی. وەکوو پەروەردگار دەرحەق بەپێغەمبەری ئیسلام دەفەرموێ: ﴿**النبي اولى بالمؤمنين من انفسهم وازواجه امهاتهم**﴾**الأحزاب/٦**.

هەندێکیش دەڵێن: مەبەست بە(بناتي) کچەکانیەتی واتە: ئەوەتا من کچم هەن مارەیان بکەن!

ئەم قسەو باسانە رویان دا ئەوان بێ ئاگا بوون لەوەی بۆیان لەکەمین دایەو نازانن بەیانی چییان بەسەر دێ. بۆیە پەروەردگار بەپێغەمبەری خۆی (محمد) دەفەرموێ: یان فریشتەکان بەلووط دەڵێن: ﴿**لعمرك انهم لفي سكرتهم يعمهون**﴾ (**الحجر**/٧٢) سوێند بەتەمەنی تۆ ئەوانە لەبێ ئاگایی دان و نازانن بەیانی چییان بەسەردێ.

جا ئەگەر راناوی (ك) لە(لعمرك)ەدا مەبەست پێغەمبەری ئیسلام بێ ئەوکاتە مانای ئایەتەکە بەم جۆرە دەبێ: سوێند بەتەمەنی تۆ ئەی موحەممەد! ئەو موشریکانەی قورەیش لەگومڕایی و سەرلێ شێواوی دان و گوێ بۆ ئامۆژگاری تۆ ناگرن، رێبازی حەق و ناراست لێک جیا ناکەنەوە، ئەو هەموو چیرۆک و سەرگورشتانەیان بۆ دەگێڕییەوە پەند ئامێز نابن!

ئەگەر خیطابەکە ئاڕاستەی لووط کرابێ، ئەو کاتە قسەکە هی فریشتەکانەو بەلووط دەڵێن: سوێند بەتەمەنی تۆ ئەی لووط! ئەو کافرانەی گەلەکەت لەگومڕایی و سەر لێ شێواوی دان، چییان پێ بڵێی بەگوێیاندا ناچێ و پەند ئامێز نابن! فەرقی چاک و خراپ ناکەن سوودو زیانی خۆیان نازانن!

ئیبنو عەبباس رای وایە: کە خیطابەکە بۆ پێغەمبەر بێ ﷺ دەڵێ پەروەردگار کەسی دروست نەکردوە لەموحەممەد رێزدار تر، نەم بیستووە خودا جگە لەموحەممەد سوێندی بەژیانی کەس خواردبێ.

ئەمجار پەروەردگار سەرەنجامی گەلی لووط باس دەکاو دەفەرموێ: ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ﴾ لەکاتی هەتاوکەوتندا گرمەو نەرەی فریشتە لێی دان، عەزابی چاوەڕوان کراوو هەڕەشە پێ لێکراویان بۆ هات، سەرەتای هاتنی عەزابەکەیان لەکاتی بەرەبەیاندا بوو تا هەتاو کەوت، بۆیە یەکەمجار فەرمووی: (مصبحین) دوایی فەرمووی: (مشرقین) چۆنیەتی لەناوبردنو عەزابەکەیان بەم جۆرە بوو ﴿فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا﴾ بەخۆیانو خانوو باڵەخانەو زەویو دارو بەردیانەوە، بەشارو گوندو ملکوماڵیانەوە، هەموویمان لەزەوی پچڕاندو بەرزمان کردەوە بۆ ئاسمان، ئەمجار هەڵمان گێڕایەوە لەحەوارا بەزەویمان کێشانەوە هەپروون بەهەپروون بوون، ئاداریان بەسەر پاداریانەوە نەما! ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ﴾ ئەمجار بەبەردی سورکراوە (بەردە سواڵەت) بەردە بارانمان کردن، واتە: بەسێ جۆر عەزاب سزای دان:

١- گرمەو ناڵەو نەڕەیەکی وا کە هەموویان زەندەقیان چوو.

٢- خاکو نیشتمانی ژێرەو زەبەرکردن بەهەموو شتێکیانەوە.

٣- بەردەبارانی کردن بەبەردی سورکراوە.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ﴾ بێگومان لەورووداوو کارەساتانەی بەسەر گەلی لووطمان هێنا، پەندو ئامۆژگاری هەیە بۆ کەسانێک تێبفکرن، لەرووداوەکان، وردببنەوە، وردبینو خاوەن فیراسەت بن.

ئەوەی کە بەسەر زێدو نیشتمانی گەلی لووط هات جۆرێک بووە لەبوومەلەرزەو بۆرکانو زەوی رۆچوونو بەردبارین، تەنانەت دەگوترێ: دەریاچەی لووط دوای ئەو رروداوە: واتە: روداوی ژێرو زەبەر کردنی شاری

عەمووڕەو سەدومو چاڵبوونی شوێنەکەیان دورست بووە، کە شوێنەکەیان چاڵ بوو ئەمجار پڕ بوو لەئاوو بوو بەدەریاچە! ئەمجار پەروەردگار سەرنجی دانیشتوانی شاری مەککەو هاوڕکێفەکانیان رادەکێشێ بۆ ئەوەی پەند وەربگرن‌و تەمێ خواردو ببن دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ﴾ بێگومان شاری (سدوم) کە ئاوا وێران بوو ئەو عەزابەی تووش هات، لەسەر رێگەیەکی ئاشکرایە، هەر کەسێ بەو دەڤەرەدا گوزەر بکا شوێنەوارەکەی دەبینێ، تا ئێستاش شوێنەوارەکەی ماوە، کاروانی ئێوە کە دەچێ بۆ شام لەسەر رێگایانەوە دەیبینن. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وانكم لتمرون عليهم مصبحين، وبالليل افلا تعقلون﴾الصافات/١٣٨-١٣٨؟؟؟

پاشان ئەوە رادەگەیەنێ: کە ئەوانە پەندی لێ وەرناگرن، چونکە ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ لەو وەزعەی بەسەر گەلی لووطدا هات پەندو عیبرەت بۆ ئەوانە هەیە کە خاوەن باوەڕن، موسوڵمانن، ئەوانە موشریکن بەتەما مەبە ئەوانە بەو وەزعەی ئێستا تێیدان پەند لەم جۆرە روداوانە وەربگرن.. سودمەند لەم جۆرە سەرگورشتانە تەنها موسوڵمانانن ئەوانە هەست بەوە دەکەن: کە ئەو جۆرە سزایانە تۆڵەی خودایە لەکافرەکان لەسەر بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەرەکانی. بەڵام ئەوانی بڕوایان نیە بەخوداو بەئاییینی خودا ئەم جۆرە روداوانە پاڵ سروشت دەدەن! کە لەشوێنێکا زەوی تێک دەروخێ دەڵێن: ئەوە ناوەکەی کلۆر بووە، یان فلان هۆ بۆتە هۆی پەیدا بوونی ئەو بومەلەرزەیە، ئێستاش هەروایەو بێ باوەڕەکان ئەم جۆرە کارەساتانە پاڵ سروشت خۆی دەدەن‌و هۆکاری جۆراو جۆری بۆ دەدۆزنەوە. ناڵێن: ئەمە عەزابی خودایەو لەو وڵاتەی گرتووە. بۆ نموونە ساڵی (١٩٠٩ز) شاری (مسینا) لەئیطالیا نوغرۆ بوو، کەسێک بۆی بکرێ نووسراو لەسەر ئەو روداوە بخوێنێتەوە بۆی دەردەکەوێ کە نووسەرەکان بەتایبەتی مولحیدو بێ بڕواکان پێیان وایە

روداوەکە شتێکی سروشتییەو هۆکارە مادییەکانی بۆ دەژمێرن، کەسێکیان نایە بڵێ: ئەمە کاری خودایەو حەق وایە ئێمە لێی پەند ئامێز ببین!

ساڵی (١٩٩٩-١٩٩٨ز) ساڵێکی بێ بارانیو وشکە ساڵ بوو مەلاکان لەوتاری رۆژانی هەینیو وەعظو ئامۆژگارییاندا موسوڵمانیان هەڵدەنا بۆ زێدە خوداپەرستیو تۆبەو پەشیمانی لەتاوانو چەند جارێکیش نوێژە بارانە (صلاة الاستسقاء)یان کرد، کەچی بێ باوەڕو گروپە عیلمانیەکان گاڵتەیان بەموسوڵمانانو مەلاکان دەکردو دەیانگوت: مەلاکان بێ بارانییان قۆزتۆتەوەو کردویانە بەهۆکاری چەواشەکردنو هەڵخەڵەتاندنی دانیشتوانی کوردستان، ئیتر رۆژانە جۆرەها توانجو پلاریان لەموسوڵمانان دەگرت!!! بەئاشکرا لەسەر رادیۆ شڕو کونە فیشاڵەکانیان لەم بارەوە ناماقوڵییان دەکردن چەند جارێکیش مامۆستایانی ئایینی لەوتاری جومعەدا هەڕەشەیان لێ کردن، بەڵام هەر قسە بوو (قسەش ناچێتە گیرفانەوە).

چیرۆکی ئەصحابولئەیکە (گەلی شوعەیب)و ئەصحابولحیجر (گەلی ثەموود)

وَإِن كَانَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡأَيۡكَةِ لَظَٰلِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٖ مُّبِينٖ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدۡ كَذَّبَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡحِجۡرِ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَءَاتَيۡنَٰهُمۡ ءَايَٰتِنَا فَكَانُواْ عَنۡهَا مُعۡرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُواْ يَنۡحِتُونَ مِنَ ٱلۡجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُصۡبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٨٤﴾

وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۗ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَءَاتِيَةٌ ۖ فَٱصْفَحِ ٱلصَّفْحَ ٱلْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

ئەمە چیرۆکی سێیەمو چوارەمە لەو چیرۆکانەی لەم سورەتەدا هەن، یەکەمیان سەرگورشتەی باوە ئادەمو ئیبلیس بوو دووهەم سەرگورشتەی حەزرەتی ئیبراهیمو لووط بوو، سێیەم چیرۆکی ئەصحابولئەیکە (گەلی شوعەیب)ە ئەیکە: درەختێکە لقو پۆپەکانی چڕو پڕن، لەو ولاتە ئەم جۆرە درەختە زۆرە. داری (الغضا)شی پێ دەگوترێ. ئەم گەلە بانگەوازییەکەی شوعەیبیان رەتکردەوە، پەروەردگار بەعەزابی مەشهوور بە(یوم الظلة) لەناوی بردن. کە بریتی بوو لەدەنگێکی زۆر گەورە کاتی بەیانی بەسەریاندا دراو زەندەقیان چوو. چیرۆکی چوارەم سەرکورشتەی حەزرەتی (صالح)ە لەگەڵ قەومەکەیدا مەبەست لەهێنانی ئەم جۆرە چیرۆکانە وەکوو چەند جارێك رونمان کردۆتەوە، هەڵنانی ئادامیزادانە بۆ خودا پەرستیو بەمرازگەییشتن، ترساندنیان لەسەرپێچی کردنو تاوان: کە سەردەکێشێ بۆ سزادان بەئاگری دۆزەخ، دڵدانەوەی پێغەمبەرە لەبارەی بەدرۆخستنەوەی گەلەکەی!

دەمێنێتەوە بزانین ئایەتی ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ...الآية﴾ چ پەیوەندییەکی بەم چیرۆکانەوە هەیە؟؟

لەولامدا دەڵێین: پەروەردگار کە لەئایەتەکاندا باسی لەناوبردنی کافرو یاخی بووەکانی کرد، وەکوو ئەوە بگوترێ: لەناوبردن چۆن شیاوی خودای خاوەن بەزەییو میهرەبانە؟ ئیتر بەم ئایەتە ولامی ئەو پرسیارەی دایەوە دەفەرموێ: من مەخلووقاتم بەدیهێناوە بۆ ئەوەی خەریکی پەرستنم بن، جا

کە ئەو ئەرکەیان ئەنجام نەداو پشتیان تێ کرد حیکمەتی خوایی من وەهایە: کە لەناویان بەرم سەر زەوییان لێ پاک بکەمەوە.

یان مەبەست بەم ئایەتە تەسەللا دانەوەی پێغەمبەرە: کە بەرامبەر هەڵوێستی ناشیرینی قورەیشی یەکان پشوو درێژ بێ، چونکە کە زانرا پێغەمبەرانی پێشووش هەمان گیروگرفتیان هاتۆتە رێ لەلایەن گەلو نەتەوەکانیانەوە. تەسەللای دێتەو پشوو درێژتر دەبێ!

■ دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ﴾ بێگومان ئەصحابولئەیکە (گەلی شوعەیب) نەتەوەیەکی ستەمکارو تاوانکار بوون، چونکە هاوەڵیان بۆ خودا دەدانا، چەتەییان دەکرد، تەرازوبازییان ئەنجام دەدا، ئامێری پیوانەو کێشانەیان کەم و کورتی تێدا بوو، ئیتر خودا تۆڵەی لێ ستاندن بەسێ جۆر عەزاب (صیحة، رجفة، عذاب یوم الظلة) لەناوی بردن، ئەو کاتەی حەزرەتی شوعەیب بانگەوازی گەلەکەی دەکرد بۆ ئیمانهێنان هێشتا ماوەیەکی زۆر بەسەر لەناوبردنی گەلی لووطدا تێنەپەڕیبوو، لەهەمان کاتدا شوێن و جێگای گەلی لووطو گەلی شوعەیب لەیەکەوە نزیک بوون، بۆیە حەزرەتی شوعەیب نەتەوەکەی ترساندو هەڕەشەی لێ کردن و فەرمووی: ﴿وما قوم لوط منكم ببعيد﴾هود/٨٩.

ئیبنو مەردەوەیهی و ئیبنو عەساکیر لەعەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ریوایەت دەکەن، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: مەدیەن و ئەصحابولئەیکە دوو نەتەوە بوون، پەروەردگار (شوعەیب)ی کردە پێغەمبەرو ناردیە سەریان. بەدرۆیان خستەوەو ئیمانیان پێ نەهێنا.

﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ﴾ تۆڵەمان لێ ستاندن لەسەر ئەو کوفرو ستەمکارییەی ئەنجامیان دا، گەلی (ئەیکە)مان بەعەزابی(یوم الظلة) سزا دا؛ ئەوە بوو حەوت رۆژ گەرمایییەکی زۆر توندمان خستە سەریان، هەرچی دارو درەختیان هەبوو هەڵپرووکا، سێبەریان نەما. ئەمجار هەورێکمان ناردە سەریان زۆر پێی

خۆشحاڵ بوون وایان زانی سێبەریان لێ دەکا ، هەموویان لەژێر سێبەرەکەیدا کۆبوونەوە، ئەمجار ئاگرێکمان ناردە سەریان هەموویانی سوتاند، ئەهلی (مدین) یشمان بەصەیحەو گرمەی توند زەندق بردن ﴿وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُبِينٍ﴾ هەریەکە لەو شارەی گەلی لووطی تێدا نیشتەجێ بوون شاری ئەصحابولئەیکە لەسەر رێگایەکی کاروان سەران‌و خەڵکی رۆژانە پێیدا تێدەپەڕن، کە کاروان‌و قەتار لەحیجازەوە دەچن بۆ شام بەلایاندا تێدەپەڕن‌و ئە شوێنانە دەکەنە نیشانەی قۆناغ‌و نیشانەی رێگا..!!

ئەمجار دێتە سەر گێڕانەوەی چیرۆکی حەزرەتی صالح لەگەڵ گەلەکەیدا. دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ﴾ بێگومان ئەصحابول حیجر کە گەلی ثەموود ، پێغەمبەرەکەیان (کە حەزرەتی صالح بوو) بەدرۆخستەوە، کەسێکیش پێغەمبەرێک بەدرۆبخاتەوە مانای وایە هەموو پێغەمبەرەکانی بەدرۆخستۆتەوە. چونکە پێغەمبەران هەموویان یەک پەیامیان هەیە، لەبنەما سەرەکییەکاندا یەک دەگرنەوە. بەگوێرەی کات‌و شوێن جوداوازییان تێدا نیە، بەڵکوو بانگەوازی هەموو پێغەمبەران لەو بنەما سەرەکییانەدا یەک بنەمایە!

﴿وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ بەڵگەو نیشانەی جۆراو جۆرمان پێدان لەسەر راستی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی صالح؛ وەکوو ئەو حوشترەی کە لەبەردێکی رەق‌و تەق بەدوعاو پاڕانەوەی صالح پەیدا بوو، کەچی کە حوشترەکە پەیدا بوو لەجیاتی ئەوە بەموعجیزەی بزانن، پشتیان لێ هەڵکردو حوشترەکەیان سەربڕی‌و لەناویان برد. حوشترەکە بۆ خۆی موعجیزەیەکی گەورە بوو، بەئارەزۆی خۆی دەلەوەڕا، ئەو جۆگا ئاوەی هەیانبوو رۆژێک بۆ حوشترەکە قۆرغ کرابوو رۆژێکیش بۆ ئەوان بوو، شیرەکەشی زۆر بوو بەشی هەموو گەلەکەی دەکرد.

﴿وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً آمِنِينَ﴾ گەلی ئەموود بەهێزو توانا بوون، خانوەکانیان لەشاخو کێوەکان دەدەتاشین، خانوەکانیان وا دروست دەکرد کە تێیاندا دڵنیا بن لەدزو جەردە، لەروخانو تێک رمان، تا ئێستاش شوێنەواریان ماوە..

کاتێک پێغەمبەر ﷺ لەسەفەری چون بۆ تەبوکدا بەو دەڤەرەدا تێپەڕی زۆر بەخێرای ئەو مەسافەی بڕیو ولاغەکەی کە سواری بوو بەتوندی هەلینگدا بۆ ئەوەی زو لێی دەرچێ!

جا وەکوو بوخاریو غەیری بوخاری لەئیبنو عومەرەوە ریوایەت دەکەن دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بەهاوەڵانی فەرموو: (**لا تدخلوا بیوت القوم المعذبین الا أن تکونوا باکین، فان لم تبکوا فتباکوا خشیة ان یصیبکم ما اصابهم**) مەچنە ناو خانووی ئەتەوەی غەزەب لێ گیراوانەوە، مەگەر بەگریانو ترسانەوە، ئەگەر نەشگریان خۆتان بگریەنن نەوەکوو ئەوەی تووشی ئەوان بووە تووشی ئێوەش بێ!

ئەمجار پەروەردگار کاتی لەناوبردنەکەیان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ﴾ گرمەو دەنگی زۆر بەهێزو زەندەقبەری لەناوبردن لەبەیانی رۆژی چوارەمی وادە پێدراودا گرتنیو تێکیەوە پێچانو لەناوی بردن، وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەمە دەکاو دەفەرموێ: ﴿**تمتعوا في دارکم ثلاثة ایام ذلك وعد غیر مکذوب**﴾هود/٦٥. ئیتر:کە عەزابەکەیان بۆ هات ﴿فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ ماڵو سامانیان فریایان نەکەوتو عەزابەکەی نەگێڕایەوە، خانووبەرەی قایمو قوڵو لەشاخ داتراشاوو زۆری نەفەرو کەرەستەی بەرگری دادی نەدانو عەزابی لێ نەگێڕانەوە. بەڵکوو هەموویانی لاڵو پاڵ خستنو دوا بڕاوی کردن!

جا کە پەروەردگار هەواڵی لەناوبردنی کافرو ستەمکارانی ڕاگەیاند: وەکوو ئەوە بڵێی پرسیارێک بێتە پێشەوەو بڵێ: کەی لەناوبردنو عەزابدان

شیاوی پەروەردگاری خاوەن سۆزو بەزەییبیە؟ پەروەردگار وڵامی ئەم پرسیارە مەزندە کراوە دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا اِلاّ بِالْحَقِّ﴾ ئێمە ئاسمانەکانو زەویو ئەوەی لەناویاندا هەیە بەحەق نەبێ دروستمان نەکردوون. کە بەدیمان هێناون بەحەقو راستی دروستمان کردون، بەعەدالەتو حیکمەتو زانایيو دانایی هێناومانە گۆڕەپانی بوونەوەرەوە، بەشێوەی ستەمکارو بەتاڵو بێهودە نەمان خستوونە ڕوو! بۆیەمان دروست کردوون خەڵکەکە سەرگەرمی عیبادەتو تەقواو یەکتاپەرستی بن، جا کە ئادەمیزادەکان وازیان لەخوداپەرستی هێنا، پشتیان لەبەندایەتیکردن هەڵکرد، بەپێی عەدالەتکاریو حیکمەتو داناییمان دەبێ ئەو ئادەمیزادە بێ بڕوایانە لەناوبەرین، سەرزەوییان لێ پاک بکەینەوە، کەوابوو لەناوبردنی ئەو گەلو نەتەوە ستەمکارانەو پەلە کردن لەبەهیلاکبردنیان ئەو پەڕی عەدالەتو حیکمەتی تێدا بووە.

ئاماژەی ئەوەشی تێدایە، کە ئەوەی تووشی ستەمکارو بەدرۆخەرەوەکانی پێغەمبەری ئیسلام دەبێ لەرۆژی قیامەتدا ئەوپەڕی عەدالەتو حیکمەتە بەرژەوەندی ئادەمیزادی تێدایە!!

﴿وَاِنَّ السَّاعَةَ لآتِيَةٌ﴾ بێگومان رۆژی قیامەت دێو هیچ شکو گومان لەهاتنەکەی دا نیە، جا ئەو کاتە خودا تۆڵە لەوانە دەستێنێ کەشیاوی سزاو تۆڵەن، پاداشو بەخششی خۆی دەدا بەو کەسانەی شیاوی پاداشی بەهەشتی رازاوەن.

﴿فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! ئەتۆ رو لەو موشریکانە وەرگێڕە، گوێیان پێ مەدە، لەئاست ئەزیەتو بەدرۆخستنەوەیان پشوو درێژ بە، خۆگربە، بەرەوشتی جوانو بەرز تێکەڵیان بەو هەڵسو کەوتیان لەگەڵدا بکە، ئامۆژگارییان بکە، بیانترسێنە بەڵکوو بەخۆیاندا بچنەوەو بێنە سەر رێگای راستو واز لەکوفر بێنن!!

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ﴾ بێگومان خودای تۆ ئەو خودایەیە: کە ئەو ئادامیزادانەی دروست کردوە، بەڵکوو هەموو شتێکی دروست کردوە، دەزانێ چی دروست کردوە بۆچی دروستی کردون، هەر خۆی هەڵسوڕێنەری کاروبارە، ئەندازەی هەموو شتێکی دیاری کردوە! هەر ئەو خودایەش کە بوونەوەری هێناوەتە وجود دەتوانێ قیامەت هەڵستێنێو سزاو پاداش بەئەوپەڕی عەداڵەتکاریو حیکمەتو زاناییەوە بداتەوە بەبەندەکانی، چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە!

بەکورتی:

پەروەردگار خودای تۆو خودای ئەوانیشە، ئاگای لەحاڵی تۆو ئەوانیش هەیە، هیچ شتێکی نێوان تۆو ئەوانی لێ گوم نابێ، دەی کەوابێ وا باشە ئیشی خۆت بەخودا بسپێریو پشت هەر بەئەو ببەستی، بۆ ئەوەی ناوانی تۆو ئەوان بکا، ئاشکراشە کە سەرەتا هەڵسو کەوت کردن لەگەڵیاندا بەپەندو ئامۆژگاری رەوشتی بەرزو جوان باشترە لەپەنابردن بۆ شمشێر! پەنابردن بۆ چەکو شەڕکردن لەگەڵیاندا کاتێکە دەبێ هیچ رێگا چارەی تر نەمێنێ!

فەضل و نیعمەتی خودا بەسەر پێغەمبەری خۆیدا

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ إِنِّىٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾

ٱلَّذِينَ جَعَلُواْ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَٰكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴿٩٥﴾ ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَٱعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ ٱلْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

لەئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار فەرمانی بەپێغەمبەر کرد: کە خۆگرو پشوو درێژ بێ، فەرمانی پێ کرد:کە چاوپۆشی بکاو ڕووەرگێڕانی کافرەکانو بەدرۆخستنەوەیان بەهەند نەگرێ. ئەمجار بەشوێن ئەوەدا باسی نیعمەتە زۆرو جۆراو جۆرەکانی خودا دەکا:کە بەپێغەمبەری بەخشیوە، چونکە ئادەمیزاد :کە یادی زۆری ئەو نیعمەتو بەخشانەی کرد کە پێی دراوە، لێبوردنو چاوپۆشی بەلاوە ئاسانترە!

دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعاً مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمِ﴾ بێگومان ئێمە بەتۆمان بەخشیوە حەوت ئایەتی پیرۆز: کە ڕۆژانە لەنێوێژدا دووبارە دەکرێنەوە، ئەویش سورەتی فاتیحەیە.

ئیمامی بوخاری دوو تەفسیری بۆ مانای (السبع المثاني) ڕیوایەت کردوە. ڕیوایەتێک لەئەبو سەعیدی کوڕی موعەلاوە، ڕیوایەتێک لەئەبوهورەیرەوە:

١- حەدیثی ئەبو سەعیدی کوڕی (المعلى) دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بەلاماندا تێپەڕی، من نوێژم دەکرد، بانگی کردم وڵامم نەدایەوە تا

نوێژەکەم تەواو کرد، ئەمجار هاتمە خزمەتی: فەرمووی: ئەوە چی بوو بەهۆی نەهاتنت بۆ لام بەزوویی؟ وتم: قوربان! نوێژم دەکرد. فەرمووی: ئەی خودا نافەرموێ: ﴿**یاأیها الذین آمنوا استجیبوا لله وللرسول اذا دعاکم**﴾**الأنفال/٢٤**. ئەمجار فەرمووی: ئایا پێش ئەوەی لەمزگەوت بڕۆمە دەرێ گەورەترین سورەتی قورئانت پێ نەڵێم؟؟ دوایی پێغەمبەر ﷺ هەنگای هەڵهێنا بۆ ئەوەی بڕواتە دەرێ منیش وادەکەییم بیرخستەوە فەرمووی: ﴿**الحمد لله رب العالمین**﴾ واتە سورەتی (**الحمد**) ئەوە حەوت ئایەتە دووبارە کراوەکانن (والقرآن العظیم)یش ئەوەیە: کە پێم دراوە.

٢- ریوایەتی ئەبو هورەیرە ئەوەیە: دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (**أم القرآن: هي السبع المثاني، والقرآن العظیم**).

هەندێك پێیان وایە مەبەست بە(سبع المثاني) حەوت سورەتە درێژەکانە (**البقرة، آل‌عمران، النساء، المائدة، الأنعام، الأعراف، الأنفال، التوبة**) چونکە ئەم حەوت سورەتە چیرۆكو فەرمان، نەهیو پەندو ئامۆژگاریو وادەو هەڕەشەیان تێدا تابیلا بۆتەوە.

هەندێکی تر پێیان وایە: مەبەست بە(سبع المثاني) هەموو قورئانە عەطف کردنەوەی (القرآن العظیم) بۆ سەر (سبع المثاني) بۆ موغایەرەو جوداوازی نیە، بۆ تەرادوفە واتە: زیاد لەوشەیەك بۆ یەك مانا، مانا یەکێکەو وشەکانی زۆرن! قورئان لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**الله نزّل احسن الحدیث کتاباً متشابهاً مثاني**﴾**الزمر/٢٣**.

ئەوەی کەوا جێگای متمانەیە ئەوەیە: تەفسیرەکەی بوخاری نەصصە لەوەدا: کە سورەتی (**الفاتحة**) (سبع المثانی)یە.

ئەمجار چ قەیدی نیە:کە سورەتی تریش بە(سبع المثاني) وەصفدار بکرێن. هەروەها چ قیدی نیە هەموو قورئان بەو صیفەتە وەصف دار بکرێ!

جا کەسێك (السبع المثاني)و قورئانی گەورەی پێ درابێ، کە لەلایەن حەقی موطلەقەوە هاتووە، پەیوەندی بەحەقی موطلەقەوە هەبێ، کالای دونیایی کاری تێ ناکا، ئاواتە خوازی حاڵو وەزعی دونیا پەرستان نابێ، تەماعی لەخۆشیو ژیانی ئەواندا نیە، بۆیە پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ﴾ ئەی پێغەمبەرا چاومەبڕە ئەو لەززەتو خۆشیو ماڵو سامانەی داومانە بەکۆمەڵی کافرو دەولەمەندەکانو کالای دونیاییمان پێ بەخشیون، وەکوو دبینی بەرواڵەت هەندێك لەجولەکەو دییانو موشریکەکان لەژیانێکی خۆشدان، ئەتۆ چاوت لەوە نەبێ، چونکە لەئاکامدا تووشی سزایەکی بەئێش دەبن، عەزابی دۆزەخ چاوەڕوانیانە، تۆ لەجیاتی ئەو کالاو خۆشییەی ئەوان، (السبع المثاني)و قورئانی پیرۆزت بۆ هاتووە... مەبەست ئەوەیە: تۆ شانازی بکە بەو پەیامەی بۆت هاتووە، نیعمەتو فەضلی خودا بەسەرتدا بەهەند هەڵبگرە، گرنگی بەدونیاو کالای دونیایی مەدە، ئاواتە خوازی وەدەستهێنانی ئەو کالا رواڵەتیە کاتییە مەبە، ئەتۆ لەنێو فەضلو بەخششی خودادای، نیعمەتی دونیایی رواڵەتی کوا لەعاست ئەو نیعمەتەی بەتۆ بەخشراوە نموودی هەیە؟ ئەوەی دراوە بەئەو کافرانە لەبەرژەوەندییان نیەو هەڵخەڵەتاندنو ئیستیدراجە! وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ولا تمدن عينيك الى ما متعنا به أزواجاً منهم زهرة الحياة الدنيا لنفتنهم فيه**﴾طه/١٢١.

حەزرەتی ئەبو بەکر فەرموویەتی: کەسێك قورئانی درابێتیو پێی وا بێ کەسێکی تر بەخششی لەوە گەورەتری پێ دراوە، بێگومان ئەو کەسە بەهەڵەدا چووە؛ گەورەی بەپچوك داناوەو پچوکی بەگەورە حیساب کردوە.

مامۆستا سەیید دەفەرموێ: مەبەست ئەوە نیە ئەبوو هەژاران قەناعەت بەهەژاری خۆیان بکەنو لێ بگەڕێن ملهوڕەکان خۆیان بلێسنەوە، تاوای لێ دێ ڕەورەوەی کۆمەلایەتی لەگرێژنە بچێو تەرازوی کۆمەلایەتی لاسەنگ بێو

کۆمەڵگا بشێویٚو چینایەتی تێدا پەیدا ببیٚ، کۆمەڵ دابەش بیٚ بەسەر چینی نەبوو هەژارو چینی دەرەبەگ‌و ئەرەستوقراتی. ئەو تاقمەیان هیچی نەبیٚ بیخوا ئەم تاقمەشیان لەنازو نیعمەتدا وەک گای عەلی خۆیان بلێسنەوە. هەڵبەتە ئایینی ئیسلامی پیرۆز: کە لەسەر حەق‌و عەدالەت دامەزراوە، ئەوە دەچەسپێنیٚ کە حەق‌و راستی راگری بوونەوەرە، هەرگیز بەستەم رازی نابیٚ!

بەڵکوو ئەمە مانایەکی تایبەتییە لەم سیاقەدا هێنراوە بۆ بەرامبەریکردن لەنێوان ئەو حەقە گەورەو بەخششە فراوانەی دراوە بەپێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەو تەماع‌و کالا هیچ‌و پوچەی خۆبەگەورە دەنوێنی‌و لەواقیعدا کەم بایەخە، ئامۆژگاری پێغەمبەر دەکا: کە خۆلێسەرەوەکان ئیهمال بکاو گرنگی بەخودا پەرستە راستاڵەکان بدا، چونکە ئەمان شوێنکەوتووی ئەو حەق‌و پەیامەن کە پێغەمبەر ﷺ هێناویەتی کە لەراستیدا ئاسمان‌و زەوی‌و ئەوەی لەناویاندایە لەسەر ئەو حەق‌و عەدالەتە وەستاوە!.

﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! خەم بۆ ئاکام‌و سەرەنجامی سامناکی ئەوانە مەخۆ، ئەوە یاسایەکە عەدالەتکاری خودا داخوازیەتی. لێیان بگەریٚ با بەرەو ئاکامی خۆیان هەنگاو هەڵێنن، ئەوانە بەویستی خۆیان ئەو رێبازەیان هەڵبژرادو، خۆیان بەرپرسیارن!

﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ باڵی میهرەبانی خۆت بۆ موسوڵمانان رابخە، لەگەڵیاندا بەنەرم‌و نیانی هەڵس‌و کەوت بکە، روگرژو دڵرەق مەبە لەئاستیان. ئەگەر هەڵەیەکیان کرد چاوپۆشییان لیٚ بکە، داوای لێبووردنیان بۆ لەخودا بکە، بۆ کاری گرنگ راوێژیان پیٚ بکە، چونکە ئەوان سوپای تۆن لەدونیادا مایەی سەربەرزین بۆ تۆ لەقیامەتدا، هەتا ئەوان زۆر ترو خوداپەرست ترین، تۆ لای خودا پایەت بەرز دەبێتەوە. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿فبما رحمة من الله لنت لهم، ولو كنت فظاً غليظ الغلب

لانفضوا من حولك، فاعف عنهم، واستغفر لهم، وشاورهم في الأمر﴾آل‌عمران/١٥٩.

ئەمجار ئەرکی سەرەکی پێغەمبەر ﷺ دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَقُلْ إِنِّيٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ﴾ ئەی موحەممەد! بەو کافرانە بڵێ: هەر من ترسێنەری ئێوەم بەجۆرێک ترساندنەکەم بەئاشکرا بەئێوە بگات. دەتانترسێنم لەعەزابێکی بەئێش‌و ترسناک ئەگەر بەردەوام بن لەسەر گومڕایی‌و سەرپێچیکردنتان، چی بەسەر گەلە ستەمکارە یاخی بووەکانی رابوردو هات بەسەر ئێوەش دێ، چۆن خودا ئەوانی بەعەزاب لەناوبرد، ئێوەش لەناو دەبا!

لەصەحیحی موسلیم‌و بوخاریدا هاتووە ئەبو موسای ئەلئەشعەری دەیگێڕێتەوە. لەپێغەمبەرەوە ﷺ کە دەفەرموێ: (**انما مثلي ومثل ما بعثني الله به، كمثل رجل أتى قومه، فقال: يا قوم أني رأيت الجيش بعيني، وأني أنا النذير العريان، فالنجاء النجاء، فاطاعه طائفة من قومه، فادلجوا وانطلقوا على مهلهم، فنجوا وكذبه طائفة منهم فاصبحوا مكانهم، فصبحهم الجيش، فأهلكهم واجتاحهم، فذلك مثل من أطاعني واتبع ما جئت به، ومثل من عصاني وكذب ما جئت به من الحق**) نموونەی من‌و ئەو پەیامەی خودا منی پێ ناردووە وەکوو پیاوێک وایە، هاتە لای گەلەکەی‌و وتی: ئەی گەل‌و هۆزەکەم بەچاوی خۆم سوپای دوژمنم دی دەورەی داون، من ترسێنەری راستەقینەی ئێوەم خێرا خۆتان رزگار بکەن‌و ئەم شوێنە بەجێ بێڵن. جا کۆمەڵکیان بەقسەیان کردو شەویان پێوەگرت‌و دەرچوون، کۆمەڵێکیشیان بەدرۆیان خستنەوەو لەشوێنی خۆیان مانەوە. دەمەو بەیان سوپای دوژمن بەسەری دادان‌و تارومارى کردن‌و رایماڵین ئەوە وێنەی کەسێکە بەقسەم بکاو شوێن پەیامەکەم بکەوێ، هەروەها وێنەی ئەوەی کە بەدرۆی بخاتەوەو یاخی ببێ..

﴿كما أنزلنا على المقتسمين﴾ لێرەدا دوو مانا هەیە:

١- ئەگەر ﴿كَمَا أَنْزَلْنَا﴾ موتەعەلەق بێ بە﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ﴾ەوە مانای ئایەتەکە بەم جۆرەیە: واتە: ئێمە داومانە بەتۆ حەوت ئایاتی قورئان لەو ئایەتانەی لەشەوو رۆژدا چەند جار لەنوێژدا دووبارە دەکرێنەوە وەکوو چۆن لەوەپێش (تەورات)و (ئینجیل)مان داوە بەجولەکەو دیانەکان، کە دابەشکەر بوون: ﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾ ئەو جولەکەو دیانانەی ئێستا قورئانیان بەشبەش کردوە: بڕوایان بەهەندێکی کردو هەندێکیان رەتکردەوە، ئەوەی لەگەڵ کتێبی ئەواندا بگونجێ بڕوایان پێیەتی، ئەوەی وا نەبێ رەتی دەکەنەوە.

٢- ئەگەر ﴿كَمَا أَنْزَلْنَا﴾ پەیوەند بێ بە﴿وَقُلْ: إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ﴾ ئەو کاتە ماناکە بەم جۆرەیە: ئەی موحەممەد ئەو کافرو موشریکانە بترسێنە بەوێنەی عەزابو سزایەک: کە ناردمان ﴿عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ﴾ بۆ سەر ئەو کافرانەی لەکاتی حەجدا پێش رزگار کردنی مەککە رێگای حاجیانیان دەگرت، بۆ ئەوەی نەچن ئیمان بەپێغەمبەر بێنن. وەکوو دەڵێن: عەرەبەکان بەفەرمانی وەلیدی کوری موغەیرە لەناو خۆیاندا رێگاکانیان دابەش کردبوو هەر کۆمەڵەو دەچوو رێگایەکیانی دەگرت. بۆیە ناونران (مقتسمون) ژمارەیان چل کەس یان شانزە کەس بوون.

یان (مقتسمین) ئەو موشریکانەن:کە قورئانیان بەشبەش کردبوو بەبازێکیان دەگوت: شیعرە، بەهەندێکیان دەگوت: سیحرو جادوبازییە، هەندێکیان بەخەیاڵاتو گۆترەکاری هەندێکی تریان بەئەفسانەو قسەی کۆنی نەتەوە پێشینەکان دادەنا.

یاخود (مقتسمین) ئەو جولەکەو دیانانەن:کە هەرچی لەقورئاندا موافیقی کتێبی ئەوان نەبوایە بڕوایان پێ نەدەکرد.

هەرچۆنێک بێ ئەو کافرانەی قورئانیان وا دابەش کردبوو هەر یەکەیان بەدەردێک گیرۆدە بوو، هەندێکیان لەشەری بەدرداو هەندێکیان لەشەڕی

حونەیندا، هەندێکیان لەروداوی بەنوقورەیظەدا بەسزای خۆیان گەییشتن، ئەمە سزای دونیایان بوو، سزای قیامەتیشیان لەوێ بوەستێ. هەر خودا بۆ خۆی دەزانێ چۆنە.

﴿فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ سوێند بەخودای تۆ ئەی موحەممەدا ئێمە پرسیار لەهەموو کافران دەکەین، پرسیاری سەرزەنشت ئامێز، دەربارەی هەموو کردارێکیان، لەسەر هەموو گوفتارێکیان پرسیاریان لێ دەکەین، پرسیاریان لێ دەکەین: ئاخۆ وڵامی تۆیان داوەتەوە، چۆن بەپیر پەیامی ئێمەوە هاتوون، پڕاو پڕ پاداشیان دەدەینەوە.

ئەبو جەعفەر لەرەبیعەوە لەئەبولعالییەوە دەربارەی تەفسیری ئەم ئایەتە دەفەرموێ: پەروەردگار رۆژی قیامەت پرسیار لەبەندەکان دەکا لەبارەی دوو شتەوە: چییان پەرستووە چۆن وڵامی پێغەمبەرانیان داوەتەوە.

ئیبنو ئەبی حاتەم لەمەعاذی کوڕی جەبەلەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەی مەعاذ! رۆژی قیامەت مرۆڤ لەهەموو رویەکەوە پرسیاری لێ دەکرێ، تەنانەت لەچاو رشتنیش، لەوردکردنی کل و کلچێوکێ و سورمە کە بەدەست وردی دەکا. وابکە رۆژی قیامەت یەکێکی تر نەبینم بەختەوەر تر بێ لەتۆ بەهۆی ئەوەی خودا پێی داوی.

جا کە ئەرکی تۆ ئەی موحەممەدا ترساندنە لەرۆژی قیامەت حیسابو لێکۆڵینەوەو پەیامەکەت حەقو بەجێیە! ئەوە ئیتر کاتی بانگەوازی نهێنی نەماو وەختی خەباتی ژێر زەمینی بەسەرچوو! ﴿فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ بانگەوازی خۆت ئاشکرا بکە، ئەوەی فەرمانت پێ دەکرێ بەئاشکرا بیگەیەنە، بانگەوازییەکەت بەهەموو کەس بەئاشکرا رابگەیەنە بەرەنگاری موشریکەکان ببەرەوە. گوێ بەهەڕەشەو هاشوو هوشیان مەدە، خودا دەتپارێزێ، رو وەرگێڕە لەو موشریکانەی دەیانەوێ لەپابەندبوون بەئایاتی خودا بتگێڕنەوە.

﴿اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ﴾ ئێمە بۆت لەعۆدەی گاڵتەکەرەکان دێین، ئەوانەی بەریەرەکانی تۆ دەکەن، گاڵتەت پێ دەکەن، قورئانەکەت بەدرۆ دەخەنەوە. ئێمە لەعۆدەیان دێیین! خۆمان دەزانین چییان پێ دەکەین، چۆنیان دەفەوتێنین!

ئەوانەی زۆر دژی پێغەمبەر بوونو گاڵتەیان پێ دەکرد کۆمەڵێک بوون لەموشریکەکانی مەککە. (وەلیدی کوڕی موغەیرە)و (عاصی کوڕی وائیل)و (ئەسوەدی کوڕی قەیس)و (ئەسوەدی کوڕی موطەلیب)و (ئەسوەدی کوڕی یەغوث) بوون. هەریەکێ لەمانە بەجۆرێک لەناوچوون. وەکوو دەگێڕنەوە:

١- (وەلید) بەلای کابرایەکی شیرگەردا تێپەڕی سەرە رمێ بەقاچیا چوو گوێی پێ نەدا تا ئاوەدزی کرد ئاوساو پێی مرد.

٢- (عاصی کوڕی وائیل) رۆژێ چوو بۆ گەشتو گوزار دڕکێ بەقاچیدا چوو ئاودزی کردو پێی مرد.

٣- (عەدی کوڕی قەیس) تووشی دەردێک هات کێمو زوخاو لەلوتیەوە دەهاتە دەرەوەو بەناشیرینی مرد.

٤- (ئەسوەدی کوڕی موطەلیب) حەزرەتی جوبرائیل گەلایەکی دا بەچاویا ژانی تێکەوتو کوێر بوو ئازارێکی زۆریشی هەبوو تا مرد هەر چاوی کوێرو هێشاو بوو.

٥- (ئەسوەدی کوڕی عەبدیەغوث) تووشی نەخۆشی ئێسقان بوو بەو دەردە مرد.[٢]

ئەمجار وەصفی گاڵتەکەرەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً آخَرَ﴾ ئەوانەی لەتەک پەروەردگاردا چەند خودای تر دەپەرستن! بەمەش تەسەللای پێغەمبەر دەداتەوە. واتە: ئەی موحەممەد! تۆ دڵت

(٢) تەفسیری رازی ج١٩/٢١٥. تەفسیری قورطبي ج١٠/٦٢ تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٢/٥٥٩.

بەخۆت نەمێنێ، بێ وێڵی ئەو کافرانــە هــەر بــەوەندە نەوەســتا گاڵتــە بەپلــەو پایەی پێغەمبەرایەتی تۆ بکەن، بەڵکوو شالاویان بۆ پلەو پایــەی خودایــەتیش بــردوە، چــەند بتێکــی لــەدارو بــەرد تاشــراویان کــردوە بەشــەریکی خــوداو بەندایەتییان بۆ دەکەن!

﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ لــەوە بــەولاوە ســەرەنجامی خۆیــان دەزانــن! بۆیــان دەردەکەوێ چییان پێ دەکەین، چۆن راپێچی دۆزەخیان دەکەین!

ئــەمجار بەشــێوەیەکی تــر تەســەللای دڵــی پێغەمبــەر ﷺ دەداتــەوەو دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُــونَ﴾ بێگومــان ئێمــە دەزانین تۆ دڵت تــەنگ دەبــێ بــەو قســانەی ئــەو موشریکانە بەرامبــەر تــۆو ئایینەکەت دەیکەن. ئەتۆ هەر کاتێ دڵتەنگیت بەسەردا هــات پــەنا بــەرە بــۆ خودا پەرستی: ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ خودا بەدوور بگــرە لەوەی موشریکەکان دەیڵێن: حــەمدو سوپاســی خــودا بکــە لەســەر ئــەوە:کــە هیدایــەتی داوی بــۆ ئــایینی حــەق، بــۆ رێگــەی راســـت، لەســـەرەتای شــەوو ئەمسەرەو سەری رۆژدا خوداپەرستی ئەنجام بدە، لەخودا بپــاڕێرەوە، چونکــە پاڕانەوەت بەوجۆرە لەبارەگای پەروەردگارت نزیکت دەکاتەوە، نەفس‌و هەست‌و شعورت بەرز دەکاتەوە بۆ عالەمی بالا، وەکوو لەفەرموودەی پێغەمبەردا ﷺ هاتووە دەفەرموێ: (**أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد**) نزیکــترین کات:کە بەندە لەخودای خۆی نزیکت بێ ئەوکاتەیە: کە لەسوژدەدایە.

﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَــأْتِيَكَ الْيَقِــينُ﴾ ســەرگەرمی خوداپەرســتی بــەو خەریکی حەمدو سوپاسی پەروەردگار بــە، بــەردەوام بــە لەســەر ئــەنجامدانی نوێژ، هەتا گیانت تێدایە، خودا پەرەستی بکە تا مردن یەخەت پێ دەگرێ!

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوە: کە چارەسەری دڵتەنگی تەسبیح‌و تــەقدیس‌و حەمدو ثەناکردنی پەروەردگارە. هــەروەها ئــەوەش دەگەیــەنێ: کــە عیبــادەت وەکوو نوێژ، لەسەر ئادەمیزاد پێویستە هەتا عــەقڵ‌و هۆشــی بمێنــێ. لــەهیچ

حاڵێکدا نوێژ لەسەر مرۆڤ لاناچێ، هەرچۆنێک بێ دەبێ نوێژ بکا، ئەگەر توانی بەراوەستانەوە، ئەگەر نەیتوانی بەدانیشتنەوە، ئەگەر نەیتوانی بەراکشانەوە.

ئیمامی بوخاری فەرموودەیەک لەعیمرانی کوڕی حوصەینەوە روایەت دەکا دڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: (**صل قائماً، فان تستطع فقاعداً، فان لم یستطع فعلی جنب**).

هەروەها ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر بەهەڵەچوونی هەندێ بێدینو خوانەناس کە دەڵێن: مەبەست بە(الیقین) مەعریفەو ناسینە، هەر کاتێ ئادەمیزادێک گەییشتە حاڵەتی عیرفانو خودا ناسین، ئیتر تەکلیفی لەسەر نامێنێ! ئەمەش ئەوپەڕی گومڕاییو سەرلێ شێوانە، چونکە پێغەمبەران لەگەڵ ئەوەدا: کە خۆیانو هاوەڵانیان لەهەموو کەس زیاتر خودایان ناسیوە، لەهەموو کەس باشتر صیفەتەکانی خودایان دەناسین. دەیانزانی خودا چەند گەورەیەو چەند شیاوی رێزو تەقدیرە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا لەهەموو کەس زیاتر خودا پەرستیان دەکردو ئەرکەکانی سەرشانیان ئەنجام دەدا. لەهەموو کەس زیاتر سوور بون لەسەر چاکەکاریو بەندایەتیکردن.

پێغەمبەری مەزن هەر کاتێ کارێکی گرنگی بهاتایە پێش پەنای بۆ نوێژکردن دەبرد.

لێرەدا وەکوو زانیمان ئایەتی ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ئەوە دەگەیەنێ: کە رۆژی قیامەت پەروەردگار پرسیار لەهەموو کەس (بەکافرو موسوڵمانەوە) دەکا، مەگەر ئەوانە نەبێ کە بەبێ حیساب و لێکۆڵینەوە لێیان دەچنە بەهەشتەوە. ئایەتێکی تر هەیە ئەویش دەق ئەوە دەگەیەنێ: کە کافرەکان پرسیاریان لێ دەکرێ. وەکوو دەفەرموێ: ﴿**وقفوهم انهم مسؤولون**﴾**الصافات**/٢٤. یان دەفەرموێ: ﴿**ان الینا ایابهم ثم ان علینا حسابهم**﴾**الغاشیة**/٢٥-٢٦.

بەڵام ئەو ئایەتانەی کە بەرواڵەت ئەوە دەگەیەنن: کە لەرۆژی قیامەتدا هەندێ کەسی کافر پرسیاریان لێ ناکرێ وەکوو دەفەرموێ: ﴿**ولایسأل عن ذنوبهم المجرمون**﴾**القصص**/٧٨. یان ﴿**فیومئذ لایسأل عن ذنبه انس ولا جان**﴾**الرحمن**/٣٩. یان ﴿**ولا یکلمهم الله**﴾**البقرة**/١٧٤. یان ﴿**انهم عن ربهم یومئذ لمحجوبون**﴾**المطففین**/١٥. ئەمە مانای وایە: کە رۆژی قیامەت رۆژێکی پڕ کارەسات و حاڵ و وەزعی جیا جیای تێدایە، لەهەندێ مەوقیف و حاڵ و وەزعدا پرسیارو وەڵام هەیە، لەهەندێ موقیفدا پرسیارو وەڵام نیە، عیکریمە دەفەرموێ: (القیامةُ مَوَاطِنُ یُسْأَلُ في بَعْضِهَا، وَلاَ یسْأَلُ في بَعْضِهَا). ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: پەروەردگار پرسیاریان لێ ناکا بۆ ئەوەی بەهۆی وەڵامەکەوە هەواڵێک بزانێ، خودا بۆ خۆی زاناو ئاگادارە بەهەموو شتێک، بەڵکوو پرسیاری لومەو سەرکۆنەکردنیان لێ دەکا، پێیان دەفەرموێ: بۆچی بەگوێی قورئانتان نەکرد، بۆچی پێغەمبەرەکانی منتان بەدرۆ خستوە؟ بەڵگەتان چیە؟!

بەیارمەتی خودا تەفسیری سورەتی (الحجر) تەواو بوو...

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورەتی النحل

ئەم سورەتە ناونراوە سورەتی (النحل) چونكە لەئایەتی (٦٨-٦٩)دا دووجار ناوی (النحل) هاتووە، باسی ئەوە دەكا: چۆن خودای پەروەردگار خستۆیەتیە دڵی هەنگەوە هەڵاڵەی گوڵو میوە بمژێو هەنگوین دروست ببێ، ئەو هەنگوینەی: كە چارەسەرو شیفایە بۆ ئادەمیزاد، ئەوەش خۆی لەخۆیدا چیرۆكێكی سەرسوڕهێنەرو سەرەنج ڕاكێشە، بۆ ئەوەی بیر لەئەو مەخلوقە بكەینەوەو خۆیو بەرهەمەكەی بكەینە بەڵگە لەسەر هەبوونی پەروەردگار! ئەم سورەتە ناوێكی تریشی هەیە پێی دەگوترێ: سورەتی نیعمەتەكان (**سورة النعم**) چونكە باسی زۆر نیعمەتە جۆراو جۆرەكانی پەروەردگاری تێدایە بۆ بەندەكانی.

ئەم سورەتە جگە لەسێ ئایەتی كۆتایی نەبێ هومەوو مەككیەو واتە لەمەككە هاتۆتە خوارێ، سێ ئایەتەكەی كۆتاییشی لەنێوان مەككەو مەدینە، لەكاتی گەڕانەوەی پێغەمبەر ﷺ لەئوحودەوە بۆ مەدینە هاتوونە خوارێ.

سورەتی (النحل) وەكوو باقی سورەتە مەككیەكانی تر باسە سەرەكیەكانی عەقیدە باس دەكا. باسی (ئولوهییەت، پێغەمبەرایەتی، زیندوو بوونەوە) دەكا، وەلێ هەندێ جار باسی لاوەكی پەیوەندیدار بەباسە سەرەكییەكانەوە دەهێنێو پێكەوە جۆشیان دەدا. ئەوە رادەگەیەنێ كە هەموو ئایینە ئاسمانییەكان لەچەند شتێكی سەرەكیدا یەكدەگرنەوە، یەكتاپەرستی ئایینی ئیبراهیمو ئایینی موحەممەد بەیەكەوە دەبەستێتەوە... حەقیقەتی ئیرادەی خودایی‌و ئیرادەی ئادەمیزادی لەبارەی ئیمانو كوفرەوە، لەبارەی هیدایەتو گومراییەوە شی دەكاتەوە. ئەركی پێغەمبەران دیاری دەكا، دابو نەریتی خودا دەرحەق بەكافرە بەدرۆخەرەوەكان رون دەكاتەوە.

مەوضوعی تەحلیلو تەحریمو بیرو بۆچونی بتپەرستەکان لەم بارەوە شی دەکاتەوە.

باسی کۆچکردن لەپێناو ئاینی خودادا، بەتاقیکردنەوەی خودا پەرستان دەربارەی ئاینەکەیان وکافربوونەوە دوای ئیمان سزاو پاداشی هەموو ئەمانە بۆ ئادەمیزادەکان لای خودا دیاری دەکا. ئەمجار باسی عەدالەتکاریو چاکەکاریو ماڵبەخشین و وەفا بەعەهدو پەیمان دەکا!!

سەرەتای سورەتی (**النحل**) پەیوەندییەکی قایمو قوڵی هەیە بەکۆتایی سورەتی (**الحجر**)ەوە ئەوەتا پەروەردگار لەکۆتایی سورەتی (**الحجر**)دا فەرمووی: ﴿**فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ**﴾ ئەوە دەچەسپێنێ کە حەشری رۆژی قیامەتو پرسیار کردن لەئادەمیزاد دەربارەی کردەوەی دونیایان دێو گومانی تێدا نیە. هەروەها ئایەتی ﴿**واعبد ربك حتى يأتيك اليقين**﴾ کە بەمانا هاتنی مەرگو مردنە. هەریەکێ لەم دوو ئایەتە پەیوەندییەکی قایمو قوڵ و موناسەبەیەکی گونجاوی هەیە بەسەرەتای ئەم سورەتەوە: کە دەفەرموێ: ﴿**اتى امر الله فلا تستعجلوه**﴾. بۆیەش لێرەدا فیعلی ماضی بەکار هێنا؛ فەرمووی: ﴿**اتى امر الله**﴾ بەموضاریع نەهێنا، چونکە هاتنەکە هێندە راستەو بێگومانە، هەرچەندە هێشتا نەهاتووە، وەکوو هاتوو وایە!!

هاتنی قیامەت و راستی نیگا

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

أَتَىٰٓ أَمْرُ ٱللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾ يُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ أَنْ أَنذِرُوٓا۟ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ ﴿٢﴾

بێگومان موشریکەکانی مەککە پەلەیان لەپێغەمبەر دەکرد: کە زوو عەزابی دونیا یان عەزابی قیامەتیان بۆ بێنێ. هەتا ماوەی دواکەوتنی عەزابەکە درێژەی بکێشایەو عەزابی هەڕەشە پێ لێکراویان دوا بکەوتایە ئەوان زیاتر شوویان لێ هەڵدەکێشاو پەلەیان لێ دەکردو گاڵتەو لاقرتێیان پێ دەکردو وایان دەزانی پێغەمبەر ﷺ بەشتێک دەیانترسێنێ: کە حەقیقەتی نیەو چاوو راویان لێ دەکا بۆ ئەوەی ئیمانی پێ بێنن‌و شوێنی بکەون، نەیاندەزانی دواکەوتنی عەزاب بۆ سەریان حیکمەتێکی خوداییەو رەحمەتە بۆ ئەوان، هەوڵی ئەوەیان نەدەدا لەئایەتە کەونیەکانی خودا وردبنەوە ئایەتەکانی قورئان بەدڵ بخوێننەوەو سینگی خۆیانی بۆ بکەنەوە عەقڵی خۆیان بخەنە کارو بەخۆیاندا بچنەوە.

جا کە رۆژانی وەغرانی عەزاب درێژەیان کێشا، موشریکەکان وەندەی تر زمانیان درێژ کردو کەوتنە گازندەو گاڵتە کردن‌و قەشمەری کردن، وتیان: ئەی موحەممەد! ئەوەچی بوو عەزابەکەی ئێمە نەهات!! خۆ ئەگەر لەفەرزێکدا عەزابەکە بشێ، ئەوە بتەکانمان شەفاعەتمان بۆ دەکەن‌و رزگارمان دەکەن! ئیتر یەکەم ئایەتی ئەم سورەتە نازڵ بوو!

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: کە ئایەتی ﴿أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ...﴾ نازڵ بوو هاوەڵانی پێغەمبەر ترسیان لێ نیشت‌و دەنگە دەنگ‌و هاوار هاوریان پێکەوت، تا رستەی ﴿فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ﴾ نازڵ بوو ئیتر بێدەنگ بوون!

دەفەرموێ: ﴿أتى أَمْرُ اللهِ فَلاَ تَسْتَعْجلوه﴾ نزیکە عەزابی خودا یەخەی موشریکەکان بگرێ‌و بەهیلاکیان بەرێ، ئەمە فەرمانی خودایەو جێ بەجێ بوو، حوکمی خودایەو پاشگەزبوونەوەی تێدا نیە، بڕیاری خودایە لەئەزەلەوە تا ئەبەد دەبێ بێتە جێ‌و ئەنجام بدرێ، بەلام: کە تا ئێستا نەهاتۆتە دی‌و تەنفیذ نەکراوە، ئەوە لەبەر ئەوەیە پەروەردگار کاتێکی دیاریکراوی بۆ داناوە، تا ئەو کاتە نەیە عەزابەکە نایە، کەوابێ ﴿فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ﴾ پەلە مەکەن‌و

پێش وەخت داوای هاتنی مەکەن! واتە: بڕیارەکە دراوە بەڵام تەنفیذەکەی دواخراوە. ئەوەی کە موشریکەکان بەدووری دەزانن نزیکە، پەلە لەپەیدا بوونەکەی مەکەن!

﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ پەروەردگار پاکو مونەززەهە لەهاوەڵو شەریکو منداڵو خێزان، ئەو بتانەی ئێوە بەتەمان شەفاعەتتان بۆ بکەنو عەزابی خوداتان لێ دوور بخەنەوە، نەشەفاعەتیان بۆ دەکرێو نەدارای شەفاعەتکردنن، لەفەرزێکا شەفاعەتیش بکەن شەفاعەتیان لێ وەرناگیرێ!

بەکورتی:

ئەم بتە بێ گیانە پڕو پوچانەی ئێوە کردوتانن بەهاوەڵی خوداو دەیانپەرستنو بەهەویان شەفاعەتتان بۆ بکەن، پڕو پوچ ترین مەخلوقاتن، زەبونترین شتی بوونەوەرن، ئەدی چۆن ئێوە دەیانکەن بەهاوەڵی خودا لەبەڕێوەبردنی کاروباردا لەشەفاعەتکردندا!!

بەراستی پاکو بێ عەیبە ئەو خودایەی لەئادەمیزادەکان ناگەڕێ بەگومڕاییو سەر لێ شێواوی بمێننەوە، بەڵکوو لەئاسمانەوە نیگایان بەفروستادەی خۆیدا بۆ دەنێرێ، دڵیان زیندو دەکاتەوە ﴿ينزل الملائكةُ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ پەروەردگار فریشتەدەنێرێتە خوارێ لەگەڵ نیگادا بۆ سەر ئەوانەی مەیلی لێ بێ نیگایان بۆ بنێرێ لەبەندە هەڵبژاردەکانی!

پەروەردگار لێرەدا تەعبیری لەنیگا بەگیان لێدایەوە، چونکە چۆن گیان جەستەی مردو زیندو دەکاتەوە، نیگاش ئاوا دڵی مردوو زیندو دەکاتەوە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**او من كان ميتاً فاحييناه، وجعلنا له نوراً يمشي به في الناس، كمن مثله في الظلمات ليس بخارج منها**﴾**الأنعام/١٢٢**.

بەکارهێنانی (روح) بەمانا نیگا لەقورئاندا باوە، ئەوەتا لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وكذلك أوحينا اليك روحاً من أمرنا، ماكنت تدري ما الكتاب ولا الايمان، ولكن جعلناه نوراً نهدي به من نشاء من عبادنا﴾الشورى/٥٢.

پەروەردگار لەئاسمانەوە تەنها باران نابارێنێ ئەرزو لاشەکان زیندو بکاتەوەو بەس! بەڵکوو فریشتەش نازڵ دەکا بۆ سەر زەوی نیگاو سروشیان پێدا دەنێرێ بۆ ئەوەی دڵو دەروونەکان زیندو بکاتەوە، عەقڵو هەستو شعور پاڵفتە بکا، ژیان بخاتە ناو کۆمەڵگای ئادەمیزادەوە، لەکرمۆڵیو گەندەڵیو فەسادو ئاشوب بیپارێزێ، بەراستی نیگاو سروش گەورەترین نیعمەتی پەروەردگارە بۆ سەر ئادەمیزاد، یەکەم نیعمەتە کە خودا منەتی خۆی دەکا بەسەر بەندەکانیدا بەهۆیەوە. نیعمەتێکی هێندە گەورەو مەزنە خودا بەفریشتەدا کە پاکترین مەخلوقاتی خۆنی دەینێرێ بۆ سەر دڵی بەندە هەڵبژاردەکانی کە پێغەمبەرانن. بۆچی؟ ﴿أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلاأَنَا فَاتَّقُونِ﴾ بۆ ئەوەی ئادەمیزادە بێ باوەڕەکان بترسێنن لەئاکامی سەرپێچیو یاخی بوون، پێیان بزانێنن: کە هیچ خودا نین شیاوی پەرستنو بەندایەتی بۆ کردن بن جگە لەپەروەردگار جگە لەبەدیهێنەری بوونەوەر.

هەر پەروەردگار خودایەو شیاوی بەندایەتی بۆ کردنە، کەوابێ ئەی خەڵکینە! خۆتان لەسزاو عیقابی من بپارێزن، هەر کەسێ سەرپێچی فەرمانی من بکاو غەیری من بپەرستێ، بەئاگری دۆزەخ سزای دەدەم، هەر من پەروەردگاری ئێوەم رازی نیم کەسی تر بەخودا بزانن!!

ئایەتەکان بەرونی ئەوەیان گەیاند کە نیگاو سروش لەخوداوە بۆ پێغەمبەران بەهۆی فریشتەوە دێ، فریشتە سورش لەخوداوە وەردەگرن بەبێ ناوەند، ئەمجار ئەوانیش دەیگەیەنن بەپێغەمبەران، هەر بۆیەشە لەکۆتایی سورەتی (البقرة)دا فەرمووی: ﴿والمؤمنون كل آمن بالله وملائكته وكتبه

ورسله(٢٥٨)﴾. سەرەتا باسی خودای کــرد، ئـەمجار فریشـتە چونکـە ئـەوان نیگاکە دێنن، ئەمجار باسی کتێبی (نیگا)ی کرد پاشان باســی پێغەمبـەرانی کرد..

بەڵگە لەسەر هەبوونی خوداو تاکو تەنهایی

خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۚ تَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٤﴾ وَٱلْأَنْعَٰمَ خَلَقَهَا ۗ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَٰفِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا۟ بَٰلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ ٱلْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾ وَٱلْخَيْلَ وَٱلْبِغَالَ وَٱلْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى ٱللَّهِ قَصْدُ ٱلسَّبِيلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ ۚ وَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار ئەوەی بەیانکرد کە نەهاوەڵی هەیـەو نـەمنداڵ، ئەو خودایەکی تاکو تەنهاو بێ ئاتاجە، بەڵگەی لەســر هـەبوونی خودایـەکی

داناو زاناو خاوەن دەسەڵاتی رەها هێنانەوە. دەستی کرد بەرانواندنی ئایاتی خەلق‌و بەدیهێنان، ئایاتی نیعمەت‌و بەخششی خۆی بۆ بەندەکانی، ئەم ئایەتانە کۆمەڵ کۆمەڵ رادەنوێنێ‌و دەیانکاتە بەڵگە لەسەر هەبونی زاتی پاکی خۆی، لەسەر دانایی‌و زانایی‌و دەسەلاتی بێ سنووری، لەسەر تاک‌و تەنهایی‌و بەخشندەیی؛ سەرەتا بەباسی بەدیهێنانی ئاسمانەکان‌و زەوی‌و دروستکردنی ئادەمیزاد دەستی پێکردو فەرمووی: ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ پەروەردگار ئاسمانەکان‌و زەوی بەشێوەی حەق بەدیهێنان، عالەمی بالاو عالەمی ژێری‌و هەرچی تێیاندایە لەسەر بناغەی حەق‌و راستی لەنەبوەوە بەدیهێناون‌و بەگوێرەی حیکمەت‌و ئەندازەو نەخشەی یەزدانی هاتوونە کایەوە. بەهەوانتەو بێهودە دروست نەکراون، هەر خودا خۆی دروستی کردون‌و یارمەتدەرو هاوەڵی نیەو نەبوە، چونکە غەیری خودا کەسی تر توانای دروستکردنی هیچ شتێکیان نیە، جگە لەپەروەردگار کەسی تر شیاوی بەندایەتی بۆ کردن نیە. بەڵکوو هەموو شتێک لەسەر حەق وەستاوەو بۆ لای حەق دەگەرێتەوە، هەروەکوو چۆن لەسەرەتاوە بەحەق بەدی هێنراون!

﴿تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ خودا بەرزو پاک‌و مونەززەهە لەوەی هاوەڵی هەبێ، هاوەڵی بۆ دابنرێ!

﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ﴾ پەروەردگار خودایەکی وەهایە ئادەمیزادی لەدڵۆپە ئاوێکی کەم‌و زەعیف‌و هیچ‌و پووچ بەدیهێناوە؛ کەچی کە پێگەییشت‌و گەورە بوو بەربەرەکانی خودای خۆی دەکا؛ پێغەمبەرەکانی بەدرۆ دەخاتەوە، هاوەڵی بۆ دادەنێ، خودا بۆیە دروستی کردوە بەندایەتی بکا، نەک دژی بوەستێ! بەربەرەکانی پەیامی خودا دەکا؛ دەڵێ: پاش مردن زیندو بوونەوە نیە، دەڵێ: ﴿من يحي العظام وهي رميم﴾يس/٧٨، نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿وهو الذي خلق من الماء بشراً، فجعله نسباً وصهراً، وكان ربك قديراً. ويعبدون

مــن دون الله مــا لاینفعــهم ولایضرهــم، وکــان الکــافر علــی ربــه ظهیراً﴾الفرقان/٥٤-٥٥.

چ بازدانێکی گەورەیە قورئان تــەصویری دەکـا: لەدڵۆپــە ئـاوێکی هیــچو پووچەوە بۆ ئادەمیزادێکی سەر رەقو کێشەکار! سەرەتاو ئاکامیان چەند لێک دوورن! سەرەتا دڵۆپە ئاوو ئاکام ئادەمیزادێکی (حەنە حەبەشی کار)!!

سەرەتا دڵۆپە ئاوێکی زەعیف، پاشان، ئادەمیزادێکی سەر رەقی کـافری خودا نەناس، یان دەڵێ خودا هــەر نیــە، یــان ئەگــەر دان بەبوونیشــیدا بنــێ، هاوەڵی بۆ دادەنێ!

دەگێڕنــەوە: ئوبــەی کــوڕی خەلــەفی (الجمحــي) هاتــە لای پێغەمبــەرو ئێسقانە رزیوێکی بەدەستەوە بوو، وتی: ئەی موحەممەد! تۆ پێت وایە: خـودا ئەم ئێسقانە رزیوە پاش پۆڵکانی زیندو بکاتەوە؟! ئیتر ئەم ئایەتە نازڵ بوو!!

ئایەتەکەی سورەتی (یس)یش هەر بەم بۆنەوە نازڵ بووە! (یس/٧٨).

ئەمجار پەروەردگار منــەتی خــۆی بەســەر بــەندەکانیدا دەکـاو نیعمەتــە جۆراو جۆرەکانی کە پێی بەخشیون رایدەنوێنێ! ســەرەتا بەئاژەڵــەکان دەست پێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَالأَنْعَامَ خَلَقَهَا، لَكُمْ فِيــهَا دِفْءٌ وَمَنَــافِعُ وَمِنْــهَا تَأْكُلُونَ﴾ پەروەردگار بۆ سوودمەندی ئێوەی ئادەمیزاد حوشــترو رەشــە وڵاخو مەڕو بزنی دروست کــردوە، گــەلێ بــەرژەوەندی جۆراو جۆرتــان لێیــان دەست دەکەوێ، لەپێستو کوڵکو خوری موو مەرەز یــان پۆشـاک دروســت دەکــەن، راخەر (بەڕەو مافورو لباد...) دروست دەکەن، کەڵکی تریشیان لێ وەردەگرن، شیرو ماستیان دەخۆنو دەخۆنەوە، سەریان دەبڕنو گۆشتیان دەکەنــە خۆراکــی جۆراو جۆرتان!

﴿وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِــينَ تَسْــرَحُونَ﴾ بـۆ ئێــوە هەیــە لەئاژەڵدا جوانیو رازاندنــەوە، دیمــەنێکی زۆر جـوان بــەدی دەهێنــن لــەکاتی گەڕانەوەدا بۆ حەوشەو ئاغەڵەکانیان، هەروەها لەو کاتەدا بەیانیان کــە لێیــان

دەخورن بۆ لەوەڕگا، دیمەنێکی رازاوەو قەشەنگ دروست دەکەن! بۆیە دیمەنی گەڕانەوەی پێش دیمەنی لێخوڕین بۆ لەوەڕگا خست، چونکە دیمەنی هاتنەوەی ئاژەڵ لەلەوەڕگاو بۆ کۆزو لانەو ئاغەڵەکانیان جوانترو رازاوەترە! تێرو تەسەلو گوان پڕ لەشیرو گەدە پڕ لەلەوەڕن، زیاتر خۆشی دەدەن بەدڵی خاوەنەکەیان چاویان پێیان گەش دەبنەوە، بۆیان دەبنە مایەی ئیعتیبارو هۆکاری بەروبومو وەسیلەی دەستکەوت!

جوانی ئەم ئاژەڵو حەیوانانە جوانی‌یەکی سروشتی‌یە، پێک دێ لەجوانی تاکەکانو دیمەنە کۆیەکەیان.

هەروەها ئەو وڵاغانەی ئێمە بۆ ئێوەمان دروست کردوون، ئامێری ئیش کردنن، سواریان دەبن، شتو مەکی خۆتانیان پێ دەگوێزنەوە، ﴿وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ﴾ بارو بارگەنەی گرانی خۆتانیان پێ هەڵدەگرن، کاڵاو شتو مەکی بازرگانیو پێویستیاتی خۆتانیان پێ دەگوێزنەوە لەوڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی تر، کە ئەگەر ئەو وڵاغەبارە بەرانە نەبن ئێوە ئەو شتو مەکانەتان بۆ ناگوێزرێنەوە، لەو وڵاتەوە ناتوانن بچنە وڵاتێکی تر مەگەر بەنارەحەتیو ماندوبوونێکی زۆر!

نمونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە کە دەفەرموێ: **﴿وان لكم في الأنعام لعبرة نسقيكم مما في بطونها، ولكم فيها منافع كثيرة، ومنها تأكلون، وعليها وعلى الفلك تحملون﴾المؤمنون/٢١-٢٢**. یان دەفەرموێ: **﴿الله الذي جعل لكم الأنعام لتركبوا فيها، ومنها تأكلون. ولكم فيها منافع، ولتبلغوا عليها حاجة في صدوركم، وعليها وعلى الفلك تحملون﴾غافر/٧٩-٨٠**.

بێگومان ئاژەڵ لەهەموو کاتو شوێنێکدا سەرمایەیەکی ئابووری گرنگە، نیعمەتێکی مەزنو فرە گەورەیە، بۆیە پەروەردگار کۆتایی ئایەتەکەی بەوە هێنا: کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ بێگومان خودای ئێوە زۆر بەسۆزو میهرەبانە، ئەم ئاژەڵانەی بۆ رام کردوون، کردونی بەسەرچاوەی

رزق‌و رۆژی‌و خێرو بەرەکەت، لەزۆر لایەنەوە سوودیان لێ وەردەگرن! گەلێ بەرژەوەندی جۆراو جۆرتان بۆ دابین دەکەن. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**أو لم يروا انا خلقنا لهم مما عملت أيدينا انعاماً فهم لها مالكون. وذللناها لهم، فمنها ركوبهم، ومنها يأكلون**﴾يس/٧١-٧٢.

ئەمجار پەروەردگار پێدانی جۆرێکی تر لەسامانی حەیوان دەکاتە مایەی منەتی خۆی بەسەر بەندەکانی‌داو دەفەرموێ: ﴿وَٱلْخَيْلَ وَٱلْبِغَالَ وَٱلْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً﴾ پەروەردگار بۆ ئێوەی دروست کردوەو رام کردوە ئەسپ‌و هێسترو گوێدرێژ بۆ ئەوەی بەکاریان بێنن بۆ سواری‌و بۆ خۆرازاندنەوە پێیان، هەروەها بۆ گەلێ مەبەستی تریش!

خوێنەری هێژا! کاتێک گرنگی‌و سودبەخشی‌و جوانی ئاژەڵت بۆ دەرکەوی‌و مانای ئایەتەکەت لەدڵدا شیرینتر دەبێ: کە تۆ لەبیئەو کۆمەڵگایەکی وەکوو ئەو کۆمەڵگایەدا بی کە یەکەمجار قورئانی تێدا نازڵ بوو، هەڵبەتە ئێستاش ئەو جۆرە بیئەو کۆمەڵگایانە زۆرن، لەهەموو کۆمەڵگایەکی کشت‌و کاڵی‌دا؛ کۆمەڵگای کشت‌و کاڵیش تا ئەمرۆ لەجیهاندا زۆرینەن.. ئا لەم بیئەو کۆمەڵگایانەدا نیعمەتی ئاژەڵ‌و بەسوودی‌و گرنگی ئەم جۆرە حەیواناتانەت بۆ دەردەکەوێ.

لەو جۆرە بیئەو کۆمەڵگایانەدا: کە ژیانی ئادەمیزاد بەبێ ئەو ئاژەڵانە بەڕێوە ناچێ، یان وەکوو پێویست دەستەبەر نابێ، گرنگی نیعمەتی ئاژەڵت جوانتر بۆ دەردەکەوێ!

هەڵبەتە ئەو ئاژەڵانەی لەرۆژگاری هاتنە خوارەوەی قورئاندا لەنیوە دوورگەی عەرەبدا باو بوون: حوشترو رەشەولاخ‌و مەڕو بزن بوون. ئەسپ‌و هێسترو گوێدرێژ بۆ سواری‌و جوانی بەکار هێنراون، ئەم سێ جۆرە حەیوانە گۆشتیان ناخورێ. قورئانی پیرۆز: کە رایاندەنوێنێ ئاماژەیە بۆ ئەوە: کە

هۆكارێكی سەرەكین بۆ ئەنجامدانی پێویستیاتی ئادەمیزادو دابینكردنی حەزو ئارەزۆكانیان!

لەحوشترو رەشەولاخو بزنو مەڕدا وەكوو ئاماژەیان پێ كرا گەلێ سوودو بەرژەوەندی جیا جیا هەن، سوود لەپێستو كوڵكەو موو خوریو مەرەزیان وەردەگیرێ، شیرو گۆشتیان دەخورێ، بەهەندێكیان بارو بارگەنەو كالاكانتان دەگوێزنەوە، دەبنە مایەی جوانیو دڵخۆشبون: كە ئێواران لەلەوەڕگاوە دەگەڕێنەوە بۆ كۆزو ئاغەڵی خۆیانو بەیانیان لێیان دەخورن بۆ كێوو كەژ. هەڵبەتە گوند نشینو ئاژەڵدارەكان زۆر باشترو جوانتر لەشارەستانیەكان لەم مانایە حاڵی دەبنو كاریان تێ دەكا!

ئەمجار پاش رونكردنەوەی دروستكردنی ئاژەڵو ئەسپو هێسترو گوێدرێژو سوودە تایبەتیو گشتیەكانیان بۆ ئادەمیزاد، مەجالەكە بەكراوەیی دەهێڵێتەوە لەبەردەم بیرو بۆچونی ئادەمیزاددا، بۆ ئەوەی ئەگەر لەدوا رۆژدا ئامێری تری پێشكەوتوو هاتنە كایەوە بۆ حەملو نەقلو سواریو جوانیو رازاندنەوە، عەقڵیان وەری بگرێو بەلایانەوە ئاسایی بێ، هەمیشە بەچاوی كراوەو عەقڵی كراوەوە هەوڵ بدەن بۆ پێشكەوتنو سەركەوتنو پشكنینی بونەوەرو سوود لێ بینینیو دەفەرموێ: ﴿وَيَخْلُقُ لَكُمْ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ پەروەردگار بۆ ئێوە دروست دەكا غەیری ئەم ئاژەڵو بارەبەرو ولاغی سواریانە، ئامێرو هۆكاری گواستنەوەی خۆتانو كالاو بەروبومتان لەقەتارو ئوتومۆبێلو كەشتیو فڕۆكەو ئەم جۆرە شتانە، شتی واتان بۆ دروست دەكا، عەقڵو دروستكردنی ئامێری واتان پێ دەبەخشێ: كە ئێستا بەخەیاڵیشتاندا نایە، فێری دروستكردنی شتی واتان دەكا كە ئێستا نایزانن..

بەڵێ پەروەردگار بەم ئایەتە عەقڵی ئادەمیزاد دەكاتەوە، تەصەورو بیریان بەرفراوان دەكا، وایان لێ دەكا بیر لەپێشكەوتن بكەنەوە، پێیان دەزانێنێ: كە لەهەموو كاتو شوێنێكدا جگە لەو دیمەنەی دەیبینن دیمەنی

تریش هەن، لەو ئامێرانەی بەکاریان دەهێنن بۆ پێویستیاتی ژیانیان، ئامێری پێشکەوتوتر هەن! بابیریان لێ بکەنەوە، هەوڵ بدەن بیاندۆزنەوە، دروستیان بکەن، پەروەردگار دەیەوێ هەمیشە ئادەمیزاد ئاسۆی فیکرو بۆچوونی بەرفراوان بێ، دەیەوێ کاتێک ئەو ئامێرانە بەدی هێنران ئولفەتیان پێوە بگرن، بەکاریان بێنن، بەسیحرو جادویان حیساب نەکەن، نەڵێن: باوکو باپیری ئێمە کەر بارەبەریان بووە، سواری سۆپەرو مارسیدیس نابین، نەڵێن: خودا باسی ئەو چەند ئاژەڵەی کردوە. ئەو بارەبەرە گیانلەبەرانی بۆ دیاری کردوین، ئیتر ئێمە هیچی تر بەکار ناهێنین!

بێگومان ئیسلام بیرو باوەڕێکی کراوەو گونجاوە. لەگەڵ هەموو ژیانێکی پێشکەوتوو تازەپەیدا بوو، هەمیشە ئامادەباشی تێدایە بۆ پێشوازیکردن لەهەموو روداوێکی ژیان.

بۆیە قورئان هەر لەسەرەتاوە زەینو دڵەکان ئامادە دەکا بۆ پێشوازیکردن لەهەر ئامێرو وەسیلەیەکی پێشکەوتوو تواناو دەسەڵاتی ئادەمیزاد بەدی دەهێنێ، زانستو زانیاری ئادەمیزاد پەی پێ دەبا، رۆژگاری داهاتوو دەیانخاتە روو!

بێگومان ئەمڕۆ هۆکاری حەملو نەقلی وا پەیدا بووە، ئامێری سواریو جوانکردنو رازاندنەوەی وا پەیدا بووە خەڵکانی پێشوو ئادەمیزادی سەردەمەکانی رابوردو پەییان پێ نەبردوە، بەخەیاڵیشیاندا نەهاتووە، دیارە لەداهاتووشدا هۆکاری ئاسانکردنی ژیانو ئامێری گواستنەوەو سواری وا پەیدا دەبن ئادەمیزادەکانی ئەم سەردەمە نایزانن!

ئەمجار وێرای ئەم گۆڕانکاریو پێشکەوتنە لەژیاندا، لەدروست کردنی ئامێرو هۆکارەکانیدا، لەدۆزینەوەی رێبازە جیا جیاکانی پێشکەوتنو گەشەپێدانی ژیاندا. رێگایەکی تری نەگۆڕ هەیە، رێگایەکە بەدرێژایی مێژووی ئادەمیزاد. یەک رێگایەو نابێ بەزیاترو ناگۆڕێ، ئەویش رێگایە بۆ

بەختەوەری، ڕێگایەکی ڕاستو ڕەوانو بێ چاڵو چۆڵییە ▪ بێ کەندو لەندو قۆرتو پێچە، ئەویش ڕێگایە بۆ لای خودای مەزن! ڕێگای تریش هەن بەڵام ڕێبازی گومڕاییو سەرلێ شێوانن، ڕێگایەکن ئادەمیزاد ناگەیەننە مەبەست، پەروەردگار ڕێگای ڕاستو ڕەوانی بۆ لای خۆی ڕون کردۆتەوە ▪ بەهۆی نیگاو سروش بۆ پێغەمبەران ڕاستیو حەقیقەتی ئەو ڕێبازەی شی کردۆتەوە. ▪ دەفەرموێ: ﴿وَعَلَى اللهِ قَصْدُ السَّبِيلِ﴾ پەروەردگار بەفەضڵو کەرەمی خۆی ڕێگای ڕاستو پەیوەست بەخێرو خۆشیو بەختەوەری هەردو جیهانەوەی ڕون کردۆتەوە. بەڵگەی جۆراو جۆری لەبوونەوەردا لەسەر نمایش کردون، نامەی ئاسمانی لەو بارەوەو بۆ ئەو مەبەستە ناردوونە خوارێ، پێغەمبەرانی ڕەوانە کردون بۆ دۆزینەوەی ڕێگای ڕاستو پەیڕەو کردنی ناسینی ڕێگا ناڕاستەکانو خۆ دوور خستنەوە لێیان! وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: **﴿وان هذا صراطي مستقيماً فاتبعوه، ▪لا تتبعوا السبل، فتفرق بكم عن سبيله﴾الأنعام/١٥٣.**

ئەمجار پەروەردگار بەندەکانی لەپەیڕەوکردنی ڕێگای خوارو خێچ ترساندوەو دەفەرموێ: ﴿وَمِنْهَا جَائِرٌ﴾ ڕێگا هەیە ڕێگای لارو ناڕاستە، ئادەمیزاد بەرەو هەڵدێر دەبا ▪ لەڕێبازی حەق دووری دەخاتەوە!

ڕێبازی ڕاستو دروست ئایینی ئیسلامی پیرۆزە، ڕێگا لارو خوارەکان ڕێبازی نەشازی ئایینەکانی تر▪ کە بەهاتنی ئیسلام سڕاونەوە! چونکە ئایینی ئیسلام ئایینی یەکتاپەرستیو گونجاو لەگەڵ سروشتە، ئایینی فیطرەتو خودا پەسندە، ئایینی هەڵبژاردەو بێ خەوشە، ئایینی سەر فرازیو ئازادیو بەختەوەرییە! خودا بۆ خۆی پێی ڕازییە، تێکەڵ بەسروشتی ئادەمیزادی کردوە، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: **﴿فاقم وجهك للذين حنيفاً، فطرة الله التي فطر الناس عليها لاتبديل لخلق الله...﴾الروم/٣٠.**

هیدایەتدان بەقودرەتی خودایە ﴿وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ئەگـەر خـودا بیویستایە هـەمووتانی هیدایـەت دەدا، بـەڵام ئـەو ویستـەی نـەبوە. بـەڵکوو ویستی وابوە ئادەمیزاد وا دروست بکـا: ئامادەباشـی هیدایـەت و وەرگرتـنو گومڕابوونـی تێدابـێ، توانـای ئـەوەی داوەتـێ بتوانـێ ڕێگـای هیدایـەت یـان گومڕابـوون هـەڵبژێرێ، جـا هـی وایـان هەیـە ڕێگـای ڕاستو خـودا پەسـند دەگرێتەبەر، هی واشیان هەیـە ڕێگـای چـەوت دەگرێتـە بـەر، هەردووکیشـیان لەچوارچێوەی ویستی خودادا کارەکانیان ئەنجام دەدەن!

تێبینی یەکی گشتی:

ئایەتەکان بەروونی ئەوە دەگەیەنن کەئەو ئامـاژە ژێربـار کراوانـەی ئێـوە سوودو گرنگی زۆرو هەمەچەشنەیان هەیە، سـوودی جەستـەییان لێ دەبینـن؛ بەخواردنی گۆشـتـەکەیان، سوودی بـەروبومیان بەشـیرو بێچویانـەوە. کـەڵکی کوڵکو خوریو موو مەرەزو پێستو بەرگنیان، سوودی سوار بوونو شتومەکێ پێ گواسـتنەوەیان لەوڵاتێکـەوە بـۆ وڵاتێکـی تـر، سـوودی زەوی پـێ کێـڵانو گەلێ شتی تریش، کەوابوو پێویستە ئادەمیزاد سوپاسی ئەم هەموو نیعمەتانە بکا، لەبەرامبەریاندا عیبادەتی خودا بکا نەک سپڵەیی بکا.

ئەوەش دەگەیەنن: کە ڕەوایە ئەو وڵاخانە بەکاربهێنرێن بۆ سواریو شتو مەکێ گواستنەوە، بەڵام بەئەندازەی توانای خۆیانو نابێ زیاد لەتوانایان باریان لێ بنرێ، زیاد لەقۆناغی ئاساییو موعتاد ڕێگەیان پێ ببـڕدرێ. نـابێ زیـاد لەحەد پەلەیان لێ بکرێ بـۆ ڕۆیشـتن. بێگومـان پێغەمبـەر ﷺ فـەرمانی پـێ کردویـن کـە لەبـەکار هێنانیـاندا هێـدیو هێمـن بـین، خـۆراکو ئـاوی خواردنەوەیان بۆ دابین بکەین.

ئیمـامی موسـلیم لەئـەبوهورەیرەوە فەرموودەیـەک دەگێڕێتـەوە دەڵـێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: **(اذا سافرتم في الخصب، فاعطوا الابل حظها من الأرض، وادا سافرتم في السنة فبادروا بها نقيها).**

هەروەها گیانلەبەرەکانی تر، ئەوانەی خودای مەزن بۆ بەرژەوەندی ئێمەی ئادەمیزاد دروستی کردوون! وەکوو: ئەسپو ئێسترو گوێدرێژ، ئەمەش بەڵگەیەکی ترە لەسەر تواناو دەسەلاتی پەروەردگارو زێدە فەضلو کەرەمی خۆیەتی بۆ بەندەکانی.

بۆیە زانایان فەرموویانە: پەروەردگار ئەم ئاژەڵو ولاخانەی کردۆتە مڵکی ئێمەو بۆی رام کردوینو سوود لێ وەرگرتنیانی بۆ حەلاڵ کردوین، هەر ئاژەڵێکیش ئادەمیزاد بتوانێ بیکاتە مڵکی خۆی دەتوانێ بەکرێی بدا.

ئیمام ئەبو حەنیفەو ئیمام مالیکو هی تریش، ئایەتی ﴿وَٱلْخَيْلَ وَٱلْبِغَالَ وَٱلْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً﴾یان کردوە بەبەڵگە لەسەر ئەوە: کە گۆشتی ئەسپو هێسترو گوێدرێژ ناخورێو خواردنی حەرامە، چونکە پەروەردگار بۆ ئەمانە دەفەرموێ: بۆ سوارێو بۆ جوانی. نافەرموێ: بۆ خواردن. بەلام بۆ ئاژەڵ فەرمووی: ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ خواردنی گۆشتی حوشترو رەشەولاخو مەڕو بزنی بەهۆی سەربڕینی شەرعییەوە بۆ حەلاڵ کردوین.

ئەوەی پشتگیری ئەم رایە دەکا فەرموودەیەکە: ئەحمەدو ئەبو داوودو نەسائیو دارقوطنیو هی تریش ریوایەتیان کردوە لەخالیدی کوڕی وەلیدەوە: دەڵێ پێغەمبەری خودا رۆژی خەیبەر جڵەوگیری لێ کردین لەخواردنی گۆشتی ئەسپو ئێسترو گوێدرێژو هەموو دڕندەیەکی خاوەن کەڵبەو هەموو باڵندەیەکی چنگدار.

ئیمامی قورطوبی (کە بۆخۆی مالیکی مەذهەبە) دەفەرموێ: قسەی راستو حەقو بەجێ ئەوەیە: کە گۆشتی ئەسپ دەخورێو ئایەتو حەدیثەکان نابنە بەڵگەی حەرامبوونی گۆشتی ئەسپ: یەکەم ئایەتەکە: کە بەڵگەی ئەوەی تێدا بێ، دەبێ بەڵگەی حەرامی گۆشتی گوێدرێژیشی تێدا بێ، دەی خۆ سورەتەکە مەککیە، کەوابێ چ پێویستییەک هەیە بۆ تازە کردنەوەی حەرامی گۆشتی گوێدرێژ لەساڵی خەیبەردا.

سەرباری ئەوەش، لەفەرموودەی پێغەمبەردا هاتووە: کە خواردنی گۆشتی ئەسپ حەڵاڵە.

ئیجماعی موسوڵمانان لەسەر ئەوە بەستراوە: کە گۆشتی ئەسپ دەخورێو لەفەرموودەی پێغەمبەردا ئەمە چەسپاوە.

ئیمامی موسلیم لەجابیرەوە فەرموودەیەکي ریوایەت کردوە. دەڵێ: **(نهى رسول الله يوم خيبر عن لحوم الأهلية، واذن في لحوم الخيل).**

نەسائی لەجابیرەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ رۆژی خەیبەر گۆشتی ئەسپی دەرخوارد داین، نەهی لێ کردین لەخواردنی گۆشتی گوێدرێژ.[٣]

چەند بەڵگەیەکی تر بۆ چەسپاندنی ئولوهییەتو تاکوتەنهایی خودا

هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرْعَ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلْأَعْنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ وَٱلنُّجُومُ مُسَخَّرَٰتٌۢ بِأَمْرِهِۦٓ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

(٣) تەفسیری قورطوبی ج١٠/٧٦-٧٧.

﴿وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾ وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

ئەم ئایەتانە تەواوکەری بەڵگەکانی تـرن: کە لـەوەپێش بـۆ چەسپاندنی هەبوونی پەروەرد گارو تاکو تەنـهایی زاتـی پـاکی هێنرابوون، لـێرەدا باسـی بەدیـهێنانی روەکو سروشـتەکانی دەکـا، باسـی چـوار عونصـورە سـەرەکییە پێویستەکانی ژیان دەکا: کە بریتین لە (ئاوو گڵو ئاگرو هەوا).

باسی هەڵسوڕانی بوونەوەر دەکا، باسی دەریاو کێوو کەژ، باسی بـارینی بـارانو کاریگـەری لەسـەر ژیـان ... ئەمانـە هـەموو دەکاتـە بەڵگـە لەسـەر خودایەتی خۆی!

دەفەرموێ: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَـرَابٌ وَمِنْـهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ﴾ ئەو خودایـەی ئاسمانـەکانو زەویو ئادەمیزادو ئـاژەڵو وڵاخـی سـواریو گیانلەبـەری تـری دروسـت کـردو؛ هـەر ئـەو خودایەیـە: کـە

بارودۆخی ژیانی بۆ ئێوەی ئادەمیزاد فەراهەم هێناوە: لەبەرزاییەوە بارانی باراندوە، کردویەتی ئاوێکی شیرینی گـوارا بەخۆشی دەیخۆنەوە، نەیکردوە بەئاوێکی تفتو تاڵو سوێرو بێ خێر، هەر بەو ئاوە دارو درەختو کشتو کاڵتان ئاو دەدەن، یان بەبێ دەستکاری ئێوە بارانەکە خۆی ئاوی دەدا، کەژو کێوو دەشتو ساراتان بۆ شینو زەنوێر دەبێ، ئاژەڵی لێ دەلەوەڕێنن دەبێتە خێرو بەرەکەتو بۆ خۆتانو ئاژەڵو گیانلەبەرانی تر.

﴿يُنبِتُ لَكُم بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالأَعْنَابَ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ هەر بەو بارانو ئاوە بۆ ئێوە دەڕوێنێ کشتو کاڵ بەهەموو جۆرێکیەوە، داری زەیتونو داری خورماو مێوو هەموو درەختێکی تری بەردارتان بۆ دەڕوێنێ، بۆ ئەوەی رزقو رۆژیو بەروبومو میوەتان بۆ دابین بکا، بتوانن درێژە بەژیانی تێرو تەسەلیخۆتان بدەن، ببنە نیعمەت بەسەرتانەو، شوکرو سوپاسی بکەنو پاداشتان بداتەوە، ببنە بەڵگە بەسەر بێ بڕوایانەوەو بیانوویان نەمێنێ ئەگەر سزایان بدا .

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ بێگومان لەو شتانەی باسکران بەڵگەو نیشانەی بەهێز هەن: لەسەر ئەوەی: کە هیچ خودا نین جگە لەزاتی پەروەردگار. بەڵگەی بەهێز هەن بۆ کەسانێک پەندو ئامۆژگاری وەربگرن، بیر لەو تێکەوڵێکەیەی سروشت بکەنەوە، بۆ ئەوەی دڵیان بەئیمان ئارام بگرێ، دڵیان بەباوەڕ روناک بێتەوە، نەفسو دەروونیان مشتو ماڵ بکرێ!

کەسێک بیر بکاتەوە، کە دەنکە تۆم دەکەوێتە ژێر گڵەوە، شێو تەڕایی پێ دەگاو کاری لێ دەکا، لای خوارووی قەڵش دەداو رەگو ریشاڵی لێ پەیدا دەبن، بەزەویدا ڕۆدەچێ و، لاسکو قەدەکەی لەزەوی دێتە دەرو گەشە دەکاو لقو پۆپ دەردەکا، گوڵو دانەوێڵەو بەروبووم بەجۆرەها قەبارەو شێوەو شکڵو رەنگو بۆنو بەرامو تایبەتیو سروشتی لێ پەیدا دەبێ، دەزانێ خودایەک

ئەمە ئاثارو دروستکراوی بن، نابیّو ناگونجیّ خودایەکی تر هەبیّ لەو بچیّ لەزاتو صیفاتدا. چ جایی لەتایبەتمەندی ترین صیفاتی‌دا کە ئولوهییەتە!

شاعیرێکی عەرەب لەم بارەوە دەڵێ:

تأمل في رياض الورد وانظر عيون من لجين شاخصات
على قُضُب الزبر جد شاهدات الى آثار ما صنع المليك
على اهدابها ذهب سبيك بأن الله ليس له شريك

نموونەی ئەم ئایەتەی ئێرە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿**امن خلق السموات والأرض، وانزل لكم من السماء ماءً فأنبتنا به حدائق ذات بهجة، ماكان لكم ان تُنبتوا شجرها؟ االه مع الله؟ بل هم قوم يعدلون**﴾**النمل**/٦٠.

ئەمجار پەروەردگار نیشانە گەورەکانی بوونەوەر رادەنوێنیّ منەتی خۆی بەسەر بەندەکانی‌دا دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ﴾ بەشێکە لەنیعمەتی خودا بەسەر ئێوەدا وێڕای نیعمەتەکانی تری کە شەوو رۆژی بۆ ئێوە رام کردوە، بەشوێن یەکتردا دێنو دەچن، بۆ ئەوەی شەو بکەنە کاتی نوستنو پشوودان، بەرۆژیش هەوڵی دابینکردنی بژیوو بەدەستهێنانی بەرژەوەندییەکانتان بدەن، خۆرو مانگی بۆ رام کردوون، بەشوێن یەکتردا دێنو دەڕۆن بۆ ئەوەی روناکیو گەرمی بدەن بەزەوی، ئێوەو دارو درەختو گژو گیانلەبەرانی تر کەڵکیان لیّ وەربگرن، گەشەیان پیّ بکەن، بەروبوومیان هەڵپێچنو پیّ ی بگەیەنن، ژمارەی رۆژو مانگو ساڵ بزانن، ئاسمان برازێنێتەوە بەئەستێرە چەسپاوو گەڕۆکەکان نوورو روناکی خۆیان ببەخشن بەئادەمیزاد لەتاریکی شەودا بیانکاتە نیشانەی رێگاوبانی لەدەریاو سارادا. هەموو ئەم خۆرو مانگو ئەستێرانە لەجەمسەری خۆیاندا دێنو دەچن بەگوێرەی یاساو نیظامێکی وردو جمو جوڵێکی

ئەندازەدارو نەخشە بۆ کێشراو، زیادو کەم ناکەن، هەموویان گەردنکەچی دەسەلاتی بەرفراوانو بێ سنووری پەروەردگارن!

﴿اِنَّ فِي ذَٰلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ بێگومان لەرامکردنی هەموو ئەوشتانەی باسکران بەڵگەو نیشانەی ئاشکراو رون هەن بۆ کەسانێک عەقڵی بیرکردنەوەو تێگەییشتن لەنیشانەو ئایەتەکانی خودایان هەبێ.

کۆتایی ئایەتی پێشوو بە(یتفکرون) هێنا؛ کۆتایی ئەم ئایەتەی بە(یعقلون) هێنا. چونکە ئایەتەکەی ئێرە ئاماژە بۆ ئاثارو نیشانەی عالەمی باڵا دەکا، هەر کەسێ عەقڵی هەبێ دەزانێ کە دروستکردنی ئەو هەموو ئەستێرەو مانگو خۆرو گۆڕانی شەوو رۆژ بەو شێوە رێکو پێکە دەبێ خودایەکی بالادەستی زاناو دانای هەبێ. پێویست بەلێ وردبوونەوەی زۆر ناکا، بەڵام ئایەتەکەی پێشوو ئاماژە بۆ ئاثارە بەردەستو نزیکو نزمەکان دەکا: وەکوو کشتو کاڵو دارخورماو زەیتونو داری مێو...هتد. ئەمە پێویستی بەلێوردبوونەوەو تێفکرین هەیە بۆ ئەوەی بیانکەینە بەڵگە لەسەر هەبوونی خودایەکی بەتواناو بەدیهێنەر!

ئەمجار سەرنجی ئادەمیزاد رادەکێشێ بۆ دروستکراوانی سەرزەوی بەهەموو جۆرەکانیەوە، دەفەرموێ: ﴿وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفاً أَلْوَانُهُ﴾ هەروەها بەڵگەیەکی تر لەسەر هەبوونی خودا ئەو شتانەیە: کە خودا لەزەویدا بەدیهێناون، بەکانو کانیاوو گژوگیاو گیانلەبەرو درەختو دیاردەو دیمەنو تایبەتمەندی هەر جۆرە شتێک، رەنگو روخسارو سودبەخشییان بۆ ژیان، کە هەر یەکەو رەنگی جیایە، تامی جیایە سوودی جیایە...هتد.

﴿اِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ﴾ بێگومان لەو شتانەدا کە باس کران بەڵگەو نیشانەی بەهێز هەن لەسەر بەدەسەلاتی پەروەردگار بۆ کەسانێک بیر لەنیعمەتەکانی پەروەردگار بکەنەوە، سوپاسی بێ پایانی زاتی پاکی بەدیهێنەر بکەن لەسەر ئەو نیعمەتە جۆراو جۆرو زۆرو گرنگانە!

دوای ئەوەی بەڵگەی لەسەر هەبوونی خودا هێنایەوە بەجیرمو قەبارەی ئاسمانەکان، ئەمجار بەجەستەی ئادەمیزاد خۆی، پاشان بەگیانلەبەرو تایبەتمەندییەکانیان. چوارەم جار بەسروشتی روەکو گژوگیاو درەخت ئەمانەی کردن بەنیشانەی هەبوونی خوداو بەتوانایی‌و زانایی‌و دانایی زاتی پاکی. ئەمجار دێتە سەر بەڵگە هێنانەوە بەدیاردە سەرسوڕهێنەرەکانی چوار عونصورە سەرەکییەکەی بوونەوەر (ئاوو گڵ‌و ئاگرو هەوا) دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي سَخَّرَ ٱلۡبَحۡرَ لِتَأۡكُلُواْ مِنۡهُ لَحۡمٗا طَرِيّٗا﴾ پەروەردگار خودایەکی وەهایە دەریای بۆ ئێوە رام کردوە، وای بەدیهێناوە دەتوانن بەهۆی بەلەم‌و کەشتی‌یەوە بەناوی‌دا گەشت‌و گوزار بکەن، شت‌و مەکی خۆتانی بەناودا بگوێزنەوە. هەوڵی راوکردن‌و ماسی گرتنی تێدا بدەن، بۆ ئەوەی گۆشتی تەڕو تازەی لێ بخۆن، گۆشتی ماسی بۆ حەڵاڵ کردوون بەزیندویی‌و بەمردویی گۆشتەکەی دەخورێ‌و سەربڕینی ناوێ!

کە دەفەرموێ: (لحماً طرياً) ئاماژەیە بۆ ئەوە کە گۆشتی ماسی دەبێ زۆر نەمێنێتەوە بخورێ، چونکە کە ماوەیەک مایەوە گۆڕانکاری بەسەردا دێ، زۆر زیانبەخش دەبێ بۆ تەندروستی ئادەمیزاد.

بۆ ئێوەی دروست کردوە لەناو دەریادا لوئلوئو مەرجان‌و جەواهیر تری بەنرخ‌و بەها. بەهۆی ئامێری جیا جیاوە دەتوانن بچنە ناو دەریاوە، بڕۆنە بنکی دەریاوە ﴿وتستخرجوا منه حلية تلبسوها﴾ دەردێنن لێی خشڵ‌و ئامێری رازاندنەوە؛ کە خۆتان‌و خێزانەکانتانی پێ دەڕازێننەوە. لوئلوئو مەرجان دەردێنن، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿يخرج منهما اللؤلؤ والمرجان﴾الرحمن/٢٢.

لوئلوء: دروست دەبێ لەناو صەدەفی ئەوحەیواناتەی لەدەریادا دەژین، بەتایبەتی لەموحیطی هیندی‌دا.

مەرجان: لەبنکی دەریادا دەڕوێ، چەندەها جێگای مەرجان لیَ روان لەدەریای سپی ناوەڕاستا لەئاستی ولآتی تونسو جەزائیردا هەیە. هەر کاتێ وەختی دروێنەی هات حکوومەتی فەرەنسا دروێنەی دەکاو دەیفرۆشێتەوە بەولآتە (بەناو ئیسلامییەکان) بەرۆنی خۆمان چەورمان دەکەن.

سوبحانەڵلا هەر دەڵێی موسوڵمانان قورئان ناخوێننەوە، دەڵێی مەخلووقی ئەم سەرزەوییە نین، هەر وەکوو ئەوە پەیمانیان دابێ بەخودا بڵێن: خودایە! ئێمە لوئلوئو مەرجان دەرناهێنین دەیکڕین، ئێمە دەستو پێ سپیو بێ دەسەلآتین!! هەروەکوو ئەوە ئەو ئایەتە بۆ ئەوان نەهاتبێو ئاڕاستەی ئەوان نەکرابێ! بەو هەڵوێستەشیان ئەوەی خودا بۆی حەلآلّ کردون ئەوان لەخۆیان حەرام کردوە.

ساڵی (١٨٨٦ی ز) (٧٧٨) هەزار کیلو جرام مەرجان دەرهێنراوە کە بایی پێنج ملیونو حەوت سەدو پەنجا هەزار فرەنكْ بووە.[٤]

﴿وَتَرَى ٱلْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ﴾ دەریامان رام کردوە بۆ هاتوچۆی ئێوەی ئادەمیزاد، ئەتۆ دەبینی کەشتی بەناو ئەو دەریا قوڵو پانو پۆڕەدا دەڕوا، بەگەردنو لووتی ئاوەکە شەق دەکا، لەولآتێکەوە بۆ ولآتێکی ترو لەکیشوەرێکەوە بۆ کیشوەرێکی تر، بۆ گواستنەوەی ئەو کالآو شتو مەکانەی لەوێ هەنو لێرە پێویستیمان پێیە، یان لێرە هەنو لەوێ پێویستیان پێیە! بۆیە فەرمووی ﴿وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾ بۆ ئەوەی هەوڵ بدەن فەضلو رزقو رۆژی کە خودا بۆی دیاری کردون بەدەستی بێنن!

﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ بۆ ئەوەی سوپاسی خودای خۆتان بکەن لەپاساوی ئەو نیعمەتانەی پێی بەخشیون، ئاوا بەسەر دەریادا بالآ دەستی کردون، دەتوانن سوودی لێ وەربگرن، وای کردوە دەریا: کە شوێنی تێدا بەهیلاکچوونە بۆی کردوون بەسەرچاوەی سودو بازرگانیو رزقو رۆژی!

(٤) تەفسیری مەراغی ج١٤/٦١.

﴿وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ﴾ داینـاوە لەسـەر زەوی چـەند کێوێکی دامەزراوو چەسپاو بۆ ئەوەی زەوی هەڵتـەکێو داتـەکێ بـەئێوە نـەکا، ژیان لەزیندەوەرانی سەری تێک نەدا، چونکـە زەوی وەکـوو گەمیـیـەک وایـە بەسـەر ئـاوەوە ئەگـەر گەمێکـە قـەبارەی قـورس‌و سـەنگینی لەسـەر نـەبێ جوڵەجوڵ دەکا بەکەمترین هێز ئەملاو ئەولا دەکا، ئەگەر شتی قورسی تێخرا ئیتر دادەسەکنێ، زەویش هەروایە، ئەگەر کێوی لەسەر نـەبن‌و نەبنـە لەنگـەر بۆی هەڵتەکێو داتەکێ دەکا..

﴿وأنهاراً﴾ پەروەردگار بەدی هێناوە لەزەویدا چۆم‌و رووبار لەشـوێنێکەوە دەکشێن بۆ شوێنێکی تـر، کـە دەبنـە هـۆی ژیـان‌و گەشـەکردنی ئـادەمیزادو گیانلەبـەرانی تـرو درەخـت‌و رووەک. بـەئاوی ئـەو چۆمانـە زەوی‌و زاری دەوروبەریان ئاو دەدرێ، جۆگاو جۆباریان لێوە هەڵدەگیرێ بۆ شوێنی تـر! ئـەم چۆمانە هەندێکیان لەخۆر ئاواوە بۆ خۆرهـەڵات‌و هـەندێکیان بەپێچەوانـەوەو هەندێکیان لەباکورەوە بۆ باشوورو هـەندێکیان بەپێچەوانـەوە رەوان دەبـن تـا دەگەن بەدەریاکان.

﴿وَسُبُلاً﴾ هـەروەها پـەروەردگار رەخسـاندویەتی لـەزەویدا چـەند ریچگەوبانێک کە ئێمە پێیاندا دەڕۆین لەولاتێکـەوە بـۆ ولاتێکـی تـر. وا رێ دەکـەوێ لـەناوەندی رێگـەو بانـەکاندا تووشـی کێوێـک دێـن کـەلێکی تێدەکەوێ‌و پێی دەگوترێ: دەربەند.

﴿لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ بۆ ئەوەی شارەزابن‌و سەرتان لێ تێک نەچێ‌و بگەنە قۆناغی مەبەستتان!

﴿وعلامـات﴾ هـەروەها پـەروەردگار لـەزەویدا رەخسـاندویەتی چـەند نیشانەو دیاردەیەک وەکوو گردو کێوو شیو بۆ ئەوەی ئەگەر رێبوار سـەری لێ تێک چوو ئەم تەپۆڵکەو گردو کێوو شیوو دۆڵانە ببنە یارمـەتیدەری‌و رێگـای خۆی بدۆزێتەوە چ لەدەریادا بێ چ لەوشکانیدا بێ!

﴿وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾ هەروەها پەروەردگار ئەستێرەی کردوون بەنیشانە بۆ ڕێگەو بان، ڕێبوار بەهۆیانەوە ڕێ دەردەکا، هەروەها نیشانەو دیاردەن بۆ وەرزی کشتو کاڵ، بۆ گردکردنەوەی بەروبوومو تاقەتکردنی ژیواری ئادەمیزادو باقی گیانلەبەران، بەهۆی دەرکەوتنی هەندێ ئەستێرەوە یان بەهۆی ئاوابوونیانەوە، یان بەهۆی دەرکەوتنیان لەئاسماندا بەشێوەیەکی تایبەتی ئادەمیزاد ڕێو شوێنی کارەکانیان دەزانن، گۆڕانی وەرزەکانیساڵیان بۆ ئاشکرا دەبێ.

قەتادە دەفەرموێ: پەروەردگار ئەستێرەکانی بۆ سێ مەبەست دروست کردون، بۆ ئەوەی ببنە هۆی ڕازاندنەوەی ئاسمان، ببنە نیشانە بۆ ڕێگاو بان، شەیاتینی‌یان پێ ڕەجم بکرێو بڕەتێندرێن، هەر کەسێ لەم سێ مەبەستە زیاتر بڵێ: لەخۆوەو بەهەوانتە قسە دەکا.

شتە تایبەتمەندییەکانی ئولوهییەت: بەدیهێنان، زانینی هەموو پەنامەکیو ئاشکرایەکو زیندویی هەمیشەیی

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنكِرَةٌ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ

﴿لَا جَرَمَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾﴾ ﴿٢٢﴾

دوای ئەوەی لەئایەتەکانی پێشوودا بەڵگەو نیشانەی جۆراو جۆری رانواندن لەسەر هەبوونی خودایەکی بەتواناو داناو زانا ، هەندێ نیعمەتی پەروەردگاری بەسەر بەندەکانیدا باس کردن، ئەمجار لێرەدا تایبەتمەندی ئولوهییەت رادەنوێنێ: کە بریتین: لەبەدیهێنانو ، دەسترەنگینی لەدروست کردندا ، زانینی شتی پەنامەکیو ئاشکرا ، ژیانی ئەبەدی کە ئەم صیفاتە تایبەتییە سەرەکییانە بەڵگەن لەسەر ئەوە: کە عیبادەتو پەرستش هەر شایانی ئەو پەروەردگارەیە، جگە لەو خاوەن نیعمەتە مەزنانە کەسی تر شیاوی بەندایەتی بۆ کردن نیە.

ئەمجار باسی ئەوە دەکا: کە هۆی هاوەڵدانان بۆ خودا دڵرەقیو نەزانیو گومراییە ، لەهەموانیش گومراتر پەرستنی ئەو بتو صەنەمە بێ گیانو بێ هەستانەیە: کە بەدەستی خۆیان دەیانتاشنو بەندایەتییان بۆ دەکەن.

لەوەپێش ئایاتی خەلقو ئایاتی نیعمەتی رانواندن، ئایاتی تەدبیرو بەرێوەبردنو هەڵسوراندنی بوونەوەری نمایش کردن، ئەمەش بۆ ئەوەی بیانکاتە بەڵگە لەسەر تاکو تەنیایی خوداو پاکو مونەززەهی لەهاوەڵو منداڵو خێزانو یارمەتیدەر!

جا کە دڵو دەروونەکان ئامادەبوون بۆ ئیعتیرافو دان پیانان فەرمووی: ﴿أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ؟﴾ ئایا کەسێک بتوانێ ئەو هەموو شتانەی باسکران بەدی بێنێ، ئەو هەموو تەصەروفاتە سەرنج راکێشانە بکا؟ ئایا خودایەک کە بۆ خۆی پەروەردگاری بوونەوەرە راگرو هەڵسورێنەرو بەرێوەبەرە، وەکوو شتێک وایە: کە هیچ کارێکی پێ نەکرێو توانای دروستکردنی هیچ شتێکی نەبێ؟

﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ؟﴾ ئایا ئێوە هێشتا بیر ناکەنەوەو هەوڵی ئەوە نادەن راستو ناڕاست لێکێ جیا بکەنەوە؟ خۆ بەس پێویستیتان بەبیرکردنەوە هەیە، شتەکە ئەوەندە رونو ئاشکرایە تەنیا بیرکردنەوەی گەرەکە!

ئەمجار سەرەنجی بەندەکانی رادەکێشێ بۆ گەورەیی خۆیو زۆری نیعمەتەکانی بەسەریاندا، دەفەرموێ: ﴿وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا﴾ ئەگەر بتانەوێ نیعمەتەکانی پەروەردگار بژمێرنو کۆنترۆڵیان بکەن، ناتوانن سەرژمێریان بکەن، چونکە نیعمەتەکانی خودا زۆرو هەمە جۆرن، ئادەمیزاد ناتوانێ کۆنترۆڵیان بکا. ئێوە ناتوانن نیعمەتەکان بژمێرن چ جایی سوپاسی پێویست لەسەر ئەو نیعمەتانە بکەن، زوربەی نیعمەتەکان ئادەمیزاد بۆ خۆی هەستیان پێ ناکا، مەگەر کاتێ کە نیعمەتەکەی لەکیس دەچێ، هەر لەپێکهاتەی جەستەی ئادەمیزاد خۆیدا، ئەوەندە نیعمەت هەن: کە ناتوانن سەرژمێریان بکەن؛ لەشی ساغو روخساری جوان، چاوو گوێچکەو لووتو جەرگو سیو گورچیلە..هتد. تەنانەت وەکوو سەعدی شیرازی دەفەرموێ: هەر هەناسەیەکێ کە هەڵی دەکێشیو دەیدەیتەوە، دوو نیعمەتەو پێویستی بەدوو شوکر هەیە، چونکە هەناسە هەڵمژینەکە دەبێتە هۆی درێژەدان بەژیانو، هەناسە دانەوەکە دەبێتە هۆی راحەتی جان!!

﴿إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ﴾ بێگومان پەروەردگار لێخۆشبوونی زۆرە بۆ ئێوە، چاوپۆشیتان لێ دەکا، لەوەی: کە بەئەندازەی نیعمەتەکانی داوای شوکرو سوپاستان لێ ناکا، ئەگەر داوای لێ بکردنایە بۆتان ئەنجام نەدەدرا، ئەو کاتە شیاوی سزا دەبوون، ﴿رَّحِيمٌ﴾ بەرەحمو بەزەییە بۆتان، کەوا کەمتەرخەمیتانی داپۆشیوە، هەرچەندە شیاوی ئەوەن نیعمەتەکانی خۆیتان لێ قەدەغە بکا، کەچی ئەو هەموو نیعمەتو بەخششەی بەسەردا رشتوون، وێڕای ئەو هەموو تاوانو جەریمانەی ئەنجامیان دەدەن، کە لەهەموانیان

تاوانتر یەکسانی خستنە لەنێوان خالیقو مەخلووقدا ، هاوەڵدانان بۆ خودا لەزاتو لەصیفاتدا.

هەندێ لەزانایانی تەندروستی وتوویانە: هەر بەشێک لەجەستەی ئادەمیزاد کە ئازارێکی تووش دەبێ، هەرچی خۆشیو لەززەتی دونیا هەیە لێی تێک دەچێ، ئاواتەخوازی ئەوەیە: هەرچی دونیا هەیە ملکی ئەو بێو خەرجی بکا لەپێناو لاچوونی ئەو ئازارە لەسەری!

دەی پەروەردگار بەقودرەتو داناییو زانایی خۆی جەستەی ئادەمیزادی بەو رێکو پێکیە پێکەوە گونجاندوە، کە ئادەمیزاد کە بۆ خۆی ئاگای لێ نیەو پێی نازانێ! دەی چۆن ئادەمیزاد دەتوانێ نیعمەتەکانی خودا: کە بەسەریەوەن بیانژمێرێ؟ یان بتوانێ لەبەرامبەر ئەو نیعمەتانە سوپاسی پێویست بۆ خودا ئەنجام بدا؟؟

ئەمجار پاش ئەوەی عیبادەتکردنی ئادەمیزادی بۆ بتو صەنەمەکان پووچەڵ کردەوە: لەم روەوە: کەئەو بتو صەنەمانە دەسەلاتی بەدیهێنانو نیعمەت بەخشینیان نیە، لەرویەکی تریشەوە عیبادەت بۆ کردنیان بەتاڵ دەکاتەوە، ئەوەیش ئەوەیە: پەرستراو (خودا) دەبێ زاناو ئاگادار بێ بەسەر هەموو شتێکی نهێنیو پەنامەکیدا ، دەی ئەم بتو صەنەمانە هیچ زانیاریو هەستو شعورێکییان نیە، کەوابێ چۆن بەکەڵکی خودایەتی دێن!؟ دەفەرموێ: ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾ پەروەردگار دەزانێ چیتان لەدڵدایەو چۆنی دەشارنەوە لەکێی دەشارنەوە، هەروەها دەزانێ بەزمان چی دەڵێنو بەئەندامەکانی جەستەتان چی ئەنجام دەدەن، هەمووتان لەسەر دەبژێرێ! رۆژی قیامەت پاداشو سزاتان دەداتەوە، چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە، لەهەموو کردارو گوفتارێکتان پرسیارتان لێ دەکا ، پرسیارتان لێ دەکا دەربارەی سوپاسگوزاریتان بەرامبەر ئەو نیعمەتانەیبەسەریدا رشتوون، ئەو نیعمەتانەی پێتان زانیونو ئەوانەی پێتان نەزانیون!

ئەمجار پەروەردگار وەصفی ئە بتانە بەشێوەیەکێ دەکا کە لەئەهلییەتی عبادەت بۆ کردن روتیان بکاو شیاوی ئەوە نەبن بکرێنە هاوەڵی خوداو پەرستشیان بۆ بکرێ! دەفەرموێ:

١- ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَايَخْلُقُونَ﴾ ئەو بتو صەنەمانەی ئێوە لەجیاتی خودا دەیانپەرستن ناتوانن هیچ دروست بکەن بەڵکو بۆ خۆیان دروستکراون وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**اتعبدون ماتنحتون؟ والله خلقكم وما تعملون**﴾**الصافات/٩٥-٩٦.**

٢- ﴿أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ﴾ ئەو بتانە قەبارەیەکی بێ گیانن، بێ هەستو بێ شعوورن، نابیسن، نابینن، بێ عەقڵو نەفامن، هیچ سودێکیان لێ نابینن! لەداهاتووشدا گیانیان بەبەردا ناکرێ. بەڵام پەروەردگار خودایەکی زاناو داناو بەدیهێنەرو زیندووی هەمیشە زیندوە، قەت مردنی بەسەردا نایە! بەپێچەوانەی بتو صەنەمەکانی ئێوە: کە هەمیشە بێ گیانن و قەت زیندووییان بەسەردا نایە!

٣- ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ ئەو بتانە نازانن کەی عیبادەتکەرەکانیان زیندو دەکرێنەوە، نازانن کەی قیامەت رادەبێ؟ دەی چۆن ئێوە بەهیوای ئەوەن شەفاعەتتان بۆ بکەن، سودو خێرتان لێیان دەست بکەوێ؟

ئەوەی خێر لێ دەستکەوتنی لێ چاوڕوان دەکرێ، کەسێکە هەموو شتێک دەزانێو بەدیهێنەری هەمو شتێکە، ئەویش پەروەردگاری بوونەوەرە!

کەسێک شیاوی خودایەتییە بزانێ قیامەت کەی رادەبێ، زیندو بوونەوە چ کات دەبێ. ئەو خودا درۆزنانەی نازانن کەی عیبادەتکەرەکانیان زیندو دەکرێنەوە شیاوی خودایەتی نین، بەڵکوو ئەوانە گاڵتەی گاڵتەچییانن، ئەگینا بەدیهێنەر مەخلوقاتی خۆی زیندو دەکاتەوەو دەزانێ کەی زیندویان دەکاتەوە.

ئەمە ئاماژەیە کە زیندوبوونەوە پەیوەندی بەتەکلیفەوە هەیە بۆ پاداشو سزا وەرگرتنەوە چاکە بەچاکە خراپە بەخراپە! هەروەها زانینی کاتی هاتنی

ڕۆژی قیامەت تایبەتمەندی خودایەتییە، لەهەمان کاتدا گاڵتەکردنە بەموشریکەکان کە فام ناکەنەوەو تێ نافکرن فەرقی ڕاستو ناڕاست ناکەن!

ئەمجار کە قەلا کۆنی بتپەرستی روخاندو بتپەرستی بەکارێکی نەفامانە لەقەڵەم دا، مەبەستی سەرەکی درکاندو فەرمووی: ﴿اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾ ئەی خەڵکینە خودای بەحەقو ڕاستی ئێوە تەنیا خودایەکە،جگە لەئەو خودای تر نین، هەر ئەو خودایە شیاوی پەرستشو عیبادەت بۆ کردنو بەندایەتی بۆ کردنە، هەر ئەو حەقەو شیاوی خودایەتی‌یە!

﴿فَالَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ﴾ ئەوانەی بڕوایان بەم حەقیقەتە نیە، قیامەت بەدرۆ دەزانن، ئینکاری زیندوبوونەوە دەکەن، بڕوایان بەیەکتاپەرستی نیە، دڵیان ئینکاری تاکو تەنهایی خودا دەکا، لەئاستی حەقدا لوتبەرزو خۆبەزلزانو سەررەقن، دان بەتاکو تەنهایی خوادا نانێن، ئارەزۆیان لەبەدەستهێنانی ثواب نیە، لەسزای دۆزەخ ناترسن، پێیان ناخۆشە پێغەمبەر بانگەوازی بۆ یەکتاپەرستی دەکا، هەر کە گوێیان لەبانگەوازی یەکتاپەرستی دەبێ دڵیان تەنگ دەبێو تەنگەتاو دەبن، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿اجعل الآلهة الهاً واحداً، ان هذا لشيء عجاب﴾ص/٥. یان دەفەرموێ: ﴿واذا ذكر الله وحده اشمأزّت قلوب الذين لايؤمنون بالآخرة، واذا ذكر الذين من دونه اذا هم يستبشرون﴾الزمر/٤٥.

ئەمجار پەروەردگار هەڕەشەی توند ئاڕاستەی موشریکەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿لَاجَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَايُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ گومانی تێدا نیەو شتێکی حەقو ڕاستە: کە خودای تۆ دەزانێ ئەو موشریکانە لەدڵیاندا چ حەشار دەدەنو چ ئاشکرا دەکەن، ئاگادارە بەسووربوونیان لەسەر کوفرو بێدینیو پڕاو پڕ تۆڵەیان لێ دەستێنێ ﴿اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ﴾ بێگومان پەروەردگار خۆبەزلزانو لوتبەرزە موشریکەکانی خۆش ناوێن، بەڵکوو هیچ خۆبەزلزانێکی خۆش ناوێو تۆڵەی لوتبەرزیو خۆبەزلزانییان لێ دەستێنێ!

ئیمـامی موسـلیمو ئـەبو داودو تـیرمیذیو ئیبنـو ماجـە لــەئیبنو مەسعوودەوە ریوایەت دەکەن: دەڵێ پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **(لایدخل الجنة من كان في قلبه مثقال ذرة من كبر، ولا يدخل النـار مـن كـان في قلبه مثقال ذرة من ايمان)** پیاوێک وتی: ئەی پێغەمبەری خودا پیاو پێی خۆشە کراسەکەی پاکو خاوێن، پێڵاوەکانی جوانو چاک بن، ئەوەش بەلوتبەرزی حسێبە؟! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: **(ان الله جميل يحب الجمال، الكبر من بطر الحق، وغمط الناس)**.

لەفەرموودەیەکی تری راستدا هاتووە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی **(ان المتكبرين أمثال الذر يوم القيامة تطؤهم الناس بأقدامهم لتكبرهم)** خودایە! لەتەکەببورو خۆبەزلزانیی بمانپارێزە!!!

رەوشتی خۆبەزلزانان، ئینکاری کردنی موشریکەکان بۆ نیگاو پێغەمبەریتی، سزای هەڵوێستەکانیان

وَإِذَا قِيلَ لَهُم مَّاذَآ أَنزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوٓا۟ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ (٢٤) لِيَحْمِلُوٓا۟ أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ ٱلَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ (٢٥) قَدْ مَكَرَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى ٱللَّهُ بُنْيَٰنَهُم مِّنَ ٱلْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ ٱلسَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ (٢٦)

ثُمَّ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تُشَـٰٓقُّونَ فِيهِمْ ۚ قَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ إِنَّ ٱلْخِزْىَ ٱلْيَوْمَ وَٱلسُّوٓءَ عَلَى ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٢٧﴾ ٱلَّذِينَ تَتَوَفَّىٰهُمُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ ظَالِمِىٓ أَنفُسِهِمْ ۖ فَأَلْقَوُا۟ ٱلسَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِن سُوٓءٍۭ ۚ بَلَىٰٓ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَٱدْخُلُوٓا۟ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَـٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَلَبِئْسَ مَثْوَى ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار بەڵگەی یەکتاپەرستی راواندن، بتپەرستی پوچەڵ کردەوە، بەشوێن ئەوە شوبهەو رەخنەی ئەوانە دێنێ:کە بڕوایان بەپێغەمبەرایەتی نیە، یەکێکیش لەو شوبهەو رەخنانە رەخنە گرتنە لەقورئان: ئەو قورئانەی: کە حەزرەتی موحەممەد دەیکاتە بەڵگە لەسەر راستی پێغەمبەرێتی خۆی. ئیتر پەروەردگار لەدونیادا دەیانفەوتێنێو لەقیامەتیشدا سزای بەئێشی بۆ ئامادە کردوون:

دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ ئەگەر بەو خۆبەزلزانو لوتبەرزانەی بڕوایان بەهاتنی رۆژی قیامەت نیەو هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن، ئەگەر پێیان بگوترێ: ئەوە خودای ئێوە چی ناردۆتە خوارێ، خۆیان لەولامدانەوە هەڵە دەکەنو دەڵێن: کوا؟ خودا هیچی نەناردۆتە خوارێ، ئەم کەلامەی بەسەرماندا دەخوێندرێتەوە ئەفسانەو چیرۆکو سەرگورشتەی درۆینەو پڕوپووچی پێشینەکانە، لەو داستانو چیرۆکە خەیاڵپلاوانەوە وەرگیراوەو موحەممەد ئیدیعای ئەوە دەکا: کە لەخوداوە بۆی نێردراوەو نیگاو سروشە! وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وقالوا: أساطير الأولين

اكتتبها، فهي تملى عليه بكرة وأصيلا﴾ الفرقان/٥. پرسیارکەر دەگونجێ یەکێک بێ لەموسوڵمانان، یان هەندێ لەموشریکەکان بەگاڵتەوە پرسیار لەهەندێکیان دەکەن. یان نەضری کوڕی حاریث بێ، یان ئەو تاقمو گرۆهانە بن کە ڕێگاکانی دەوروبەری مەککەیان دەگرتن بە(مقتسمون) ناویان دەرکردوە، شاندی حاجیەکانیان هەڵدەنا: کە پەیوەندی نەکەن بەپێغەمبەرەوە، جا ئەو وەفدانە لەم گرۆهانەیان دەپرسی دەربارەی هاتنە خوارەوەی نیگا بۆ سەر پێغەمبەر ﷺ ئەوانیش دەیانگوت: نیگا نیە، ئەفسانەی پێشینانە دەیخوێنێتەوەو دەڵێ: ئەمە کەلامی خودایە!! ئەمە دەربارەی قورئان، دەربارەی خودی پێغەمبەر خۆشی چەند بوختانیان بەدەمەوە هەڵبەستبوو: دەمێک دەیانگوت شاعیرە، کاتێکیش دەیانگوت: کاهینو فاڵگرەوەیە، چەلێکیش بەشێتو نەفامیان لەقەڵەم دەدا. پاشان هەموویان هاتنە سەر قسەی وەلیدی کوڕی موغەیرەی مەخزومی ریس سپیو پیاو ماقوڵیان، کە لەئەنجامی بیر کردنەوەی نەفامانەی خۆی هاتە سەر ئەوە کە قورئان سیحرێکی کاریگەربێ، وەکوو لەشوێنێکی تردا قورئان بۆمان دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: **﴿انه فكر وقدر، فقتل كيف قدر، ثم قتل كيف قدر، ثم نظر، ثم عبس وبسر، ثم ادبر واستكبر، فقال: ان هذا الا سحر يؤثر﴾المدثر/١٨-٢٤.**

هەموویان رایەکەی وەلیدیان قبووڵ کردو بلاوەیان لێ کرد! لەراستیدا ئەو کافرە بێ هەستو شعوورانە ئەم درۆو دەلەسەو بوختانانە بۆیە هەڵدەبەستن ﴿لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ تا لەئاکاما ڕۆژی قیامەت تاوانی خۆیان بەتەواوی هەڵبگرنو بڕێ لەتاوانی ئەوانیش: کە گومڕایان دەکەن بەئەندازەی گۆمڕاکردنەکەیان تاوانی ئەوانیش بخەنە سەر ئەستۆی خۆیان، گوناهی ئەوانەی: کە بەنەزانی شوێن ئەمانە کەوتوون دەکەوێتە ئەستۆی ئەمانە.

تاوانی گومڕایــی خـودی خۆیـان ئەوانـەیش: کـە گومڕایـان دەکـەن لەسـەریان کۆدەبێتەوە.

رستەی (بغير علم) بەلای زومەخشەرییەوە دەبێتە حاڵ لەمەفعوول. واتە: ئەو موشریکانە کەسانێک گومڕا دەکەن: کە نازانن ئەوانە گومڕاکـەرن پێیـان وایە: ڕاست دەکەنو بۆ ڕێبازی ڕاست هیدایەتیان دەدەن!

بـەلای ئیمـامی رازییـەوە حاڵـە لـەفاعیل، واتـە: ئـەو موشـریکە قسـە ڕۆیشـتوانە کەسـانی دیکـە گومـڕا دەکـەن، نـازانن دەبنــە موسـتەحەقی چ سـزایەکی بـەئێشو ئـازار لەسـەر ئـەو سـەر لێ تێکدانـەی ئـەنجامی دەدەن! ئەگەر بیانزانیایە شیاوی چ سزایەک دەبن لەسەر ئەو گومڕا کردنەیان، هەرگیز کاری وایان نەدەکرد!

﴿أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ﴾ هۆشیار ببنەوە، زۆر ناپەسندو نابارە ئـەو تاوانـەی ئەوان پێکێشی لێ دەکەنو ئەو تاوانەی ئەوان دەیخەنە ئەستۆی خۆیان!

ئیبنو ئەبی حاتەم لە(السدي)یەوە ڕیوایەت دەکا دەڵـێ: قورەیشـییەکان کۆبونەوەو وتیـان: مـەحەممـەد پیـاوێکی زمـان شـیرینو لەخشـتەبەرە، قسـە لەگـەڵ هـەر کەسـێکدا بکـا هـەڵی دەخەڵـەتێنێ، بزانـن هـەوڵ بـدەن چـەند کەسێکی قسەزانو خانەدان بدۆزنەوە بیان نێرنـە سـەر ڕێگاکـانی مەککـە بـۆ چەند شەوێک هەر کەسـێک لـەدەرەوەی مەککـە هـات بـۆ لای موحەممـەد بیگێڕنەوە. جا هەرچەند کەسی گومڕاکەری زمانلووس دەچوونە سەر ڕێگاکانی مەککەو هەموو ڕێگاکانیان کۆنترۆڵ دەکرد، ئەگەر یەکێک بهاتایە بیویستایە پێغەمبەر ببینێ، پێشی ڕێگایان پێ دەگرت، جارێ پێش هەمو شتێک خۆیان پێ دەناساند، بنەچەو ڕەچەڵەکی خۆی بۆ کابرای میوان شی دەکـردەوەو خـۆی لێ دەکردە پیاو ماقووڵی قوڕیشو ئـەمجار دەیگـوت: ئەگـەر بۆیـە هـاتووی دەربارەی موحەممەد زانیاریت دەس بکەوێ؟ ئەوە با من ڕاسـتیت پـێ بڵێـم: موحەممـەد پیـاوێکی درۆزنـە هیچـی ڕاسـتی نیـە، جگـە لـەبێ عـەقڵو

نەفامەکانو بەندەو کۆیلە نەبێ کەسی تر شوێنی نەکەوتووە. کەسانێک بڕوایان پێ کردوە:کە هەموویان هیچو پوچو خوێڕین، ئەگینا پیاو ماقوڵو عاقڵ مەندان کەس شوێنی نەکەوتووە. ئیتر کابرای ڕێبوار دەگەڕایەوەو ئەم هەواڵانەی بۆ خێڵەکەی خۆی دەگێڕایەوە، ئائەمەیە مانای ئایەتی: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ: مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا أَسَاطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ﴾.

جا ئەگەر کابرای ڕێبوار خودا هیدایەتی بدایە، کاتێک قسەی ئەو ڕێگرانەی دەبیست یەکسەر نەدەگەڕایەوە، دەیگوت: من ئەو هەموو قۆناغە ڕێگایانەم بڕیوە، گەییشتومە ئێرە، وەڵلا! تا ئەو پیاوە بەچاوی خۆم نەبینمو وتو وێژی لەگەڵ نەکەم ناگەڕێمەوە، دەبێ بزانم دەڵێ چیو ناڵێ چی! ئیتر دەچوە ناو مەککەوەو، چاوی بەموسوڵمانان دەکەوتو پرسیاری لێ دەکردن؛ ئەوە موحەممەد! دەڵێ چی؟ ئەوانیش قسەی خێریان بۆ دەکرد ئایینی ئیسلامی لەدڵدا شیرین دەبوو..هتد.

بێگومان ئەم هەڵسو کەوتەی قوڕەیشییەکان لەو سەردەمەدا شەڕێکی ئیعلامی نەخشە بۆ داڕێژراوبوو، بەدڵو بەگیان ئەنجامیان دەدا. پیاوە گەورەو ملهوڕەکانی قوڕەیش لەپشتیەوە بوون، لەوەدواشو ئێستاشو لەداهاتووشدا ئەو شەڕە بەردەوام بووەبەردەوامیش دەبێ!

لەهەموو کاتو سەردەمێکدا دیکتاتۆرو ملهوڕەکان ئەوانەی نایانەوێ مل بۆ حەقو ڕاستی نەوی بکەن، بۆ ئەوەی پلەو پایەی خۆیان لەدەست نەدەن، بەرژەوەندییان نەفەوتێ دەست دەکەن بەبانگەشەو پڕوپاگەندە کردن دژی ئایینی خودا، دژی پەیامی خودا: کە بەپێغەمبەراندا ناردوویەتی بۆ ئەوەی ئادەمیزاد لەکۆیلایەتی ملهوڕان ڕزگار بکەن!

دەی با ئەوانە بەئارەزۆی خۆیان مەکروفێڵ دژی بانگەوازی پێغەمبەر ﷺ بکەن، چییان لەدەست دێ لەفرتو فێڵ ئەنجامی بدەن، دڵنیابن ئاکامی مەکرەکەیان بۆ خۆیان دەگەڕێتەوە. بۆخۆیان پێی زەرەرمەند دەبن، ئەوانیش

وەکوو گەلو نەتەوە پێشینەکان چۆن تووشی سزای سەختی پەروەردگار هاتنو بەهۆی بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەرەکانیان ئەوەیان بەسەر هات کە بەسەریان هات!

﴿قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ﴾ بێگومان گەلەپێشینەکانی پێش ئەو موشریکانە جۆرەها فرتو فێڵو فەجەریان دژی پەیامی پێغەمبەران ئەنجام دا، نەخشەو پیلانیان دژی فروستادەکانی خودا دارشتن، بۆ ئەوەی نەهێڵن ئایینی خودا بلاو بێتەوە، هەمیشە لەهەوڵو تێکۆشاندا بوون بۆ ئەوەی نووری خودا بکوژێننەوە، بەڵام کاتێکیان بەخۆ زانی: خودا هەموو هەوڵەکانی پووچەڵ کردنەوە، هیچ پیلانو نەخشەیەکیان لەبەردەم هێزی قودرەتی خودادا خۆی نەگرتو لەتەونی جاڵجاڵۆکە زەعیف تر بوون.

﴿فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ﴾ پەروەردگار لەناوی بردن، بەشێوەیەک خانوو باڵەخانیەکانی لەبناخەوە روخاندنو سەقفو هەلاشی بەسەردا خستن، فرتو فێڵی پوچەڵ کردنەوە، هەوڵو تەقەلایان بێهودە دەرچوو، لەژێر دارو پەردووی خانوەکانیاندا سلار بوونەوە، ئەو کۆڵەکەو پایەو ستونانەی پێیان وا بوو خانوەکانیانی پێ پتەوو بەهێز بووە، بوو بەهۆی لەناوبردنیان، ﴿وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾ سزاو عەزابیان لەلایەکەوە بۆ هات: کە پێیان نەزانی، هەرگیز بەخەیاڵیاندا نەدەهات دیوارو پایەو ستوونی خانوەکانیان ببێتە هۆکاری لەناچونیان، ئەوان ئەو خانوو قەلاو باڵەخانەیان بۆیە بنیات نابوو خۆیانی تێدا بپارێزن، کەچی لەنکاوێک ئەو خانوەی بنیاتیان نابوو، زۆر قایمکارییان تێدا کردبوو، پشتیان پێ بەستتبوو بۆ خۆپارێزی تێیدا بۆ بەگۆڕو چاڵی مەرگیان! دە ئێوەش ئەی دانیشتوانی مەککەو دەوروبەری! ئەی هەموو ئەوانەی ئەم قورئانەتان پێ دەگاو دەیخوێننەوەو تێی دەگەن! لەئاکامو سەرەنجامی

بەرهەڵستکاری ئایینی خودا پەندوەربگرنو بەخۆتاندا بچنەوە، واز لەسەرپێچیو ستەمکاری بێنن! با ئێوەش بەدەردی ئەوان نەچن!

چونکە ئەمە دیمەنێکە دووبارە دەبێتەوە لەپێش قورەیشو لەدوا قورەیشیش، بانگەوازی ئایینی خوداش هەمیشە بەرەو پێش دەڕوا هەرچەندە کۆسپو تەگەرەشی بێنە پێش! هەر کاتێکیش خودا بیەوێ بەرهەڵستکاران بەدەردی ستەمکارانی رابوردوو دەبا!

زوربەی راڤەکەرانی قورئان لەسەرئەوەن: کە مەبەست بەفەرموودەی ئایەتەکە ﴿قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ...﴾ نەمرودی کوڕی کەنعانە، کە لەبابل باڵەخانەیەکی گەورەی دروست کرد درێژییەکەی پێنج هەزار زیراع بووە. خۆی بەخودای سەرزەوی دەزانیو هەرگیز بەخەیاڵیدا نەدەهات ئەو قەڵا پتەوە بروخێو بۆخۆیو دارو دەستەی بکەونە ژێر دارو پەردوویەوە!!

جا ئەمە سزای دونیایانە ﴿ثُمَّ يَوْمَ ٱلْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ﴾ پاشان رۆژی قیامەت خودا ریسوایان دەکا، هەموو نهێنیو نیازو مەبەستی پیسیان دەخاتە رو، بەعەزابی دۆزەخ زەلیلیان دەکا، ﴿وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ﴾ پەروەردگار بەشێوەی گاڵتەپێکردنو بۆ زیاتر سزادانیان پێیان دەفەرموێ: کوان ئەوانەی لەدونیادا پێتان وا بوو هاوەڵو شەریکی منن، بۆ نایانهێنن بۆ ئێرە بۆ داوایان لێ ناکەن ئەمڕۆ بەرگریتان لێ بکەنو عەزابتان لێ دوور بخەنەوە؟ خۆ ئێوە لەدونیادا عیبادەتتان بۆ دەکردن، کردبوتانن بەگەورەو خۆشەویستی خۆتان، کوانو لەکوێن ئەو خودا درۆزنانەی کردبوتانە پەرستراوی خۆتانو لەپێناویاندا دژایەتی موسوڵمانانتان دەکردو کێشەو نیزاعتان لەسەر دەکردن! ئامادەیان بکەن بابتوانن ئاگری دۆزەختان لێ دوور بخەنەوە؟ ئیتر کافرەکان بەخامۆشیو بەشەرمەزاری بێدەنگ دەکەون، هیچ وڵامێکیان پێ نیە، حەقو ناحەق دەرکەوتووە؟ چی بڵێن: هیچ عوزرو بیانوویان نیە! ئیتر لەو کاتە بێ دەنگیو سامناکەدا ﴿قَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا ٱلْعِلْمَ: إِنَّ ٱلْخِزْيَ ٱلْيَوْمَ وَٱلسُّوءَ عَلَى ٱلْكَافِرِينَ﴾ ئەوانەی زانیاریو بەڵگەی

یەکتاپەرستیان پێ دراوە: کە پێغەمبەرانو شوێنکەوتوانیانن لەدونیادا، بانگەوازی ئەو کافرانەیان دەکرد بۆ خواپەرستیو ئەوانیش گاڵتەیان پێ دەکردن، دێنە قسەو دەڵێن: بێگومان ئەمڕۆ ریسواییو بەدئەنجامی لەسەر کافرانە بەگشتی! مەبەستی پێغەمبەرەکان بەم وتەیە زێدە ریسوایەتی پێ کردنو نارەحەتکردنیانە! بێگومان کەسێک کەفڕێ درێتە دۆزەخەوە ئەوە ئەوپەڕی ریسوا کردنە! وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ربنا انك من تدخل النار فقد اخزيته**﴾**آل‌عمران/١٩٢**.

ئەو کافرانەی موستەحەقی ئەو سزاو ریسوا کردنەن ﴿الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ﴾ ئەو کافرانەن: کە لەسەر کوفر بەردەوام بوون تا کاتی مردن، کە فریشتە گیانیان دەکێشن ئەوان کافرو بێ بڕوان ستەم لەخودی خۆیان دەکەن، چونکە خۆیان دەکەنە شیاوی عەزابی سەختی دۆزەخ. بەراستی ئەوانە ستەمکارن: کە ئاوا خۆیان تووشی ئەو عەزابە سەختە دەکەن!

جا کە مردن یەخەیان پێ دەگرێو سزای دۆزەخ دەبینن ئەو کاتە ژێوان دەبنەوە ﴿فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِن سُوءٍ﴾ بەیدەست دەبنو گەردنکەچی پیشان دەدەن، دەڵێن: سوێندمان وا بێ ئێمە خراپەمان نەکردوە، کەسمان نەکردوە بەهاوەڵی خودا.. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**والله ربنا ماكنا مشركين**﴾**الأنعام/٢٣**. ئەوان درۆ لەسەر خودا دەکەن، دەیانەوێ بەو سوێند خواردنو پاڕانەوەیە خۆیان رزگار بکەن، بەخەیاڵی خۆیان خوا هەڵدەخەڵەتێنن!! (خوایە تۆبە).

ئەمجار پەروەردگار بەدرۆیان دەخاتەوەو دەفەرموێ: ﴿بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ بەڵێ: ئێوە گەورەترین خراپەتان کردوە، ناشیرینتر تاوانتان ئەنجام داوە، خودا ئاگادارو زانایە، کە ئێستا ئینکاری کردەوە ناهەموارەکانتان بکەن، خودا لەپاساوی کردەوەکانتاندا سزای عادلانەتان دەداتەوە. ■

﴿فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ﴾ بڕۆنە ناو دۆزەخەوە، بچنە ناو (طبقات) چینەکانی دۆزەخەوە، جۆرەها سزای ناخۆش‌و بەئێش بچێژن، تۆڵەی هاوەڵدانان بۆ خوداو ستەمکاری وەربگرنەوە، ئەوە سزایەکی عادلانەی خودایە بۆ ئێوە لەسەر تاوانە جۆراو جۆرەکانتان، بۆ هەتا هەتایە تێیدا بمێننەوە، خراپ جێگاو شوێن حەوانەوەیەکە: کە بۆ لوتبەرزو خۆبەزلزانان دانراوە؛ بۆ ئەوانەی لوتبەرزییان نواند لەئاست پێغەمبەران، خۆیان لەوە زلترزانی کە شوێن پەیامی پێغەمبەران بکەون! بێزیان نەدەهات بڵێن: (لا إله الا الله) وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: **﴿انهم كانوا اذا قيل لهم لا اله الا الله يستكبرون﴾الصافات/٣٥.**

ڕەوشتی تەقواکاران، ئیمانی خوداپەرستان بە سروش و نیگاو پاداشی ئەوان

۞ وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار حاڵو وەزعی ئەوانەی رون کردەوە: کە پەیامی خودا رەت دەکەنەوە، پێغەمبەران بەدرۆ دەخەنەوە، دەڵێن: موحەممەد ﷺ! ئەفسانەی کۆن دەنووسێتەوەو بۆ خەڵکی دەگێڕێتەوەو دەڵێ: لەخوداوە بۆم هاتووە.

ئەمجار باسی ئەو سزاو عەزابەی کرد کە تووشیان دەبێو دەخرێنە ناو دۆزەخەوەو بۆ هەتا هەتایە تێیدا دەمێننەوە، ئەمەش لەپاساوی کردارو هەڵوێستە ستەمکارەکانیاندا.

ئەمجار بەشوێن ئەوەدا وەصفی موسوڵمانان دەکا؛ ئەو موسوڵمانانەی کە ئەگەر لێیان پرسیار بکرێ: پەروەردگار چی نازڵ کردوە؟ دەڵێن خودا خێرو بەرەکەتی بۆ ناردوین، ئەمجار پاداشو نیعمەتی نەبڕاوەی خۆی بۆ ئەو خوداپەرستانە دیاری دەکاو دەفەرموێ:

﴿وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ؟﴾ گوترا بەوانەی خوداپەرستو خۆپارێزن: ئەرێ خودای ئێوە چی نازڵ کردوە؟ فەرمانو نەهیو ئامۆژگارییەکانی چۆنن؟؟ تەشریعو یاسای گونجاوەو بەکەڵکی کارپێکردن دێ یان نا؟ ئەوا وڵامێکی کورتو پوخت دەدەنەوەو ﴿قَالُوا: خَيْراً﴾ دەڵێن: خودا خێری بۆ ناردوین، بەرەکەتو رەحمەتە بۆ کەسێک شوێنی بکەوێو ئیمان بەپێغەمبەر بێنێ!!

ئەمجار ئەم خێرو بەرەکەتە رون دەکاتەوە دەفەرموێ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ﴾ پاداشی باشو نیعمەتو بەخشش هەیە بۆ ئەوانەی لەم دونیایەدا چاکەکارو ئیماندارو خوداپەرستن، پاداشی زۆرو پیرۆز بڕیار داروە بۆ هەر کەسێ بڕوای بەتاکو تەنیایی خودا هەبێو شوێن پەیامی پێغەمبەر بکەوێ و بانگەوازی ئادەمیزادان بکا بۆ خودا پەرستیو کردەوەی چاکو پەسند؛ ئەوە لای خودا پاداشی باشی بۆ ئامادە کراوە لەپاساوی کردەوەی

چاکو بڕواداریباندا لەدونیادا... سەروەریو سەرکەوتنو عیززەتو شکۆمەندییان پێ دەبەخشێ!

﴿وَلَدَارُ الآخِرَةِ خَيْرٌ﴾ بێگومان پاداشی ڕۆژی قیامەتیان زۆر باشترو بەنرخترە، قیامەت لەدونیا باشترە، پاداشی قیامەت لەهی دونیا باشترە، ژیانی قیامەت خۆشترو باشترە لەژیانی دونیا. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿من عمل صالحاً من ذكر او انثي وهو مؤمن، فلنحيينه حياة طيبة، ولنجزينهم اجرهم باحسن ماكنوا يعملون﴾النحل/٩٧**. یان دەفەرموێ: **﴿وللآخرة خير لك من الأولى﴾الضحى/٤**. یان دەفەرموێ: **﴿والآخرة خير وابقى﴾الأعلى/١٧**.

ئەمجار پەروەردگار پاداشی قیامەت (کە لەپاداشی دونیایی بەباشتر دانا) دەفەرموێ: باشترین خانوو ئەو شوێنی حەوانەوەیە کەجێگای خودا پەرستان ومالی خۆپارێزانە لەسزای خودا. ئەو جێگاو شوێن حەوانە باشەیان بریتییە لە﴿جَنَّاتِ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ﴾ چەند باغو قەصرو بالەخانەیەک تا بڵێی جوانو خۆشو دڵگیرن، بەژێریان جۆگەو جۆباری ئاو دەکشێن وەندەی ترجوانیو خۆشیو رازاوەیی بەبالەخانەو باغەکان دەبەخشن! وەصفی جوانیو خۆشی ئەو بەهەشتە نەبەزمان دەکرێو نەبەقەڵەم دەنووسرێ، بەراستی هەر خودا دەزانێ: چۆنو چەند خۆشن، هەرچی بەخەیاڵدا بێو نەفسی ئادەمیزاد حەزی لێ بێ بۆ بڕانەوەو یاساغکردن بۆیان ئامادەیە.

﴿لَهُمْ فِيهَا مَايَشَاءُونَ﴾ هەیە لەبەهەشتدا بۆ ئەوانەی لەدونیادا چاکەکارو خاوەن باوەڕو کردار باشن، هەرچی حەزیان لێ بێو بەخەیاڵیاندا بێ وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿وفيها ماتشتهيه الأنفس وتلذ الأعين وأنتم فيها خالدون﴾الزخرف/٧١**.

میوەو میوەجاتی زۆرو زەبەندە نەکۆتایی دێو نەیاساغ دەکرێ. ئەمە پاداشی تەقواکارو خوداپەرستانە ﴿كَذَلِكَ يَجْزِي اللهُ الْمُتَّقِينَ﴾ وەکوو ئەو

پاداشە پیرۆزو پاکو خاوێنە، پەروەردگار پاداشی هەموو کەسێک دەداتـەوە: کە خاوەن بڕوا بێو خۆ لەبێ فـەرمانی خودا بپارێزێ، کوفرو تـاوانی نـەبێ، کرداری چاکو رەوشتی جوان بێ.

ئەمجار پەروەردگار حاڵو وەزعـی خوداپەرستان لـەکاتی سـەرەمەرگدا رون دەکاتەوە وەکوو چۆن لەوەپێش حاڵو وەزعی کافرەکانی بـەیان کـرد. ئـەو تەقواکارانە: کە ئەوە پاداشو ئاکامیانە ﴿الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ﴾ ئەوانەن: کە فریشـتە گیانیـان دەکێشـن، پـاکو خـاوێنن لەپیسـایی شـیرکو تاوان، یەکتاپەرست دڵ پـڕ لـەنووری ئیمـانن، جـا بـۆ دڵنیـا بونیـان لـەئاکامو پاداشیان فریشتەکان ﴿يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾ پێیان دەڵێن: سەلامی خوداتان لەسەر بێ، ئاشتیو ئەزیەت نەبینین بۆ ئێوەیە لەم رۆ بەولاوە ناخۆشی نایەتە رێگاتان. ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ مزگێنی بـۆ ئێـوە بەبەهەشـتێک دەچنە ناویو خودا بۆ ئێـوەی دانـاوە بـەهۆی ئـەو کـردەوە باشـانەی لـەژیانی دونیادا ئەنجامتان داون!

(طیبین) وشەیەکە: مانای باشی زۆری لەخۆگرتوون، واتە: بەجێ هێنـانی فەرمانی خوداو شوێنکەوتنی پەیامی پێغەمبـەرو پابـەند بـوون بەنەهیـەکانی شەریعەتو خۆپاراستن لەو شتانەی جڵەوگیرییان لێ کراوە، خۆ ئارایشـت دان بەرەوشتە جوانو پەسندەکانو روکردنە خوداو پشت بەستن بەزاتیپاکی، زێـدە رەوی نەکردن لەدابین کردنی شەهوەتو لەززەتە جەستەیییەکانداو زۆر شـتی تریش لەم رەوشتە جوانانە لەخۆگرتوون! بۆیە فریشـتە لـەکاتی گیانکێشـاندا: کە تەنگانەترین کاتە موژدەی بەهەشت دەدەن بەوانەی (طیـب)ن، سـەلامیان لێ دەکەن، ترسیان لێ دەرەوێننەوە.

وەکـوو لەشـوێنێـکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿ان الذيـن قـالوا: ربنـا الله ثـم استقاموا تتنزل عليهم الملائكة الاّ تخافوا ولا تحزنوا وابشرو بالجنـة التي كنتم توعدون﴾فصلت/٣٠.

هەڕەشە کردن لەموشریکەکان
بەهۆی بەردەوام بوونیان لەسەر بەتاڵ

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ أَمْرُ رَبِّكَ ۚ كَذَٰلِكَ فَعَلَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا۟ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾

پەیوەندی ئەم ئایەتە بەئایەتەکانی پێشوو لەم ڕووەوەیە: کە پەروەردگار لەوەپێش باسی‌تانەی موشریکەکانی کرد کە ئاڕاستەی قورئانیان کردن: دەیانگوت ئەفسانەو چیرۆکی پێشینانە، قسەی شاعیرو هەستیارانە، ئەمجار هەڕەشەی جۆراو جۆری لیّ کردن، پاشان پاداشی ئەوانەشی دیاری کرد: کە بڕوایان پێیەتی، بەشوێن ئەوانەدا ئەوەی ڕاگەیاند: کە کافرەکان واز لەبیرو باوەڕی بەتاڵی خۆیان ناهێنن مەگەر ئەو کاتەی کە فریشتە دێ گیانیان دەکێشێ‌و عەزابی ریشەکێش دێتە سەریان، ئەمجار ئەوە ڕوون دەکاتەوە: کە بیرو بۆچونی ئەوان شتێکی تازە قەڵلا نیەو پێش ئەوانیش گەلەکانی تر هەمان هەڵوێستیان نواندوە! لەتۆڵەی ئەوەدا خودا لەناوی بردن‌و پرواندنی، خودا ستەمی لێ نەکردن بەڵکوو بۆخۆیان ستەمیان لەخودی خۆیان کرد!

بەکورتی ئایەتی ﴿هل ینظرون...﴾ رەخنەی دووەمە: کە کافرەکان لەروانگەیەو ئینکاری پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدیان پێ دەکرد، ئەوە بوو: داوایان لەپێغەمبەر ﷺ کرد؛ خودا فریشتە بنێرێتە خوارێ لەئاسمانەوە شایەتی بدا لەسەر ڕاستی پێغەمبەرایەتی‌یەکەی، ئیتر خودای

مەزن ئایەتی ﴿هل ینظرون...﴾ی ناردە خوارێ، هەڕەشەی توندیان لێ دەکا لەسەر ئەم هەڵوێستەو هەڵوێستە ناشیرینەکانی تریان!

دەفەرموێ: ﴿هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأۡتِيَهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ﴾ واتە: ئایا موشریکەکانی قورەیش‌و هاو وێنەکانیان لەبارەی راستی پێغەمبەرایەتی موحەممەد ﷺ چاوەڕوانی چین؟ چاوەڕوانی ئەوەن فریشتە بێتە خوارێ شایەتی بدا لەسەر راستی پێغەمبەرایەتیەکەی؟

یان ئایا ئەو موشریکانەی تانە لەقورئان دەدەن‌و دەڵێن: ئەفسانەو چیرۆکە کۆنی پێشینەکانە چاوەڕوانی ئەوەن ئیللا دەبێ فریشتە بێتە وێزەیان‌و گیانیان بکێشێ؟

﴿أَوۡ يَأۡتِيَ أَمۡرُ رَبِّكَ﴾ یان چاوەڕوانی ئەوەن فەرمانی خودا بێ بەریشەکێش کردنیان‌و لەوناو بچن؟

یان چاوەڕوانی ئەوەن فەرمانی خودا بێ بەرابوونی رۆژی قیامەت‌و ئەو تەنگ‌و چەڵەمانەی تێیدا رو دەدەن! دیارە ئەو موشریکە سەر رەقانە واز لەکوفرو بێدینی خۆیان ناهێنن تا ئەو روداوانە نەبینن، ئەو کاتەش پەشیمان بوونەوەو بڕوا کردن بێ سوودەو هیچ شتێک دادیان نادا.

مەبەست لەئایەتەکە هەڵنانی موشریکەکانە بۆ ئەوەی واز لەکوفرو هاوەڵدانان بێنن، پێش ئەوەی کارەساتێک یەخەیان بگرێ: کە ئیتر کار لەکار دەترازێ‌و تازە هیچ شتێک دادیان نادا!

جا وەنەبێ هەڵوێستی موشریکەکانی مەککە دەربارەی پەیامی پەروەردگار شتێکی تازە قەڵلا بێ؛ بەڵکوو ﴿كَذَٰلِكَ فَعَلَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ﴾ کافرو موشریکەکانی پێش ئەمانیش هەر وایان کردوە، هەر ئاوا بەپیر بانگەوازی خوداوە چوون‌و ئاوا وڵامی پێغەمبەرەکانیان داوەتەوە. ئیتر خودا لەتۆڵەی ئەو جۆرە هەڵوێستە ناشیرینانەیاندا غەزەبی خۆی بەسەردا ڕشتن‌و عەزابی ریشەکێشی بۆ ناردن. ﴿وَمَا ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ﴾ هەڵبەتە پەروەردگار بەم

عەزاب بۆ ناردنو لەناوبردنە ستەمی لیّ نەکردن، **﴿ولكن كـــانوا أنفســـهم يظلمون﴾** بەڵکوو بۆ خۆیان ستەمیان لەخۆیان کرد: کە ئـاوا خۆیـان دوچـاری ئەو عـەزابە سەختە کرد! چونکە خودا پـەیامی بـۆ نـاردون، پێغەمبـەرانی بـۆ سەررەوانە کردن، بانگـەوازییان کـردن، بەڵگـەیان بـۆ هێنانـەوە، ترسـاندیانن، موعجیزەیان نیشان دان، کەچی ئەوان لەکەللەشـەقی خۆیـان نەهاتنـە خـوارێ گاڵتەیان بەپێغەمبەرەکانیان کرد، زیاتر سوور بوون لەسەر کوفرو بێدینی خۆیان..

﴿فأصابهم سيئات ماعملوا﴾ ئیتر سزای کردەوەکانیـان هاتـەوە پێـش‌و ئاکام‌و سەزەنجامی هەڵوێست‌و کردەوەکانیان عـەزابی سـەخت‌و تۆڵـەی دژوار بوو **﴿وحاق بهم ماكانوا به يستهزئون﴾** ئەو عـەزابەی گاڵتـەیان پـێ دەکـردو بەلایانەوە ئەفسانەبوو دەورەی دان‌و تێکیەوە پێچان‌و کردنیە پـەندی رۆژگـارو بۆ هەتا هەتایە خۆیان تووشی بەدبەختی‌و چارەڕەشـی کـرد! رۆژی قیامـەتیش کـە دەخرێنـە نـاو دۆزەخـەوە پێیـان دەگوترێ: ئەمـە ئـەو دۆزەخەیـە: کـە لەدونیادا گاڵتەتان پێ دەکـرد! وەکـوو لەشـوێنێکی تـردا دەفـەرموێ: **﴿هذه النار التي كنتم بها تكذبوا﴾الطور/١٤.**

کافرەکان ئیمان نەهێنانی خۆیان دەخەنە ئەستۆی قەدەرو ئینکاری زیندو بوونەوە دەکەن، پەیامی پێغەمبەران هەموویان لێک دەچێ

وَقَالَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُواْ لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِۦ مِن شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِۦ مِن شَيْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ فَعَلَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى ٱلرُّسُلِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُواْ ٱللَّهَ

وَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلطَّـٰغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ ٱلضَّلَـٰلَةُ ۚ فَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَىٰهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَن يُضِلُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّـٰصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَـٰنِهِمْ ۙ لَا يَبْعَثُ ٱللَّهُ مَن يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ ٱلَّذِى يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّهُمْ كَانُوا۟ كَـٰذِبِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَىْءٍ إِذَآ أَرَدْنَـٰهُ أَن نَّقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

لەوەپێش دوو رەخنەی کافرەکان: کە ئاڕاستەی پێغەمبەرو پەیامەکەیان کردبوو رانواند، لەم کۆمەڵە ئایەتانەشدا، دوو رەخنەی تری کافرەکان رادەنوێنێ‌و وڵامیشیان دەداتەوە رەخنەیەکیان ئەوەیە: کە دەفەرموێ: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلاَ آبَاؤُنَا وَلاَ حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ موشریکەکان دەیانگوت: ئەگەر خودا بیویستایە ئێمە خودا پەرست بین جگە لەئەو نەئێمەو نەباوک‌و باپیری ئێمە کەسی ترمان نەدەپەرست ئێمە هەر کردەوەیەک بکەین، هەر بیرو باوەڕێکمان هەبێ، هەمووی بەخواستی خودایەو رەزامەندی ئەوی لەسەرە، هەر شتێکیش

خواستی خوای لەسەر بێ تاوان نیە، ئەگەر خودا بۆ خۆی خواستی نەبوایە لەسەر ئەم کردەوانەمان، هەرگیز ئەنجاممان نەدەدان!

هەروەها ئەگەر خواستی خودای لەسەر نەبوایە ئێمە هیچ جۆر لەگۆشتی بەحیرەو سائیبەو وەصیلەو غەیری ئەوانەیش حەرام نەدەکرد! ئەگەر خودا ئەم کارەی ئێمەی پێ ناخۆش بوایە، دەستی دەگرتین نەیدەهێشت بیکەین، عەزابی بۆ دەناردین! ئەم شوبهەیە هەمان شوبهەیە: کە پەروەردگار لەسورەتی (الأنعام)دا باسی کردوەو دەفەرموێ: ﴿**سيقولون الذين اشركوا: لو شاء الله ما اشركنا، ولا آباؤنا، ولا حرمنا من شيء كذلك كذب الذين من قبلهم**﴾**الأنعام/٤٨**.

سەیر کافرەکان هێندە نەفامن هاوەڵدانانیان بۆ خوداو بتپەرستی خۆیانو باوكو باپیرانیان، ئەو هەموو کردەوە ناشیرینو ناپەسندانەیان، حەرامکردنی گۆشتی هەندێ ئاژەڵو هەندێ خواردەمەنی تر کە لەخۆیانەوە حەرامیان کردوە، وەپاڵ خودای دەدەنو دەڵێن: ئەمانە بەویستی خودایەو رەزامەندی لەسەرئەم کردارو بیرو باوەڕانەمان هەیە.

بەراستی نەفامن، بەهەڵە چوون، خراپ لەمانای مەشیئەتی خودا حاڵی بوون، گرنگترین تایبەتمەندی ئادەمیزاد کە ویستو ئیختیارەو خودا پێی بەخشیوە بۆ ئەوەی لەژیاندا بەکاری بێنێ، لێ ی زەوت دەکەن، ئەم سەروەرییەی لێ دەستێننەوە، خودا هەرگیز نایەوێ بەندەکانی موشریك بن بتپەرستی بیرو باوەڕیان بێ، قەت خودا رازیی نابێ بەندەکانی بەهەوانتە شتێك: کە خودا بۆی حەڵاڵ کردون ئەوان لەخۆیانی حەرام بکەن. ویستو ئیرادەی خودا بۆ بەندەکانی لەقورئاندا شی کراوەتەوە، پێغەمبەران بەدورو درێژی بۆ گەلەکانیان رون کردۆتەوە، ئەی ئەوە نیە لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ولقد بعثنا في كل امة رسولا ان اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت**﴾**النحل/٣٦**. ئەوە فەرمانی خودایەو ئەوە ویستو ئیرادەیەتی بۆ

بەندەکانی. هەرگیز پەروەردگار فەرمان بەئادەمیزاد ناکا بەکارێک بزانێ: لەسروشتیاندا دەسەڵاتی کردنەکەی لێ یاساغ کردون. یان بەزۆر بۆ ئەنجامدانی پێچەوانەی ئەو کارە رەهای کردبن.

بڕیاری خودا لەم بارەوە زۆر ئاشکراو رونە، ئادەمیزادی سەرپشک کردوە کە بەویستی خۆی چ رێگایەک دەگرێ بیگرێ.

ویستی خودای بەدیهێنەرو دانا وابوو: کە ئادەمیزاد دروست بکا ئامادەباشی هیدایەتو گومڕایی تێدا بێ، خۆیان ویستیان رەها کردوە کام رێباز دەگرن بیگرن، سەرباری ئەوەش عەقڵو هۆشی پێداون، بۆ خۆیان تێبفکرنو بزانن کام رێبازی باشە هەڵی بژێرن، هەستو بیری پێ بەخشیون بەکاریان بێنن بەراوردی شتەکان بکەن، لەنیشانەی هیدایەتو بەڵگە جۆراو جۆرەکان وردببنەوەو رێبازی گونجاو هەڵبژێرن!

جا وەنەبێ پەروەردگار هەر بەوەندە وازی لەئادەمیزاد هێنابێو حەواڵەی عەقڵو هۆشی خۆی کردبێ، بەڵکو شەریعەتی خۆی بەپێغەمبەرانیدا ناردوە بۆیان بۆ ئەوەی بیکەنە بەرنامەی ژیانیان، بیکەنە تەرازوی کردەوەکانیان، بەگوێرەی ئەو شەریعەتو یاسایە کارەکانیان ئەنجام بدەن، راست لەناراست جیا بکەنەوە حەقو بەتاڵ بەراورد بکەن. لەبەر رۆشنایی ئەو شەریعەتو یاسایەدا بەگوێرەی پەیامو بەرنامەی خودا هەڵسو کەوت بکەن.

پەروەردگار کە: پێغەمبەرانی ناردوون بۆیە ناردوونی ترسێنەرو موژدەدەرین، هەرگیز نەیکردوون بەملهوڕو ستەمکار بەزۆرەملێ ملی خەڵکی بادەن بۆ ئیمان هێنان، بەڵکوو ئەوان تەنها راگەیاندنیان لەسەر بووە، فەرمانو جڵەوگیرییەکانی پەروەردگاریان پێ راگەیاندون جا لەئاکامی ئەم بانگەوازییەدا، هەبوە رێگای هیدایەتی گرتووەو هەبوە رێگای گومڕایی هەڵبژاردوە!

﴿كَذَٰلِكَ فَعَلَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ﴾ هەر بە شێوە هەڵوێستو ئاکارانە کافرو بێدینەکانی پێش ئەمان هەڵوێستیان نواندوەو هەمان بیرو بۆچونیان هەبوە.

واتە: ئەو عوزرو بیانوانەی موشریکەکانی مەککەو هاو وێنەکانیان دیهێننەوە عوزرو بەهانەیەکی پووچو دەلیلێکی بێ بناغەیە، لەرووی عەقڵو تێفکرینەوە نیە بەڵکو لاسایی کردنەوەی کافرە پێشینەکانە، ئەوانیش ئەم جۆرە بیانوو دەلیلانەیان دەهێنایەوەو پشتیان پێ دەبەست.

﴿فَهَلْ عَلَى ٱلرُّسُلِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ﴾ ئایا پێغەمبەران جگە لەگەیاندنی فەرمانی خودا چی تریان لەسەرە؟ بێگومان پێغەمبەران تەنیا راگەیاندنیان لەسەرە، کەوابێ ئەی پێغەمبەرا تۆ هەر راگەیاندنت لەسەرە، پەیامی خۆت بگەیەنە، مژدەی بەهەشت بدە بەخوداپەرستانو سەرپێچیکاران بترسێنە لەئاگری دۆزەخ. ئەمە ئەرکی سەرشانی تۆیە، حیسابو لێکۆڵینەوەو سزا عائید بەئێمەیەو خۆمان دەزانین چۆنیان تۆڵە لێ دەستێنینەوە!!

کافرەکان لەوەدا هەڵەن: کە دەڵێن: ئێمە هەرچی دەیکەین تاوانی تێدا نیە، چونکە هەرچی دەیکەین لەسەر خواستی خودایە هەر شتێکیش بەخواستی خودا بێ تاوانی تێدا نیە، جا پەروەردگار لەپوچەڵکردنەوەی ئەمەدا دەفەرموێ:

راستە، هەرچی دەیکەن لەسەر خواستی خودایە بەبێ خواستی ئەو هیچ شتێک نابێ، بەڵام ئەوە راست نیە: کە دەڵێن: هەر شتێک لەسەر خواستی خودابێ تاوانی تێدا نیە، چونکە خواستی خودای مەزن شوێنکەوتووی زانینی خوداخۆیەتی، هیچ کاتێکیش زانینی خودا بەهەڵە ناڕوا، پەروەردگار بەهۆی زانینی خۆیەوە زانایە بەوە: کە ئادەمیزاد ئەو ئیختیارەی پێ دراوەو بەو ئیختیارەی کارەکانی خۆی ئەنجام دەدا: جا هەرکاتێک ئیختیاری ئادەمیزاد رو بکاتە کردەوەی باش خواستی خودایش روی تێدەکاو توانایی خوداش روی

لێ دەکاو ئەو کردەوە باشەی بۆ دەخولقێنێو پێشی رازییە، هەروەها ئەگەر ئیختیاری ئادەمیزاد روبکاتە کردەوەیەکی ناهەموار خواستی خودایش روی لێ دەکاو تەوانایی خودایش روی تێدەکا ئە کردەوە ناهەموارەی بۆ دەخولقێنێ، بەڵام پێی نارازییە! بەکورتی قودرەتی خودا وەکوو تیغێکی بڕندە وایە تەڕو وشک دەبڕێو بۆ هەموو کردەوەیەک چاک بێ یان خراپ، وەکوو یەک وایە!

بەکورتی: خودا فەرمان دەکا بەچاکەکاریو نەهی لەخراپەکاری دەکا، رێگای چاکو خراپ بۆ بەندەکانی رون دەکاتەوە وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**فالهمها فجورها وتقواها**﴾الشمس/٨. پێغەمبەران فەرمانی خودا رادەگەیەنن، جا لەئاکامی راگەیاندنی پەیامی خودا لەلایەن پێغەمبەرانەوە، ئادەمیزادی وا هەن ئیمان دەهێننو پابەندی فەرمانو نەهیەکانی دەبن، ئەوانە سەرفرازو خۆشنودن. هی وایش هەیە پشت هەڵدەکاو رو وەردەگێڕێ. ئەوانە بەدبەختو نەگبەتن. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**قد افلح من زكاها وقد خاب من دساها**﴾الشمس/١٠.

واتە: ثەوابو عیقابی خودا پابەندە بەدوو شتەوە: یەکەم ویستی خودا، دووەم روتێکردنی بەندەکان بۆ بەدەستهێنانی ئەوهۆکارانەی سەردەکێشن بۆ رزگار بوون یان بەفتار چوون!

هیدایەتی خوداش دوو جۆرە:

١- هیدایەتی شارەزایی کردنو رێنومایی کردن، ئەمەیان لەرێگەی پێغەمبەرانو نامە ئاسمانییەکانو بانگخوازانی ئایین دەستەبەر دەبێ، ئەرکی سەرشانی پێغەمبەرانو بانگەوازیکەرانی رێبازی خودا پەرستی ئەمەیە.

٢- هیدایەتی تۆفیقو دەست پێوە گرتن تا دەگاتە مەبەستو ئەمجار یارمەتیدانی بۆ بەردەوامبوون لەسەری،. ئەمەیان پەباند بەپەیڕەو کردنی بەندەکان بۆ رێگای هیدایەتو ئیمانهێنان. کەسێک ئیمانی هێنا خودا زیاتر

هەڵی دەنێ بۆ کاری چاکەو تۆفیقی دەدا بۆ بەردەوام بوون لەسەر ئیمانو خوداپەرستی. کەسێکیش گومڕا بێو کوفر هەڵبژێرێو روو لەئیمانهێنان وەرگێڕێ ئەوە خودا گومڕای دەکاو لەرێگای حەق دووری دەخاتەوە.

ئەمجار پەروەردگار ئەوە رون دەکاتەوە: کە ناردنی پێغەمبەران دابو نەرێتێکی خودایەو بۆ هەموو گەلو نەتەوەیەکێ پێغەمبەری رەوانە کردوە، دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللهَ، وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ بێگومان ئێمە بۆ سەر هەر گەلو نەتەوەیەکی پێش ئێوە، پێغەمبەرێکمان رەوانە کردوە، وەکوو چۆن بۆ ئێوەش پێغەمبەرمان ناردوە، ئەمە دابو نەرێتی خودا بووە لەگەڵ بەندەکانیو هیچ گەلو نەتەوەیەکی لەم سەروەرییە بێ بەش نەکردوە، هەموو ئەم پێغەمبەرانە پەیامی ئەوەیان راگەیاندوەو فەرمانیان بەگەلەکانیان کردوە: کە عیبادەتی خودا بکەنو خۆیان لەبتپەرستیو بەندایەتیکردن بۆ طاغوت بپارێزن خودا بەتاکو تەنها بناسنو هاوەڵی بۆ دانەنێن، ئاگایان لەخۆیان بێ شەیتان گومڕایان نەکاو لەرێبازی حەق لایان نەدا!

هەموویان بانگەوازی یەکتاپەرستییان کردوە. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وما ارسلنا من قبلك من رسول الا نوحي اليه انه لا اله الا انا فاعبدون**﴾**الأنبياء/٢٥**. یان دەفەرموێ: ﴿**واسأل من ارسلنا من قبلك من رسلنا، اجعلنا من دون الرحمن آلهة يعبدون**﴾**الزخرف/٤٥**. دەی کەوابێ چۆن رەوایە بۆ ئەو موشریکە نەفامانە ئاوا بەهەوانتە بەبێ بەڵگەو دەلیل بڵێن: ئیمان نەهێنانمان بەویستی خودایەو ئەگەر ئەو رازی لەسەر نەبوایە ئێمە ئیمانمان دەهێنا!

پوختەی قسە: مەشیئەت دوو جۆرە:

١- مەشیئەتی شەرعی: بەم رەنگە خودا پێی خۆش بێ بەندەکانی کافر ببن، خودا ئەم جۆرە مەشیئەتەی لا نیەو نەبوە چونکە ئەو لەسەر زوبانی فروستادەکانی نەهی لەکوفر کردوە چۆن کوفری پێ خۆش دەبێ!

٢- مەشیئەتی تەمكینی: بەم رەنگە مەجال بڕەخسێنێ بۆ هەندێ كەس كە بەویستی خۆیان كوفر هەڵبژێرن‌و پەیڕەوی بكەن. ئەم جۆرە مەشیئەتە نابێتە بەڵگە بۆ كافرەكان. پەروەردگار دۆزەخی دروست كردوە ئەهلی دۆزەخیش (كە كافرو شەیاتینین) دروستی كردون، رازی نیە بەندەكانی كافر ببن!!! ئەمەش حیكمەتێكی گەورەی تێدایە.

ئەمجار پەروەردگار ئەوە رادەگەیەنێ: كە ئەوانەی بەپیر بانگەوازی پێغەمبەرەكانیەوە نەچوون‌و گوێ بیسی ئامۆژگاریەكانیان نەبوون خودا لەناوی بردون، سزای بەئێشیان بۆ بڕیار دراوە دەفەرموێ: ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ﴾پاش ناردنی پێغەمبەران بۆ سەر ئادەمیزادو بانگەوازیكردنیان بۆ یەكتاپەرستی‌و پابەند بوون بەفەرمان‌و نەهیەكانی پەروەردگار هەیانبوو خودایوتی هیداتی دان‌و تۆفیقی دان بۆ ئەوەی ئیمان بەفروستادەكانی خودا بێنن‌و پابەندی ئامۆژگایەكانیان بن‌و پەیڕەوی پەیامەكەیان بكەن ئەوانە بەمراز گەییشتن‌و لەسزای دۆزەخ رزگاریان بوو.

هی وایشیان هەبوو رێگای راستیان نەگرت‌و كوفرو گومڕاییان هەڵبژاردو پێغەمبەرەكانیان بەدرۆخستنەوە، شوێن طاغوت كەوتن ئیتر خودا بەعەزابی بێ ئامانی خۆی لەناوی بردن، گەورەترین سزای ناردنە سەرو كردنی بەپەندی رۆژگار!

﴿فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ دە بەناو وڵات‌و ناوچەكانی دەوروبەرتاندا گەشت‌و گوزار بكەن، سەیری ئەو شوێنەوارو كەلاوە كۆنانەی گەلە ستەمكارەكان بكەن، لەوڵات‌و شارو گوندو زەوی‌و زاریان وردببنەوە بزانن ئەو گەلەستەمكارانەی وەكوو گەلی عادو ثەمودو ئەصحابولئەیكەو هاو وێنەكانیان چییان بەسەر هات؛ بڕواننە: شوێنەواری عەزابی ئێمە لەسەریان چۆن خاك‌و وڵاتمان لێ چۆڵ كردون و قەصرو باڵەخانەیان بەسەر یەكدا روخاوە، ماڵ‌و مڵك‌و زەوی‌و زاریان بێ خاوەن

بەجێ‌ماوە؛ —وردبینەوە بزانن سەرەنجامی کافرو بەدرۆخەرەوەی پێغەمبەران چۆنەو چۆن بووە، بەڵکوو پەندئامێز ببن بەخۆتاندا بچنەوەو تەمێ خواردو ببن.

ئەمجار پەروەردگار خیطاب ئاڕاستەی پێغەمبەر دەکاو تەسەللای دڵی دەداتەوە: لەسەر ئەو سەر رەقیو ئینکاری پشت هەڵکردنەیان لەبانگەوازی‌یەکەی، هەرچەندە پێغەمبەر ﷺ لەهەوڵو تێکۆشاندا بوو بۆ ئیمانهێنانیان زۆر بەپەرۆشەوە بانگەوازی دەکردنو ئەوانیش هیچ شلوێ نەدەبوونو نەدەهاتنە سەر رێگای حەقو راستی، جا پەروەردگار تەسەللای پێغەمبەر دەداتەوەو ئەوەی بۆ رون دەکاتەوە: کە هەموو کارێک بەدەست خودایەو، پێغەمبەر تەنها راگەیاندنی لەسەرە، مژدە بدا بەتەقواکارانو سەرپێچیکاران بترسێنێ!

دەفەرموێ: ﴿إِنْ تَحْرِصْ عَلَى هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللهَ لاَيَهْدِي مَنْ يضِلُّ﴾ ئەی موحەممەد! ئەگەر تۆ سوور بی لەسەر ئیمانهێنانی ئەو موشریکانەو بتەوێ بیانخەیە سەر رێبازی ئیسلامو خودا پەرستی، ئەوە باش بزانە ئەو بەپەرۆشییەی تۆ بۆ ئیمانهێنانیان چ سودێکی نیە ئەگەر خودا بیەوێ بەهۆی هەڵبژاردنی رێبازی ناهەموارەوە کە بۆ خۆیان ئیختیاریان کردوە گومڕایان بکا، بێگومان خودا هیدایەتی کەسێک نادا کە بۆ خۆی رێبازی ناهەمواری هەڵبژاردوەو دەیەوێ لەسەر گومڕاییو کوفرو بێدینی بمێنێتەوە، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: **﴿ومن يرد الله فتنته فلن تملك له من الله شيئاً﴾المائدة/٤١.** یان دەفەرموێ: **﴿انك لاتهدي من احببت، ولكن الله يهدي من يشاء﴾القصص/٥٦.**

پۆختەی قسە ئەوەیە: کەسێک بۆ خۆی گومڕایی هەڵبژێرێ، بەلێبڕانەوە خەریکی دابینکردنی هۆکاری کوفرو بێدینی بێ، خودا بەزۆر نایگێڕێتەوە بۆ رێبازی راست، چونکە مەدای ئیمانو کوفر لەسەر ویست و ئیختیارە، نەک بەزۆرە ملێو ناچار کردن!

﴿وما لهم من ناصرين﴾ کەسانێک بۆ خۆیان گومڕایی هەڵبژێرن کەس نیە یارمەتییان بداو لەعەزابی سەختی خودا بیانپارێزێ.

ئەمجار رەخنەی چوارەم: کە کافرەکان ئاڕاستەی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدی دەکەن رادەنوێنێو رەدیان دەداتەوە چونکە کافرەکان لێرەشدا قیاسێکی غەڵەتیان هەڵدەستاند! دەیانگوت: بیرو باوەڕی زیندوبوونەوەو حەشرو نەشر بەتاڵو بێ بناغەیە، کەوابێ بڕواکردن بەپێغەمبەرایەتیش بەتاڵە. دەفەرموێ: ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ موشریکەکان سوێندیان دەخواردو جەختیان لەسوێند خواردنەکەیاندا دەکردو سوێندەکەیان خەست دەکردەوە دەیانگوت: ﴿لايبعث الله من يموت﴾ هەرگیز خودا ئەم ئادەمیزادانە دوای مردن زیندو ناکاتەوە، کەسێک مردووی رزیو فەوتاوو بوو بەخۆڵ تازە لەکوێ جارێکی تر زیندو دەبێتەوە!!! دەیانگوت: هەرگیز ئەمە نابێو ناگونجێ، پەروەردگار رەددی دانەوە فەرمووی: ﴿بَلَى وَعْداً عَلَيْهِ حَقّاً﴾ بەڵێ ئەو زیندوبوونەوە دەبێ، وادەیە کە خودا داویەتیو پاشگەزبوونەوەی تێدا نیەو هەردێ! ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ بەلام زوربەی ئادەمیزادان لەبەر نەزانیو کورت بینینیان نازانن: کە وادەی خودا هەر دەبێ بێتە جێو ئەو زیندو بوونەوەو حەشرو نەشرو لێکۆڵینەوەو سزاو پاداشەی وادەی پێ داوە هەر دەبێ ئەنجام بدرێو هاتنی رۆژی قیامەت شتێکی حەتمیە، ﴿لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ﴾ بۆ ئەوەی حەقیقەتو راستی بۆ ئادەمیزاد لەو شتانەی ئیختیلافیان تێیدا هەیە رون بکاتەوە-تەرازوی عەدالەتی موطلەق دابنێ پاکو پیس لێک جیا بکاتەوە، فەرمانبەدارو سەرپێچیکار پاداشو سزای خۆیان وەربگرنەوە، تۆڵەی ستەم لەستەمکاران بستێنێو پاداشی چاکەکاران بداتەوە سزای خراپەکاران بدا!

﴿وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ﴾ هەروەها بۆ ئەوەی کافرو موشریکەکانی کە زیندوبوونەوەیان بەدرۆ دەزانی (علم اليقين)یان بۆ پەیدا

ببیٚو دڵنیابن: کە درۆیان کردوەو بڕواکەیان پوچ بووە: کە دەیانگوت خودا هەرگیز مردو زیندو ناکاتەوە. جا کە زیندو دەکرێنەوە کێش دەکرێن بۆ حیسابو لێکۆڵینەوە ئەمجار بەرەو دۆزەخ راپێچ دەکرێن، دەرگەوانانی دۆزەخ. پێیان دەڵێن: ﴿**هذه النار التي كنتم بها تكذبون، افسحر هذا؛ ام انتم لاتبصرون، اصلوها فاصبروا أولا تصبرو سواء عليكم، انما تجزون ماكنتم تعلمون**﴾**الطور**/١٤-١٦.

ئەمجار هەر بەبۆنەوەی باسی قیامەتو زیندوبوونەوەوە گونجاوە: کە باسی بەتوانایىو دەسەڵاتی خۆی بکا، ئەوە رابگەیەنیٚ: کە لەئاسمانەکانو زەویدا هیچ شتێک نیە لەخودا عاصی بیٚو نەتوانیٚ ئەنجامی بدا دەفەرمویٚ: ﴿إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ ئێمە بۆ هەر شتێک بمانەویٚ ئەنجامی بدەین، بەدیهێنان بیٚ، یان زیندوکردنەوە، هێنانی رۆژی قیامەت بیٚ یان هەر شتێکی تر بیٚ هەر ئەوەندە پیٚی دەڵێن: ببە ئیتر چۆنمان دەویٚو چەندمان دەویٚ کە دەمانەویٚ بەبیٚ دواکەوتن یەکسەر دێتە دی هیچ پێیەوە ماندو نابین، فەرمانی پیٚ دەکەین ببەو دەبیٚ، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿**وما امرنا الا واحدة كلمح بالبصر**﴾**القمر**/٥٠. یان دەفەرمویٚ: ﴿**وما امر الساعة الا كلمح البصر أو هو اقرب**﴾**النحل**/٧٧.

پاداشی کۆچکاران، پێغەمبەر هەر دەبێ ئادەمیزاد بێ، ئەرکی سەرشانیشی رونکردنەوەی قورئانە، موژدەدانو ترساندنە

وَٱلَّذِينَ هَاجَرُواْ فِى ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُواْ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَلَأَجْرُ ٱلْءَاخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِمْ ۚ فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ أَفَأَمِنَ ٱلَّذِينَ مَكَرُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَخْسِفَ ٱللَّهُ بِهِمُ ٱلْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِى تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَوَلَمْ يَرَوْاْ إِلَىٰ مَا خَلَقَ ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ يَتَفَيَّؤُاْ ظِلَٰلُهُۥ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَٱلشَّمَآئِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَٰخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ مِن دَآبَّةٍ

وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴿٥٠﴾

دوای ئەوەی لەوەپێش پەروەردگار هەڵوێستی کافەرکانی دەربارەی زیندو بوونەوەو هاتنی رۆژی قیامەت رونکردەوە، کە نیشانەی ئەو پەڕی بێ عەقڵیو نەفامیو گومڕاییيانە، حوکمی کۆچکردنو بەجێهێشتنی ئەو وڵاتەی ئەو جۆرە کافرانەی تێدان شی دەکاتەوەو موسوڵمانان هەڵدەنێ بۆ کۆچکردن بەمەبەستی رزگار بوون لەو ئازارو ئەشکەنجەیەی کە لەکافرەکانەوە تووشیان دەهات.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئەم ئایەتە دەربارەی شەش کەس لەهاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ هاتۆتە خوارێ (صوهەیب، بیلال، عەممار، خەباب، عابیس، جوبەییر) کە کۆیلە بوون، قورەیشییەکان سزایان دەدان بۆ ئەوەی لەموسوڵمانەتی پەشیمان ببنەوە. جا صوهەیب پێی گوتن: من پیرێکی فانی پەککەوتەم، ئەگەر لەگەڵ ئێوە بم سوودتان پێ ناگەینم، ئەگەر لەدژیشتان بم زیانتان پێ ناگەیەنم، ئیتر بەپارە خۆی کڕیەوە، جا حەزرەتی ئەبو بەکر بەمەی زانی فەرمووی: سەودایەکی باشت کردو یاصەهەیب! حەزرەتی عومەریش لەم بارەوە فەرمووی: صوهەیب پیاوێکی باشە ئەگەر ترسی سزای خودایشی نەبوایە هەر نافەرمانی نەدەکرد! ئەمە ئەوپەڕی خوداپەرستییە کابرا ترسی ئاگری دۆزەخی نەبێو خوداپەرست بێ! ئەی ئەگەر ترسی هەبێ دەبێ چۆن بێ؟!

بەڵام هاوەڵەکانی تر هەریەکەیان بەبیانوێک خۆیان رزگار کرد دوایی کۆچیان کرد.

عەبدی کوڕی حەمیدو ئیبنو جەریرو ئیبنولمونذیر لەقەتادەوە ریوایەت دەکەن: کە لەبارەی ئەم ئایەتەوە فەرموویەتی: ئەوانە هاوەڵانی پێغەمبەرن

ﷺ دانیشتوانی مەککە ستەمیان لێ کردن، لەماڵو حاڵی خۆیان وەدەریان نان، هەتا هەندێکیان کۆچیان کرد بۆ خاکی حەبەشە، پاشان خودا شاری مەدینەی بۆ رەخساندنو بۆی کردن بەوڵاتی کۆچ بۆ کردنو دانیشتوانی ئەوێشی بۆ کردن بەپشتیوانو یارمەتیدەر.

دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللهِ مِنْ بَعْدِ مَاظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ ئەوانەی لەپێناو ئایینی خودادا ماڵو حاڵی خۆیان بەجێ هێشتوو وازیان لەزێدو نیشتمانی خۆیان هێنا، لەخزمو کەسو کاری خۆیان دوور کەوتنەوە، کۆچیان کرد بۆ وڵاتی تو خۆیان ئاوارە کرد پاش ئەوەی ستەمیان لێ کراو تووشی ئەزیەتو نارەحەتی بوون لەلایەن دوژمنانیانەوە، لەژیانی دونیایاندا جێ نشینیان دەکەین لەوڵاتێکی خۆشدا، خانوو شوێنی حەوانەوەی دڵگیریان دەدەینێ، پلەو پایەو شکۆمەندییان پێ دەبەخشین، زاڵیان دەکەین بەسەر موشریکەکانی مەککەو بەسەر هەموو عەرەبو هەموو دانیشتوانی خۆرهەڵاتو خۆرئاوادا.

حسنة: لێرەدا بەمانا خانوو بەرەی دڵگیرو زێدو نیشتمانی گونجاوە ئەویش شاری مەدینەی پیرۆزە. ئەمە رای ئیبنو عەبباسو شیعبیو قەتادەیە.

موجاهید دەفەرموێ: حسنة: بەمانا رزقو رۆژی پاکو خاوێنە.

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: هیچ دژایەتییەک لەنێوان ئەم دوو رایەدا نیە. چونکە ئەو خودا پەرستە لەخۆبردوانە کە وازیان لەماڵو حاڵی خۆیان هێناوە، خودا لەدونیاداقەرەبووی باشتری بۆ کردونەوە، کەسێکیش لەبەر خاتری خودا واز لەشتێک بێنێ، خودا باشتری دەداتەوە. هەر بۆیەشە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بوون بەگەورەی دونیاو دانیشتوانی سەر زەوی.

﴿وَلَأَجْرُ الآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ بێگومان پاداشی قیامەتیان زۆر گەورەترو بەنرخترو پیرۆزترە، چونکە پاداشی قیامەتیان بەمرازگەییشتیانە بەبەهەشتی رازاوەو نازو نیعمەتی نەبڕاوەو هەتا هەتایی.

خۆ ئەگەر ئەوانە بیانزانیایە پاداشی قیامەتیان چەند پیرۆزو گەورەیە زیاتر تێدەکۆشانو پتر خۆیان ماندو دەکرد!

یان دەگونجێ (راناو)ەکە بگەڕێتەوە بۆ کافرەکان، واتە: ئەگەر کافرەکان بیانزانیایە لەئاکامدا خودا ئاوا دونیاو قیامەت دەخاتە ژێر دەستی ئەو تاقمو پێڕو گرۆهە هەژارانەوەو پاداشی ئاوایان بۆ فەراهەم دەهێندرێ ئەوانیش زوو موسوڵمان دەبوونو ئازاری ئەو دەستە هەژارو بێ نەوایانەیان نەدەدا.

ئیبنو جەریرو ئیبنولمونذیر لەعومەری کوڕی خەتتابەوە ریوایەت دەکەن دەڵێن: کاتێ: کە شتێکی ‌دەبەخشی بەیەکێ لەموهاجیرەکان پێی دەفەرموون: ئەمە وەربگرە خودا بەرەکەتی تێ بخا بۆت: ئەمە بەشی دونیاتە، دڵنیابە بەشی قیامەتت زۆر لەمە باشترو گەورەترە. ئەمجار پەروەردگار وەصفی کۆچکارەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ﴾ ئەو کۆچکارانە کەسانێکێ بوون: کە لەئاستی سزاو ئازارو ئەشکەنجەدا خۆیان راگرت، گوێیان نەدا بەدەربەدەریو دوورە ولاتیو بێ گوزەرانی، خۆگرو پشوو درێژو بەهیمەت بوون لەئاستی ئەو هەموو تەنگێو چەڵەمانەی بەرەو رویان بوونەوە. لەپێناو ئایینی خودادا ماندو نەناس بوون، بۆ هەموو کارو بارێکیان کە چاوەڕوان دەکرا بێتە رێگەیان (خۆش یان ناخۆش) پشتیان بەخودا دەبەستو لەهەموو شتێکێ بێ باکێ بوون! بۆیە خودا لەدونیاو قیامەت دا پاداشی باشی پێ بەخشیون!

ئیبنو کەثیر ‌دەفەرموێ: دەگونجێ هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە لەبارەی ئەو موسوڵمانانەوە بێ: کە بۆ ولاتی حەبەشە کۆچیان کرد، دوای ئەوەی: کە قورەیشییە کافرەکان تینیان بۆ هێنانو تەنگیان پێ هەڵچنینو ناچاریان کردن بەرەو ولاتی حەبەشە رەو بکەن کە ژمارەیان نزیکی (٨٠) هەشتا کەس دەبوون لەپیاوو ژن لەناویاندا عوسمانی کوڕی عەففانو روقیەی خێزانیو جەعفەری کوڕی ئەبو طالیبو ئەبو سەلەمەی کوڕی (عبد الأسود) بوون.

خودا لێیان رازی بێو بەبەهەشت رازییان بکا... لێشیان رازی بووەو رازیشی کردون، جا خودا وادەی پاداشی باشی پێداون لەدونیاو قیامەتدا.[٥]

ئەمجار وەڵامی رەخنەی پێنجەم دەداتەوە. کە دەیانگوت: پێغەمبەر دەبێ فریشتەبێ، ئادەمیزاد بەکەڵکی پێغەمبەرایەتی نایە! ئیتر پەروەردگار وەڵامی دانەوەو فەرموی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلاَّ رِجَالاً نُوحِي إِلَيْهِمْ﴾ ئێمە هەرگیز پێش رەوانە کردنی تۆ ئەی موحەممەد! پێغەمبەرمان لەفریشتە نەناردوە بۆ سەر ئادەمیزاد. داب‌و نەرێتی ئێمە وا نەهاتووە فریشتە بکەینە پێغەمبەرو فروستادەی خۆمان‌و ئەرکی بانگەوازیکردنی ئادەمیزادی بخەینە ئەستۆ، ئیللا: کە ناردبێتمان، چەند پیاوێکی ناردوەو نیگامان بۆ ناردون. واتە: لەرەگەزی ئادەمیزاد پیاومان هەڵبژاردوەو کردومانەتە فروستادەو ئەرکی بانگەوزیکردنی ئادەمیزادمان خستۆتە ئەستۆو فەرمان‌و جڵەوگیری خۆمان بەنیگا بۆ ناردوە.

ئەی موحەممەد! بۆ سەر گەل‌و نەتەوەی تۆو گەل‌و نەتەوەکانی پێشوو هەر کاتێ پێغەمبەرمان ناردبێ لەرەگەزی خۆیان پێغەمبەرمان بۆ ناردوون وەکوو لەشوێنێکی تردا ئاماژە بۆ ئەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿قل: سبحان ربي هل كنت الا بشراً رسولاً﴾الأسراء/٩٣. یان دەفەرموێ: ﴿قل: انما انا بشر يوحى اليّ﴾الكهف/١١٠.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: کە خودای مەزن حەزرەتی موحەممەدی کردە پێغەمبەرو رەوانەی کرد. عەرەبەکان رەخنەیان لێ گرت‌و وتیان: خودا زۆر لەوە گەورەترە فروستادەکەی ئادەمیزاد بێ. جا خودای مەزن ئایەتی ﴿أكان للناس عجباً أن أوحينا الى رجل منهم...الآية﴾/ ناردەخوارێ.

داب‌و نەرێتی ئێمە وایەو وا بووە هەر کاتێ پێغەمبەرمان ناردبێ بۆ سەر ئادەمیزاد لەرەگەزی خۆیان پیاومان هەڵبژاردوەو کردومانە بەفروستادەی

---

(٥) تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٢/٥٧٠.

خۆمان! ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لاَتَعْلَمُونَ﴾ دە ئەگەر باوەڕ ناکەن بچن پرسیار لەزاناو خاوەن نامەکان بکەن، لەمالمو کەشیشەکان بپرسن ئاخۆ پێغەمبەرەکانیان ئادەمیزاد بوون یان فریشتە بوون! جا ئەگەر وتیان: فریشتە بوون ئەوە لەسەر ئینکاری خۆتان بن ئەگەر وتیان: ئادەمیزاد بوون، ئەوە ئینکاری ئەوە مەکەن: کە موحەممەد پێغەمبەر بیّو بۆ سەر ئێوە رەوانە کرابیّ!

﴿بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ﴾ واتە: ئەو پێغەمبەرانەمان ناردوون بەبەڵگەی ئاشکراو موعجیزەی گەورەوە، کە شایەتی راستی دەدەن لەسەر پێغەمبەرایەتی ئەو زاتانەی موعجیزەو بەڵگەکانیان لەسەر دەست دەردەکەویّ. هەروەها نامەی ئاسمانیمان بۆ ناردوون: کەئامۆژگاریو شەریعەتو یاسایان تێدا بووە بۆ خۆیانو گەلەکانیان.

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَانُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ جا وەکوو نامەی ئاسمانیمان ناردوون بۆ پێغەمبەرەکانی پێش تۆ ئەی موحەممەدا قورئانیشمان بۆ تۆ نازڵ کردوە، بۆ ئەوەی تۆ ئەو نیگایەی لەخوداوە بۆیان نێردراوە: کە بیکەنە بەرنامەی ژیانیان، بۆیان شی بکەیەوە، ئەحکامی حەڵاڵو حەرامو یاسای ژیانیان بۆ رون بکەیەوە. چیرۆکو بەسەرهاتی گەلە پێشینەکانیان بۆ بگێڕیەوە: تا پەندی لیّ وەربگرنو بەخۆیان دا بچنەوە، لەبەسەرهاتو ئاکامی گەلە ستەمکارەکان وردببنەوەو خۆیان لەقارو غەزەبی خودا بپارێزن ﴿وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ هەروەها بۆ ئەوەی لەبوونەوەر فکر بکەنەوە، سەیری رابوردو بکەنو داهاتووی خۆیانی لەسەر بنیات بنێن ئەو هەڵەیەی گەلە پێشینەکان تیّی کەوتن ئەمان خۆی لیّ بپارێزن! لەنهێنی ژیان ورد ببنەوەو هیدایەت وەربگرنو لەدونیاو قیامەتدا بەختەوەریو سەرفرازی بەدەست بێنن!

جـا دوای ئـەوەی دەرگـای هیـوای لەبـەردەم ئادەمیزادەکـاندا کـردەوە، دەیانترسێنێ لەبەردەوام بوون لەو بیرو باوەڕەی کە خۆیان پێوە پابەند کردوە، هەڕەشەیان لێ دەکاو لەبەردەوام بوون لەسەر کوفرو تاوانکـاریو دەفـەرموێ: ﴿أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ﴾ ئایـا ئەوانـەی دژایـەتی پێغەمبـەریان کرد لەدانیشتوانی مەککـەو دەوروبـەری، ویسـتیان هاوەڵانی لەئیمانهێنان بگێڕنەوە، تینیان بۆ بێنن بۆ ئەوەی ژێوان ببنەوە، ئایا دڵنیان لەسزاو عەزابی بێ ئامانی خودا دڵنیان لەوەی:

١- کە خودا بەزەویدا نایانباتە خوارێ، ناترسن کە خـودا ریشەکێشیان بکاو لەگۆڕەپانی ژیان وەلایانخا. وەکوو لەوەپێش قارونمان بـەخۆیو مڵکو سامانیەوە بەزەویدا بردە خوارێ!

٢- ﴿أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾ یـان لـەنکاوێک عـەزاب بێتە سەریانو غافڵگیریان بکا. بەجۆرێک: کە نەزانن لەکوێوە ئەو عـەزابـەیان بۆ دێ، وەکوو چۆن قەومی (لوط)مان وا لێ کردو غافڵگیرمان کردن...

٣- ﴿أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾ یان بەعـەزاب بیـانگرێو تێکیانەوە پێچـێ لـەکاتی هاتووچۆکردنیـان لەشـەوو رۆژدا، لـەکاتی سـەفەرو سـەرگەرمی هـەوڵدانیاندا بـۆ ژیـان، لـەکاتی خـەریکبونو هەڵـەوگیرییان بەکاروباری خۆیانەوە، خۆ ئاشکرایە لەهیچ حاڵێکدا لەدەست خودا رزگاریـان نابێ، هەڵاتنو خۆشاردنەوەو خۆ قایمکردن چاریان ناکا.

٤- ﴿أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ﴾ یـان خـودا بەعـەزابی خۆی بیـانگرێو لەگەڵ هەبوونی ترسو خـۆف، لەحاڵـەتی تـرسو لـەرزدابنو عەزابەکـەیان بـۆ بنـێرێ، واتـە چـاوەڕوانی عـەزابەکـە بکـەنو بۆیـان بـێ، ئـەم جـۆرە عـەزابـە پێچەوانەی جۆری یەکەمە کە فەرمووی: ﴿مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾.

دیارە هاتنی عـەزابی چاوڕوانکراو لەگەڵ هەبوونی تـرسو خۆفـی هـاتنی لەپێشـەوە زۆر لەعـەزابی غافڵگـیریو لـەنکاو سـامناکترە، چونکـە سـزادان

لەحاڵەتی ماندوبوونی ئەعصابو دڵەراوکێدا زۆر بەئێش ترو ناخۆشترە لەسزادانی کوتوپڕی!

یان دەنونجێ (تخوّف) بەمانا کەمبوونی ماڵو منداڵو رزقو رۆژی بێ وەکوو لەلوغەتی هۆزی هوزەیلدا هاتووە!

﴿فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُوفٌ رَحِيـمٌ﴾ بێگومان خودای ئێوە زۆر میهرەبانو بەبەزیی یە، خێراو دەسبەجێ سزاتان نادا، مۆڵەتتان دەدا، بۆ ئەوەی بیر بکەنەوە، بەخۆتاندا بچنەوە، واز لەکەمتەرخەمی خۆتان بێنن، هەڵەکانتان راست بکەنەوە، لەرێبازی گومڕایی لادەنو تەمێ خواردو ببن!

لەفەرموودەی صەحیحدا چەسپاوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی (**لأحد أصبر على أذئ سمعه من الله، انهم يجعلون له ولدا، وهو يرزقهم ويعافيهم**) کەس لەخودا بەصەبرتر نیە لەسەر خراپەکارییەکێ: کە بەرامبەری دەکرێ، ئادەمیزادەکان هاوەڵی بۆ دادەنێن، منداڵی وەپاڵ دەدەن، کەچی ئەو رزقو رۆژییان دەداتێو لەشساغیان دەکا..

هەروەها چەسپاوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (**ان الله ليملى للظالم حتى اذا أخذه لم يفلته**) بێگومان پەروەردگار مۆڵەتی ستەمکار دەدا بۆ ماوەیەکێ، جا ئەگەر ماوەکە بەسەرچوو دەیگرێو گیرۆدەی دەکا. کە گرتیشی ئیتر لەچنگی رزگاری نابێ. ئەمجار پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی خوێندەوە ﴿**وكذلك اخذ ربك اذا اخذ القرى وهي ظالمة، ان اخذه اليم شديد**﴾**هود**/١٠٢.

نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿**وكاين من قرية امليت لها، وهي ظالمة، ثم اخذتها والي المصير**﴾/٤٨.

دوابەدوای ئینذارو ترساندن گونجاوە: کە باسی قودرەتی بێ پایانی خۆی بکا دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّداً لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ﴾ ئایا ئەو موشریکانەی کە ئاوا تەنگیان

بەپێغەمبەرو هاوەڵانی هەڵچنیو بەردەوام بوون لەسەر کوفرو ستەمکاری خۆیان، هەروەها هەموو ئادەمیزاد بەگشتی سەیری مەخلووقاتی خودایان نەکردوە. ناڕوانن بۆ ئەو قەبارە خاوەن سێبەرانە، سەیری دارو درەختو کێوو بەردو دارو خانوو باڵەخانەی بەرز ناکەن، هەر کاتێ خواوەند خۆری لێ دەرخستن سێبەرەکانیان لەخۆرهەڵاتەوە بۆ خۆئاوا لاردەبێتەوە، لەجێگایەکەوە دەگوێزێتەوە بۆ جێگایەکی تر، لەسەرەتای خۆرهەڵاتندا سێبەرەکان لەجێگەیەکدان پاشان وردە وردە هەڵدەکشێنەوە، ئەمجار لەدوا نیوەڕۆ بەلایەکی تردا شۆڕ دەبنەوە، تا خۆرئاوا هەرپێوە دەچن، هەموویان حاڵیان وایە سوژدە دەبەن بۆ خودا، کڕنووشی ملکەچی خۆیان پێشکەش بەبارەگای پەروەردگار دەکەن!

بەراستی خۆر یەکێکە لەنیعمەتە گەورەکانی خودا، چونکە ئەگەر پەروەردگار ئەو خۆرە خاوەن تاوەی دروست نەکردایەو لەجەمسەری خۆیدا چاودێری نەکردایە، ئەم پرتەو بەخشییەی بەسەر زەویدا نەدەبوو، زەوی نەیدەتوانی سوودی لێ وەرگرێ، ژیان لەسەر زەوی هەر نەدەبوو، چونکە هەموو گیانلەبەرێک، هەموو دارو درەختو گژوگیاو روەکێک پێویستی بەتیشکی خۆر هەیە. ئەمجار ئەگەر دوری خۆر لەزەوی لەم ئەندازەیەی ئێستا هەیە کەمتر بوایە سەر زەوی دەبوە بەستەڵەکو ژیانی تێدا نەدەبوو ئەگەر نزیکتر بوایە، هەموو شتێکی سەر زەوی دەسوتاندو دوبارە ژیانی تێدا نەدەبوو..

ئەمە حاڵی بێ گیانو جەماداتە. ئاوا گەردنکەچی پەروەردگارن!! لەلایەکی ترەوە ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ هەر بۆ خودا کڕنووش دەبەن هەرچی لەئاسمانەکانو زەویدا هەیە لەپێڕۆو خشۆکو فریشتە، هەرچی لەسەر زەویدا دێو دەچێ، بەناویا یا بەهەوادا دێو دەڕوا، لەسەر قاچ بڕوا یا لەسەر سک

بکشێ، یان بەباڵ بفڕێ، لەوشکانیدا یان لەدەریادا چەڕەندەو پەڕەندەبن، یـان ئادەمیزادو جندۆکە بن یان پەریو فریشتە بن هەموویان سوژدە بۆ پەروەردگار دەبەنو هیچیان فـیز ناکـەنو خۆیـان لەبەرامبـەر خـودا بەگـەورە نـازانن! جـا سوژدە بردنەکەیان سوژدەبردنێکی عادەتی ئاسایی بێ، یان بەهەر شـێوەیەکی تر بێ. چونکە ئەنجامی سـوژدە دامـاویو رامبوونـە بـۆ هـێزی پـەروەردگارو گەردنکەچ کردنە بۆ فەرمانو قەضاو قەدەری!

﴿يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَـــا يُؤْمَرُونَ﴾ ئـەو فریشـتەو پـێڕۆو خشـۆکو باڵندانـە لەپـەروەردگاری بانسـەریان دەترسـن، نافـەرمانی ناکـــەن، ئەرکی سەرشانی خۆیان بەگوێرەی توانا ئەنجام دەدەن، هەرچی فەرمانیان پێ بکرێ ئەنجامی دەدەنو پابەندی دەبن.

هـەموو شـتێک گەردنکـەچی یاسـای خودایـە، بەویسـتی ئـەو لـەجمو جۆڵدایـە. بەراسـتی دیمـەنێکی سەرسـوڕهێنەرە ئـەو هـەموو حەشـاماتە لەسێبەرو پـێڕۆو خشـۆکو بـاڵندە وێـڕای فریشـتەو پەرییـەکانی ئاسمانـەکان لەحاڵی گەردنکەچیو فەرمانبەرداریدان، خـەریکی عیبـادەتو سـوژدەبردنن، لەبەجێـهێنانی خـودا پەرستیدا لوتبـەرزی نـانوێننو خۆیـان بـەزل نـازانن، سـەرپێچی فـەرمانی خـودا ناکـەن. ئەوانـەی خۆیـان لەهاوپەشـی کردنـی ئـەم دیمەنە سەر سوڕهێنەرە جیادەکەنەوە، خۆبەزل دەزانـنو سـەرپێچی فـەرمانی پەروەردگار دەکەن تەنیا بەشێک لـەئادەمیزادەکانن، هـەر ئـەوان خۆیـان لـەم هاوبەشییە هەڵ دەهاوێرن!

پوختـەی قسـە: ئەویـە: پـەروەردگار ئـەوە رادەگەیـەنێ: کـە ئـەو لەبـەر گەورەییو شکۆمەندی زاتی خـۆی سـەرجەم دروسـتکراوانی بەگیانلەبـەرو بـێ گیانیەوە، هەموویان ملکەچی فەرمانو ویستەکانیی وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفـەرموێ: ﴿**ولله يسجد من في السموات والأرض طوعاً وكرهـاً وظلالهـم بالغدو والآصال**﴾الرعد/١٥.

موناقەشەكردنی بیرو باوەڕی موشریكەكانو كارە ناپەسندەكانیان

۞ وَقَالَ ٱللَّهُ لَا تَتَّخِذُوٓاْ إِلَٰهَيۡنِ
ٱثۡنَيۡنِۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ فَإِيَّٰيَ فَٱرۡهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضِ وَلَهُ ٱلدِّينُ وَاصِبًاۚ أَفَغَيۡرَ ٱللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُم مِّن
نِّعۡمَةٖ فَمِنَ ٱللَّهِۖ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فَإِلَيۡهِ تَجۡـَٔرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ
إِذَا كَشَفَ ٱلضُّرَّ عَنكُمۡ إِذَا فَرِيقٞ مِّنكُم بِرَبِّهِمۡ يُشۡرِكُونَ ﴿٥٤﴾
لِيَكۡفُرُواْ بِمَآ ءَاتَيۡنَٰهُمۡۚ فَتَمَتَّعُواْۖ فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجۡعَلُونَ
لِمَا لَا يَعۡلَمُونَ نَصِيبٗا مِّمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡۗ تَٱللَّهِ لَتُسۡـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمۡ
تَفۡتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجۡعَلُونَ لِلَّهِ ٱلۡبَنَٰتِ سُبۡحَٰنَهُۥ وَلَهُم مَّا يَشۡتَهُونَ
﴿٥٧﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِٱلۡأُنثَىٰ ظَلَّ وَجۡهُهُۥ مُسۡوَدّٗا وَهُوَ كَظِيمٞ
﴿٥٨﴾ يَتَوَٰرَىٰ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ مِن سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهِۦٓۚ أَيُمۡسِكُهُۥ عَلَىٰ هُونٍ
أَمۡ يَدُسُّهُۥ فِي ٱلتُّرَابِۗ أَلَا سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ
بِٱلۡأٓخِرَةِ مَثَلُ ٱلسَّوۡءِۖ وَلِلَّهِ ٱلۡمَثَلُ ٱلۡأَعۡلَىٰۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ

﴿وَلَوۡ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِظُلۡمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيۡهَا مِن دَآبَّةٖ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمۡ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗىۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ لَا يَسۡتَـٔۡخِرُونَ سَاعَةٗ وَلَا يَسۡتَقۡدِمُونَ ٦١ وَيَجۡعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكۡرَهُونَۚ وَتَصِفُ أَلۡسِنَتُهُمُ ٱلۡكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ ٱلۡحُسۡنَىٰۚ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ ٱلنَّارَ وَأَنَّهُم مُّفۡرَطُونَ ٦٢﴾

دوای ئەوەی پەروەردگارە ئەوەی رونکردەوە: کە هەموو بوونەوەر گەردنکەچی جەلال و شکۆمەندیی پەروەردگارن، بەشوێن ئەوەدا سێ شتی سەرەکی رادەگەیەنێ:

١- نەهی کردن لەهاوەڵدانان، چونکە هەموو بوونەوەرو ئەوەی تێیدایە ملکی خۆیەتی، هیچ شتێک رایەی ناکەوێ ببێتە هاوەڵی خودا.

٢- بەیانکردنی کردەوە ناشیرینەکانی ئەو موشریکە نەفامانەو پوچەڵی قسەکانیان.

٣- مۆڵەتدانی خودا بۆ ئەو کافرو بێدینانە: کە دەسبەجێ سزایان نادا و پەلە لەلەناوبردنیان بەعەزاب ناکا، هەرچەندە کوفرەکەیان گەورەو کردەوەکانیان ناپەسندن!

دەفەرموێ: ﴿وَقَالَ اللهُ: لاَتَتَّخِذُوا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ، اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونَ﴾ پەروەردگار فەرمانی بەبەندەکانی کردوە: کە دوو خودا یان زیاتر بۆ خۆیان بڕیار نەدەن، پێیانی فەرمووە: کەس مەکەن بەهاوەڵ و شەریکم، جگە لەمن کەس مەپەرستن، هەر کاتێ ئێوە لەگەڵ مندا یەکی ترتان پەرست ئەوە شەریکتان بۆ من داناوە، خودای بەحەق و شیاوی خودایەتی هەر یەکێ

خودایـە؛ ئـەویش نـاوی (الله)یـە هـەر ئـەو پەرستشـی بـۆ دەکـریێو بـەخودا دەناسریێ! کەوابێ ئەی بەندەکانم! لەسزای ئاگری دۆزەخی من بترسێن خۆتـان بپـارێزن لـەعیقابی سـامناکی مـن نـەچن هـاوەڵم بـۆ دابنێـن، بەندایـەتی بـۆ یەکێکی تریش بکەن!!

بەکورتی هیچ خودا نین شیاوی پەرستش بۆ کردن بن جگە لەپەروەردگار، کەسی تر غەیری خودا شیاوی خودایەتیو عیبادەت بۆ کردن نیە!

جا زاندرا خودای بەحەقو راست هەریـەکێ خودایـەو هـەبوونی پێویسـتەو زاتیـیە، جگە لەخۆی هـەموو بوونـەوەر بەدیـهێنراوی ئـەوەو خـۆی لەنـەبوەوە هێناویەتە وجود، کەوابێ باش بزانن: کە ﴿وَلَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَـهُ الدِّينُ وَاصِبًا﴾ هەر بۆ خودایە سەڵتەنەتو مڵکایەتی هەرچی لەئاسمانەکانو زەویدا هەیە، کەس رایەی ناکەوێ لەوەدا ببێتە هاوەڵی خودا، هەر خـودا بـۆ خۆی بەدیهێنـەرو رزقو رۆژیدەریانـە ژیانیـان پـێ دەبەخشـێو دەیـانمرێنێ هـەموویان بـەندەو مڵکـی خۆنـی. بەندایـەتیو طاعـەتو گەردنکـەچی بەبەردەوامی هەر بۆ ئەوەو بۆ کەسی تر نیە، هەر بۆ ئەو شیاوەو بۆ کەسی تر ناشێ، هەر بۆ ئەو پێویستەو بۆ کەسی تر نابێ!

جا کە ئەمانەتان زانین ﴿أَفَغَيْرَ اللهِ تَتَّقُـونَ؟﴾ ئایـا ئێـوە ئـەی گـرۆی ئادەمیزاد! جگە لەخودا کەسی تر دەپەرستن؟ لەکەسی تر دەترسن؟

دوای ئەوەی ئێوە زانیتان خودای بوونەوەر یەکـەو نـابێ بـەدوو، زانیتـان هەموو شتێکێ ئەو بەدی هێناوەو پێویستی بەئەوبووە بۆ پـەیدابوونو ئاتـاجی بەئەوە بۆ مانەوەو بەردەوام بوون! ئیترچۆن ئێوە غەیری خودا دەپەرستن؛ چۆن لەغەیری خودا دەترسن؟؟

﴿وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللهِ﴾ واتە: کە پێویست بوو تـەقوا بـۆ غـەیری خودا نەکرێ، پێویستیشە شوکری حەقیقی هەر بۆ خـودا بکرێ. چونکـە هـەر نیعمەتێکێ ئێوە هەتانـە: هـەر لەنیعمـەتی ئیمـانو لەشسـاغیو ئـارامی دڵو

دەروونەوە هەتا دەگاتە نیعمەتی رزق‌و رۆژی‌و سەرکەوتن‌و هەموو پێویستیاتێکی ژیان‌و هۆکاری خۆشبەختی‌و کامەرانی بۆ دونیاو قیامەت هەمووی لەخوداوەیەو بەدەست ئەوە. کەوابێ عاقڵ ئەو کەسەیە هەر لەخودا بترسێ، هەر بەندایەتی بۆ خودا بکا، شوکرو سوپاسی حەقیقی هەر بۆ خودا ئەنجام بدا چونکە هەموو نیعمەتێک لەخوداوەیە، هەموو هۆکارێکی ژیان‌و بەختەوەری دونیاو قیامەت ئەو فەراهەمی دەهێنێ، هەر ئەویش دەتوانێ زەرەرو زیان لەبەندەکانی دوور بخاتەوە. ئەی ئەوە نیە: کە ﴿فَـإِذَا مَسَّـكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ﴾ هەر کاتێک تووشی ناخۆشی‌و تەنگ‌و چەڵەمەیەک بوون زەرەرو زیان لەماڵ‌و سامانتان کەوت، خۆتان یان کەس‌و کارتان نەخۆش کەوتن بومەلەرزەو زریان‌و لافاو لەزێدو نیشتمانی دان، دوژمن هێرشی بۆ هێنان‌و دەورەی دان...هتد هەر پەنا بۆ خودا دەبەن‌و هاوار دەکەنە بارەگای ئەوو دەپاڕێنەوە، دەلاڵێنەوە هاوار دەکەن، لەناخەوە، بەئیلحاحەوە لێی دەپاڕێنەوە: کە رزگارتان بکاو ناخۆشیتان لەسەر لابەرێ، چونکە دڵنیان جگە لەخودا کەسی تر ناتوانێ بەهاناتانەوە بێ‌و تەنگ‌و چەڵەمەتان لەسەر لابەرێ!

﴿ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ﴾ پاش ئەو هەموو پاڕانەوەو لالانەوە: کە خودا ناخۆشی لەسەر لابردن‌و لەتەنگ و چەڵەمە رزگاری کردن، ترس‌و بیمی لێ دوور خستنەوە، نازو نیعمەتی پێدان، نەخۆشتان چاکبوونەوە مۆتەکەی بەلاو موصیبەت رەوییەوە، ئا لەو کاتەدا دەبنە دوو تاقم؛ کۆمەڵێکتان لەسەر ئیمان‌و باوەڕی راست دەمێنێتەوە، بۆ هەموو شتێک پەنا بۆ خودا دەبەن‌و پشت بەئەو دەبەستن شوکری نیعمەتەکانی دەکەن. کۆمەڵێکیشتان هەڵدەگەڕێنەوە پاش هانا بردن بۆ بارەگای خوداو پاڕانەوەو لالانەوە لێی پاشگەز دەبنەوە هاوەڵی بۆ دادەنێن، کوفرانی نیعمەتەکانی دەکەن، بەراستی ئەمانە سپڵەو پێ نەزانن. هەڵوێستەکانیان جێگای سەرسوڕمانە! پاساوی نیعمەتە جۆراو جۆرەکانی

خودا بەسەرپێچیکردن دەدەنەوە، لەباتی شوکر هاوەڵی بۆ بەرەوا دەزانن کوفرانی نیعمەت دەکەن!

وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**واذا مسكم الضر في البحر، ضل من تدعون الا اياه، فلما نجاكم الى البراعرضتم، وكان الانسان كفورا**﴾**الاسراء/٦٧**.

لەجیاتی سوپاسکردنی نیعمەتەکانی پەروەردگار ئەوان هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن ﴿لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ﴾ ((لام)) ی (ليكفروا) یان لامی تەعلیلە واتە: بۆ ئەوەی کوفرانی نیعمەتەکانی بکەن، واتە ئەوان شەریکیان بۆ خودا داناوەو پێیان وایە: غەیری خودا ئەو بەڵاو موصیبەتەی لەسەر لابردون، مەبەستیشیان لەم هاوەڵدانانە ئەوەیە: دان نەنێن بەوەدا: کە ئەو نیعمەتانە لەخوداوەن!

یان لامی عاقیبەتو ئاکامو سەرەنجامە، واتە: ئاکامی ئەو پاڕانەوەو هاوارو فیغانە ئەو کوفرانو سپڵەییە بوو!

ئەمجار هەڕەشەیان لێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ بەئارەزوی خۆتان رابوێرنو لەززەتو خۆشی دونیا بچێژن تا مەرگ یەخەتان پێ دەگرێو ماوەی دیاریکراو بۆ بەرەڵلاییو خراپەکاریتان کۆتایی پێ دێ، دوای ئەوە دەزانن چیتان بەسەر دێو تووشی چی دەبن، دەزانن چەند بەدبەختو ماڵوێرانن، پەشیمان دەبنەوە بەڵام پەشیمانی هیچ دادتان نادا، تازەکار لەکار دەترازێو دەستتان لەکونی هەمبانەکەوە دەردەچێ!!

ئەمجار پەروەردگار کارو هەڵوێستە ناشیرینەکانی موشریکەکان رادەنوێنێ، کە لەتەکٔ خودادا بتیان دەپەرەست، دەفەرموێ:

١- ﴿وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَايَعْلَمُونَ نَصِيباً مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ﴾ ئەو موشریکانە بۆ ئەو بتانەی کە حەقیقەتەکەیان نازانن‌و نازانن ئەوانە بێ گیانن‌و زەرەرو زیانیان لێ پەیدا نابێو هیچیان بەدەست نیە، ئەو نەفامانە بۆ ئەو بتە دارو بەردانە،

بەشێک لەو نیعمەتانەی کە ئێمە کردومانە بەرزق‌و رۆزی ئەوان، دەڵێن: ئەوە لەبتەکانەوە بۆمان هاتووە، هەندێ لەبەروبوم‌و ئاژەڵەکانیان تەرخان دەکەن بۆ بتەکانیان‌و کوشتییان بۆ سەر دەبڕن، بۆ ئەوەی (بەخەیاڵی خۆیان) لێیان نزیک ببنەوە. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وجعلوا لله مما ذرا من الحرث والأنعام نصيباً، فقالوا: هذا لله بزعمهم، وهذا لشركائنا، فما كان لشركائهم فلا يصل الى الله، وما كان لله فهو يصل الى شركائهم ساء مايحكمون**﴾**الأنعام/١٣٦**.

ئەمجار پەروەردگار سوێند بەزاتی خۆی دەخواو هەڕەشەیان لێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿**تالله لتسألن عما كنتم تفترون**﴾ سوێندبێ بەزاتی خۆم پرسیارتان لێ دەکەم لەو بوختان‌و بیرو باوەڕە پووچەی هەڵتان بەستووە، سوێند بێ لەسەر ئەو کردەوانەی ئەنجامیان دەدەن، سزای تەواوتان بدەمەوە، بەئاگری دۆزەخ تۆڵەتان لێ بستێنم. وەکوو لەشوێنکی تردا دەفەرموێ: ﴿**فوربك لنسألنهم أجمعين عما كانوا يعملون**﴾**الحجر/٩٢-٩٣**.

٢- ﴿**ويجعلون لله البنات سبحانه ولهم مايشتهون**﴾ بێ عەقڵی‌و نەفامی ئە موشریکانە گەیشتۆتە رادەیەک، بوختان‌و درۆو دەلەسەیان گەیشتۆتە ئاستێک فریشتە کە بەندەی فەرمانبەرداری خودان‌و هەمیشە لەطاعەتی خودادان، کردویاننە کچی خودا، دەڵێن: ئەوانە کچی خودان، ئەمجار لەگەڵ خودادا دەیانپەرستن، ئەوەتا هۆزی خوزاعەو کەنانە بەئاشکرا بانگەشەی ئەوەیان دەکرد: کە فریشتە کچی خودان‌و لەگەڵ خودا دەیانپەرستن‌و وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وجعلوا الملائكة: الذين هم عباد الرحمن اناثاً**﴾**الزخرف/١٩**.

بەراستی ئەوانە کەوتوونە هەڵەی گەورەوە، زۆر گومڕابون‌و باش سەریان لێ تێک چووە چونکە خودا منداڵی نیە ئەوان منداڵی وەپاڵ دەدەن، ئەمجار لەوەشدا مێینە (کە بەلای ئەوانەوە لەنێرینە پلە نزمترە) بۆ خودایان داناوە،

بۆ خۆیان کوڕدا دەنێن‌و بۆ خودا کچ، بۆ خۆیان رازی نابن کچیان هەبێ وەپاڵ خودای دەدەن. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ألكم الذكر وله الأنثى، تلك اذاً قسمه ضيزى**﴾**النجم**/٢١-٢٢. یان دەفەرموێ: ﴿**الا انهم من افكهم ليقولون: ولد الله، انهم لكاذبون. اصطفى البنات على البنين مالكم كيف تحكمون**﴾**الصافات**/١٥١-١٥٤.

سەیرە بۆ خۆیان کوڕ هەڵدەبژێرن، پێیان ناخۆشە کچیان وەپاڵ درێ، ئەوەی بۆ خۆیان پێی رازی نین‌و بەسوکایەتی دەزانن وەپاڵ خودای دەدەن. بەراستی تاوانێکی گەورەیە بوختانەکەیان زۆر ئەستەمە، جاری جوداوازی لەنێوان نێرو مێدا دەکەن، رێزو پلەو پایە بۆ نێرینە دادەنێن‌و کچ بەپلە نزم دەژمێرن، ئەمجار پلە نزمەکە وەپاڵ خودا دەدەن!!

بۆیە پەروەردگار لەشوێنێکی تردا بەئوسلوبی پرسیارێکی ئینکارئامێز دەفەرموێ: ﴿**ام له البنات ولكم البنون؟**﴾**الطور**/٣٦.

ئەمجار پەروەردگار رەخنە لەداب‌و نەرێتی موشریکەکانی عەرەب دەگرێ لەوەدا کە رێزیان بۆ ئافرەت دانەدەناو پێیان وابوو: مێینە هۆی سوکایەتی‌و سەرشۆڕییە، پێیان ناخۆش بوو کە کچیان دەبوو. دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِٱلْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾ ئەگەر یەکێک لەو عەرەبانەی بڕوایان وا بوو فریشتەکان کچی خودا، مژدەی ئەوەیان پێ بدایە کە خێزانەکەی کچی بووە، دەم‌و چاوی رەش دادەگیرساو غەم‌و نارەحەتی دای دەگرت‌و لەعەیبەتان‌و لەخەفەتان قسەی پێ نەدەکراو زمانی نەدەگەڕا.

﴿يَتَوَٰرَىٰ مِنَ ٱلْقَوْمِ مِن سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهِۦٓ﴾ لەشەرم‌و خەجاڵەتیا خۆی لەخەڵک دەشاردەوە، پێی خۆش نەبوو کەس بیبینێ‌و کەس ببینێ لەبەر کاریگەری هەواڵی ئەوەی کەوا کچی بووە. ئەمجار لەدڵی خۆیدا تەگبیری دەکرد چی بکاو چۆن بەرەورووی ئەم کارەساتە ببێتەوە؟ لەدووڕییانی

هەڵبژاردنی ڕێگایەکێ لەم دوو ڕێگایە قەتیس دەماو نەیدەزانی چی بکا ﴿أيمسكه على هون أم يدسه في التراب﴾ ئایا ئەم زارۆکە مێینە بهێڵێتەوە بەسوکێو بێ نرخیو میرات نەگرێو گرنگی پێ نەداو بەهیچو پووچی بزانێ، یان زیندە بەچاڵی بکاو بەزیندویی ژێر خاکی بکاو لەکۆڵ خۆی بکاتەوەو ئەم سوکایەتیە لەشانی خۆی دماڵێ!!

﴿أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ ئاگادار بینەوە، بەراستی خراپ کارێکە ئەو موشریکانە دەیکەن، خراپ گوفتارێکە دەیوێژن خراپ بەشکردنێکە بەشی دەکەن، خراپ نیسبەتدانێکە نیسبەتی بۆ لای خودا دەدەن! نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە کە دەفەرموێ: ﴿واذا بشر احدهم بما ضرب للرحمن مثلاً، ظل وجهه مسوداً، وهو كظيم﴾الزخرف/١٧.

مادەی (بشر) هەرچەندە بۆ هەواڵێکە کە خۆشی بخاتە دڵو دەروونەوە، بەڵام بەگوێرەی بەکارهێنانی لەئەصلی زماندا بۆ هەواڵێک بەکار دەهێندرێ: کە کاریگەر بێو دەمو چاو بگۆڕێ، ئاشکراشە هەریەکێ لەهەواڵی خۆش یان ناخۆش پێستی دەمو چاو دەگۆڕن!

﴿لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ﴾ هەیە بۆ ئەوانەی بڕوایان بەهاتنی ڕۆژی قیامەت نیە، پێیان وایە: جگە لەژیانی دونیا ژیانێکی تر نیە، ڕەوشتیان ناشیرینو نالەبارە، ئەوان ڕەوشتە ناشیرینەکەیان وەکوو مەثەل مەشهورو ئاشکرایە، واتە: ئەوان بۆ خۆیان ڕەشتی نەزمو پەستیان هەیە کە بریتییە لەپێویستیان بۆ منداڵی نێرینە تا پاش مردنیان جێگایان بگرنەوە، لەژیانی دونیادا خۆیانی پێ هەڵنێنەوە، کچیان ناخۆش دەوێ، بەهیچو پوچی دەزانن، بەزیندویی ژێر خاکی دەکەن بۆ ئەوەی نەبێتە مایەی سوکایەتی پێکردن بۆ خۆیو عەشیرەتی. یان لەبەر بەخێوکردن زیندە بەچاڵیان دەکردن، دەیانگوت: هەژار دەکەوینو ناتوانین بەخێویان بکەین کەوابێ ئەو موشریکانە مەثەلی ناشیرینیان هەیە، ڕەوشت، ئاکاریان بەدو خراپەکارییە.

﴿وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى﴾ هەر بۆ خودایە مەپەلی بالآو پیرۆزو شکۆمەندی، کەمالی موطلەقی هەیە، تاک‌و تەنهاو فەردو صەمەدە، نەلەکەس بووە نەکەسی لێ بووە. بەرزو پیرۆزە لەوەی منداڵی هەبێ، هاوەڵی هەبێ! زاتی پاکی بێ ئاتاجە لەهەموو عالەم، پێویستی بەکەس نیە، پاک‌و مونەززەهە لەهەموو رەوشتێکی پەست‌و نزم! صیفاتی کەماڵ‌و جەمالی موطلەق‌و رەهان! لەهەموو رویەکەوە بێ نەقص‌و بێ عەیبەو کەمالی موطلەقی هەیە!!

﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ خودا غالبو بالادەستەو کەس نیە بتوانێ بەسەریدا زاڵ ببێ، حەکیم‌و دانایە لەکارو باریدا هیچ شتێکی بێ حیکمەت نیە.

ئەمجار دوای ئەوەی پەروەردگار کوفرو تاوانباری موشریکەکانی رانواند، رەحمەت وکەرەم‌و فەضلی خۆیشی بەیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ خودا زۆر بەصەبرو بەزەیی‌یە بۆ بەندەکانی ئەگەر خودا ئەو خەڵکەی بەهۆی تاوانەکانیانەوە بگرتایەو پەلەی لەسزادانیاندا بکردایە، هەرگیز لەسەر گۆی زەوی پیرۆیەکی نەدەهێشتەوە، گیانلەبەرێک بەزیندویی نەدەمایەوە، واتە: لەگەڵ لەناوبردنی ئادەمیزادە ستەمکارەکاندا هەموو گیانلەبەرەکانی تریشی لەناو دەبرد!

﴿وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ بەلام پەروەردگار سزادانەکەیان هەڵدەگرێ بۆ کاتی دیاریکراوو پەلە لەسزادانی دەست بەجێیان ناکا.

بەیهەقی لەئەبو هورەیرەوە رایوایەت دەکا: دەفەرموێ: گوێم لێ بوو پیاوێک دەیگوت: ستەمکار هەر زیان بەخۆی دەگەیەنێ، ئەویش رەدی دایەوەو وتی: نەخەیر وا نیە بەڵکوو ستەمکار زیانی بۆ غەیری خۆیشی هەیە، تەنانەت (حوبارا) لەهێلانەی خۆیدا بەهۆی ستەمکاری ستەمکارانەوە مندار دەبنەوە.

لـەئیبنو مەسعوودیشـەوە ریوایـەت کـراوە: فەرموویـەتی: لەوانەیـە (جوعەل)[٦] لەکونەکەی خۆیدا بەهۆی تاوانی ئادەمیزادەوە لەناوبچێ.

ئەمە رەحمەتو میهرەبانی خودایە بۆ ئادەمیزاد؛ کە لەسەر تاوانەکانیان دەست بەجێ سـزایان نـاداو مۆڵـەتیان دەدا بـۆ کـاتێکی دیـاریکراوو وەختـی هاتنی ئەجەلیان.

جا ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ کـە کـاتی لـەناوبردنیان هـات، سـاتە وەختێـک لـەماوەی دیـاریکراو دوانـاخرێنو پێـش ناخرێن.

لەهەموو شتێک سەیر تر ئەوەیە: موشریکەکان شتێک بـۆ خۆیـان پـێی رازی نین بۆ خودای دادەنێن ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَى﴾ شتێک بۆ خودا بڕیـار دەدەن کـە بـۆ خۆیـان پێیـان ناخۆشە هەیانبێ، بۆ خۆیان پێیان ناخۆشـە کچیـان ببـێ، هـاوەڵو شـەریکیان لەماڵو سامانو فەرمانڕەواییو حوکـمدا هـەبێ، کـەچی ئەمانـە وەپـاڵ خـودا دەدەن دەڵێن: خودا کچـی هـەن، شـەریکی هەیـە، وێـڕای ئـەم تاونبارییـەیان زۆربانیان درۆی پیادێ، کـە دەڵێـن: سـەرەنجامی بـاشو بەختـەوەری دونیـاو قیامەتمان هەیە درۆ دەکـەن، درۆ دەکـەن لـەوەدا دەڵێـن: لەقیامـەتدا پلـەو پایەی باشمان دەبێو دەچینە بەهەشتەوە.

ریوایەتکراوە: کە موشـریکەکان وتیـان: ئەگـەر موحەممـەد راسـت بکـا زیندوبوونەوە هەبێ ئـەوە ئێمـە بەهەشـتین. ئیـتر پـەروەردگار رەدی دانـەوەو فەرمووی: ﴿لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ﴾ هیـچ گومـانی تێدا نیـەو شتێکی حەقو راستە: کە ئەوان دۆزەخینو شوێنی حەوانەوەو ماڵی کۆتاییيان ئـاگری دۆزەخـەو تێیـدا دەهێڵدرێنـەوە پێش دەخرێـن بـۆ دۆزەخو بـەگورجی ئاگریان بۆ دەهێندرێو هیچ دوا ناخرێن!

---

(٦) پیرۆیەکی رەشکەڵەیە.

پێویستە لەم دەرفەتەدا ئەوە بگوترێ: کە هەر کاتێ کۆمەڵگا لەراستە ڕێبازی خودا لای داو ئینحیرافی کرد کاریگەرییەکەی تەنیا بۆ سەر بیرو باوەڕ نیەو بەس! بەڵکوو لەهەموو بوارێکی ژیاندا کاریگەر دەبێ. هەموو دابو نەریتێکی لەگرێژنە دەچێ، لەهەموو لایەکەوە کرمۆڵ دەبێو دەرزێو بۆگەن دەکا. بیرو باوەڕ داینەموی ژیانە، بەبێ هەبوونی بیرو باوەڕی راستو پەسند ژیان خۆشی تێدا نیە، دڵ ئارام ناگرێ، کۆمەڵگا بەختەوەر نابێ. بێ بیرو باوەڕی راستو پەسند بوو: کەوابی ئەوەی وای لەموشریکەکان کرد دابو نەریتی کچ زیندەبەچاڵکردن دابنێنن، بێ بیرو باوەڕی راست بوو کەوای لەکۆمەڵگای عەرەب کرد بەچاوی سووکێ سەیری ئافرەت بکرێ، دابو نەریتی عەرەبەکان وا بوو کە کچیان دەبوو رەنگیان رەش دادەگیرساو غەمناکێ دەبوون ترسی هەژار بوون عەیبدارییان دەکەوتە دڵەوە، چونکە ئافرەت نەشەڕی پێ دەکرێو نەکارو کاسبی دەکا، جاری وایش دەبوو بەرپەلاماری دوژمن دەکەوتنو دەفڕێنرانو دەبوونە مایەی سوکایەتی بۆ هۆزەکە، ئەگەر هیچکە نەبێ بارن بەسەر باوکێو براکانیانەوەو دەبێ بەخێویان بکەن ئەمە بوو تێڕوانینی کۆمەڵگای عەرەب پێش هاتنی ئیسلامو ئاوا بیریان دەکردەوە!!

ئیسلام هات دژی ئەم دابو نەرێتو تێڕوانینە راوەستا، بیرو باوەڕی راستو دروستی بلاو کردەوە، ئەوەی چەسپاند: کە رزقو رۆژی بەدەست خودایەو خوداش رزقی هەموو کەس دەدا، کەس رزقی کەس ناخواو هیچ کەس لەوەی خودا بۆی داناوە زیاتری چنگ ناکەوێ.

دئەمجار ئەوەی چەسپاند: کە ئادەمیزاد بەنێرو مێیەوە لای خودا رێزی تایبەتی هەیە، ئافرەت لەروانگەی ئادەمیزادییەوە هاوشانی پیاوەو نیوەی کۆمەڵە، کچیش وەکوو کوڕ نیعمەتی خودایەو هۆکارێکە بۆ درێژەپێدانی ژیان.

حیکمەتی خودا واهاتووەو یاسای ژیان وایە: کە ژیان بەهۆی نێرو مێوە بەردوام بێ. رەگەزی مێینە لەیاسای ژیاندا بنەمایەکی سەرەکییە، بەڵکوو رۆڵی ئافرەت لەدرێژەپێدانی ژیان لەرۆڵی پیاو گرنگترە، چونکە ئافرەت بەرهەم هێنو پەروەردەکەری کۆمەڵە، یاسای ژیان بەبێ هەبوونی ژنو مێرد بەرێوە ناچێ، دەی: کە ئەمە رۆڵی ئافرەت بێ لەرەورەوەی ژیاندا چۆن دەبێ کە یەکێک کچی بوو دڵتەنگ بێو رەنگی رەش دابگیرسێ!؟

ئاوا بەو شێوە نرخی عەقیدەی ئیسلامی دەردەکەوێ بۆ راستکردنەوەی بیرو بۆچوونو دابو نرێتە کۆمەڵاتیەکان. لێرەدا تێروانینە دڵسۆزانەکەی ئیسلام بۆ ئافرەت خۆی دەنوێنێ. ئەو بیرو باوەڕە پەسندەی بەرامبەر ئافرەت لەناو دڵو دەروونەکاندا بلاوکردەوە، دابو نەرێتی کۆمەڵانی ئادەمیزادی بەرامبەر ئافرەت راست کردەوە، ئافرەتی لەکۆیلایەتی تێروانینی نزمانە رزگار کرد، بەڵکوو بەرێزلێنان لەئافرەت رێزی لەهەموو ئادەمیزاد گرت، مرۆڤایەتی بۆ گەڕاندنەوە، چونکە مێیەنە بەشێکی سەرەکیی ئادەمیزادە، سوکایەتیکردن بەئافرەت سوکایەتسکردنە بەئادەمیزاد، زیندە بەچاڵکردنی زیندە بەچاڵکردنی ئادەمیزاد هەموویەتی. بەفێرۆدانی بەشێکی ژیانە، بەرەنگاربوونەوەی حیکمەتی خودایە لەدروستکردنی ئادەمیزاد.

هەتا کۆمەڵگا لەبیرو باوەڕی راستەقینە لابدرێ و دوور بکەوێتەوە بیرو بۆچوونی نەفامی لەناویاندا سەرهەڵدەداتەوە.

لەزوربەی زۆری کۆمەڵگاکانی سەردەمدا ئەمرۆ بیرو بۆچوونە ناپەسندەکان سەریان هەڵداوەتەوە. ئەوەتا ئەمرۆ لەهەندێ شوێنداو لەلای زۆربەی بیرو بۆچوونە ناپەسندەکان سەریان هەڵداوەتەوە. ئەوەتا ئەمرۆ لەهەندێ شوێنداو لەلای زۆربەی زۆری ئادەمیزادان لەدایکبوونی کچ وەکوو لەدایکبوونی کوڕ پێشوازی لێ ناکرێ. وەکوو کوڕ مامەڵەی لەگەڵ ناکرێ،

ئەمە نیشانەی هەڵگەڕانەوەی ئادەمیزادە لەئایینی راستو گوێ پێنەدانە بەیاساو ئامۆژگارییەکانی ئیسلام.

سەیر ئەوەیە: کە وێڕای ئەم واقیعە راستەو ئەم حەقیقەتە مێژوویی یە هەندێ چەقەچەناو لێرەو لەوێ توانجو پلار دەگرنە بەرنامەی ئیسلامو رەخنە لەیاساکانی تایبەت بەئافرەتەوەی دەگرنو هەڵسو کەوتی نامەسئوولانەی کەسانی بەناو موسوڵمان بەسەر ئیسلامدا دەسەپێننو دابو نەریتی کۆمەڵگا لادەرو دوورکەوتووەکان لەئیسلام وەپاڵ ئیسلام دەدەن! ئەوەندە ئەرکە ناخەنە سەرشانی خۆیانو تۆزێک لەیاساو شەریعەتی بڕوانن، بزانن: ئیسلام چ شۆڕشێکی گەورەی لەکۆمەڵگاو دەروونی مرۆڤەکاندا بەرپاکردوە؟؟

ئەم رێزلێنانەشی لەئافرەت تێڕوانینێکی بەرێزانەیەو بیرو باوەڕی راستەقینەی نازڵبوو لەخوداوە بەدی هێناو، نەک لەئاکامی زەروورەتی واقیعیو بانگەوازیو داخوازی کۆمەڵایەتیو ئابورییەوە پەیدا بووبێ.

خودا رێزی تایبەتی بۆ رەگەزی ئادەمیزاد داناوە، هەر لەروانگەی رێزلێنان لەئادەمیزاد رێزی لەبەشە مێینەکە گرتووەو بەنیوەی کۆمەڵی داناوە، زێدە رێز بۆ هیچ لایەکیان نیە مەگەر بەتەقوا...

کە ئیسلام هات هەندێ لەخێڵە عەرەبەکانی وەکوو خێڵی خوزاعەو کەنانەو بەنی تەمیم کچیان زیندە بەچاڵ دەکرد: هەڵبەتە کەسانی دیکەش هەبوونی ئەمەیان دەکرد بەڵام ئەم سێ هۆزە لەهەموو کەس زیاتر ئەنجامیان دەدا.

ئیسلام هات زیندە بەچاڵکردنی کچی یاساغ کردو فەرمانی کردبە چاکەکردن لەگەڵیاندا؟؟؟؟

ئیمام موسلیم لەصەحیحەکەیدا لەخاتوعائیشەوە فەرموودەیەک ریوایەت دەکا: دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **(من ابتلى من البنات بشيء فأحسن اليهن كن له سترا من النار)** کەسێک خودا

بەتاقیکردەوەو کچی پیٚدا، ئەویش جوان بەخێوی کردن پەروەردەی رێکءء پێکی کردن بێگومان بۆی دەبنە پەردەو لەئاگر دەیپارێزن.

هەر ئیمامی موسلیم لەئەنەسی کوڕی مالیکەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: **(من عال جاريتين حتى تبلغا، جاء يوم القيامة أنا وهو)** پەنجەکانی جووت کردن.

ئەبو یەعلای حافیڤ لەعەبدوڵلای کوڕی مەسعوودەوە ریوایەت دەکا. دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: **(من كانت له بنت فأدبها فأحسن ادبها وعلمها فأحسن تعليمها واسبغ عليها من نعم الله التي اسبغ عليه، كانت له سترا أو حجاباً من النار)**.

داب و نەریتی گەل و نەتەوەکان دەربارەی بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەران، ئەرکی پێغەمبەر لەرونکردنەوەی قورئاندا

تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ ٱلْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ ٱلَّذِى ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

دوای ئەوەی لەئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار پوچەڵیو گەندەڵی بیرو باوەڕی موشریکەکانی رونکردەوە، ئەوەی راگەیاند: کە خودا مۆڵەتی تاوانباران دەدا تا ماوەیەکی دیاریکراوو لەبەر حیکمەتێک، تەسەللای پێغەمبەری دایەوە لەسەر ئەو ناڕەحەتیو ئەزیەتەی لەگەڵەکەیەوە تووشی دەهات، تانەو تەشەریان لێ دەدا، بوختانیان بۆ هەڵدەبەستن، بڕیاری هاوەڵو

منداڵیان بۆ خودا دەدا، گوێیان بەپەیامەکەی نەدەدا، بەپیر بانگەوازییەکەیەوە نەدەچونا تەسەللای دەداتەوە بەوە: کە قورەیشییەکان یەکەم گەل و نەتەوەیەک نین کە ئینحیرافیان کردبێ، تاقە گەل نین کە سەرڕەق و سەرپێچیکاربن، بەڵکوو لەپێش ئەوانیشەوە زۆر گەل و نەتەوە هەبوون سەرپێچی فەرمانی خودایان کردوە، شوێن ڕێبازی شەیتان کەوتوون و گومڕا بوون، شەیتان گومڕابوونی لەپێش چاو جوان کردون لەژیانی دونیادا شەیتان ڕابەرو سەرپەرشتیکاریان بووە، خودا پێغەمبەرانی بۆ ناردون بۆ ئەوەی حەق و بەتاڵیان بۆ لێک جیابکەنەوە، کێشەو نیزاعیان بۆ یەکالا بکەنەوە، بیرو باوەڕیان بۆ ڕاست بکەنەوە، هەروەها بۆ ئەوەی ببنە هیدایەت و ڕەحمەت بۆ ئەوانەی ئیمانیان پێ دەهێنن! دەفەرموێ: ﴿تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ﴾ سوێند بەخودا ئێمە چەند پێغەمبەرێکمان لەپێش تۆدا ناردوە بۆ سەر گەل و نەتەوە پێشینەکان، بانگەوازییان کردن بۆ ئیمانهێنان، بەدڵسۆزی پەیامی خودایان پێ ڕاگەیاندن، کەچی نەتەوەکان پێغەمبەرەکانیان بەدرۆ خستنەوە، بانگەوازییەکەیانیان ڕەتکردنەوە ﴿فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ﴾ شەیتان کردەوەکانیانی لەپێش چاو جوان کردن، کوفرو بتپەرستی لەدڵدا شیرین کردن، ﴿فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ﴾ ئەمڕۆ ئەو سەرپەرشتیکاریانەو فریایان دەکەوێ؟!

واتە: ئەوان لەژێر زەبری عەزاب ئەشکەنجەدان و کەس فریایان ناکەوێ!

﴿فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ﴾ واتە: بەخەیاڵی خۆیان لەدونیادا یارمەتیدەریانە. حیکایەتی حاڵە.

هەندێک دەڵێن: مانای ﴿فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ﴾ واتە: ڕۆژی قیامەت شەیتان لەئاگردا هاونشینیانە، حیکایەتی حاڵی داهاتووە. واتە: لەو کاتەدا: کە کافرەکان لەدۆزەخدا سزا دەدرێن شەیتان یارمەتیدەریانە، جگە لەئەو کەس یارمەتیدەریان نیە. ئەویش هیچی پێ ناکرێ!!

ئەمە نەفیی کردنی یارمەتیدانە بەشێوەیەکی بەلیغو رەوان. ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ بۆ ئەو موشریکانە لەقیامەتدا سزای بەئێش هەیە.

کەوابێ: ئەی موحەممەد! تۆ بەهەڵوێستی نابارو ناشیرینی گەلەکەت دڵگران مەبە. گوێ بەدرۆخستنەوەی پەیامەکەت لەلایەن ئەو نەفامانەوە مەدە، تۆ چاو لەپێغەمبەرەکانی پێش خۆت بکە، ئەوان بکەرە ئوسوەی حەسەنەی خۆت، ئەمییەت مەدە بەو موشریکانەی کە بوونە نێچیری شەیتانو شەیتان گومڕایی بۆ جوان کردون!

ئەمجار پەروەردگار ئەوە رادەگەیەنێ: کە داب و نەریتی وەهایە تا بەڵگە نیشان نەداو رەهنوماو فروستادەی نەنێرێ هیچ گەلو نەتەوەیەکێ بەهیلاکێ نابا، دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ ئەی موحەممەد! ئێمە بۆیە قورئانمان بۆ ناردویو کردومانی بەپێغەمبەرو رەوانەمان کردوی بۆ سەر بەندەکانمان: کە ئەو قورئانەیان بۆ شی بکەیەوە، ئەو بیرو باوەڕە عیبادەتەی تێیدا کەوتوونە جوداوازییەوە بۆیان یەکالا بکەیەوە، حەقو بەتاڵیان بۆ لێکێ جیابکەیەوە، حەق بناسنو پابەندی بنو بەتاڵ بزانن خۆی لێ دوور بخەنەوە. قورئان دادوەرو نیوانکارە بۆ هەر مەسەلەیەکێ ئادەمیزادان تێیدا بکەونە کێشەوە، هیدایەت و رێ پیشاندەرە بۆ دڵە گومڕاکان، رەحمەتو فەڕو بەرەکەتە بۆ گەلێکی ئیماندارو خوداپەرست. قورئان رەحمەتە بۆ ئەو کەسانەی دەستی پێوە دەگرنو پابەندی فەرمانو جڵەوگیرییەکانی بن!

بەکورتی:

قورئان ناو بژیکەری نێوان ئادەمیزادەو کێشەکانیان بۆ یەکالا دەکاتەوەو هیدایەتیان دەدا بۆ رێبازی حەقو خوداپەسند.

هەندێ لەدیاردەی دەسەڵاتی پەروەردگارو دیاردەی نیعمەتەکانی بەسەر ئادەمیزادا

وَٱللَّهُ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِى ٱلْأَنْعَٰمِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِى بُطُونِهِۦ مِنۢ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشَّٰرِبِينَ ﴿٦٦﴾ وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلْأَعْنَٰبِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحْلِ أَنِ ٱتَّخِذِى مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ ٱلشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِى مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ فَٱسْلُكِى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِنۢ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

پاش ئەوەی لەئایەتەکانی پێشوودا وادەی بەهەشتی دا بەخودا پەرستان‌و هەڕەشەی دۆزەخی لەکافرەکان کردو تەسەللای پێغەمبەری دایەو لەسەر ئەزیەتدانی قورەیشییەکان، گەڕایەوە سەر باسی چەسپاندنی بەتوانایی‌و تاک‌و تەنهایی خۆی، بەڵگەی حیسسی‌و بەچاو بیندراوی رانواندن، بەڵگەی بەرچاوو دووبارە بووەوەی سروشتی وەکوو روان‌و شین بوونی کشت‌و کاڵ‌و دارو درەخت

بەباران‌و دۆشینی شیر لەئاژەڵ‌و دروستکردنی جۆرەها خۆراک‌و شلەمەنی لەتری‌و خورماو دەرهێنانی هەنگوین لەسکی هەنگ، کە دەبێتە شیفاو چارەسەری زۆر لەنەخۆشیەکان‌و زیاد لەوەش خۆراکێکی بەتام‌و بەلەززەتە، ئەم بەڵگانەی هێنانەوەو کردنی بەنیشانەی خودایەتی خۆی.

ئیمام (فخر الدین)ی رازی دەفەرموێ: بێگومان مەبەستی سەرەکی لەناردنی قورئانی پیرۆز چەسپاندن‌و پێ سەلماندنی چوار بنەمای سەرەکی‌و بنەڕەتین: ئیلاهییات، پێغەمبەرایەتی، زیندو بوونەوە، قەزاو قەدەر..! لەناو ئەم چواربنەمایانەشدا ئیلاهییات لەهەموانیان گرنگترە، بۆیە پەروەردگار لەسەرەتای سورەتەکەدا بەڵگەی لەسەر خوداوەندی خۆی هێنایەوە، قەبارە فەلەکییەکانی کردن بەنیشانەی بەتوانایی‌و خودایەتی خۆی، ئەمجار خودی ئادەمیزادو ئاژەڵ‌و گیاو گژو دارو درەخت‌و حاڵ‌و وەزعی دەریاو زەوی کردە نیشانەی خودایەتی خۆی. ئەمجار هاتەوە سەر رانواندن‌و چەسپاندنی بەڵگەکانی تایبەت بەخودایەتی خۆی! سەرەتا دەستی کرد بەباسی نیشانە فەلەکییەکان‌و فەرمووی:

﴿وَاللهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ لەم ئایەتەدا پەروەردگار بەندەکان هۆشیار دەکاتەوەو سەرەنجیان بۆ لای ئەو بەڵگانە رادەکێشێ: کە نیشانەی تاک‌و تەنهایی‌و بەتوانایی‌و زانایی‌یەتی، ئەوە دەچەسپێنێ: کە هەر ئەو شیاوی خودایەتی‌و بەندایەتی بۆ کردنە، ئەوەی رونکردەوە :کە ئەو خودا بالادەستە خودایەکی وەهایە لەبەرزایی‌یەوە باران دەبارێنێ‌و بەو بارانە زەوی وشک‌و برینگ‌و مردو زیندوو دەکاتەوە، گژوگیاو دارو درەختی تێدا دەڕوێنێ‌و کانی‌وکانیاوی تێدا دەتەقێنێ، بێگومان لەزیندو کردنەوەی زەوی بەو شێوە بەرچاوەی هەموو ساڵێک جارێک یان زیاتر دووبارە دەبێتەوە، پاش ئەوەی شیناوردی تێدا نابینرێ‌و وەکوو مردوو وایەو نەش‌و نمای تێدا بەدی ناکرێ بەو بارانە زیندو دەبێتەوەو سەوز هەڵدەگەڕێ‌و

زەنوێر دەبێتەوە، ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ بێگومان ئا ئەم دیاردەیە، ئەم گۆڕانکارییە، ئەو زیندو کردنەوەیە بەڵگەیەکی حاشا هەڵنەگرو نیشانەیەکی بەهێزو ئاشکرایە لەسەر تاکئو تەنهایی‌و بەتوانایی‌و زانایی‌و دانایی خودا! بۆ کەسانێک ئەم قورئانە دەبیسن‌و لی‌ی ورد دەبنەوەو لی‌ی حاڵی دەبن.

ئاو هۆی ژیانە بۆ هەموو زیندوێک. لێرەدا دەقەکە کردویەتی بەهۆی ژیان‌و زیندو بوونەوەی زەوی بەشێوەیەکی گشتی بۆ ئەوەی هەموو زیندەوەرێکی سەرزەوی بگرێتەوە، بەئادەمیزادو پێرۆو خشۆک‌و پەڕندەو چەڕەندەیەوە، بەدارو درەخت‌و گژو گیایەوە. ئەو کەسەی مردو زیندو دەکاتەوە، ئەو کەسەی دەتوانێ مردن بکا بەژیان هەر ئەو شیاوی خودایەتی‌و پەرستش بۆ کردنە، هەر دەبێ ئەو بەخودا بزانرێ، بەراستی لەم ئاڵۆ گۆڕەدا لەم زیندو کردنەوەی زەوی‌دا نیشانەی زۆرو زەبەند، هەن بۆ گەل‌و نەتەوەیەک قسە ببیسن‌و لی‌ی ورد ببنەوەو تێی بگەن. چونکە بیستنی بێ تێفکرین‌و تێگەیشتن بەکەڵکی هیچ نایەو هیچی لێ شین نابێ!

لێرەدا بەڵگەیەکی تر هەیە لەسەر بەدەسەڵاتی خودا، عیبرەتێکی تر هەیە ئاماژە بەدەسەڵات‌و قودرەتی خودا دەکا، ئەویش دەرهێنانی شیرە لەگوانی ئاژەڵ، بەراستی ئەمە یەکێکە لەبەڵگە هەرە مەزنەکان لەسەر بەتوانایی خودا، دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِّلشَّارِبِينَ﴾ بۆ ئێوە هەیە ئەی خەڵکینە! لەئاژەڵدا پەندو ئامۆژگاری، بەڵگەو نیشانە لەسەر بەتوانایی‌و رەحمەت‌و لوطفو کەرەممان سەیری حوشترو رەشەوڵاخو مەڕو بزن بکەن، لەدەست رەنگینی پەروەردگار وردببنەوە: ئەوەتا ئێوە زیاد لەوەی کەڵک لەکۆڵک‌و خوری‌و موو مەرەزیان وەردەگرن، بەبەرهەم هێنانی بێچوو زاوزێیان، هەروەها بەخواردنی گۆشتیان سوودمەند دەبن، سەرباری ئەو سوودو

فەرانە دەرخواردتان دەدەیـن شـیرێکی صـافی دوور لەهـەموو خەوشـێک کـە بەتام و گەوارایە بۆ ئەوانەی دەیخۆنەوە، ئەو شـیرە پـەیدا دەبـێ لـەنێوان ئـەو مادە پیسە کە لەریخۆڵـەوە رەت دەبـێ و، ئـەو خوێنـە سـوورەی کـە جگـەری ئاژەڵەکان کێشی دەکا. ئەو شیرە صافەی: کـە لـەگوانی ئـاژەڵ دەردێ لـەچی دروست دەبێ؟ بێگومان ئەو شیرە وەدی دێ لەنێوان ئەو خۆراکـەی لەگـەدەدا پاش هەزمبوون دەمێنێتەوە و ئەو خوێنەی لەئاکامی هـەزمبوونی خۆراکەکـە پەیدا دەبێ! چونکە کە خۆراک هەزم بوو بەقودرەتی خودا دەبێتە گوشراوێکی پاڵفتەکراو بەسوود بۆ جەستەو بەشێکیشی دەبێتە تڵپەی بێ سود: کـە پـاش ماوەیەک دەری دەدا بۆ دەرەوە ئەم خوێنە دەچێتە نـاو هـەموو خەلییەیـەکی جەستەوە و بەسەر دەمارەکانی لەشدا دابـەش دەبـێ و دەبێتـە هـۆی بـەردەوام بوونی ژیان. ئەمجار برێ لەم خوێنە دەچێ بۆ ناو ئـەو لوانـەی لـەناوگواندان و دەبێتەشیرێکی صافی بێ خەوش!

سوبحانەڵلا! هەر دەڵـێ ی خـودای دانـاو زانـا جەسـتەی ئـەو ئاژەڵانـەو هەموو گیانلەبەرێکی شیردەری تری کردوە بەکارگە بۆ گۆڕینـی خوارەمـەنی بۆ خوێن و لەخوێنەوە بۆ شیر. هەر بەو جۆرە لەجەسـتەدا جگـە لـەغودەی نـاو گوان و شیرەمەنی، غودەی لووت هەیە، چڵم دروست دەکا، غودەی چاو هەیـە فرمێسک پەیدا دەکا، غودەی مەنەوی هەیـە خوێنەکـە دەگۆڕێ بـۆ مـادەی گەراو گەرچەک!! بۆ تۆم و رەچەڵەک!

بێگومان چۆنیەتی هەزمکردنی خوارەمەنی و تێکەولێکەو پاڵفتە کردنی و لێک جیاکردنەوەی گوشراو و تڵپەو تێر کردنی هـەموو خەلییـەکی جەسـتە بـەو مادەی پێویستی پێ هەیەو لـەخوێن وەدی هـاتووە، تێکەولێکەیـەکی سـەیرو سـەمەرەیەو تـا بڵـێی سەرسـوڕهێنەرە. هـەموو ثانیـەو چرکەیـەک ئـەم عەمەلییەتـە لـەناو جەسـتەدا ئـەنجام دەدرێ شـان بەشـانی عـەمەلییـەتی سـوتاندن و بەتڵپـەکردن! لەهـەموو چرکەیـەکدا لەناوجەسـتەدا تێکەولێکـەی

روخان و دروستکردن بەردەوامەو تا گیان لەجەستەدا بێ چرکەیەک راوەستانی نیە!!!

ئادەمیزاد لەبەرامبەر ئەم تێکەو لێکە بەردەوامە سەرسوڕهێنەرەدا هیچکەی پێ ناکرێ جگە لەوەکە لەناخەوە بڕوا بەدەسەلاتو بەتوانایی ئەو بەدیهێنەرە کارسازە بکاو کڕنووشی بەندەگی بۆ زاتی پاکی ئەو خودا خاوەن قودرەتە رەهایە بەرێ.

جا وەکوو لەئاژەڵدا ئێوە ئەو شیرە صافە بەکەڵکە بەتامو گەوارایەتان دەست دەکەوێو پەروەردگار بەو شێوە سەرسوڕهێنەرە بۆ ئێوەی فەراهەم هێناوە، خواردەمەنیو شلەمەنی تریشی بۆ رەخساندون؛ کردونی بەنیشانەی خودایەتی خۆی.ئەوەتا: ﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَرِزْقاً حَسَناً﴾ بۆ ئێوە هەیە لەبەروبوومی داری خورماو داریترێدا چەند رزقو رۆزیی جۆراو جۆر؛ لەم درەختانە میوەی جۆراو جۆرو هەمەچەشنەتان بۆ فەراهەم هێندراوە، پێویستە پەندو ئامۆژگاری لێ وەربگرن، وردببنەوەو سەرنج بدەن: داری خورما خورمای جۆراو جۆرتان بۆ بەرهەم دێنێ داری مێو ترێی جۆراو جۆرتان بۆ دەگرێ، کە دەیکەنە ژێواری خۆتان بەتەڕیو بەوشکی، بە(روطاب)یو ترێییو بەخورماییو مێوژی کەڵکیان لێ وەردەگرن، هەروەها لەبەروبومی ئەم درەختانە جۆرەها مەشروباتو شلەمەنی شیرینو بەتامو لەززەتی وەکوو دۆشاوی خورماو دۆشاوی ترێی رەنگاورەنگی جوان دروست دەکەن، مێوژو باسوخو شەربەتو حەڵواو جۆرەها خواردەمەنیو شەرابی تری بەتامو بەسوود لەبەروبوومی ئەمانە دروست دەکەن، هەموویان رزقو رۆزیی جوانو بەکەڵکن، هۆی راگیرکردنی تەندروستیو گەشەکردنی لەشو لارتانە.

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ بێگومان لەرەخساندنو زۆر کردنی ئەم هەموو نیعمەتە جۆراو جۆرانەدا، نیشانەو بەڵگەی بەهێز هەن لەسەر وجودو

بەتوانایی‌و میهرەبانی پەروەردگار بۆ نەتەوەیەک کە خاوەن هۆش‌و فام بن‌و عەقڵی خۆیان بخەنە کارو لەنیعمەت‌و دروستکراوانی خودا ورد ببنەوە.

لێرەدا پرسیارێک دێتە پێشەوە دەڵێ وشەی (سکراً) ئەو خواردنەوەیە: کە ئەخورێتەوە ئادەمیزاد سەرخۆش دکا، هەڵبەتە هەموو سەرخۆشکەرێکیش بەخەمر دادەنرێ‌و حەرامە، ئەدی چۆن خودا لەریزی نیعمەتەکانی‌خۆی‌دا راینواندوە؟؟

زانایانی تەفسیر بۆ ئەم پرسیارە چوار وەڵامیان داوەتەوە:

١- (سکر) لەزمانی عەرەبی‌دا بەمانا نەبیذە: کە بریتییە لەدۆشاوی ترێ‌و خورماو خۆشاوی مێوژ، ئەمانە ئەگەر دروست بکرێن خواردنەوەیان حەلاڵەو هیچ خراپەیەکی تێدا نیە.

٢- وشەی (سکر) بەمانا خواردەمەنی بەتام‌و لەززەت بێ، ئاشکراشە لەم میوانە زۆر خواردەمەنی‌و شلەمەنی خواردنەوە دروست دەکرێن‌و حەلاڵ‌و بێ عەیبن.

٣- خۆ ئەگەر وشەی (سکر) لەسەر مانای مەشهووری خۆی لێک بدەینەوەو بڵێین: بەمانا خواردنەوەی شەرخۆشکەرە، دەڵێین: ئایەتەکە لەمەککە نازڵ بووەو ئەو دەمەی ئایەتەکە هاتۆتە خوارێ شەراب حەرام نەکراوە، کەوابوو: رەوایە بەنیعمەت دابنرێ‌و خودا بیکاتە منەت بەسەر بەندەکانی‌دا.

٤- وشەی (سکر) بەمانا خەمرەو لەسەر مانای خۆیەتی‌و ئەو کاتەی ئایەتەکە نازڵ بووە خەمر حەرام نەکراوە، ئاماژەی ئەوەشی تێدایە :کە زرق‌و رۆژی حەسەن جیایە لەگەڵ خەمر، چونکە (رزقاً) عەطف کراوەتەوە بۆ سەر (سکراً) عەطفیش بۆ موغایەرەیە. کەوابوو: خەمر بەرزقی حەسەن ناژمێردرێ! ئەم ئایەتە رێخۆشکەرە بووە بۆ حەرامبوونی شەراب‌و قۆناغی

یەکەم بووە بۆ یاساغکردنی خەمر: بەم جۆرە ئایەتەکە لەسەر مانای خۆی دەهێڵدرێتەوەو پێویست بەهەوڵدان بۆ دۆزینەوەی مانای تر نیە.

قۆناغی یەکەم ئەم ئایەتەی ئێرەیە: کە ئاماژەیەکی پەنامەکیو جوانی تێدایە: لەم رووەوە لەبەرامبەر رزقی حەسەنی داناوە.

قۆناغی دووەم ئایەتی ﴿**ویسئلونك عن الخمر والميسر قل فيهما اثم كبير ومنافع...الآية**﴾.

قۆناغی سێیەم ئایەتی ﴿**ولاتقربوا الصلاة وانتم سكارى...الآية**﴾.

قۆناغی چوارەم ئایەتی ﴿**ياايها الذين آمنوا انما الخمر والميسر والأنصاب رجس من عمل الشيطان...الآية**﴾.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: (سکر) ئەوەیە: کە لەبەروبوومی خورماو ترێ حەرام کراوە. (رزقی حەسەنیش) ئەوەیە: کە لەبەروبوومی خورماو ترێ حەلاڵ کراوە وەکوو سرکەو مرەباو خورماو مێوژو ئەم جۆرە شتانە[٧] هەر لەئیبنو عەباسەوە ریوایەت کراوە فەرموویەتی (سکر: حرامە، والرزق الحسن حلالە).

ئەمجار بەڵگەیەکی تر لەسەر خودایەتی خۆی دەهێنێتەوەو ئەوە دەچەسپێنێ: کە ئەم بوونەوەرە بەدیهێنەرێکی دەست رەنگینو کارسازی هەیە، ئەوەتا دوای‌رانواندنی بەڵگەی دەرهێنانی شیر لەئاژەڵو بەرهەمهێنانی (سکر)و رزقی حەسەن لەبەروبوومی دارخورماو داری مێو، باسی چۆنیەتی دەرهێنانی هەنگوین دەکا لەهەنگو دەفەرموێ: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ﴾ پەروەردگاری تۆ ئەی موحەممەد! (ئەی بیسەر) خستویەتیە سروشتی هەنگەوەو فێری کردەوەی سەرسوڕهێنەری کردوە، هەڵسو کەوتی وای خستۆتە هەستو سروشتیەوە کە ئادەمیزادانی عاقڵو هۆشمەند تێیدا سەرگەردانو ناتوانن کاری وا ئەنجام بدەن!

---

(٧) تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٢//٥٧٥.

زانایانی ژینگەو زاووزێو چۆنیەتی ژیانی گیانلەبەران زۆر توێژینەوەیان لەم بوارانەدا ئەنجام داون، زۆر کتێبو نامیلکەیان لەسەر نوسیون، بەهەموو زمانێکێ لێیان دواون، رۆژنامەو گۆڤاری تایبەتییان بۆ تەرخان کردونو زانیاری باشیان دەربارەی جیهانی هەنگێ بەدەست هێناوەو گەییشتوونە ئەم دەرئەنجامانە:

١- هەنگێ کۆمەڵ کۆمەڵی گەورەن پێکەوە ژیان بەسەر دەبەن: کۆمەڵی وا قەرەباڵغیان هەیە (٥٠) هەزار هەنگی لەخۆ گرتووە. هەروەها هەر کۆمەڵەو لەخەلییەکی تایبەتیدا دەحەوێنەوە.

٢- هەموو کۆمەڵە هەنگێکێ هەنگێکی گەورەیان تێدایە پێی دەگوترێ: پاشا یان (یەعسوب) ئەم هەنگە لەهەموویان جەستەی گەورەترەو فەرمانی لەناو خەلییەکەدا رەوایە. لەهەموو کۆمەڵە هەنگێکدا چوار سەد پێنج سەد هەنگێکی نێر هەیە، ئەمانە کار ناکەن، ژمارەیەکی تر لەپانزە هەزارەوە تا پەنجا هەزار دەبنو ئەمانە ئیشکەرنو زوربەی کارەکان لەسەرشانی ئەمانە!

٣-ئەم سێ جۆرە هەنگە (پاشا، هەنگە نێرینە، هەنگە مێینە) بەیەکەوە بەوپەڕی پێکەوە گونجانەوە بەوپەڕی هاریکاریو کۆمەکی کردنی یەکترییەوە ژیان بەسەر دەبەن! نمونەی کۆمەڵگایەکی پێشکەوتوو پێکەوە گونجاوو هەم ئاهەنگە: هەنگە گەورەکە (مەلیکە) ئەو هیلکەیە بەرهەم دێنێ کە بێچوە (پورە هەنگە)کەی لێ دەکەوێتەوە، ئەمە بەدایکی هەنگەکان دەژمێردرێ. هەنگە نێرینەکان تەلقیحو متوربەی (مەلیکە= پاشا مێینە= دایە گەورە)کە دەکەن هیچ ئیشی تریان نیە. هەنگە مێینەکان خزمەتی خەلییە هەنگەکە (کۆمەڵگا هەنگەکە) دەکەن خزمەتی نێرینەکان دەکەن، کارو کاسبیو کردو کۆ دەکەن، بەدرێژایی رۆژ بەناو کێڵگەو باغو دارو دەوەندا دەسوڕێنەوە بۆ کۆکردنەوەی هەڵاڵەو ئێواران دەگەڕێنەوە بۆ ناو

هەنگەلانەکەو هەنگوین بەرهەم دێنن بۆ بژێوی هەنگەکانی ناو خەلییە هەنگەکە بەپچوکو گەورەیەوە، هەروەها ئەو کەرەشانە بەرهەم دێنن بۆ دروست کردنی شانە هەنگوێنەکان بەشێوە (سداسی) شەشکونجی، شەشخانەیی ... لەهەندێ لەخانەکاندا هەنگە پچکۆلەکان بەخێو دەکەن لەهەندێکیشیاندا هەنگوین.بێگومان دەسترەنگین بەراستەو قەڵەمو پرگاڵەوە ناتوانێ نەخشەی خانووی شەشخانەیی ئاوا بکێشێ.

سوبحانەڵلا: ئەم باڵەفڕۆکە پچکۆلەیە چۆن فێری ئەم بیناسازییە بوو، چۆن ئەم کارە سەرسوڕهێنەرە ئەنجام دەدا؟؟

خودا خستویەتیە دەرونیەوە: کە خانوەکانی بەشێوەی شەشکونجی شەشسوچی دروست بکا بۆ ئەوە تۆزقاڵێکی لێ خەسار نەبێ، کونو کەلەبەری بێهودەی تێنەکەون، هەموو کاتێ ماڵەکەیان خاوێنو پاکو بێگەردە، ئەگەر گەرمایان بوو، بەباڵەکانیان باوەشێنی خەلییەکە دەکەن، هەروا ئەم هەنگە مێیانە پارێزگاری خەلییە هەنگەکەدەکەنو بەرگری لەشا هەنگ (مەلیکە) دەکەن، لەبەرامبەر دوژمنەکانیان (کە بەزۆری مێرولەو ژنگەسورەو، هەندێ باڵندەن) یەکریزو ئازایانە بەرگریدەکەن. بەکورتی ئەرکی زۆرو سەرەکی کۆمەڵگای هەنگ لەسەر مێینەکانە، بۆیە پەروەردگار خیطاب ئاراستەی مێیەنەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾ خودا خستویەتیە دەروونی کۆمەڵگای هەنگەوەو شارەزای کردوە: کە لەکێودا شوێنی حەوانەوەی خۆی دروست بکا، لەکونە شاخو تەڵیشە بەدرو کلۆرە داردا هەنگەلانی خۆی پێک بێنێ، هەروەها لەناوکۆلەسو صندوقی تایبەتی:کە ئادەمیزاد بۆی دروست دەکەن شانە هەنگوێنەکان راببەستێ شەشخانو شوشسوچو چون یەک هیچیان لەهیچیان زیادو کەمی نەبێ، کونو کەلەبەرو درزو درازی تێدا نەبێ، لەهەندێ خانەو شانەدا هەنگوین پاشەکەوت بکاو لەهەندێکیاندا مێوو خۆراکی بێچوە هەنگەکان خەزن بکا، بۆیە

پێویستە شانەکان شەشخانە دروست بکا بۆ ئەوەی کونو کەلەبەری نەمێنێتەوەو شوێنی بێ سودو بێهودە لەخانەکاندا بەدی نەکرێ.

هەر کاتێ هەنگێک بتۆرێ کۆمەڵێک هەنگی تر لەگەڵ خۆی دەباو بۆ جێگایەکی ترو دەیانەوێ لانەیەک پێکەوە بنێن، جا ئەگەر هەنگەکانی تری هەنگەلانەکە ویستیان بیانهێننەوە بۆ ناو خۆیانو ئاشتیان بکەنەوە، ئەوە بەگۆرانیو سازو سەمتور دەیانگێڕنەوەو دەیانبەنەوە لای خۆیان، ئەمەش نیشانەی زیرەکیو هۆشیارییانە[٨] شایانی باسە هەنگ دوو جۆری هەیە: جۆرێکیان لەناو کونە شاخو تلیشە بەردو کلۆرە داردا هێلانە دروست دەکاو ئادەمیزاد پەروەردەی ناکا، هەر کاتێ ئادەمیزاد دەستی پێ بگا هەنگوینەکەی دەردێنێ، کە لەئایەتەکەدا دەفەرموێ: ﴿وَمِنَ الْجِبَالِ وَمِنَ الشَّجَرِ﴾ ئاماژەیە بۆ ئەم بەشە.

جۆری دووەم ئادەمیزاد بەخێویان دەکا، صندوقو کۆلەسو لانەیان بۆ دابین دەکا رستەی ﴿وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾ ئاماژەیە بۆ ئەم بەشە.

﴿ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ ئەمجار کەلانەو هەنگەلانت بنیات نا لەبەروبوومی هەموو گژوگیاو دارو درەختێک بخۆ، هەرچی حەزت لێیەتی لەتامی شیرینو مزرو ئەو جۆرە تامانە بەکاریان بێنە، هەلاڵی گوڵو غونچەی هەموو دارو درەختو گژوگیایەک بەئارەزۆی خۆت هەڵمژەو بیکەرە بژێو بۆ خۆتو بێچوە هەنگەکانی ترو کەرەسەی رابەستنی شانە هەنگوێنەکان! برۆ بۆ سەرکانیاو جۆگاکان ئاو بەرەوە بۆ شارە هەنگەکە!

﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ کە هەلاڵەت هەڵمژیو ئاوت هەڵگرت ئەو رێو رەسمە پەیڕەو بکە: کە خودا خستویەتیە ناو دڵتەوەو فێری کردوی بۆ رابەستنی شانەکانو بۆ دروستکردنی هەنگوینو بژێو بۆ بێچوە هەنگەکان.

---

(٨) تەفسیری مونیر ج١٤/١٧١.

یان کە دەڕۆی بۆ ناو دارەستانو گوڵو گوڵزار ئەو ڕێگایە بگرە کە خودا فێری کردوویو لەگومبوون مەترسە، بەسەلامەتی دەگەڕێیەوە بۆ شارە هەنگەکەت!

ئەوانەی هەنگ بەخێو دەکەنو لەهەڵسو کەوتی هەنگیان کۆڵیوەتەوە، زۆر لەباسی زیرەکیو وردەکاری هەنگ دواون.

بۆ نموونە ئەگەر یەکێک بیەوێ لەدەڤەرێک شارە هەنگێک بدۆزێتەوە، دەچێتە سەر کانیاوێک، جۆگە ئاوێک دادەنیشێو چاوەڕوانی دەکا: کەی هەنگێک دێ بۆ سەر ئاوەکە ئاو بەرێ بۆ شارە هەنگەکەی، جا کە هەنگەکە دێ سەیری دەکا ئاخۆ کە ئاوی هەڵگرت ڕودەکاتە کوێ؟ چونکە وەکوو باوەو بەتاقیکردنەوە دەرکەوتووە: هەنگ کە ئاوی هەڵگرت دو سێ جار بەدەوری خۆیدا دەسوڕێتەوە تا بەرز دەبێتەوە ئەمجار ڕێگەیەکی ڕاست دەگرێتە بەر بەبێ قۆرتو پێچ دەگەڕێتەوە بۆ شارە هەنگەکەی خۆی! جا ئەو کەسەی کە بۆ شارە هەنگ دەگەڕێ کە توانی بەتەواوی ڕێگە ڕاستەکە بدۆزێتەوە ئەوە تا ئەندازەیەک کارەکەی ئاسان دەبێو لەو دەورو بەرە دەگەڕێ کە هەنگە ئاوبەرەکە بۆ لای فڕیوە. چونکە هەنگەکە لەسەر ئاوەکەوە تا شارەکەی ڕاستە ڕێگایەکی خەدەنگی دەگرێو لیێ لاناداو لیێ تێک ناچێ!

هەنگ لەکاتی هەوڵدانی بۆ بژێو هەلاڵی گوڵو غونچەو گژو گیا (بەنێرو مێیەوە) کۆدەکاتەوەوبەباڵەکانی دەیگوێزێتەوە بۆ شارەکەی خۆی، ئەمە زیرەکیو کارامەییەکی سەرسوڕهێنەرە خودا خستیوتیە سروشتییەوە، شتێکی صودفەو ڕێکەوت نیە، بەڵکوو بەشێکە لەریسالەی کائینات‌ی زیندەوەرو ئەرکی خۆی لەبوونەوەردا ئەنجام دەدا. لەئاکامیشدا ئادمیزاد لێی بەهرەمەند دەبێ. بەراستی پاکو مونەززەهە ئەو خودا بەدیهێنەرە خاوەن تواناو کارسازەی بۆ هەموو شتێک هۆکارێکی داناوە!!

جا پاش ئەوەی خیطابی ئاڕاستەی جیهانی هەنگ کرد، ئادەمیزادانیش لەسوودی هەنگ ئاگادار دەکاتەوە، چونکە نیعمەتەکانی خودا بۆ بەرژەوەندی ئادەمیزادنو ئەو لێیان بەهرەمەند دەبێ. دەفەرموێ: ﴿يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ﴾ دێتە دەرەوە لەسکی هەنگ هەنگوینێکی رەنگاورەنگ، هی وا هەیە سپییە، هەیە زەردە، هەیە سورە، بەگوێرەی چۆنیەتی ئەو دەڤەرەی هەنگەکە هەلاڵی لێ هەلمژیوە.

﴿فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾ لەهەنگویندا هەیە شیفاو چارەسەری زۆر لەدەردو نەخۆشی، زۆر داوو دەرمان هەیە بەشێک لەهەنگوینی تێکەلاو دەکرێو دەبێتە دەرمانو چارەسەری زۆر لەدەردان!

ئیمامی بوخاریو موسلیم لەئەبو سەعیدی خودرییەوە ریوایەت دەکەن؛ دەلێ: پیاوێک هاتە لای پێغەمبەر ﷺ وتی: قوربان براکەم سکی دەچێ، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: (اسقه عسلاً) هەنگوینی دەرخوارد بدە، کابرا چۆوە مالەوەو هەنگوینی دا بەبراکەی، پاشان هاتەوە خزمەت پێغەمبەرو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! بەفەرمانی جەنابت هەنگوینم دا بەبراکەم، بەلام نەک هەر پێی چاک نەبوو بەلکوو سکچوونەکەی زیادی کرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (اذهب فاسقه عسلا) برۆ هەنگوینی تری بدەرێ کابرا رۆیی بەفەرمانی پێغەمبەر ﷺ هەنگوینی تری دا بەبراکەیو پاشان هاتەوە وتی: قوربان براکەم سکچونەکەی زیادی کردو پێی چاک نەبوو! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (صدق الله وكذب بطن أخيك، اذهب فاسقه عسلا) خودا راست دەفەرموێ: سکی براکەت درۆ دەکا برۆ هەنگوینی تری بدەرێ. کابرا چوو هەنگوینی تریدایە براکەیو سکی چاک بوو سکچوونەکەی نەما.

هەندێ لەپزیشکانی رابردوو لەم بارەوە وتوویانە: ئەم کابرایە زێدە خۆراکی لەگەدا ماوەتەوە، جا کە هەنگوینیان داوەتێ هەنگوینەکە بەحوکمی ئەوەی مادەیەکی سروشت گەرمە، خێرا خواردنەکەی ناو گەدەی کابرای حەل

کردوەو پالی پێوە ناوە بۆ هاتنە دەرەوە، سکچوونەکەی بەڕواڵەت زیادی کردوە، کابرای عەرەب وایزانیوە: کە ئەمە زیان بەتەندروستی براکەی دەگەیەنێ!

جا کە جاری دووەم هەنگوینی تری دایە زیاتر ئەو خواردنەماوەی ناو گەدەی حەل بوو زیاتر سکی چوو، پاشان کە جاری سێیەم هەنگوینی دایە ئیتر هیچ جۆرە خۆراکێکی فاسیدی لەگەدەدا نەهێشت سکی وەستایەوە، میزاجی تێکچووی هاتەوە تەرازوو ئازارو پێچی نەما!

پزیشکی سەردەم لەبارەی پێکهاتەی کیمیاوی هەنگوینەوە دەڵێن: _١٥-٢٥(ی ئاوە، (٣٠-٤٥)ی لیفیلۆزە، (٢٥-٤٠)ی کلوکۆزە. کەوابێ هەنگوین هێزو توانایەکی تەواو دەدا بەجەستەی ئادەمیزادو پێخۆرێکی باش‌و بەسوودەو دژی مادە ژەهراوییەکانە، سوودی هەیە بۆ نەخۆشییەکانی جگەرو تێکچوونی مەعیدەو ریخۆڵە، هەروەها بۆ تیفۆئیدو هەوکردنی سی، بۆ نەخۆشی سورێژەو سەحایای مێشکی (السحائي المخي) چارەسەرێکی کەم وێنەیە.. هەروەسا بۆ ذەبحەی صەدریو لاواز بوونی دڵو ئیلتیهاباتی گورچیلە دەرمانێکی باش‌و بەسوودە!

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ بێگومان لەو دیاردەو چۆنیەتی هەڵس‌و کەوتی هەنگدا، لەچۆنیەتی دروستکردنی هەنگوین‌و شانەرابەستنیدا نیشانەو بەڵگەی ئاشکرا هەن لەسەر هەبوونی خودایەکی خاوەن دەسەڵات‌و زاناو دانا بۆ کەسانێک لەدروسکراوانی خودا وردببنەوە، بزانن: خودا چۆن بەزانایی‌و دانایی خۆی سەرپەرشتیاری بوونەوەر دەکا، بەرژەوەندی ئادەمیزادی پاراستووەو هەموو ئەوشتانەی بۆ خزمەتی ئەو رەخساندوە.

هەنگ وەکوو سودی بۆ ئادەمیزاد هەیەو ئەو جۆرە هەنگوینە رەنگاو رەنگانەی بۆ بەرهەم دێنێ، هەر ئاوا سوودی بۆ دارو درەخت‌و گژو گیاش هەیە، زۆر نەخۆشی ئەوانیش لادەبا، بەروبومیان زیاد دەکا!!

هەندێ لەحاڵەتەسەرسوڕهێنەرەکانی ئادەمیزادو قۆناغەکانی ژیانی: کە نیشانەی دەسەڵاتو تەنهایی پەروەردگارن

وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّىٰكُمْ ۚ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ ٱلْعُمُرِ لِكَىْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَٱللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلرِّزْقِ ۚ فَمَا ٱلَّذِينَ فُضِّلُوا۟ بِرَآدِّى رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَآءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَٰجِكُم بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَـٰتِ ۚ أَفَبِٱلْبَـٰطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ ٱللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا۟ لِلَّهِ ٱلْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾

لەئایەتەکانی پێشوودا باسی حاڵو چۆنیەتی سەرسوڕهێنەری گیانلەبەران کرا، ئەمجار لێرەدا برێ قۆناغی سەرسوڕهێنەری ئادەمیزاد باس دەکا: چوار قۆناغی تەمەنی ئادەمیزاد دەخاتە رو: قۆناغی منداڵی، قۆناغی گەنجی،

قۆناغی گەڕاوەییو کامڵی، قۆناغی پیری. کە ئەمەش نیشانەیەکی تری دانایی‌و بەدەسەلاتی خودایەو بەڵگەیە لەسەر تاکو تەنهایی زاتی پاکی.

ئەمجار باسی جوداوازی‌و کەمی‌و زۆری رزق‌و رۆژی ئادەمیزاد دەکا، هەندێ کەس دەوڵەمەندەو هەندێ هەژار، هەندێ خاوەن پارەو سامان‌و هەبوو هەندێ دەست کورت‌و بێ مایەو گیرفان خاڵی! ئەمە دابەشکردنی پەروەردگارە. ئەمجار باسی نیعمەتی سێیەم‌و چوارەم دەکا. ئەوەتا لەرەگەزی خۆتان ئافرەتی بۆ رەخساندون بەیەکەوە لانەی ژن‌و مێردایەتی پێکەوە دەنێن‌و خۆشەویستی‌و سۆزی لەنێواندا بڵاو کردوونەوە. پێکەوە هەڵ دەکەن‌و وەگری یەکتری دەبن. کوڕو کچ‌و نەوەتان بۆ بەرهەم دێنن.

هەروەها رزق‌و رۆژی پاک‌و خاوێنتان بۆ لەدارو درەخت‌و گژو گیا وەبەرهەم دێنی‌و دەبێتە هۆی درێژە پێدانی ژیانتان‌و لەززەت وەرگرتن لەژیان.

دەفەرموێ: ﴿وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّـٰاكُمْ﴾ ئەی نەوەی ئادەمیزاد بیر بکەنەوەو ورد ببنەوە، بزانن: خودا لەنەبوەوە ئێوەی هێناوەتە گۆڕەپانی ژیانەوە. ئێوە هیچ نەبوون خودا هاوردونیە گۆڕەپانی ژیانەوەو تەمەنێکی دیاریکراوی بۆ داناون، هەر کەسەو تەمەنێکی دیاریکراوی خۆی هەیە! هی واتان هەیە تەمەنی کورتەو زوو دەمرێ، ﴿وَمِنكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ﴾ هی واتان هەیە تەمەنی درێژ دەبێ‌و دەگەڕێتەوە بۆ تەمەنی پیرو کەنەفتەیی، وای لێ دێتەوە بێ هێزو لاوازو زەبوون، هەستەکانی وەکوو پێویست کار ناکەن، توانای عەقڵی‌و جەستەیی نامێنێ، لەرزۆک‌و لاوازو پەککەوتەو کەنەفت دەبێ، بەراستی بەسەر بردنی ژیان لەو جۆرە تەمەنەدا گەلێ سەخت‌و دژوارە، بۆیە پێغەمبەر ﷺ زۆر جار لەدوعاو پاڕانەوەیدا لەخودا دەپاڕایەوە: کە تەمەنی ئەوەندە درێژ نەبێ بگاتە تەمەنی زەلیلی‌و کەنەفتەیی دەیفەرموو: **(أعوذ بك من البخل والكسل وأرذل العمر وعذاب القبر وفتنة الدجال، وفتنة المحيا والممات)** ئیمامی بوخاری‌و ئیبنو مەردەویەی لەئەنەسی کوڕی

مالیکەوە ریوایەتیان کردوە هەروەها ئەوەش چەسپاوە: کە پێغەمبەر ﷺ پەنای گرتووە بەخودا لەتەمەنی زەلیلیو پەککەوتەیی!

ئیمامی عەلی فەرموویەتی: تەمەنی زەلیلی ئەو تەمەنەیە کە لە(٧٥) ساڵی تێدەپەریّ! وەلیّ ئەمە بۆ هەموو کەس وا نیە هی وا هەیە، عومری دەگاتە هەشتا! هێشتا گورو تینی تێدا دەمێنیّ. هی وایش هەیە پێش تەمەنی (٧٠) ساڵی دەگاتە (أرذل العمر).

جا بۆیە دەیگێرینەوە بۆ ئەو تەمەنە زلیلی و رەزیلیە ﴿لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بعد علم شيئاً﴾ بۆ ئەوەی پاش زانینو تێگەیشتن نەزان ببنەوە، وەکوو سەرەتای ژیانیو تافی ساوایی کە هیچ شتێک نازانیّ تاوای لیّ بێتەوە، ئەو شتانەی: کە لەتەمەنی گەنجیو کامڵیدا فێریان بووە لەبیری بچنەوە. پیری و کەنەفتی عەقڵو هۆشی لیّ بستێننەوە، هیچ نەزانیو عەقڵی بەهیچ نەشکیو هیچی لەبیر نەمێنیّ، کەشتێکیش فێر ببیّ تاوێک لەبیری بچێتەوە، پرسیار دەکا لەشتێک ئەوە چیەو کێیەو؟ پیّی دەڵێن ئەوە فلان شتە، یان فلان کەسە، پاش تاوێکی تر دووبارە پرسیار دەکاتەوە ئەوە چیەو کێیە؟

﴿ان الله عليم قدير﴾ بێگومان پەروەردگار زانایەو هەموو شتێک دەزانیّ، حیکمەتی دروستکردنی ئادەمیزادو زوو مراندنیو تەمەندرێژ کردنی دەزانیّ بەتواناو خاوەن دەسەلاتی رەهایە بەسەر هەموو شتێکدا، هیچ شتێک دەسەوەسانی ناکا. ئەوەی بەسەر ئادمیزاد دیّ لەنەزانی ساواییو تێگەییشتنی تەمەنی گەنجیو کامڵیو پاشان پیر بونو کەفتەکاریو لەبیرچوونەوەی زانیاری هەرگیز بەسەر خودا نایەو خودا لێیان مونەزەهە! پەروەردگار زانیاری ئەزەلیو ئەبەدی هەیە، تواناو دەسەلاتی رەهای هەیەو هیچ گۆرانکارییەکی بەسەردا نایەو وەکوو ئادەمیزاد نیە، ئەمرۆ شتێک نەزانیو سبەینیّ فێری ببیّ، ئەمرۆ شتێک بزانیو بەیانی لەبیری بچێتەوە.

شایانی باسە هی وا هەیە: زۆر پیر دەبیٚو هێشتا عەقڵو هۆشی لەسەرخۆیە، بەتایبەتی کەسێک موسوڵمان بیٚو دڵی بەئیمان ئاوەدان بیٚ، بتوانیٚ ئەرکەکانی سەرشانی ئەنجام بدا، ئەم جۆرە کەسانە با زۆریش پیر بن لەتەمەنی عادەتی ئەولا بکەون بەتەمەنەکەیان ناگوتریٚ (أرذل العمر) بەڵکوو ئەو تەمەنی پیرۆزە، تەمەنی خێرو بەرەکەتە. چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (خیرکم من طال عمره وحسن عمله) واتە: باشترینی ئێوە کەسێکە تەمەنی درێژ بیٚو کرداری جوان بیٚ، بەگوێرەی شەریعەت هەڵس و کەوت بکا.

﴿وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ﴾ وەکوو چۆن ئێوە لەتەمەندا جوداوازن: هەیە تەمەن کورتو هەیە تەمەن درێژ، هەیە زۆر تەمەنی کورتەو هەیە مام ناوەندی، هەر بەو جۆرە خودا لەپێدانی رزقو رۆژیشدا جوداوازی تێدا پەیدا کردون، هەتانە دەوڵەمەندو خاوەن سامان، هەتانە دەست کورت، هەژار، هەتانە خاوەن پلەو پایە پاشاو فرمانڕەوا، هەتانە مسکێنو ژێر دەستە! ئەم رزقو رۆژییەی پیٚی داون، ئەو ماڵو سامانەی پیٚی بەخشیون بەپیٚی عەقڵو هۆشو زیرەکیتان نیە. کوردی گوتەنی: (دەوڵەمەندی بەقووەتی شانان نیە). هی وا هەیە خاوەنی ملیونو ملیارە بۆخۆی دینارێک ناهێنیٚ! هی وا هەیە بۆ خۆی زۆر بەنرخەو دینارێکی نیە!!

﴿فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ﴾ جا کە رزقو رۆژی هەموو کەس لەلای خوداوە بیٚ، بژێوی هەموو گیانلەبەرێک بەدەست ئەو بیٚ، وا مەزانن: ئەوکەسانەی رزقو رۆژییان زۆر پێدراوە، کە دەوڵەمەندو خاوەن سامانەکانن بەشێک لەو رزقو رۆژییەی پێیان دراوە دەیگێڕنەوە بۆ ئەو کۆیلانەی کە لەژێر دەستیان دان، بەڵکوو ئەوەی ئەیدەن بەوانە، رزقو رۆژی خۆیانەو لەخوداوە بۆیان بڕدراوەتەوە، بەلام بەسەر دەستی ئەواندا بۆیان دیٚ.

پوختەی قسە ئەوەیە: دەفەرموێ: پەروەردگار لەرزق و رۆژیدا ئێوەی بەرزو نزم کردوە هەندێکی دەوڵەمەند کردون و هەندێک هەژار، رزق و رۆژی ئێوەی لەبەندەکانتان زیاتر کردوە، ئەوانیش وەکوو ئێوە ئادەمیزادن دەی دەبوایە بەگوێرەی یاسای خۆتان ئەو زێدە رزقەی پێتان دراوە بیگێڕنەوە بۆ بەندە هەژارەکان بۆ ئەوە لەپۆشاک و خواردەمەنی و شوێنی حەوانەوەدا یەکسان بن، بەڵام ئێوە بەم یەکسانی و بەرامبەرییە رازی نین، هەرچەندە ئەوان و ئێوە هەردو لاتان ئادەمیزادن و دروستکراوی خودان!! دەی کەوابێ چۆن ئێوە رێگە بەخۆتان دەدەن پەستترین دروستکراوی خودا بکەنە هاوبەشی خودا؟! ئەمە نموونەیەکە خودا دەیهێنێتەوە بۆ دەرخستنی ئەو کارە ناشیرینەی موشریکەکانی قورەیش کە بتی داتاشراو لەبەردو داریان دەکردە هاوەڵی خوداو دەیانپەرست!

لەئایەتێکی تردا باشتر ئەم پەندە رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿**ضرب لكم مثلاً من انفسكم هل لكم مما ملكت ايمانكم من شركاء فيما رزقناكم، فانتم فيه سواء، تخافونهم كخيفتكم انفسكم**﴾الروم/٢٨. جا کە ئێوە بۆ خۆتان رازی نین لەگەڵ کۆیلەو ژێردەستەکانتاندا یەکسان بن؛ ئەدی چۆن یەکسانی دەخەنە نێوان بەدیهێنەرو دروستکراوانیەوە؟ چۆن بتەکانتان دەبەنە ریزی خوداو پلەو پایەی خودایەتییان پێ دەدەن!؟

﴿أَفَبِنِعْمَةِ اللهِ يَجْحَدُونَ؟﴾ چۆن ئێوە بەندایەتی بۆ بت و صەنەم دەکەن؟ ئینکاری نیعمەتی خودا دەکەن؟؟ چونکە شتێکی سروشتی و ئاسایی یە کەسێک شەریک بۆ خودا دابنێ هەندێ لەو نیعمەتانەی کە خودا پێی داوە پاڵ شەریکەکەیان دەدا، کەواتە ئینکاری نیعمەتی خودا دەکا.

یان مانای ﴿أَفَبِنِعْمَةِ اللهِ يَجْحَدُونَ؟﴾ بەم جۆرەیە: ئایا ئێوە دوای چەسپاندنی ئەم هەموو بەڵگەو نیشانانە لەسەر تاک و تەنهایی خودا چۆن ئینکاری نیعمەتەکانی دەکەن؟

ئەمجار باسی چەند جۆر نیعمەتی خۆی دەکا: کە بەخشیونی بەئادەمیزاد بۆ ئاگادار کردنەوەیانو سەرنج راکێشانیان بۆ لای نیعمەتەکانیو دەفەرموێ: ﴿وَاللهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجاً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً﴾ واتە: پەروەردگار لەرەگەزی خۆتانو شێوەو روخساری خۆتان ئافرەتی بۆ ئێوە رەخساندوەو کردویەتی بەخێزانتانو وەگری یەکتری بوونو خۆشەویستی خستۆتە نێوانتانەوە، بەرژەوەندی یەکتری دەپارێزنو پێکەوە گونجاندونیو بەیەکەوە هەڵدەکەن!!

ئەمجار لەژنەکانتانەوە بۆ ئێوەی بەرهەم هێناوە منداڵو نەوە: کە لەراستیدا منداڵ گوڵی ژیانەو هۆی خۆشیو رازاندنەوەی ژیانە، جێگای کەیفخۆشیو هاریکاریو یارمەتیو هەم ئاهەنگیە، تا منداڵن ئێوە بەخێویان دەکەنو کە ئێوە پیر بوون ئەوان کۆمەگیتان پێ دەکەن! دەبنە میراتگرو جێنشینو هۆی کوێرنەبوونەوەی ناوو ناوبانگتان!

﴿وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ رزقو رۆژی پاکو خاوێنی پێداون، خواردنو خواردنەوەی بەتامو لەزەتو گەوارای پێ بەخشیون پۆشاکی جوانو خانوبەرەی دڵگیرو زێدو نیشتمانی بەپیتو بەرەکەتی بۆ رەخساندون، ئامێرو هۆکاری گواستنەوەی بۆ دابین کردون! دەی سەرباری ئەم هەموو نیعمەتانە، وێڕای ئەو هەموو بەڵگانە لەسەر تاکو تەنهایی خوداو بەخشندەو میهرەبانی بۆ بەندەکانی کەچی ئەو ناکەس بەچەو سپڵەو پێنەزانانە بەخۆیاندا ناچنەوە، بیر لەئاکامو سەرەنجام ناکەنەوە!؟ ﴿أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ﴾ ئایا ئەوانە دوای ئەو رونکردنەوەو هێنانەوەی بەڵگە جۆراو جۆرانە، پێیان وایە: بتەکانیان هاوبەشی خودان، دەتوانن سوودو زیانیان پێ بگەیەنن، پێیان وایە: (بەحیرەو سائیبەو وەصیلە)یان لێ یاساغەو نابێ سودیان لێ وەربگرن؟ بەراستی ئەوانە بەهەڵەچوون جێ ی سەرزەنشتو لۆمەن!!

﴿وَبِنِعْمَةِ اللهِ هُمْ يَكْفُرُونَ؟﴾ ئایا ئەوانە ویڕای ئەو هەموو نیعمەتە ئاشکراو جۆراو جۆرانە، بەردەوامن لەسەر کوفرانی نیعمەتەکانی خوداو ئاوا بەهەوانتە نیعمەتەکان وەپاڵ بتو صەنەمەکانیان دەدەن؟؟ دەڵێن: ئەوە نیعمەتی خوداکانمانن؟؟ ئای کەبێ عەقڵو کەم ئەزمونن؟! ئای کە تەزانو نەفامن؟ ئای کە سپڵەو پێ نەزانن؟!

ئەمجار پەروەردگار رەدێکی تری بتپەرستەکان دەداتەوە، دوو پەندو مەثەلیان بۆ لێ دەداو جەخت لەسەر پوچیو ناشیرینی بتپەرستی دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ اللهِ مَالَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقاً مِنَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ شَيْئاً﴾ ئەو موشریکە نەفامو سپڵەو پێنەزانانە بەندایەتی بۆ شتێک دەکەن، شتانێک دەکەنە هاوەڵی خودا: کە ناتوانن هیچ رزقو رۆژییەکیان لەئاسمان و زەوی بۆ دابین بکەن بۆیان، ناتوانن باران ببارێنن، دارو درەختو دانەوێڵە بڕوێننو وەبەریان بێنن، بەڵکوو دارای ئەوەیان نیە بۆ خودی خۆیان سودێکیان هەبێ، زیانێک لەخۆیان دوور بخەنەوە، ناتوانن کۆمەگی بەخۆیان بکەن چ جای بەکەسانی تر! ﴿وَلَايَسْتَطِيعُونَ﴾ تەنانەت ئەگەر بیشیانەوێ بیکەن، هەر ناتوانن! هێنانی رستەی ﴿لایستطیعون﴾ بۆ جەخت کردنەوەیە لەسەر بێ دەسەڵاتیو داماوییان، چونکە کەسێک دارای شتێک نەبێ لەوانەیە لەداهاتوودا بەجۆرێک ئەو دارایییەی بۆ دەستەبەر ببێ، جا پەروەردگار بەرستەی ﴿لایستطیعون﴾ ئەو ئەگەرەی رەواندەوە، ئەوەی دوو پات کردەوە: کە ئەم بتانە دارای پێدانی رزقو رۆژییان نیەو نایشیان بێو ناتوانن ئەو دارایییە بۆ خۆیان دەستەبەر بکەن.

بۆیە بە﴿لایستطیعون﴾ تەعبیری لەبتەکان دایەوە: کە بەڕواڵەت بۆ کۆی نێرینەی عاقڵ بەکار دێ، چونکە موشریکەکان پێیان وابوو: عاقڵنو تێگەیشتیان هەیە واتە: بەگوێرەی بیرو باوەڕی موشریکەکان تەعبیرەکەی ئەدا کرد.

جا کە ئەوە حاڵو وەزعی بتو صەنەمەکان بێ؟ ئەوەش بەتواناییو خاوەن دەسەڵاتی خودا بێ، ئەوە بەخشندەییو میهرەبانی بێ ﴿فلا تضربوا لله الأمثال﴾ ئێوە بەهیچ کلۆجێکێ هاوەڵو هاوتا بۆ خودا دامەنێن، دروستکراوان مەبەنە ریزی ئەو، کەسی تر بەخودا مەزانن جگە لەخودای تاکو تەنهاو پەروەردگار!

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: مانای ﴿فلا تضربوا لله الأمثال﴾ ئێوە جگە لەخودا کەسی تر مەپەرستن، کەسی تر لەگەڵ مندا بەخودا مەزانن، چونکە جگە لەمن خودای تر نین.

﴿ان الله يعلم وأنتم لاتعلمون﴾ خودا دەزانێو شایەتی دەدا: کە هیچ خودا نین جگە لەخۆی، ئێوە نازاننو بەنەزانی خۆتان شتی تر دەکەنە هاوەڵو هاوتای. بێگومان خودا دەزانێ ئێوە لەئاکامی ئەو هاوەڵدانانە بۆ خودا توشی چ عەزابێکێ دەبنو چیتان بەسەر دێ. بۆیە داواتان لێ دەکا: کە واز لەبەندایەتیکردن بۆ ئەو بتو صەنامانە بهێنن، ئێوە ئەو حەقیقەتە نازانن، ئەگەر بتانزانیایە عیبادەتتان بۆ نەدەکردنو وازتان لەبتپەرستی دەهێنا!!

دوو نموونە دەربارەی بت و صەنەم

﴿ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَن رَّزَقْنَـٰهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُۥنَ ۚ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ

أَحَدُهُمَآ أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَىٰهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِى هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِٱلْعَدْلِ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

دوای ئەوەی لەئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار نەهی لەوەکرد هاوەڵی بۆ دابنێین، چونکە خودا دەزانێ: چۆن پەند لێ بداو ئێوە نازانن. ئەمجار فێریان دەکا: چۆن پەندو مەثەل بهێننەوە، دەفەرموێ: ئێوە کە پێتان وایە: خودا هاوەڵی هەیەو بتو صەنەم دەکەن بەهاوشانی، وەکوو ئەوە وایە: کابرایەک بێنی یەکسانی بخاتە نێوان کۆیلەو بێ تواناو بێ دەسەڵاتی مادیو مەعنەویو کابرایەکی ئازادو خاوەن ماڵو دارایی؛ ئەویان هیچی لەدەست نایەو ئەمیان دەتوانێ بەئارەزۆی خۆی ببەخشێو تەصەروف بکا.

هەروەها وێنەیەکی تری هاوەڵدانانەکەتان وەکوو کەسێک وایە یەکسانی بخاتە نێوان دوو مرۆڤەوە یەکیان کەڕو لاڵو هیچی لەدەست نایەو لەهیچ حاڵی نابێو بارە بەسەر خاوەنەکەیەوە، ئەویتریان خاوەن بیرو هۆشو تێگەیشتنە دەتوانێ سوود بەخۆیو خەڵکی تریش بگەیەنێ!

دەی ئایا مەعقولە ئەم دوو پیاوە وەکوو یەک بن؟؟ واتە: چۆن بێ گیانو جەمادات دەکرێنە هاوشانی خودا چۆن بەردو دارێکی بێ گیان، وەکوو خودا بەندایەتی بۆ دەکرێو پەرستشی بۆ ئەنجام دەدرێ، یان چۆن کافری ریسواو ماڵوێران دەخرێتە تای تەرازوی موسوڵمانی سەرکەوتوو پێگەیشتوو ئەمە دوو نموونەن پۆچو بەتاڵی بتپەرستی دەردەخەن!

ئیبنو جەریر لەئیبنو عەبباس ریوایەت دەکا: دەفەرموێ: ئایەتی ﴿ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً عَبْداً مَّمْلُوكاً﴾ دەربارەی کابرایەکی قورەیشیو بەندەکەی نازڵ بووە. ئایەتی ﴿ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ...﴾ دەربارەی

عوسمان‌و بەندەیەکی کۆنەکۆیلەو تـازە ئـازاد کـراوی‌دا هاتۆتـە خـوارێ، ئـەم کابرا کۆنە کۆیلەیە رقی لەئیسلام بوو هەمیشە حەزرەتی عوسـمـانی هـەڵدەنا بۆ رەزیلی‌و چروکی.

لەریوایەتێکی تردا هاتووە دەڵێ: ئەم ئایەتە دەربارەی عوسـمـانی کـوڕی عەففان‌و مەولایەکی‌دا: کە کافر بوو، ناوی ئوسەیدی کـوڕی ئـەبولعاص بـوو، زۆر قینی لەئیسلام بوو، عوسمان چاودێری دەکردو بژێوی دەدایە، کابراکـەش هەمیشـە حـەزرەتی عوسـمـانی هـەڵدەنا بـۆ دەس قوچـاندن‌و خـۆ گرتنـەوە لەماڵبەخشین!

جا پاش ئەوەی پەروەردگار نەهی لەهاوەڵدانان بۆ خودا کرد، بەنموونەی واقیعـی‌و بـەرچاو، گـەندەڵی‌و پووچـی بتپەرسـتی رونکـردەوە، دوو نموونـەی لەواقیعی ژیان هێنایەوە.

یەکەمیان: ئەوەیە: کە دەفەرموێ: ﴿ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً عَبْدًا مَمْلُوكاً لاَيَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْـــهُ سِـرّاً وَجَـهْراً هَــلْ يَسْتَوُونَ؟﴾ ئەی بتپەرست‌و موشریکەکان! نموونـەی ئێـوە کـە بت‌و صـەنـەم دەکەن بەهاوشانی خودا وەکوو ئـەوە وایـە: کابرایـەک بێنـی کۆیلەیـەکی بـێ دەسەڵات بکاتـە هاوشـانی خاوەنەکـەی! کۆیلەیـەک کـە هیچـی پـێ نـاکرێ‌و ناتوانێ هیچ ببەخشێ، بکرێتە هاوشانی خاوەنەکەی کە خاوەن دەسەڵات‌و هێزو توانایەو دەتوانێ بەئارەزۆی خۆی ماڵ ببەخشێ، بەنهێنی‌و بەئاشکرا، بەزۆری‌و بەکـەمی تەصـەروف لـەماڵ‌و سـامانی خۆیـدا دەکـا، ئایـا ئـەم دوو کەسـە یەکسانن؟ وەکوو یەک وان؟ دەخرێنە ریزی یەکترەوە؟ بێگومان نا!

نموونەی یەکەمیان بت‌و صەنەمی بێ دەسـەڵاتن، نموونـەی دووەمیـش نموونەی خودای بالادەست‌و بەتوانایە، دەی خۆ عـەقڵ رێگـە نـادا یەکسـانی بخرێتە نێوان ئەو دوو کەسەوە: کە باسکران (کۆیلـەو خاوەنەکـەی) کەسێک بێ عـەقڵ نەبێ جوداوازییان هەست پـێ دەکـا، ئـەدی چۆن ئەوانـە یەکسـانی

دەخەنە نێوان خودای باڵادەستی بەتواناو خاوەن نیعمەتو شکۆمەندو ئەم بتو صەنەمە داتاشراوانەی: کە هیچ نازانن‌و هیچ شتێکیان پێ ناکرێ؟! چۆن یەکسانی دەخەنە نێوان خودایەکێ کە هەموو شتێکی بەدەستەو بەردو دارێکی داتاشراوی هیچ‌و پووچ؟!

دیارە هەرگیز یەکسانی ناخرێتە نێوانیانەوە، بۆیە لەئاکاما فەرمووی: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ، بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ حەمدو سوپاسی تەواوو پەسنی‌و پیرۆزی‌و دووری لەهەموو خەوشێکێ بۆ خودای باڵادەستو شکۆمەندە، بۆ پەروەردگاری خاوەن نیعمەتو میهرەبانە. هەر ئەو شیاوی پەرستش‌و سوپاسە نەکێ ئەوبتو صەنەمانەی کە ئەوان بەخودایان دەزانن‌و دەیانکەنە هاوەڵی خودا، وەلێ زوربەی ئەو کافرو خودا نەناس‌و موشریکانە حەق‌و حەقیقەت نادۆزنەوە. نایناسن، خودای خاوەن نیعمەتو میهرەبان ناناسن، هەتا پەرستش‌و عیبادەت هەر بۆ ئەو بکەن‌و پیرۆزی‌و بێ خەوشی رابگەیەنن‌و خەریکی حەمدو سوپاسکردنی بن!!

نموونەی دووەمیان: وێنەی خودای حەق‌و شکۆمەندە لەتەکێ بتو صەنەمی بێ دەسەڵاتدا. ئەم پەندەش هەر مانای پەندی یەکەم دووپات دەکاتەوە بەڵام بەشێوەیەکی ئاشکرا ترو رونترا دەفەرموێ: ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ، هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ؟﴾ واتە: خودا پەندو مەثەلی هێناوەتەوە بۆ خۆی‌و بتو صەنەمەکان: بەدوو پیاو: یەکیان لاڵەو قسەی بۆ ناکرێ‌و تواناى هیچی نیە، نەبۆ خۆی‌و نەبۆ غەیری خۆی دارای هیچی نیە، سەرباری ئەوەش بارگرانییە بەسەر خاوەنەکەیەوەو ئەرکی بەخێوکردنی‌و دابین کردنی پێویستیاتی ژیانی لەسەر خاوەنەکەیەتی. ئەگەر خاوەنەکەی ئەرکێکی پێ بسپێرێ، بۆ شوێنێکی بنێرێ،

ناتوانێ ئەنجامی بدا، لەکارەکەیدا سەرکەوتوو نابێو کارێکی سوودمەند ناکا، چونکە تێناگا چی پێ دەگوترێ، بۆ خۆشی زمانی نیەو کەس تێی ناگا!

دووەمیان پیاوێکی ساغو عاقڵو زاناو زیرەکو تێگەیشتوو سوودی بۆ خۆیو غەیری خۆی هەیە: فەرمان بەچاکەو نەهی لەخراپە دەکا. پابەندی حەقو عەداڵەتەو بەعەداڵەت حوکم دەکا، قسەی حەقو کرداری جوانو رەفتاری شیرینە، رێبازی راستی گرتووەو پەیرەوی ئایینی حەق دەکا!

ئایا ئەم دوو پیاوە وەکوو یەک وان؟ یەکەمیان هیچ قازانجێکی لەدەست هەڵناوەرێو دووەمیان هەموو سودێکی بۆ خەڵک هەیە. یەکەمیان وەکوو بتو صەنەم دیتنو بیستنی نیە. دووەم: کە بریتییە لەخودای پەروەردگار خاوەنی هەموو صیفەتێکی کەماڵو جەلالە، فەرمان دەکا بەبەندەکانی بۆ خودا پەرستیو یەکتاپەرستی و پەیرەو کردنی عەداڵەتکاریو بۆ خۆشی لەهەموو کارو فرمانێکیدا عەداڵەتکارە. دەی کە ئەم دوو پیاوە بەمەثەل هێناومانەوە وەکوو یەک نەبن، چۆن ئێوە ئەی موشریکەکانی مەککە! یەکسانی دەخەنە نێوان خودای باڵادەستو نێوان بتەکانتانەوە؟ بەراستی ئەو موشریکانە گومڕاو کەودەنو کەللەرەقو سەرلێ شێواون!!

پەروەردگار زانیاری دەبارەی هەموو غەیب و پەنامەکی ئاسمانەکانو زەوی هەیە بەدیهێنەری ئادەمیزادو باڵندەیە

وَلِلَّهِ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَمَآ أَمْرُ ٱلسَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ ٱلْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَٱللَّهُ

أَخْرَجَكُم مِّنۢ بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلطَّيْرِ مُسَخَّرَٰتٍ فِى جَوِّ ٱلسَّمَآءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا ٱللَّهُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

دوای ئەوەی لەئایەتەکانی پێشوودا نموونەی بتەکانی بەکەڕو لاڵو دەسەوەسان هێنایەوە، نموونەی خۆیشی بەپیاوێکی عادڵو زاناو دانا هێنایەوە ئەوەی چەسپاند: کە هەرگیز ئەو دوو پیاوە چون یەک نین، ئیتر بەردەوامە لەسەر رانواندنی بەڵگەی جۆراو جۆرەکانی خودایەتی خۆی، لێرەدا ئاماژە بەکەماڵی عیلمو بەتوانایی خۆی دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ هەر بۆ خودایەو بەس! زانینی زانیاری غەیبو پەنامەکی ئاسمانەکانو زەوی، هەرئەو غەیبە دەزانێو کەسی تر ئاگای لەوەنیە، مەگەر خودا بەفەضڵو گەورەیی خۆی بڕێ لەو زانیارییە بەهەندێ لەفریشتەو پێغەمبەرانو پیاوچاکان رابگەیەنێ!

ئەمجار کەماڵی قودرەتی خۆی رادەگەیەنێو هەواڵی ئەوەمان پێ دەدا: کە خودای گەورەو شکۆمەند هەرکاتێ ئیرادەی شتێکی کرد، هەر ئەوەندە پێی دەفەرموێ: ببە، دەبێ، هیچ شتێک لەئەو عاصی نابێو هەرچی بیەوێ ببێ دەبێ ﴿وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ﴾ پەیدا بوونو کاروباری قیامەتو هەرچی کە پەیوەندی بەقیامەتەوە هەبێ، هەر کاتێ خودا ئیرادەی کرد پەیدا ببێ چاو تروکانێکە بەڵکوو کەمتریش! چونکە فەرمانی خودا دەست لەعاستو فەورییە، هەر لەگەڵ ئیرادەی کرد یەکسەر پەیدا دەبێو وەغرانی نابێ. فەرمانی ئەو ﴿کن فیکون﴾البقرة/١١٧. وەکوو

دەفەرموێ: ﴿وما أمرنا الا واحدة كلمح البصر﴾القمر/٥٠. یان دەفەرموێ: ﴿وما خلقكم ولا بعثكم الا كنفس واحدة﴾لقمان/٢٨.

بەکورتی:

رابوونی قیامەت لای خودا شتێکی ئاسانەو هەر کاتێ ویستی ببێ لەکورتترین کاتو لەچاو تروکانێکدا ئەنجامی دەدا. بۆیەش (لمح البصر= چاو تروکان)ی بەکار هێناوە چونکە بەگوێرەی بیرو بۆچونی ئێمە چاو تروکاندن کورتترین کاتە.

لەنێو شتە غەیبیو پەنامەکییەکاندا بەتایبەتی باسی قیامەتی کرد، چونکە زۆر کێشەو نیزاع دەربارەی هاتنو رابوونی لەنێوان ئادەمیزاددا هەیە، زۆر کەس بڕوای پێی نیە، بەدرێژایی مێژووی ئادەمیزاد جێگای موناقەشەو دەمەدەمێی نێوان یەکتاپەرستانو بێ باوەڕان بووە، زوربەی ئادەمیزاد پێیان وا بووە: کە هاتنی قیامەت شتێکی نامومکینەو نابێ، بڕوایان بەزیندوبوونەوە نەبوەو (ئێستاش هەر وایە!)

ئەمجار بەڵگەی رابوونی قیامەت دەهێنێتەوەو دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ بێگومان پەروەردگار بەسەر هەموو شتێکی مومکیندا بەتواناو باڵادەستە، هەرچی بیەوێ ببێ دەبێو کەس نیە بەرهەڵستکاری بێو ببێتە کۆسپو لەمپەڕ لەبەردەم ویستەکانیدا!

مەبەست لەئایەتەکە ئەوەیە: کە تەحلیلو تەحریم لەکەسێک جوانە کە زانیاری بەسەر هەموو شتێکدا هەبێ، دەی خۆ ئێوە ئەی موشریکەکان! هیچ زانیاریو ئاگاداریتان بەسەر شتە پەنامەکیو غەیبییەکاندا نیە ئەدی چۆن بڕیاری حەڵاڵکردنو حەرامکردن دەردەکەن؟

ئەمجار پەروەردگار بڕێ دیاردەی قودرەتو توانای خۆیو نیعمەتەکانی بەسەر ئادەمیزاددا رادەنوێنێو دەفەرموێ: ﴿وَاللهُ أَخْرَجَكُم مِّنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ﴾ پەروەردگار ئێوەی لەسکی دایکتاندا هێناوەتە دەرێو خستونیە

ناو جیهانی بەرفراوانو لەو کاتە حاڵتان وا بوو: ﴿لَاتَعْلَمُونَ شَيْئاً﴾ هیچتان نەدەزانیو لەهەموو شتێک بێ ئاگا بوون!

ئادەمیزاد لەسەرەتای هاتنە دونیایەوە هیچ شتێک نازانێ، ئەمجار وردە وردە خودا هەستەکانی بەئاگا دێنیو گەشەیان پێ دەکا، ﴿وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ﴾ هەستی بیستنو دیتنتان بۆ دەرەخسێنێ، عەقڵو هۆشتان پێ دەبەخشێ، جوداوازی نێوان خێرو شەڕ دەکەن قازانجو زەرەری خۆتان لێک دەکەنەوە. چاکو خراپ لێک هەڵدەهاوێرن، ئەم هەستانەمان پێ بەخشیون، عەقڵو هۆشمان پێداون ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ بۆ ئەوەی شوکرو سوپاسی نیعمەتەکانی خودا بکەن بەسەرتانەوە، هەموو ئەندامێکتان لەبواری خۆیدا بەکار بێنن، بتوانن عیبادەتی خودای خۆتان بکەنو فەرمانبەرداری فەرمانو جڵەوگیریەکانی بن.

لەفەرموودەی صەحیحو قودسیدا هاتووەو بوخاری لەئەبو هورەیرەوە ریوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: پەروەردگار دەفەرموێ: (**من عادى لي ولياً، فقد بارزني بالحرب، وما تقرب الي عبدي بشيء أفضل من أداءماافترضت عليه، ولايزال عبدي يتقرب اليّ بالنوافل حتى أحبه، فاذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به، ويده التي يبطش بها، ورجله التي يمشي بها، ولئن سألني لأعيننه، ولئن دعاني لأجيبنه، ولئن استعاذني لأعيذنه، وماترددت في شيء أنا فاعله ترددي في قبض نفس عبد المؤمن، يكره الموت، واكره مسائته ولابد منه**). پوختەی فەرموودەکەی ئەوەیە: موسوڵمان هەر کاتێ بەدڵسۆزایو خاڵصانە بەندایەتی پەروەردگاری کرد، هەموو کردەوەیەکی دەبێتە هی خودا، بیستنی بۆ خودایە، دیتنی بۆ خودایە واتە: ئامێری بیستنو دیتنی لەشتێکدا بەکار دەهێنی کە خودا بۆی داناوە، کە هەڵمەت دەبا، کە دێو دەچێ هەموو هەڵسو کەوتێکی هەموو بیرکردنەوەو قسەو گوفتارێکی بەگوێرەی شەریعەتی خودا بەکاردێنیو لەطاعەتی ئەودا ئەنجامی دەدا، لەهەموو شتێکدا پشت بەخودا دەبەستێو بۆ رەزامەندی ئەو دەیکا!

ئەمجار پەروەردگار بەندەکانی ئاگادار دەکاتەوەو سەرنجیان بۆ لای بەڵگەیەکی تر لەسەر خودایەتی خۆیو کەماڵی قودرەتی رادەکێشێو دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلاَّ اللَّهُ﴾ ئەوە نەیانڕوانیوەو سەیریان نەکردوەو ناڕوانن بۆ باڵندەکان لەحەوادا لەنێوان ئاسمانو زەویدا چۆن خودا رامی کردون و وای لێ کردون بەدوو باڵ دەفڕن، لەهەوادا جگە لەخودا کەسی تر نیە بتوانێ رایانگرێو نەهێڵی بکەونە خوارێ، هەرخودا: بەقودرەتی خۆی رایاندەگرێو فڕینیان بۆ دەرەخسێنێ! ئەگەر قودرەتو دەسەلاتی خودا نەبوایە هەرگیز ئەو باڵندانە فڕینیان بۆ نەدەکرا! چونکە کەریمی کارساز باڵندەی وا دروست کردوە دەتوانێ بفڕێ، هەوای وا سازداوە فڕینی تێدا بکرێ، ئەگینا ئەگەر پەروەردگار باڵندەی ئاوا دروست نەکردایەو هەوای وا ساز نەدایە باڵندەکان نەیاندەتوانی بفڕن.

سەیر بکەن خودا چۆن دوباڵی گونجاوی بۆ باڵندە دروست کردوە، وێکیان دێنێتەوەو بلاویان دەکاتەوە: وەکوو چۆن لەوان لەناو ئاودا دەستو قاچی بەکار دێنێ! هەروا کلکێکی گونجاوی بۆ رەخساندوە تا پەرمەتیدەری بێ بۆ نزم بوونەوەو نیشتنەوە.

کە دەفەرموێ: ﴿مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلاَّ اللَّهُ﴾ مانای ئەوەیە: جەستەی باڵندە قورسەو جەستەی قورسیش ناتوانێ بەهەودا بڕوا ئەگەر شتێک لەژێرەیەوە هەڵی نەگرێ. کەوابوو راگری ئەو جەستە قورسە لەهەودادا خودای خاوەن دەسەلاتە: کە هەوای وا رەخساندوە ئەو جەستە قورسە هەڵبگرێ! بێگومان زانایانی ئیسلام زۆر لەمێژە ئەوەیان درکاندوە: کە زیاد لەدوازدە میل لەبەرزاییدا هەوا چڕیو پڕی نامێنێ بۆیە باڵندەکان لەو ئەندازە زیاتر بەرز نابنەوە!

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ بەراستی لەو رامکردنو گونجانەی باڵندەو هەوا بۆ ئەنجامدانی فڕین نیشانەو بەڵگەی بەهێز هەن لەسەر

خودایەتی خوداو تاکئو تەنهاییو بێ هاوەڵیو خاوەن دەسەڵاتی بێ سنووری! بۆ کەسانێک ئیمانیان بەخودا هەبێو دڵیان بەنووری ئیمان رۆشن بوبێتەوە.

برێ بەڵگەی جۆراو جۆر لەسەر تاکو تەنهایی خوداو نیعمەتە جۆراو جۆرەکانی بەسەر بەندەکانی

وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنۢ بُيُوتِكُمۡ سَكَنٗا وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ ٱلۡأَنۡعَٰمِ بُيُوتٗا تَسۡتَخِفُّونَهَا يَوۡمَ ظَعۡنِكُمۡ وَيَوۡمَ إِقَامَتِكُمۡ وَمِنۡ أَصۡوَافِهَا وَأَوۡبَارِهَا وَأَشۡعَارِهَآ أَثَٰثٗا وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٖ ﴿٨٠﴾ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّمَّا خَلَقَ ظِلَٰلٗا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلۡجِبَالِ أَكۡنَٰنٗا وَجَعَلَ لَكُمۡ سَرَٰبِيلَ تَقِيكُمُ ٱلۡحَرَّ وَسَرَٰبِيلَ تَقِيكُم بَأۡسَكُمۡۚ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تُسۡلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعۡرِفُونَ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا وَأَكۡثَرُهُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿٨٣﴾

ئەمەش کۆمەڵە نیعمەتێکی ترن کە خودای پەروەردگار بەخشیونی بەئادەمیزادو رایاندەنوێنیو دەیانکاتە بەڵگە لەسەر خودایەتی خۆیو نیشانەی تاکئو تەنهایی زاتی پاکی.

لەئایەتەکانی پێشوودا باسی بڕێ نیعمەتی خۆی کرد: کە بەخشیونی بەئادەمیزادو بریتی بوون: لەدروستکردنی خۆیانو ڕەخساندنی هەستو شعور بۆیان، بەخشینی زانستو زانیاری پێیان، ئەمجار فەضلو منەتی خۆی لەبوارێکی تردا بەسەر ئادەمیزاددا رادەگەیەنێ: دەربارەی چەند شتێکێ کە لەژیانی خۆیاندا سوودی لێ وەردەگرنو خودا بۆی رەخساندونو فێری بەکارهێنانی کردون، کە بریتین لەخانووبەرەی تێدا حەوانەوەو ئارامگرتن لەشارو گوندەکاندا، هەروا خێمەو رەشماڵی لەکوڵکێو موو دروستکراو کە زوربەی خێڵە کۆچەریو ئاژەڵدارەکان لەژێریاندا دەحەوێنەوەو وەکوو خانوو بەکاری دەهێنن هەروەها فێری کردون کە لەکوڵکێو موو خوریو مەرەزو بەرگنی ئاژەڵەکانتان پۆشاکێو راخەرو پێخەف دروست بکەن، هەروا هەندێکی دەفرۆشنو ■ەیکەنە کاڵای بازرگانیو تیجارەتی پێوە دەکەن، هەروەها فێری دروستکردنی قەڵاو شورای قایمو قوڵی کردون، زریو جەوشەن بۆ خۆتان دروست دەکەنو خۆتانی پێ دەپارێزن!

جارێکی تر سیباقی قورئان هەنگاو دەهاوێ بۆ رانزاندنی نهێنییەکانی بوونەوەرو شوێندەستی قودرەتی پەروەردگارو دیاردەی نیعمەتەکانی خودا بەسەر بەندەکانیدا و دەچێتە ناو خانوو بەرەو ماڵو حاڵی ئادەمیزادانەوەو ئەو شتانە رادەنوێنێ کە هۆی دڵخۆشیو پێ نازینی ئادەمیزادەو لەژیاندا هەوڵ دەدا بەدەستیان بێنێو زۆریان بکاو خۆیان پێوە هەڵنێتەوە؛ وەکوو خانوو بەرەوشتو مەکێو قەڵاو شورەو نەفەقو سەرداب‌و سێبەرو ئەم جۆرە شتانە!

دەفەرموێ: ﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا﴾ پەروەردگار خانووی بۆ ئێوە رەخساندوە فێری کردوون چۆن دروستی دەکەن! تێیدا ئارام دەگرنو دەحەوێنەوە. لەگەرماو سەرما دەتانپارێزێ، لەژیانی گوندنشینیو شارنشینیدا سوود لەو خانوو مەسکەنانە وەردەگرن. لەحاڵەتی کۆچەریو گەشتو گوزاردا شتی تری بۆ رەخساندون، ئەوەتا: ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ

الأنْعَامِ بِيُوتاً تَسْتَخِفُونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَـامَتِكُمْ﴾ بـۆ ئێـوەی بەدیـهێناوە لەپێستی ئاژەڵ، خێمـەو رەشمـاڵ، دەیانکەنـە خـانووی سـەفەریو هـەڵگرتنو گواستنەوەیان لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر ئاسـانو کـەم ئەرکـە، بەئاسـانی کۆی دەکەنەوەو دەیپێچنەوەو لەشوێنێکی تر هەڵی دەدەنەوە لەژێریاندا ئارام دەگرنو دەحەسێنەوە!

﴿وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثاً وَمَتَاعاً اِلَى حِـــينٍ﴾ خـودا بـۆ ئێوەی رەخساندوە لەخوری مەڕو کوڵکی حوشترو مەرەزو مـووی بـزن، کـەلو پەلی ماڵتان، هەندێکی دەکەنە راخەرو هەندێکی دەکەنە پێخەفو هـەندێکی دەکەنە پۆشاک، هەروا دەیکەنە کالای بازرگانیو ئالو ویری پێوە دەکـەن، تـا کاتێکی دیاریکراو لەزانیاری خودادا، کە کۆتایی ژیانتانە.

هەڵبەتە ئەم شتانە هەموویان بەگوێرەی دابو نـەرێتی کۆمـەڵگای ئـەو کاتەی عەرەبو غـەیری عـەرەب هۆکاری دابینکردنـی پێداویسـتی ئـادەمیزاد بوون، لەم خوریو کوڵکو مەرەزو موو بەرگنـە سـودیان وەرگرتـووە، بـەرگو پۆشاکو فەرەنجیو پەستەکو کۆڵەباڵو راخـەرو پێخـەفو خێمـەو رەشمـاڵو گوریس قەیاسەو هۆڕو تێرەو جەواڵو خـەرارو رەشـکەو تایینچـەیان دروسـت کردونو بێ دابینکردنی ئەو شتانە نـەیانتوانیوە پێداویسـتی ژیـان دەسـتەبەر بکەن، ئەم شتانە کەلو پەلی پێویستی ژیانی ئەو سەردەمە بـوون، هەرچـەندە ئەمرۆ ژیان گۆڕاوەو پێشکەوتنی پیشەسازی لەهەموو بوارەکاندا تـەنگی بـەو جۆرە کەلو پەلانە هەڵچنیوەو وەلای ناونو ئەو گرنگییەی بۆ نەهێشـتوونەوە، وەلێ ئێستاش بەشێوەیەک لەشێوەکان سوودیان لێ وەردەگـیرێو پێداویسـتی ژیانن، بەتایبەتی بۆ گوندنشینانو ئەوانـەی تـا ئێسـتاش کۆچـەرینو بـەدوای لەوەڕو ئـاو دابینکـردن بـۆ ئاژەڵـەکانیان ئـەم دیـوو ئـەو دیویانـەو گـەرمێنو کوێستان دەکەن. ساڵی چەند جار هەوار گۆڕکێ دەکەنو لەشـوێنێکدا تاسـەر نامێننەوە.

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا﴾ هەر لەنیعمەتی خودایە بەسەر ئێوەدا: کە بۆ ئێوەی رەخساندوە لەو شتانەی دروستی کردوون: وەکوو درەختو شاخو کێو، خانووی جوانو رازاوەو سێبەرو سایەو ئارامگای خۆشو هەواساز، بەهۆی ئەو سێبەرانەوە خۆتان لەگەرمای هاوینو تیشکی خۆر دەپارێزن، لەوەیشوومەو رەشەبا پەنا دەگرن.

﴿وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا﴾ هەروەها پەروەردگار لەکێوو کەژەکاندا چەند پەناگاو کەورگو ئەشکەوتو قەلاو پەناو پاساری بۆ خۆتانو ئاژەڵەکانتان بەدیهێناوە، خۆتانی تێدا حەشار دەدەنو خۆتان لەدوژمنو درندەو سەرماو گەرما دەپارێزن.

﴿وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ﴾ هەروەها خودا بۆ ئێوەی دروست کردوە چەند جۆرە پۆشاکێک: کە ئەیکەنە بەرتانو لەگەرمای هاوینو سەرمای زستان دەتانپارێزێ!

﴿وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ﴾ بۆ ئێوەی رەخساندوە پۆشاکی لەزرێ دروستکراو: کە لەزەبری شیرو تیری دوژمنان دەتانپارێزێ، هۆکاری مانەوەتانە لەسەنگەری بەرگریو بەرخوداندا! جا وەکوو ئەو شتانەی بۆ دروست کردون ﴿كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ﴾ ئاوا بەو جۆرە بۆ ئێوەی رەخساندوەو دەرەخسێنێ، نیعمەتەکانی خۆی بەسەر ئێوەدا تەواو دەکا لەدونیاو قیامەتدا بەختەوەرتان دەکا، بەڵکوو بیر بکەنەوەو بەخۆتاندا بچنەوە، بروا بەخودا بکەنو خۆتان بخەنە ژێر ئاڵای ئیسلامەوەو خۆتان لەبەدبەختی دونیاو قیامەت بپارێزن. ئەو کاتە دەبنە فرمانرەوای سەرزەویو بەسەر بەرزیو ئازادی ژیان بەسەر بەرن، کەلانە بژینو مەردانە بمرن!

جا ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ ئەگەر پاش ئەم رونکردنەوەو شیکردنەوەیە، سەرباری ئەو هەموو نیعمەتانەی پێمان بەخشیون ئەوان هەر سوور بوون لەسەر کوفرو بێدینی خۆیان، پابەندی پەیامی ئیسلام نەبوونو بەڵگەو نیشانەکان کاریان تێ

نەکردن، ئەوە تۆ هیچت لەسەر نیەو خەفەتیان بۆ مەخۆ لاسارییەکەیان چ زیان بەتۆ ناگەیەنێ چونکە ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ ئەتۆ تەنها راگەیاندنت لەسەرەو ئەنجامیشت داوە، ئەتۆ ئەرکی سەرشانی خۆت بەرێکو پێکی بەجێ هێناوە لەوە زیاتر بەرپرس نی!!

بەکورتی:

ئەگەر ئەوان لەئیمانهێنان رویان وەرگێرا ئەوە تۆ ناتوانی تۆوی ئیمان لەدڵیاندا بچەسپێنیو بیرو باوەڕی ئیسلامی لەدەروونیاندا برسکێنی!

ئەمجار هۆی پشت هەڵکردنەکەیان رون دەکاتەوەو ئەوە رادەگەیەنێ کە روو وەرگێرانەکەیان لەنەزانیو هەست نەکردن بەنیعمەتەکانی خودا نیە، بەڵکوو هۆکارەکەی سەررەقیو لوتبەرزییانە، ئەگینا ئەوان ﴿يَعْرِفُونَ نِعْمَةَ اللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا﴾ ئەوان دەزانن: کە ئەو نیعمەتانە هەموویان لەخوداوەن، کەچی لەجیاتی ئەوەی سوپاسی خودا بکەن لەسەر نیعمەتەکانی، بەکردەوەکانیان ئینکاری نیعمەتەکانی پەروەردگار دەکەن، شتی ترو کەسانی تر دەکەنە هابەشی خودا، رەخساندنی رزقو رۆژیو سەرکەوتن وەپاڵ غەیری خودا دەدەن، دەڵێن: ئەم نیعمەتانە بەشەفاعەتی بتەکانمان پەیدا بوون!

﴿وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ﴾ زوربەی زۆری ئەو ئادەمیزادانە کافرو بێ بڕواو سەررەقنو بەئەنقەست ئیمان ناهێننو سوپاسگوزار نین، کەمێکیان نەبێ: زۆرینەیان لەبەر بێ عەقڵیو نەفامییان، دان بەراستی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەددا نانێن، کە بڕوایان نیەو بەکافری ماونەوە لەبەر نەزانیو کەم فامییانە، نەکێ لەبەر سەررەقیو عینادی ئەنقەست!!

تێبینی:

ئایەتی ژمارە (٨٠) بەشێوەیەکی گشتی ئەوە دەگەیەنێ: کە دروستەو موباحە سوود لەخوریو بەرگنو کوڵکو مۆو مەرەزی ئاژەڵ وەربگیرێ

بەهەموو جۆرێکێ! تەنانەت مالیکییەکانو حەنەفییەکان فەرموویانە خوریو بەرگنو کوڵکێو موی مندارەوەبوو پاکەو دروستە کەڵکی لێ وەربگیرێ! بەڵام دەبێ بشۆردرێن نەوەکوو پیسایییان پێوەبێ، ئەو فەرموودەیەی: ئوموسەلەمە: کە دەفەرموێ: (**لابأس بجلد الميتة اذا دبغ، وصوفها وشعرها اذا غسل**) پشتگیری ئەم رایەی مالیکیو حەنەفییەکان دەکا. هەروەها فەرموودەیەکی تریش هەیە: ئەحمەدو ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائیو ئیبنو ماجە لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتیان کردوە؛ پێغەمبەر فەرموویەتی: (**أيما اهاب دبغ فقد طهر**).

حەنەفییەکان ئەوەشیان زیاد کردوەو فەرموویانە شاخو ئێسقانو ددانی مندارەبوو وەکوو تووکەکەی وایە. واتە: دروستە کەڵکی لێ وەرگیرێ، چونکە ئەم جۆرە شتانە گیانیان تێدا نیە، بەمردارەوەبوونی ئاژەڵەکە پیس نابن. وەلێ زانا شەرعزانەکانی تر فەرموویانە ئەمانە پیسن وەکوو گۆشتەکەی بەمردارەوە بوون پیس دەبن.

ئیمامی (الزهري)و (الليث)ی کوڕی سەعد پێیان وایە: دروستە کەڵکێ وەربگیرێ لەپێستی ئاژەڵی مردارەوەبوو با دەباغیش نەکرێ، چونکە فرمایشتی خودا کە لەئایەتەکەدا دەفەرموێ: ﴿**من جلود الأنعام**﴾ عامە بۆ پێستی ئاژەڵی سەربڕاوو مردارەبوو، وەلێ جەماوەری زانایانی ئیسلام پێچەوانەی رای ئەمانن. بەگوێرەی زاهیری رێبازی ئیمام مالیکێ دەباغکردن پێستی مردارەوەبوو پاکێ ناکاتەوە، بەڵام دروستە سوودی لێ وەربگیرێ بۆ بەکارهێنانی لەشتی وشکێدا وەلێ نابێ نوێژی لەسەر بکرێ، یان خواردەمەنی تەڕی تێ بکرێ.

زوربەی زۆری عولەمای مەدینەو حیجازو عێراق رایان وایە: دەباغکردن پێستی مردارەوەبوو پاکێ دەکاتەوە. بەڵگەیان ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەرە ﷺ کە لەپێشەوە نووسیمان (**ايما اهاب دبغ فقد طهر**)

ئیمامی ئەحمەد فەرموویەتی دروست نیە بەهیچ جۆرێ کەڵکێ لەپێستی مردارەوەبوو وەربگیرێ با دەباغیش کرابێ، چونکە وەکوو گۆشتەکەی پیسە! بەڵگەشی ئەو حەدیثەیە: کە ئەبوو داود لەعەبدوڵلای کوڕی عوکەیم ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: (**لا تستمتعون من الميتة باهاب ولاعصب**) کەڵکێ وەرمەگرن لەمردارەوە بوو نەلەپێستی نەدەماری بەڵام باقی زانایانی حەدیثو فیقهی ئیسلامی پێچەوانەی رای ئیمام ئەحمەدن. چونکە فەرموودەیەکێ هەیە دەربارەی مەڕەکەی مەیمونە ئەبو داوودو نەسائی لەمەیمونەوە ریوایەتیان کردوە: دەڵێن: کە مەڕەکەی مەیمونە مرداربووەوە فڕێیاندا، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (**لو اخذتم اهابها؟**) دەبوایە پێستەکەیتان گڵ بدایەوە کەڵکتان لێ وەربگرتایە؟ عەرزیان کرد قوربان مەڕەکە مردار بویوەوە چۆن پێستەکەی گڵ دەینەوە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (**يطهرها الماء والقرظ**) ئاوو گزگڵ پاکی دەکاتەوە: واتە: بەدەباغکردن پاکێ دەبێتەوە.

هەڕەشە لەموشریکەکان و حاڵو چۆنیەتی رۆژی قیامەتیان

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَإِذَا رَءَا الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَءَا الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِن دُونِكَ

فَأَلْقَوْاْ إِلَيْهِمُ ٱلْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلْقَوْاْ إِلَى ٱللَّهِ يَوْمَئِذٍ ٱلسَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ زِدْنَٰهُمْ عَذَابًا فَوْقَ ٱلْعَذَابِ بِمَا كَانُواْ يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِى كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ تِبْيَٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار لەئایەتەکانی پێشوودا هەڵوێستو هەڵسو کەوتی موشریکەکانی بەیان کرد، ئەوەی ڕاگەیاند: کە ئەو کافرانە دەزانن: ئەو نیعمەتانە لەخوداوەنو پاشان ئینکارییان دەکەنو پاڵ غەیری خودایان دەدەن، شوکرو سوپاسی خودا ناکەن لەبەرامبەر نیعمەتەکانیدا. بەشوێن ئەوەدا هەڕەشە لەکافرکان دەکاو وەزعو حاڵی ڕۆژی قیامەتیان ڕوون دەکاتەوە. بڕێ دیمەنی ترسناکی ئەو ڕۆژ رادەنوێنێ.

دەفەرموێ: ﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيداً﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەو موشریکانە بترسێنە لەو ڕۆژەی لەهەموو گەلو نەتەوەیەکێ شایەدێک ڕاست دەکەینەوە بۆ ئەوەی ببێتە گەواهیدەر بەسەریانەوە. ئەو شایەدە پێغەمبەرەکەیانە، هەموو پێغەمبەرێک دەبێتە شایەد بەسەر گەلەکەیەوە دەربارەی ئەوەی چۆن وەڵامی پەیامەکەیان داوەتەوە، چۆن بەپیر پەیامو بانگەوازییەکەوە چوون. ئیمانیان پێ هێنا یان ڕویان لێ وەرگێڕا! وەکوو

لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**فكيف اذا جئنا من كل أمة بشهيد، وجئنا بك على هؤلاء شهيداً**﴾**النساء/٤١**.

دیمەنەکە سامناکە، پێغەمبەران شایەدی لەگەلەکانیان دەدەن چۆن بەپیر بانگەوازییەکەیانەوە هاتوون، چ هەڵوێستێکیان بەرامبەر پێغەمبەرەکەیان نواندوە؟ هەڵسو کەوتیان چۆن بووە؟! کافرەکان چاو بەملۆق راوەستاون پەشیمانو هیوا بڕاوو قەتیس ماو! خەریکە زەندەقیان بچێ ببن بەقەترە ئاوو بتوێنەوە. پێغەمبەران شایەتییان لێ دەدەن، هەڵوێستو هەڵسو کەوتیان دەربارەی پەیامی خودا بەرودا دەدەنەوە. ﴿ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ئەمجار رێگە نادرێ بەوانەی کافر بوون عوزر بێننەوە، بەرگری لەخۆیان بکەن، چونکە شایەتیدانی پێغەمبەران لەو مەوقیفەدا کیفایەتە بۆ بڕیاردان دەربارەیان خوداش بۆ خۆی لەهەموو کەس باشتر دەزانێ چییان کردوەو چ هەڵوێستێکیان نواندوە. شایەتیدانی پێغەمبەرەکانیش لەسەریان بۆ زێدە سەرزەنشت کردنو ریسوا کردنیانە، خۆ ئەگەر رێگاشیان پێ بدرێ هیچ عوزرو بیانوویان بەدەستەوە نیە، بەڵگەیان بۆ ناهێندرێتەوە. ئەوان لەبەرامبەر نازو نیعمەتەکانی خودادا کوفرانیان کردوە، هاوەڵیان بۆ خودا داناوە، غەیری خودایان پەرستووە ئیتر عوزری چی بێننەوە؟ بڵێن چی؟

لەو رۆژەدا لەعەیبەتانو لەترسان زمانیان دەگیرێ سەرشۆڕو ریسوابوو هەستو خوستیان لێ دەبڕێ: وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**هذه يوم لاينطقون ولايؤذن لهم فيعتذرون**﴾**المرسلات/٣٥**. یاساغکردنی قسەو عوزر هێنانەو لێیان ئەمەش بۆ خۆی جۆرە سزایەکە لێیان دەسەندرێ.

﴿وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾ داواشیان لێ ناکرێ سەرزەنشتکردنی خودا لەسەر خۆیان لابەرن بەتۆبەکردنو پەشیمانبوونەوە خودا لەخۆیان رازی بکەن.

چونکە قیامەت خانووی پاداش وەرگرتنەوەیە، شوێنی ئیشکردن نیە، گەڕانەوەش بۆ ژیانی دونیا شتێکی محاڵەو نابێو بەخەیاڵیش نایەتە دی!! دونیا بەسەرچوو ژیانی دونیا نەماو قیامەت رابووە وەختی حیسابو لێکۆڵینەوەیە، رۆژی پاداشو سزا وەرگرتنەوەیە.

﴿وَإِذَا رَأَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا ٱلْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَاهُمْ يُنظَرُونَ﴾ ئەو کاتەی ستەمکارانو کافرو بێ بڕوایان؛ ئەوانەی پەیامی پێغەمبەرانیان رەتکردەوە، پێغەمبەرەکانیان بەدرۆخستەوە، ئەو کاتەی ئەوانە عەزابی خودا دەبینن بۆیان ئاشکرا دەبێ: کە رزگار بوونیان نابێ، ساتەوەختێکیش عەزابیان لەسەر سووک ناکرێ، مۆڵەت نادرێنو سزایان بۆ دوا ناخرێ، بەڵکوو بەگورجیو گۆڕو گومەت بەبێ تەئخیرو دواخستن راپێچ دەکرێن بۆ سزادان، جا کە دەست کرا بەسزادانیان ئیتر ئەو سزایەی: کە بۆیان بڕیار دراوە سووک ناکرێو بەهیچ جۆرێ مۆڵەت نادرێن: کە ساتەوەختێک ئارام بگرنو بەئاسایشی بژین. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ورأى المجرمون النار فظنوا انهم مواقعوها، ولم يجدوا عنها مصرفاً**﴾**الكهف/٥٣.**

ئەمجار هەواڵی ئەوەمان پێ دەدا: کە موشریکو ستەمکارەکان تاوانی کردەوەو هەڵوێستەکانیان دەخەنە سەرشانی پەرستراوەکانیانو لەپڕێکا پەردەی بێدەنگییان دەدڕێو وەقسە دێن، بەهۆی چاوپێکەوتنیان لەدەشتی مەحشەردا بەپەرستراوەکانیان، کە خودا درۆزنەکانیانن لەگۆڕەپانی مەحشەردا دەبینن، پەنجەیان بۆ رادەدێرنو دەیانەوێ تاوانەکانی خۆیان بخەنە سەرشانی ئەوان دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا رَأَى ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَآءَهُمْ قَالُوا: رَبَّنَا هَـٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا ٱلَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِن دُونِكَ﴾ ئەو دەمەی موشریکەکان: ئەوانەی لەدونیادا هاوەڵیان بۆ خودا دادەنا، پەرستراوەکانیان دەبینن چاویان بەخودا درۆزنەکانیان دەکەوێ، تاوانی هاوەڵدانانەکەیان دەخەنە سەرشانی بتو

صەنەمەکانیان، دەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەوانە ئەو خودا درۆزنانەمان بوون؛ کە ئێمە لەدونیادا عیبادەتمان بۆ دەکردن‌و لەجیاتی ئەوەی تۆ بپەرستن ئەوانمان دەپەرستن! ((سەیرە! لێرەدا دان بەخودایی خودادا دەنێن دەڵێن: (ربنا) ئەی پەروەردگاری ئێمە (هؤلاء شرکائنا) ناڵێن: (هؤلاء شرکاء لله).)).

وا پێدەچێ ئەم قسەیە بۆیە دەکەن بەهیوای ئەوەن سزاو عەزابەکە بەسەر هەموانیاندا دابەش ببێ. یان دەیانەوێ: تاوانەکانیان بخەنە سەرشانی بت‌و صەنەمەکان‌و تۆزێک تەسەللای دڵی خۆیان بدەنەوە، هەرچەندە لێیان مەعلومەو دڵنیان لەوەی: کە عەزابیان دەدرێ‌و رزگاربوونیان نیە، بەڵام وەکوو پەندی پێشینان دەڵێ: (تاوبردە پەلاماری هەموو پچک‌و چڵەگیایەک دەدا بۆ ئەوەی خۆی پێ بگرێتەوە!!).

ئیتر خودا درۆزنەکان ئەوانەی کرابوون بەهاوەڵی خودا زەندەقیان دەچێ‌و دەکەونە لەرزەو لەم تۆمەتە بێ بناغەیە وەدەنگ دێن‌و خۆیان بێ بەری دەکەن‌و ﴿فألقوا اليهم القول﴾ بەخودا زانراوەکان، موشریک‌و هاوەڵدانەرەکان بەدرۆ دەخەنەوە، پێیان دەڵێن: بێگومان ئێوە درۆ دەکەن ئێمە هەرگیز پێمان نەگوتوون: عیبادەتی ئێمە بکەن‌و بەخودامان بزانن، ئێمە لەعیبادەتکردنی ئێوە بۆ ئێمە بێ ئاگاین: وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿ومن اضل ممن يدعو من دون الله من لايستجيب له الى يوم القيامة وهم عن دعائهم غافلون، واذا حشر الناس كانوا لهم اعداءً، وكانوا بعبادتهم كافرين﴾الأحقاف/٥-٦.**

ئەمجار بەخودا زانراوەکان گەردنکەچی خۆیان بۆ پەروەردگار رادەنوێنن‌و بەندایەتی خۆیان رادەگەیەنن ﴿وَأَلْقَوا إِلَى اللهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ﴾ هەموویان عابیدو مەعبوود دان بەخودایەتی پەروەردگاردا دەنێن‌و ئیعتراف بەوە دەکەن

كە خودا تاكو تەنهایەو بێ شەریكو هاوتایە، هەموویان گەردنكەچو زەلیلو بێ دەسەڵات لەبەردەم خودای پەروەردگارو خاوەن دەسەڵاتدا گوێ بیسو فەرمانبەردارن، وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿**ولو تری المجرمون ناكسوا رؤوسهم عند ربهم، ربنا ابصرنا وسمعنا**﴾السجدة/١٢. یان دەفەرموێ: ﴿**وعنت الوجوه للحي القيوم**﴾طه/١١١. هەموو روویەك، هەموو سەرو گەردنێك بۆ خودا زەلیل دەوێو دادەنەوێو تەسلیم بە دەسەڵاتو توانای رەهای پەروەردگار دەبێ، بۆیان مەعلوومو ئاشكرا دەبێ كە هەر ئەو خودایەو ئەو كاربەدەستو ئیش هەڵسوڕێنەرە ﴿**وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ**﴾ هەموو بتو صەنەمو خودا درۆزنەكانیان لێ هون دەبنو بێ سایەو مایە دەمێننەوە كەس نیە هاریكاریو یارمەتیدەریان بێ، شەفیعو فریاد رەسیان دەست ناكەوێ، ئەوانەی لەدونیادا بەخودایان دەزانینو پێیان وابوو لای خودا رۆژی قیامەت شەفاعەتیان بۆ دەكەن، هەموویان پووچ دەرچوونو هیچیان پێ نەكرا. وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿**ويقولون: هؤلاء شفعاؤنا عند الله**﴾یونس/١٨.

ئەمجار دوا ئەوەی هەڕەشەی لەگومڕایان كرد، هەڕەشە لەوانە دەكا: كە وێڕای گومڕایی خۆیان ناهێڵن خەڵكی تریش ئیمان بێنێ، دەفەرموێ: ﴿**الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ زِدْنَاهُمْ عَذَاباً فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ**﴾ ئەوانەی سوورن لەسەر كوفرو بێدینی خۆیانو ئینكاری پێغەمبەرایەتی تۆ دەكەن، هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن، بۆ خۆیان كافرنو كەسانی دیكەش هەڵدەنێن بۆ كافربوونو مانەوە لەسەر كوفرو لایان دەدەن لەرێبازی خودا، دەبنە لەمپەڕو كۆسپو تەگەرە لەبەردەم ئەوانەدا كە دەیانەوێ ئیمان بەخوداو پەیامی پێغەمبەر بێنن، ئەوانە زیاد لەو سزایەی خۆیان كە بۆیان دانراوە، سزای دیكەشیان بۆ زیاد دەكەین، سزای تاوانی كوفرو بێدینی خۆیانو

سزای تاوانی ئەوانەی: کە گومڕایان کردون، ئەوانە شیاوی دوو سزان؛ سزای کوفرو بێدینیو سزای گومڕا کردنی خەڵکانی ترو سەر لێ تێکدانو چەواشە کردنیان وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وهم ينهون عنه وينأون عنه**﴾**الأنعام/٢٦**. ناهێڵن خەڵک موسوڵمان بێو بڕوا بەپەیامی پێغەمبەر بکا، بۆ خۆشیان لێی دوور دەکەنەوە.

ئایەتەکە بەروونی ئەوە دەگەیەنێ: کە کافرەکان سزایان پلە پلەو جۆراو جۆرە وەکوو چۆن پلەو پایەی موسوڵمانان لەبەهەشتدا جوداوازی هەیە.

ئەمجار پەروەردگار بەتایبەتی شایەتیدانی پێغەمبەر بەسەر گەلەکەی باس دەکاو دەفەرموێ: ﴿**وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيداً عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ**﴾ ئەی پێغەمبەر! باسی تەنگانەی ئەو ڕۆژە بکە ئەوە باس بکەو بەخەڵکەکەی رابگەیەنە: کە پەروەردگار لەرۆژی قیامەتدا پێغەمبەری هەموو گەلو نەتەوەیەک دەکاتە شایەد بەسەر گەلو نەتەوەکەیداو بەرێکو پێکی شایەتییان لێ دەدا، بەڵگەو بیانویان بەدەستەوە ناهێڵێ، بەڵگەیان لەسەر راست دەکاتەوە، قورپیان بەدەمدا دەداو بۆڕیان دەدا ﴿**وَجِئْنَا بِكَ شَهِيداً عَلَى هَؤُلَاءِ**﴾ تۆش دێنن ئەی موحەممەد! دەتکەینە شایەدو گەواهیدەر بەسەر ئوممەتەکەتدا، شایەتییان لێ دەدەی چییان کردوە، چییان وەلام داویتەوە، چۆن لەگەڵ پەیامەکەی تۆدا هەڵسو کەوتیان کردوە، جا تۆ ئەو کاتە رێزو نرخی خۆت دەزانیو بۆت دەردەکەوێ چەند لای خودا رێزداری.

ئەم ئایەتە دەق دەشوبهێتە ئەو ئایەتەی سورەتی (**النساء/٤١**) کە دەفەرموێ: ﴿**فكيف اذا جئنا من كل امة بشهيد وجئنا بك على هؤلاء شهيداً**﴾ دەگێڕنەوە عەبدوڵلای کوڕی مەسعود قورئانی بۆ پێغەمبەر دەخوێندەوە کە گەیشتە ئەم ئایەتە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی بەس!

جا ئیبنو مەسعوود دەڵێ: کە تەماشای پێغەمبەرم کرد: چاوەکانی فرمێسکیان هەڵدەوەراندن!

ئەمجار پەروەردگار ئەوە رون دەکاتە: کە بەهۆی رەوانەکردنی پێغەمبەر بۆ سەر ئادەمیزادو نازڵکردنی قورئان بۆ سەری بەڵگەو بیانووی ئوممەتەکەی بڕیونو دەفەرمویێ: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَابَ تِبْيَاناً لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدىً وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ﴾ ئەی پێغەمبەر! ئێمە قورئانمان بۆ سەر تۆ نازڵ کردوە رونکەرەوەی هەموو شتێکە، هەرچی ئادەمیزاد پێویستیان بێ لەژیانیاندا لەرێنمونیو رێکخستنی کۆمەڵو چۆنیەتی هەڵسو کەوتیان لەگەڵ یەکتریدا لەم کتێبە پیرۆزەدا بەیان کراوە، ئەم قورئانە رێنمونیو رەحمەتو فەرو مزگێنییە بۆ موسوڵمان؛ بۆ ئەوانەی بڕوای پێ دەکەنو بەپێی ئەو بەرنامەیە هەڵسو کەوت دەکەن؛ رێنمویی گومڕایان دەکا، رەحمەتو فەرە بۆ ئەوانەی بڕوای پێ دەکەن مزگێنییە بۆ ئەوانەی خۆیان بەخودا دەسپێرنو گەردنکەچی فەرمانو نەهیەکانی دەبن، مژدەیان دەداتێ بەبەهەشتی بەرینو رازاوە.

ئەوەتا ئەی موحەممەد! قورئانمان بۆ ناردوی، هەموو شتێکی تێدا روون کراوەتەوە ئیتر کەس بیانووی نەما، کەس بەڵگەی بەدەستەوە نەما بۆ ئیمان نەهێنان، هیدایەتو رەحمەتەو مزگێنییە بۆ موسوڵمانان، جا کەسێک پێی خۆشە با شوێن ئەم قورئانە بکەوێ پێش ئەوەی رۆژی قیامەت بێ، ئیتر پەشیمان بوونەوە سوودی نەبێو رێگە نەدرێ بۆ بێ بڕوایان عوزر بێننەوە، ماوەی ئەوە نەمێنێ هەوڵو تەقەڵلا بدەن خودا لەخۆیان رازی بکەن!

بەیانکردنی قورئان بۆ ئەحکامە جۆراو جۆرەکانی حەلالو حەرام بەدوو جۆرە یان بەهۆی نیگاوە بوو، واتە: قورئان بەدەق دەیچەسپێنێ، یان بەهۆی فەرموودەی پێغەمبەرەوە دەبێ کە شیکەرەوەو رونکەرەوەی مانای قورئانە،

ئەو شتانەی قورئان بەکورتی ئاماژەی پێکردون حەدیث شییان دەکاتەوە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**لتبين للناس مانزل اليهم**﴾**النحل/٤٤.**

ئەبو داوودو تیرمیذیفەرموودەیەك لەمیقدامی کوڕی مەعدیکەریبەوە ریوایەت دەکەن دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی (**اني أوتيت القرآن ومثله معه**) ئەمجار زانایانی ئیسلام لەچوارچێوەی ئەو دەقانەی قورئانو حەدیثدا ئیجتیهادیان کردوەو بەگوێرەی رۆژگار ئەحکامەکانی ئایینیان بۆ خەڵك شی کردۆتەوە. یاسای ژیانو چۆنیەتی هەڵسو کەوت کردنی ئادەمیزادەکان بەرامبەر پەروەردگارو بەرامبەر خۆیانو ئادەمیزادنی ترو گیانلەبەرانو بوونەوەر بەگشتی لەکتێبە شەرعی‌یەکاندا کە لەو سەرچاوانە وەرگیراون شی کراونەوە. لەراستی دا قورئان یاسایەکی گونجاوو هەمیشەیی‌یە بۆ ئادەمیزادو هەرگیزاو هەرگیز کۆن نابێو لەکار ناکەوێ!!

ئیمامی قورطوبی لەبارەی ئەم ئایەتەوە دەفەرموێ: ئەمە بەڵگەیەکی بەهێزو ئاشکرایە: کە بەدرێژایی مێژووی ئادەمیزاد لەهەموو رۆژگارێکدا یەکتاپەرست هەبوونو سەردەمێك نەبوە جیهان لەیەکتاپەرست خاڵی بووبێ! بۆ نموونە لەرۆژگاری پێش هاتنی ئیسلامدا (قس)ی کوڕی ساعیدەو زەیدی کوڕی عەمری کوڕی نوفەیل یەکتاپەرست بوون!

پێغەمبەر ﷺ لەفەرموودەیەکی‌دا دەربارەی زەیدی کوڕی عەمری کوڕی نوفەیل دەفەرموێ: (**يبعث أمة وحده**) هەروەها سەطیحو وەرەقەی کوڕی نەوفەل پێغەمبەر ﷺ دەبارەی وەرەقەی کوڕی نەوفەل دەفەرموێ: (**رأيته ينغمس في أنهار الجنة**) ئەم جۆرە کەسانە بەڵگەو شایەدن لەسەر ئادەمیزادانی رۆژگاری خۆیان.[٩]

---

(٩) تفسير القرطبي ج١٠/١٦٤.

بنەما سەرەکییەکانی خۆشبەختی کۆمەڵگای ئادەمیزا

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُ بِٱلْعَدْلِ وَٱلْإِحْسَٰنِ وَإِيتَآيِٕ ذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ وَٱلْبَغْىِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾ وَأَوْفُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ إِذَا عَٰهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا۟ ٱلْأَيْمَٰنَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ ٱللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّتِى نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنۢ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَٰثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَٰنَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ أَن تَكُونَ أُمَّةٌ هِىَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ ٱللَّهُ بِهِۦ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۚ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَا تَتَّخِذُوٓا۟ أَيْمَٰنَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلَكُمْ عَذَابٌ

عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِندَكُمْ يَنفَدُ ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ ٱلَّذِينَ صَبَرُوٓا۟ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

ئاشكراو نمايانـە: كـە قورئـانی پـیرۆز بۆیـە نـازڵ كـراوە گـەلو نەتـەوە دروست بكا، كۆمەڵگا ڕێك بخا، جیهانێك دروست بكا یاساو نیظام دابنێ! بەختـەوەریو كامـەرانی بخاتـە نێـو كۆمـەڵگای ئـادەمیزاد، قورئـان بانگەوازییـەكی جیهانیو سەرتاسـەریو هـەتا هەتاییيـە، بانگەوازییـەكی عالـەمی مرۆڤانەیـە. دەمارگـیری بـۆ هـۆزو خێـڵو ڕەگـەز تێـدا نیـە، بانگەوازییەكە تەنها بـیرو بـاوەڕ تێیدا تـەرازوو سـەنگی مەحەكـە، ڕابیطـەو بێكـەوە گرێـدەری ئادەمیزادەكانـە، هـەموو كـارو كردەوەیـەك بـەو تـەرازوە كێشانە دەكرێو بەو مەحەكە بـەتاقی دەكرێنـەوە. بۆیـە ئـەو ئایینـەی قورئـان بەرنامەو پرۆگرامیەتی مەبادیئو بیرو باوەڕێكی وای لەخۆگرتووە كۆمـەڵانی ئادەمیزاد بەیەكەوە دەبەسێتەوەو جۆشیان دەداو دەیانكاتە گەلو نەتەوەیەكی یەكدڵو یەك هەڵوێستو یـەك مەبەست، ئـارامیو خۆشـبەختیو كامـەرانی لـەناو كۆمـەڵانی مـرۆڤدا بـڵاو دەكاتـەوە. ئادەمیزادەكـان لـەئاكامی پەیڕەوكردنی ئەو مەبادیئە جوانو بەرزانـەدا ئارامییـان تێدا گەشـە دەكـا، ، لەوادەو پەیمانو مامەڵەكردندا بتمانە بەیـەكتری دەكـەن. تاكـەكانی كۆمـەڵ هەڵدەنێ بۆ هاریكاری كردنی یەكتریو خۆرازاندنەوە بەرەوشتی جـوانو بـەرز، جڵەوگیرییان لێ دەكا لەرەوشتی ناشیرینو فەحشائامێز!

وەکوو زانیمان لەوەپێش پەروەردگار بەدوورو درێژی وادەو بەڵێنی بەخودا پەرستان دا، هەڕەشەی لەکافرەکان کرد، جەختی لەسەر تەرغیبو تەرهیب کردەوە، ئادەمیزادانی هەڵنان بۆ پابەند بوون بەپەیامی پیرۆزی ئیسلامەوە.. ئەمجار بەشوێن ئەوەدا فەرمانی کرد بەئادەمیزادان بەپابەندبوون بەچەند بنەمایەکی سەرەکی: کە بنەماو ماکی هەموو فەضیلەتو ئەخلاقی جوانو رەوشتی بەرزی کۆمەلایەتین، فەرمانی پێ کردن بەعەدالەتکاری و چاکەکاریو وەفاکردن بەوادەو بەڵێن.

ئیبنو مەسعوود دەفەرموێ: جامیع ترین ئایەت لەقورئاندا بۆ خێرو شەڕ ئایەتی ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ...﴾ە.

قەتادە دەربارەی ئەم ئایەتە فەرموویەتی: هەر رەوشتێکی جوان هەبوویێ لەسەردەمی پێش ئیسلامداو کاریان پێ کردبێ بەجوانیان دانابێ، خودا لەم ئایەتەدا فەرمانی پێ کردوە. هەر رەوشتێکی ناشیرین کە لەسەردەمی نەزانیدا هەبوویێو بەلایانەوە ناشیرین بووبێ خودا نەهی لێ کردوە، طبەرانیو ئەبو نەعیمو حاکیمو بەیهەقی لەسەهلی کوڕی سەعدەوە فەرموودەیەک ریوایەت دەکەن دەفەرموێ: **(ان الله يحب معالي الأخلاق، ويكره سفاسفها)** بێگومان پەروەردگار رەوشتی بەرزی خۆش دەوێو رەوشتی پڕوپووچی ناخۆش دەوێ.

بوخاریو ئیبنو جەریرو ئیبنولمونذیرو طبەرانیو حاکمو بەیهەقی لەئیبنو مەسعوودەوە ریوایەت دەکەن: کە فەرموویەتی: گەورەترین ئایەت لەقورئاندا ﴿**الله لا اله الا هو الحي القيوم**﴾ە. جامیع ترین ئایەت لەقورئاندا بۆ خێرو شەڕ ئەو ئایەتەیە: کە لەسورەتی **(النحل)**دایە: کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ...﴾ رونترین ئایەتیش دەربارەی تەوککولو خۆسپاردن بەخودا ئایەتی ﴿**ومن يتق الله يجعل له مخرجاً، ويرزقه من حيث لايحتسب**﴾الطلاق/٢-٣.

ئایەتی ﴿یاعبادي الذین أسرفوا علی أنفسهم لاتقنطوا من رحمة الله، ان الله یغفر الذنوب جمیعاً﴾الزمر/٥٣. لەهەموو ئایەتێکی قورئان زیاتر جێگای هێواو بەتەمابوونی رەحمەتی خودایە.

بەیهەقی لەباسی (شعب الایمان)دا دەفەرموێ: حەسەنی بەصری ئایەتی ﴿ان الله یأمر بالعدل والاحسان...﴾ خوێندەو، پاشان فەرمووی: پەروەردگار هەرچی خێرو شەڕ هەیە لەیەک ئایەتدا کۆی کردۆتەوە، سوێندم بەخودا هەرچی عەداڵەتکاریو طاعەتی خوداو ئیحسان هەیە کۆی کردۆتەوەو فەرمانی پێ کردوە، هەرچی خراپەکاریو تاوانو رەوشتی ناشیرین هەیە کۆی کردۆتەوەو نەهی لێ کردوە.

بەکورتی:

ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەبنەمای سەرەکی کۆمەڵگای ئیسلامی دەژمێردرێن، کۆڵەکەی ژیانی کۆمەڵگای ئیسلامینو یاسای ژیانی ئادەمیزادن.

لەئایەتی یەکەمدا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَٱلإِحْسَانِ﴾ پەروەردگار لەم کتێبەدا کە بۆ تۆی نازڵ کردوە ئەی پێغەمبەر! فەرمان بەبەندەکانی دەکا: بەشێوەیەکی گشتی عەداڵەتکاریو ویژان بەکار بێنن لەهەموو شتێکدا؛ لەمامەڵە کردنو دادگایی کردنو فرمانڕەواییو هەڵسو کەوتی رۆژانەتاندا، لەبیرو باوەڕو خوداپەرستیو هەڵسو کەوتکردن لەگەڵ خۆتانو غەیری خۆتاندا!

ویژدان بەکار بێنن لەعیبادەتدا، کەسێک شیاوی پەرستن نیە بەندایەتی بۆ مەکەن، جگە لەخودا پەرستشو دوعاو پاڕانەوەتان ئاڕاستەی کەسی تر مەکەن، چونکە جگە لەپەروەردگار کەسی تر بەحەقو عەداڵەت شیاوی پەرستن و بەندایەتی بۆ کردن نیە، ئەو شتانەی بەناحەق بەخودا زانراونو بەخودا حسێب کراون وەکوو بتو صەنەمو ئەستێرەو فریشتەو پێغەمبەران و

پیاوچاکانو سەرۆکەکان، هیچیان شیاوی خودایەتی نین، بەندایەتییان بۆ مەکەن بۆ خۆیان بەندەی خودان، نابڕێنە ریزی تەقدیسی خوداییەوە! بۆیە ئیبنو عەبباس دەربارەی ئەم ئایەتە ﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ فەرمووی: (شهادة ان لا اله الا الله) واتە: خودا فەرمان دەکا بەوەی ئێوە شایەتی بدەن کە جگە لەخودای پیرۆزو بالا دەست هیچ خودای تر نین!

ئیبنو ئەبی حاتەم لەموحەممەدی کوڕی کەعبی قورەظییەوە دەگێڕێتەوە کە دەڵێ: رۆژێک عومەری کوڕی عەبدولعەزیز بانگی کردم؛ فەرمووی: عەداڵەتکاریم بۆ پیناسە بکە، وتم: بەراستی پرسیارت لەکارێکی گەورەو ئەستەم کرد، ئەتۆ شێوەی هەڵسو کەوتت لەگەڵ ئادەمیزادان بەم جۆرە بێ عەداڵەتکاری بۆ لەخۆت پچوکتر وەکوو باوک وابە، بۆ لەخۆت بەتەمەن تر وەکوو کوڕ وابە، بۆ هاوتەمەنانی خۆت وەکوو برا وابە، لەگەڵ ئافرەتیش هەمان هەڵسو کەوتت هەبێ، بەگوێرەی تاوانو سەرپێچی سزای خەڵک بدە، سزایەکیان بدە لەگەڵ جەستەیاندا بگونجێ، سزادانەکەشت مەبەستی شەخصی تێدا نەبێ، رقی خۆتیان پێ نەڕێژی نەوەکوو بچیە ریزی سنور بەزێنانەوە. جا هەر کاتێ تۆ ئاوا هەڵسو کەوتت کرد، ئەوە عەداڵەتکاریت ئەنجام داوە.

ئیمامی بوخاری لەتاریخەکەیدا سەرگورشتەیەک دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: عەلی کوڕی ئەبو طالیب بەلای کۆمەڵێک ئادەمیزاددا تێپەڕی وتووێژیان بوو، فەرمووی: ئەوە دەربارەی چی دەدوێن؟ وتیان: باسی پیاوەتیو شکۆمەندی دەکەین. فەرمووی: جا ئەوەی لەقورئاندایە بەستان نیە کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ﴾؟

عەدل: ویژدان بەکارهێنانەو. ئیحسان، چاکەکارییە لەهەموو شتێکدا، ئیتر لەمە زیاتر چی هەیە؟

بەرزترین پلەی ئیحسانو چاکەکاری ئەوەیـە: تـۆ چاکـە لەگـەڵ کەسـێک بکەی: کە خراپەی لەگەڵ کردبی، پێغەمبەر ﷺ لەفەرموودەی خۆیدا فەرمانی بەئەنجامدانی ئەم جۆرە ئیحسانە کـردوە، فەرموویـەتی: **(وأحسن الى من أساء اليك تكن مسلماً)**.

ئیمامی شیعبی ریوایەتی کردوە دەڵـێ: حـەزرەتی عیسـا فەرموویـەتی: (ئیحسان ئەوەیە: ئەتۆ چاکە بکەی لەگەڵ کەسێک کە خراپەی لەگەڵ کردوی، ئیحسان بریتی نیە لەوە تۆ چاکە بکەی لەگەڵ کەسێکدا: کە چاکـەی لەگـەڵ کردبێ).

لەصەحیحی بوخاریو موسلیمدا فەرموودەیەک هەیـە عـەبدوڵڵای کـوڕی عومەر ﷺ ریوایەتی کـردوە دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: **(الاحسان ان تعبد الله كأنك تراه، فان لم تكن تراه فانه يراك)**. چاکەکاری ئەوەیـە: وا بەندایەتی بۆ خودا بکەی وابزانی تـۆ چـاوت لەخودایـە. خۆ ئەگـەر تـۆ خـودا نەبینی بێگومان ئەو تۆ دەبینێ!

سـوفیانی کـوڕی عویەینـە دەڵـێ: عەدالـەتکاری لـەم شوێنەدا بریتییـە لەوەی: تۆ کە ئیشێک بۆ خودا دەکەی ئاشـکراو پەنامـەکیت وەکـوو یـەک وا بێ، ئیحسان ئەوەیە پەنامەکییەکە لەئاشکراکە جوان تـر بـێو دڵسـۆزی تێـدا بێ. فەحشاو مونکـەریش ئەوەیـە: بەپێچەوانـەی ئیحسـانەوە بـێ. واتـە: رووە ئاشکراکەی لەنهێنییەکەی جوانتر بێ.

وەکوو گوترا: ئیحسان هەموو کارێکی خێرو باش دەگرێتـەوە، جـا ئـەو کارە باشە دەربارەی پەیوەندی نێوان بەندەو خـودا بـێ، یـان پـەیوەندی نێـوان خێزانو کۆمەڵ بێ، یان دەربارەی پـەیوەندی بەکۆمـەڵی ئـادەمیزادەوە هـەبێ بەگشتی: بۆیە دوا بەدوای فەرمان بەعەدالەتو ئیحسان فەرمووی: ﴿وَإِيتَآءِ ذِي ٱلْقُرْبَىٰ﴾ واتە: خودا فەرمان دەکا بەبەندەکانی کە یارمەتی خزم و کەسو کاریـان بـدەنو ماڵیـان پـێ ببەخشـن. کـەوابوو بەشـێکی گرنـگ لەئیحسـان،

ئەوەیە: چاکە لەگەڵ خزمو کەسو کار بکەی! جا چاکە کردنەکە بەهاتووچۆو دیدەنی کردنیان بێ، یان بەیارمەتیدانو ماڵبەخشین بێ پێیان، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وآت ذا القربى حقه والمسكين وابن السبيل﴾الاسراء/٢٦.

بۆیەش بەتایبەتی ناوی دەسگیرۆ کردنی خزمو کەسو کاری هێنا، هەرچەندە بەشێکە لەئیحسانو وەکوو تیکرار وایە، تا ئاگادارمان بکاتەوە: کە ئەم جۆرە چاکەیە گەلێ گەورەو پیرۆزەو پێویستە گرنگی پێ بدرێو هەرگیز پاشگوێ نەخەین، هەڵبەتە ئەم جۆرە کۆمەکی کردنە بەخزمو کەسو کار ناچێتە خانەی دەمارگیری خێڵایەتیو عەشرەتگەرییەوە، ئەمە بەردی بنچینەی تەکافولو هاریکارییە، ئیسلام دەیکاتە بناغەو لەوێوە پەل دەهاوێ بۆ موحیطی عامو تەکافولی کۆمەڵایەتی دادەمەزرێنیو گەشەی پێ دەکا.

﴿وَيَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَاءِ وَٱلْمُنكَرِ وَٱلْبَغْيِ﴾ هەروەها نەهی دەکا لەداوێن پیسیو کاری ناسروشتیو ستەمکاری.

وشەی (الفحشاء) هەموو کارێکی ناشیرینو سنوور شکێنی دەگرێتەوە، وەلێ زوربەی کات تایبەت دەکرێ بەداوێن پیسییەوە بۆ دەست درێژ کردن بۆ سەر نامووسی خەڵک، بەکاردێندرێ!

وشەی (المنكر)یش هەموو کارێکی ناسروشتیو ناشیرین دەگرێتەوە، هەر شتێک سروشتی سەلیم بەناشیرینی بزانێ شەرعیش بەناشیرنی حلێب دەکا، کەوابوو ئایینی ئیسلام ئایینی فیطرەتە هەر کاتێ سورشت تێک چوو لەسەنتەری خۆی لای دا شەریعەت ناگۆڕێو لەسەر شێوەی خۆی دەمێنێتەوە، پێویستە هەوڵ بدرێ سروشتەکە بگێڕدرێتەوە بۆ سەر رێبازی راستەقینەی خۆی.

وشەی (البغي) بەمانا ستەمکاریو لادان لەحەقو عەداڵەتە.

هەندێ لەموفەسسرین فەرموویانە: فەحشا ئەو شتە یاساغکراوانەن: کە دەبنە هۆی روخاندنی ئەخلاقو رەوشتی کۆمەڵ: وەکوو زیناو دزیو مەیخواردنەوەو وەرگرتنی ماڵی خەڵکی بەناڕەوا.

مونکەریش بریتییە: لەهەر کارو کردەوەیەکێ: کە شەرعو عەقڵ بەناشیرینی دابنێن، وەکوو کوشتنو لێدانو ئەزیەتی خەڵکێ بەناڕەوا.

بەغیی: بریتییە لەستەمکردنو دەستدرێژیکردن بۆ سەر خەڵکێ!

ئیمام ئەحمەدو ئەبو داوودو تیرمیذیو ئیبنو ماجەو هی تریش لە(أبو بکرة)وە فەرموودەیەکێ ریوایەت دەکەن: دەفەرموێ: (**مامن ذنب أجدر أن يعجل الله تعالى لصاحبه العقوبة في الدنيا، مع مايدخر لصاحبه في الآخرة من البغي وقطيعة الرحم**) هیچ تاوانێکێ ئەوەندە شیاو نیە: کە خودا پەلە بکا لەسزادانی خاوەنەکەی لەدونیادا وێڕای سزای سەختی قیامەت بەئەندازەی تاوانی بەغیو پچڕاندنی پەیوەندی خزمایەتی.

بەکورتی:

عەداڵەت بەجێهێنانی ئەرکی سەرشانەو ئیحسان زیاد کردنە تێیدا. فەحشاو مونکەرو بەغیی سنوور بەزێنی شەرعو عەقڵی سەلیمە.

هەرچەندە هەوڵ بدرێ بەچاووڕاو شتی ناشیرینو ناسروشتی لەپێش چاو جوان بکرێ، سروشتی ئادەمیزاد پاش ماوەیەکێ دژیان دەوەستێو رەتیان دەکاتەوە، چەندێکێ هۆکاری روخێنەر بەهێز بکرێن، بەهێز ببن، ملهوڕو ستەمکاران هەوڵی مانەوەو جێگیربوونیان بدەن بۆ ماوەیەکەو زۆری پێ ناچێ کە سروشتی ئادەمیزاد دژیان دەوەستێو شۆڕشیان لەدژ بەرپا دەکا. مێژووی ژیانی ئادەمیزاد سەرلەبەری راپەڕینو شۆڕشو بەگژداچونەوەیە. دژی فەحشاو مونکەرو بەغی، دژی کاری ناسروشتیو نەگونجاو لەگەڵ فیترەتی سەلیمدا.

کەوابێ گرنگێ نیە ئەگەر لەسەردەمێکداو بۆ ماوەیەکێ دەوڵەتو فرمانڕەوا لەسەر بناغەی فەحشاو مونکەرو بەغیی دابمەزرێن، تەنانەت

ئەگەر زوربەی کاتیش فرمانڕەوایی‌و دەسەلات لەسەر ئەو بنەمایانە دابمەزرێن، مانای ئەوە ناگەیەنێ کە ئەو بارودۆخە گونجاوەو بەڵکی ئەوە دێن کۆمەڵگای ئادەمزیادیان پێ بەڕێوە بچن! نەخەیر نابێ بەوە هەڵخەڵەتێین، چونکە بەگژدا چوونەوەی سروشتی ئادەمیزاد بۆ ئەو بنەمایانە نیشانەی ئەوەیە: ئەو شتانە جیسمی نامۆن لەگەڵ سروشتی سەلیمدا بەکەڵکی ژیان نایەن، ژیان تێک دەدەن، کۆمەڵگا دەڕوخێنن، میکرۆبن‌و دەبێ قەلاچۆ بکرێن، دەبێ بەهەموو هێزو توانامانەوە دژیان بوەستین!! فەحشاو مونکەرو بەغیی شێرپەنجەی کۆمەلایەتین‌و نابێ بهێڵدرێ بنج داکوتن، ئەگینا دەردی دژوار تووشی کۆمەڵگا دەبێ‌و دەرمانی زەحمەت دەبێ. وێرانی ولات‌و روخانی ئەخلاق‌و تێکچونی کۆمەڵگای لێ دەکەوێتەوە. فەرمان بەعەدالەت‌و ئیحسان‌و جڵەوگیری لەفەحشاو مونکەرو بەغی گونجاوو لەبارە بۆ فیطرەتی سەلیم‌و بەهێزی دەکا. بۆیە لەکۆتایی ئایەتەکەدا دەفەرموێ: ﴿يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ پەروەردگار ئامۆژگاریتان دەکا بەڵکوو بیر بکەنەوە تێبفکرن، بەخۆتاندا بچنەوە، بەگوێرەی سروشتی سەلیم هەڵس‌و کەوت بکەن، نەهێڵن فایرۆسی روخێنەر تووشی کۆمەڵگای ئادەمیزاد بێ.

ئەمجار دوای ئەوەی پەروەردگار فەرمان‌و جڵەوگیریەکانی بەشێوەیەکی کورت ئاراستە کردن‌و فەرمانی دا بەپەیڕەوکردنیان، دەگەڕێتەوە بۆ سەریان‌و بەتایبەتی ناوی هەندێکیان دەهێنێ‌و سەرەتا باسی وەفا بەوادە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ﴾ پابەندی عەهدو پەیمانی خۆتان بن‌و لێیان پاشگەزمەبنەوە. بتمانەی خۆتان مەدۆڕێنن، چاودێری پەیمانی سوێند لەسەر خوراوی خۆتان بن، ئاگاتان لەو پەیمانە بێ: کە لەگەڵ خودادا بەستوتانە، هەوڵ بدەن سەر لەبەر ئەحکامی ئیسلامی تەطبیق بکەن، هەر عەهدو پەیمانێکتان خستە سەرشانی خۆتان پابەندی بن‌و پشتی لێ هەڵ مەکەن، بۆ ئەوەی بتمانەتان بەیەکتر بەهێز ببێ، چونکە بەبێ هەبوونی ئەم

جۆرە ئیقعیە کۆمەڵگای بەختەوەر پێک نایە، ژیانی کامەرانی بۆ ئادەمیزاد دەستەبەر نابێ.

ئەمجار پەروەردگار جەخت لەسەر پابەند بوون بەوادەو پەیمان دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَنْقُضُوا الأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا﴾ خۆتان بپارێزن لەپەیمانشکێنی نەچن ئەو عەهدو پەیمانەی لەسەر ئایین بەستوتانەو بەناوی خودا جەختتان لەسەر کردوە هەڵی بوەشێننەوە لیێ پاشگەز ببنەوە، لەملی خۆتانی داماڵن، ﴿وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً﴾ ئێوە پەیمانتان داوە خوداتان کردوە بەشایەدو بەرعۆدە لەسەر پەیمانەکانتان، کەوابێ پابەندبن پێیانەوەو هەڵیان مەوەشێننەوە. خودا لەخۆتان مەرەنجێنن، هەڵبەتە مەبەست بەعەهدو پەیمان لێرەدا ئەو عەهدو پەیمانانەیە کە ئادەمیزاد لەناو خۆیاندا دەیانبەستن بۆ چەسپاندنی حەقو رەتکردنەوەی ستەمو زۆرداری. وەکوو ئەوپەیمانو عەهدەی قورەیش کە لەپێش هاتنی ئیسلامدا قورەیشییەکان لەمەککە بەستیان، ئەوەبوو: هەموو تیرەو بنەماڵەی قورەیشییەکان لەماڵی عەبدوڵلای کوڕی جودعاندا کۆبوونەوەو پەیمانیان بەستو گفتیان بەیەکتری دا: کە ستەم لێکراوێکیان لەمەککەدا بینی مەککەیی بێ یان مەککەیی نەبێ، یارمەتی بدەنو کۆمەگی پێ بکەن تا ستەمەکەی لەسەر لادەبەنو مافی زەوت کراوی بۆ وەردەگرنەوە، قورەیشییەکان ئەم پەیمانەیان ناونا (حلف الفضول) واتە پەیمانی رەوشت بەرزی.

ئەمجار پەروەردگار ئەوە رادەگەیەنێ کە بۆ خۆی چاودێری عەهدو پەیمانەکانە ئاگای لەهەڵسو کەوتی پەیمان بەستووەکان هەیەو دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَاتَفْعَلُونَ﴾ واتە: بێگومان! خودا ئاگادارو چاودێری هەموو کارو کردەوەیەکتانە، دەزانێ چی دەکەنو چی ناکەن، چاوی لێتانە ئاخۆ پابەندی عەهدو پەیمانەکانتان دەبن، یان لێیان پاشگەز دەبنەوە، هەموو

شتێکتان لەسەر دەژمێرێو پاداشو سزاتان لەسەری دەداتەوە. ئەگەر پابەندیان بنو وەفا بەوادەو بەڵێنی خۆتان بکەن، پاداشتان دەداتەوە، ئەگەر لێیان پاشگەز ببنەوە لێتان نارازی دەبێ واتە بەگوێرەی کردەوەتان عیقابو سزای پڕاوپڕتان دەداتەوە. ئەمە بەتەماکردنو وادەدانە بەوانەی پابەندی پەیمانەکانیان دەبن، هەڕەشەیە لەسەرپێچیکارانو ئەوانەی پابەندی بەڵێنی خۆیان نابن.

ئەمجار بۆ سێیەم جار جەختی یاساغیو حەرامی پەیمانشکێنی کردەوەو فەرمووی: ﴿وَلَاتَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا﴾ نەچن لەپەیمانشکێنیو پاشگەزبوونەوە لەوادەو بەڵێندا وەکوو ئەو ئافرەتە وا بن: کە رێسراوەکەی خۆی دەکردەوە بەخوری، دوای ئەوەی خوریو مووی خۆی دەڕستو بەکەڵکی ئەوە دەهات بکرێتە رایەڵو پۆو کەرستەی پێویستی لێ دروست بکرێ، دەهات سەرلەنوێ خاوی دەکردەوەو دەیکردەوە بەخوریو وەکوو خۆی لێ دەکردەوە. واتە: سوودی لەکارەکەی نەدەبینی! هەر کەسێ عەهدو پەیمانی خۆی هەڵوەشێنێتەوە وەکوو ئافرەتێکی شێتو وێتی کەم عەقڵو کەودەنو هیچ لەبارا نەبووی خوێریلە وایە ریسەکەی دەڕێسی پاشان تاڵ بەتاڵ خاوی دەکاتەوەو هەڵیدەوەشێنێتەوە!

هەڵبەتە ئادەمیزادێک عەقڵو هۆشی هەبێ، رێزی خۆیو خەڵکی دی بگرێ، کەسایەتی خۆی بپارێزێ، رازی نابێو رێگا بەخۆی نادا هەڵسو کەوتی بێ سوودی وەکوو ئەو ئافرەتە بێ عەقڵە رەنج بەخەسارە بکا، رازی نابێ ژیانی خۆی لەشتی بێ سوودو بێهودەدا بەسەر بەرێ!

عەبدوڵلای کوڕی کەثیرو سوددی دەڵێن: ئەمە ئافرەتێکی شێتی بێ عەقڵ و ئەحمەق بوو خەڵکی مەککە بوو ناوی رەبطە بوو کچی عەمری کوڕی کەعبی کوڕی سەعدی کوڕ تەیمی کوڕی موڕڕەبوو هەر کە خوریو مووی دەڕست دوایی خاوی دەکردەوەو هەڵیدەوەشاندەوە...

موجاهیدو هی تریش دەڵێن: ئەمە نموونەو مەثەل هێنانەوەیە بۆ کەسێک پەیمانشکێن بێ. کەسێک لەعەهدو پەیمانی خۆی پاشگەز ببێتەوە وەکوو ئافرەتێک وایە ریسەکەی بکاتەوە بەخوری، واتە: کردەوەکانی کردەوەی ئادەمیزادی هۆشمەندو رێزدار نیە.

﴿تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ﴾ وەکوو ریوایەتکراوە هەندێ لەعەرەبەکان: کە لەگەڵ پێغەمبەردا پەیمانیان دەبەستو دوایی هەڵیان دەوەشاندەوە، بیانوویان ئەوەبوو: دەیانگوت: پێغەمبەرو ئەوانەی لەگەڵیدان کەمو بێ هێزن، قورەیشییەکان زۆرو بەهێزن، ناچار بووین لەپەیمانەکەمان پاشگەزببینەوە. واتە: وەکوو ئەو ئافرەتە بێ عەقڵە مەبن ریسی خۆتان بکەنەوە بەخوریو عەهدو پەیمانی سوێند لەسەر خوراوو جەخت لەسەر کراوی خۆتان هەڵبوەشێننەوە، سوێندو پەیمانەکانتان بکەنە هۆکاری فرتو فێڵو پاشقول گرتن لەلایەنی بەرامبەرتانو لەوادەو بەڵێنی خۆتان پاشگەزببنەوە لەبەر ئەوەی کۆمەڵێکی تر هەیە بەهێزترو زۆرترن بچن پەیمان لەگەڵ ئەواندا ببەستن واز لەهاوپەیمانی پێشووتان بێنن!

موجاهید دەڵێ: عەرەبەکان دابو نەرێتیان وابوو: کەلەگەڵ یەکێک پەیمانیان دەبەستو دەبوونە سوێند خۆری یەکتری، پاشان ئەگەر یەکێکی تریان دەست کەوتایە لەم کابرا هاوپەیمانەی خۆیان بەهێز تربوایە، لەپەیمانەکەیان پاشگەز دەبوونەوەو دەچوون لەگەڵ ئەم کابرا بەهێزەدا پەیمانیان دەبەست! جا بەم ئایەتە جڵەوگیرییان لێ کرا!

هەندێک پێیان وایە: ئایەتەکە رودەکاتە موسوڵمانانو لەوە دەیانترسێنێ: کە بەزۆریو بەهێزی قورەیشییەکان هەڵنەخەڵەتێنو نەچن پەیمانی دابەستراویان لەگەڵ پێغەمبەردا هەڵبوەشێننەوە. بەکورتی ئایەتەکە فەرمان بەموسوڵمانان دەکا: کە پابەندی عەهدو پەیمانی خۆیان بن بەهیچ جۆرێ پەیمانشکێنی نەکەن!

هەر لەروانگەی ئەم ئایەتەدا ئەگەر ولاتێکی ئیسلامی، یان پارتێکی ئیسلامی لەگەڵ ولاتێکی تر یان حیزبێکی تردا پەیمانی بەستو موعاهەدەیان مۆر کرد نابێ پەیمانەکەیان بشکێنن لەبەر ئەوەی کە ولاتێکی تر یان حیزبێکی تریان دەست کەوتووە لەهاوپەیمانی پێشوویان زۆر ترو بەهێزترە لەپەیمانەکەیان پاشگەز ببنەوە بەم بیانوە گوایە بەرژەوەندی ولات یان حیزب لەوەدایە!!

هەرگیز ئایینی ئیسلام بیانووی ئاوا پەسند ناکا، رازی نیە بۆ ئەم جۆرە مەبەستانەو بەم بیانوانە پەیمانی جەخت لەسەرکراوو مۆرکراو پاشگوێ بخرێ. ئیسلام بێ پێچو پەنا فەرمان دەکاو جەخت لەسەر پابەند بوون بەپەیمانو موعاهەدەی دابەستراو مۆر کراو دەکاتەوە!!

رازی نابێ سوێندو پەیمان بکرێنە هۆکارو وەسیلە بۆ پاشقول لەیەکتری گرتن، هەر نەتەوەو کەسێک پەیمانی لەگەڵ موسوڵمانان بەست دەبێ دڵنیابن: کە پەیمانیان پارێزراوەو فرتو فێڵی تێدا نیە. چونکە ئیسلام هەرگیز پەیمانو هاریکاری پەسند ناکا ئەگەر لەسەر بنچینەی (بر)و (تەقوا) نەبێ، هەر کاتێکیش پەیمانەکە لەسەر بنەمای (بر)و(تەقوا) بوو دەبێ پێیەوە پابەند بنو بەهیچ شێوەیەکو بۆ هیچ بەرژەوەندییەک لێی پاشگەز نەبنەوە.

ئیسلام رێگە نادا پەیمانو موعاهەدە ببەستن لەسەر خراپەکاریو تاوانو فیسقو فجور، رێگە نادا پەیمان ببەسترین بۆ داگیر کردنی ماڵو ولاتی کەسانی دیکەو بۆ چەوساندنەوەی گەلو نەتەوەی تر، بۆ دابەشکردنو بەشبەشکردنی زێدو نیشتمانی گەلو نەتەوەی ترا لەسەر ئەم بنەمایەو بەم پێیە یەکەم کۆمەڵی موسوڵمانان هاتە کایەوەو بەگوێرەی ئەم یاسا خوداییە یەکەم حکوومەتی ئیسلامی لەسەر دەستی پێغەمبەری خودا لەمەدینە دامەزرا، لەژێر سایەی ئەم یاسایەدا جیهان نیعمەتی دڵنیاییو بتمانە

بەیەکبوونی بەخۆوە بینی، ئادەمیزادان لەمامەڵەو هەڵس‌و کەوت لەگەڵ یەکتریاندا بتمانەیان بەیەکتر دەکرد.، هاریکارو هەمئاهەنگی یەکتر بوون، کۆمەڵگایەکی نموونەییان هێنایە کایەوە، تا سەرکردایەتی ئادەمیزاد بەدەست ئیسلامەوە بوو خۆشبەختی‌و کامەرانی‌و دڵنیایی‌و بتمانە بەیەک کردن لەناو موسوڵماناندا باڵی خۆی بەسەر جیهانی ئیسلامی‌دا کێشابوو، هەر کاتێکیش فرمانڕەوایی بێتەوە ژێر دەستی ئیسلام‌و یاسای قورئان بەرقەرار بێ‌و کاری پێ بکرێ، هەمان ئارامی‌و دڵنیایی‌و بتمانە بەیەککردن دێتەوە کایە!!

﴿إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ﴾ هەبوونی ئەو حاڵەتەو جوداوازی نێوان گەل‌و نەتەوەکان لەبارەی زۆری‌و هێزو تواناوە بۆ تاقیکردنەوەی ئێوەیە، بۆ ئەوەی خودا دەری بخا تا چ ئەندازەیەک ئێوە ئیرادەو عەزیمەتتان هەیە، تا چەند پابەندی وادەو بەڵێنەکانتان دەبن، چۆن رێزی قسەو عەهدی خۆتان دەگرن‌و، خۆتان دەپارێزن لەپەیمانشکێنی؛ ئەو پەیمانەی خوداتان کردوە بەشایەد بەسەریەوەو بەسوێند جەختتان لەسەر کردۆتەوە.

ئەمجار هەڕەشە لەوانە دەکا: کە دژی حەق دەوەستن‌و یارمەتی بەتاڵ دەدەن‌و بانگەشەی بۆ دەکەن! دەفەرموێ: ﴿وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ بێگومان پەروەردگار رۆژی قیامەت ئەوەی تێیداکەوتوونە خیلافەوە بۆتان رون دەکاتەوە، راست‌و درۆتان بۆ ئاشکرا دەبن حەق‌و بەتاڵتان بۆ دەردەکەون، دەزانن یەکتاپەرستی‌و پێغەمبەرایەتی‌و زیندووبوونەوە حەقیقەتن‌و بیرو باوەڕی موسوڵمانان راستەو هۆکاری بەختەوەرییە. بیرو باوەڕی پێچەوانەش مایەی نەگبەتییە.

ئەو خیلاف‌و نیزاعەی نێوان گرۆهانی ئادەمیزادو بڕیار دەربارەیان عائید بەخودایەو ئەو رۆژی قیامەت دادگایی نێوانیان دەکاو هەر کەسە بەگوێرەی کردەوەو بیرو باوەڕی خۆی سزاو پاداشی دەدرێتەوە. کەوابوو وەفا بەعەهدو

پەیمانی خۆتان بکەن، تەنانەت لەگەڵ ئەوانەشدا: کە هاوبیرو باوڕتان نین. لەعەقیدەو راو بۆچوندا دژتانن.

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً، وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ، وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ خۆ ئەگەر خودا بیویستایە ئادەمیزادانی هەموو دەکردنە یەک گەلو نەتەوە، لەهەموویاندا ئامادەباشی ئیمانهێنانی تێدا دروست دەکردن، وەلێ ویستی وانەبوە، هەریەکەو ئامادەباشی جودای خۆی هەیە، هەر کەسەو بیرو باوەڕێکی هەیە، نوسخەی دووبارە بووەی یەکتر نین، بۆ هیدایەتو گومڕابوونیش یاساو نیظامی خۆی داناوە، بەگوێرەی ئەو قانونو یاسایە ویستی ئادەمیزادەکان بەرێوە دەچێ، هەر کەسە بەرپرسیارە لەکارو گوفتاری خۆی. جیاوازی بیرو باوەڕ نابێ ببێتە هۆکاری هەڵوەشاندنەوەی وەعدو پەیمان، جوداوازی بیرو باوەڕ هۆکاری پەیوەست بەویستی خوداوەی هەیە، جوداوازی نێوان گرۆهەکانی ئادەمیزاد شتێکە پابەندە بەویستی پەروەردگارەوەو ئەو سروشتی وا دارشتون! عەهدو پەیمان نابێ بشکێندرێن هەرچەندە بیرو باوەڕی هاوپەیمانەکان جیاوازی تێدا بێ!

بەراستی ئەم یاسایەی ئایین دەربارەی عەهدو پەیمان وەکوو هەموو یاساکانی تری لەترۆپکی بەرزیو خاوێنیدایەو ئەوپەڕی چاوپۆشی سەماحەتی تێدایە، هیچ یاساو نیزامێک جگە لەئیسلام نەیتوانیوە بەرجەستەی بکا!!

بەکورتی ئەگەر خودا بیویستایە هەموو ئادەمیزادی لەسەر یەکدین کۆ دەکردنەوە، سروشتی وا دادەڕشتن هەموویان وەکوو فریشتە خودا پەرستو فەرمانبەردار دەبوون، کەس کەسی نەدەدزاو دژایەتیو رقو کینە لەناویاندا نەدەبوو، بەڵام بڵێین چی حیکمەتی خودا داخوازی ئەوە نەبوەو بەو جۆرە سروشتی ئادەمیزادی دانەڕشتووە!

حیکمەتی خودا داخوازی ئەوە بووە ئێوە وا دروست بکا: کە لەکردەوەو باوەڕدا، لەپابەند بوون بەفەرمانو جڵەوگیرییەکانی خودادا جوداوازیتان تێدا

بیَ، ئامادەباشیو بیرو بۆچونتان جیاواز بیَ، بۆخۆتان بەویستی خۆتان عەقیدەو کردەوەتان هەڵبژێرن، جا کەسێک ڕێبازی گومڕایی هەڵبژێریَ ئەوە خودا گومڕای دەکا کەسێکیش ڕێبازی هیدایەت پەسند بکا خودا هیدایەتی دەدا! نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرمویَ: ﴿ولو شاء ربك لامن من في الأرض كلهم جميعا﴾یونس/٩٩. یان دەفەرمویَ: ﴿ولو شاء ربك لجعل الناس امة واحدة، ولايزالون مختلفين، الا من رحم ربك ولذلك خلقهم﴾هود/١١٩. دەی بۆچی خودا ئەم مەشیئەتەی نەبوە؟ بۆ ئاوای کردوەو وای نەکردوە؟ ئەوە ئێمە تیَ یدا کۆڵین.

دوا ئەوەی پەروەردگار ئادەمیزادانی ترساند لەپەیمانشکێنی بەشێوەیەکی گشتی، ئەمجار لەپەیمانشکێنی تایبەتی دەیانترسێنیَ: ئەویش بریتی بوو لەپەیمانو بەیعەت بەستن لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ دەفەرمویَ: ﴿وَلاَ تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ﴾ پەیمانو سوێندخۆریتان مەکەنە هۆکارو فرتو فێڵ بۆ لەخشتە بردنی خەڵک. مەبەست جڵەوگیریکردنە لەپەیمانشکێنی تایبەتی، ئەوەبوو هەندێ لەعەرەبەکان بەیعەتیان بەپێغەمبەر ﷺ کردبوو، لەسەر ئیسلامو سوێندیان خواردبوو، پاشان پەیمانەکەیان هەڵوەشاندەوە لەبەر کەمی دارو دەستەی پێغەمبەرو زۆریی موشریکەکان، ئیتر بەم ئایەتە جڵەوگیریان لیَ کرا. پێیانی فەرمو: پەیمانەکانتان مەکەنە هۆکاری فرتو فێڵو هەڵخەڵەتاندن. ﴿فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا، وَتَذُوقُوا السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ نەوەکوو بەم کردەوەتان قاچتان بخزیَو بەرەو زلکاوی گومڕایی ڕهێڵ بن، دوای ئەوەی لەسەر پێتەختی ئیستیقامەتو بیرو باوەڕی ڕاستو پەسند جێگیر بووە، ئێوە ئەگەر پەیمانو عەهدەکانتان بکەنە هۆکاری فرتو فێڵ، سیَ تاوانی گەورە ئەنجام دەدەنو دەکەونە سیَ هەڵەی گەورەوە:

١- گومڕا دەبن‌و لەڕێگەی حەق‌و هیدایەت دوور دەکەونەوە، پاش ئەوەی قاچتان لەپێتەختی هیدایەتدا جێگیر بووە، هەڵدەخلیسکێن‌و دەکەونە ناو زلکاوی گومڕاییی‌یەوە!

٢- ئێوە دەبنە پێشەوای خراپەو خەڵکی تر چاوتان لێ دەکاو دەبنە گومڕاو گومڕاکەر، بەمەش لەدونیادا سزای توندو بەئێشتان دەدرێ؛ دەکوژرێن، دیل دەکرێن، ماڵتان لێ دەسەندرێ، لەزێدو نیشتمانی خۆتان وەدەر دەنرێن!

٣- لەقیامەتیشدا سزای بەئێشتان دەدرێ لەسەر ئەو ناحەقیکاریەتان‌و وازهێنانتان لەپێڕو کۆمەڵی خودا پەرست‌و هیدایەتدراوو چونە ناو تاقمی گومڕاو سەرلێ شێواو، سزاکەتان سزای ئاگری دۆزەخە! خۆتانی بۆ حازر بکەن!!

ئەمجار جارێکی تر پەروەردگار هەڕەشەی خۆی دووبارە دەکاتەوەو جڵەوگیری لەپەیمانشکێنی جەخت دەکاتەوە. دەفەرموێ: ﴿وَلَاتَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلاً﴾ ئێوە نەچن لەجیاتی ئیمان بەخوداو پابەند بوون بەعەهدو پەیمان، کاڵایەکی دونیایی کەمبایەخ وەربگرن. واز لەو مامەڵەیە بێنن، خۆتان خەسارەتمەندو ماڵوێران مەکەن!

بێگومان ئەمە ئاماژەیە بەوە: کە چەند تیرەو خێڵێک لەعەرەبەکان لەمەککە ئیمانیان هێنابوو بەیعەت‌و گفتیان بەپێغەمبەر دابوو، پاشان شەیتان لەخشتەی بردن‌و پاشگەز بوونەوە. کەمی‌و بێ هێزی موسوڵمانەکان‌و زۆری‌و بەهێزیی قوڕەیشییەکان ترساندنی‌و وای لێ کردن پەیمانەکەیان لەگەڵ پێغەمبەر هەڵبوەشێننەوە. لەلایەکی ترەوە قوڕەیشییەکان پشی پشی‌یان دەکردن‌و وادەی بەخشش‌و عەطایان پێ دەدان بەمەرجێ لەئیسلام پاشگەز ببنەوە. جا پەروەردگار بەم ئایەتە ئاگاداری کردنەوەو جڵەوگیری لێ کردن

لەوەی خێرو خۆشی نەبڕاوەی قیامەت بگۆڕنەوە بەکاڵای کەمو کەمبایەخی دونیایی!!

﴿إِنَّ مَاعِنْدَ اللهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ!﴾ ئەوەی خودا بۆ خوداپەرستانی داناوە لەقیامەتدا لەپاداشو نازو نیعمەتی نەبڕاوە زۆر باشترو پیرۆز ترە لەو کاڵا کەمو بێ نرخەی دونیا، ئەگەر ئێوە شعوری ئەوەتان هەبێ‌جوداوازی نێوان خێرو خۆشی نەبڕاوەی قیامەت وکاڵای دونیای کەمخایەن بکەن!

ئەگەر ئێوە خاوەن عەقڵو فام بن دەزانن: جوداوازی نێوان نیعمەتی نەبڕاوەی قیامەتو پڕوپیتاڵی دونیایی چەندەو چۆنە! هەموو نازو نیعمەتی دونیا لەچاو کەمێک لەنیعمەتی قیامەت بەهیچ دادەنرێ، چونکە ﴿مَاعِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَاعِنْدَ اللهِ بَاقٍ﴾ ئەوەی لاتانە لەنازو نیعمەتی دونیا، بەڵکو هەموو دونیاو نیعمەتەکانی بەسەر دەچنو دەبڕێنەوەو کۆتاییان دێ، بەڵام ئەوەی لای خودایە لەپاداشی بەهەشت بەردەوامو نەبڕاوەیەو قەتقەت کۆتایی نایە، ئاشکراشە شتی نەبڕاوەو هەتا هەتایی زۆر باشترو بەنرخترە لەشتی بڕاوەو کەمخایەن! کەوابێ هەوڵ بدەنو تێبکۆشن بۆ وەدەستهێنانی ئەوەی لای خودایەو لەپێناویدا خۆتان بەخت بکەن!

﴿وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَاكَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ سوێندبێ ئێمە پاداشی ئەوانە دەدەینەوە: کە بەصەبرو ئارامن لەسەر خودا پەرستیو خۆڕاگرن لەبەرامبەر ئەزیەتی کافرانداو پابەندی وادەو بەڵێنی خۆیان دەبن، پاداشی باشیان دەدەینەوە، پاداشێکی وا شیاوی ئەوان بێو بەگوێرەی خۆڕاگرتنەکەیان بێ، ئەگەر رۆژی سەد کاری خێر بکەن، کامیان لای خودا لەهەموان باشترە کر■دەوەکانی تریان بەتەرازوی ئەو کارە باشەیان کێشانە دەکەین!! سەرباری پاداشی باشو بەردەوام، لەخراپەکانیشیان خۆش دەبین!

بێگومـان پەیمانشـکێنیو پاشـگەزبوونەوە لـەوادەو بـەڵێن تـاوانێکی گەورەو دەردێکی کۆمەڵایەتیو نەتەوەییە! فرتو فێڵو پاشقول لەیەکگرتنو پەیمان شکاندن جێگە بەبیرو باوەڕ لەق دەکەن، شێوەو روخساری ئـەو کەسـە لەدڵو دەروونی کەسانی دیکەدا ناشیرین دەکا.

کەسێک بەیعەت ببەستێو پەیمان مۆر بکاو خودا بکاتە شـایەد لەسـەر پابەند بوون پێیەوە، بشزانێ کە فێڵ دەکـاو لـەدڵدا بەتـەمابێ لێی پاشـگەز بێتەوە، بەکوردی سیاسەت بکاو لایەنی بەرامبەر هەڵخەڵەتێنێ، هەرگیز بیرو باوەڕی دانامەزرێو قاچی لەسەر رێبازی راست جێگیر نابێ. لەهەمان کـاتدا شێوەی بیرو باوەڕی خۆی لەلای ئەوانەی پەیمانیان لەگەڵ دەبەسـتێ ناشـیرین دەکاو دەزانن پەیمانو وادەو بەڵێنـەکانی بـۆ فـرتو فێڵـە، بەمـەش کەسـانی دیکـە لـەرێبازی ئیسـلام دوور دەخاتـەوە، چونکـە دەبێتـە نموونـەی خراپـەو خەڵکی ساویلکەو بۆرە پیاو ئەو دەکەنە تەرازوی ئایینو لەروانگەی ئەم پیاوە خـوارو خێـچو پەیمانشـکێنەو، سـەیری ئـایین دەکـەنو دڵیـان لەئیسـلامو موسوڵمانان دەبێزرێ.

ئەگەر سەیری مێژووی کەوناراى موسوڵمانان بکەین، دەبینین زۆر گـەلو نەتەوە بەهۆی وەفاداریو راستگۆیی موسوڵمانانەوە موسوڵمان بوون، کـاتێک ئەم گەلو نەتەوانە بینیویانە موسوڵمانەکان وەفـا بەعـەهدو پـەیمانی خۆیـان دەکەنو راستگۆو راستاڵن لەقسەو کردەوەیاندا، دڵسـۆزن بـۆ بـیرو باوەڕیـان، دەسـتپاکو دەروونپـاکن لەمامەڵـەو هـەڵسو کـەوتیاندا، ئیـتر ئـەو گـەلو نەتەوانـە: کـە ئـەم ئاکارانـەیان لەموسـوڵمانان بینیـو، ئایینەکـەیانیان بـەدڵ داچووەو بێ لامجومی کردن موسوڵمان بوونو هاتوونـە ژێـر ئـالای (لا الە الا اللە محمد رسول اللە)وەو لەپیناویدا خۆیان بەخت کردوە.

بێگومــان ئایەتــەکانی قورئــانو فــەرموودەکانی پێغەمبــەر ﷺ کاریگەرییەکی وایان لەدڵی موسوڵماناندا خولقاند، وەفا بەعەهدو پابەندبوون

بەوادەو بەڵێنەوە لێیان بوو بەخویەکی سروشتیو تاکو کۆمەڵ تێیدا هاوبەش بوون.

مێژوو بۆمان دەگێڕێتەوە: کە لەنێوان موعاوییەی کوڕی ئەبو سوفیانو پاشای رۆمدا پەیمانێک هەبوو: لەئاخرو ئۆخری ماوەی پەیمانەکەدا موعاوییە بەلەشکرێکەوە هێرشی بردە سەریان، کە ماوەی پەیمانەکە تەواو بوو موعاوییە بەخۆیو لەشکریەوە دەس بەکار بوو شوێنی ستراتیژی خستبوونە ژێر دەستی خۆیەوەو خەریک بوو غافڵ گیریان بکاو پەلاماریان بدا! عومەری کوڕی عوتبە وتی: ئەڵڵاهوئەکبەر ئەی موعاوییە! کوڕە پیاوەتیو وەفات هەبێ، پەیمانشکێنیو غەدر واز لێ بێنە! من بۆخۆم لەپێغەمبەرم ژنەوتووە دەیفەرموو: (**من كان بينه وبين قوم أجل فلا يحلنّ عقده حتى ينقضي أحدها**) کەسێک لەنێوان ئەوو گەلو نەتەوەیەکی ترداعەهدو پەیمانی هەبوو، با تاماوەی دیاریکراو تێپەڕ نەکا پەیمانەکە هەڵنەوەشێنێتەوە. ئیتر حەزرەتی موعاوییە یەکسەر لەشکرەکەی گێڕایەوە! ریوایەتی لەم جۆرە دەربارەی پارێزگاریکردنی عەهدو پەیمان هەرچەندە بەرواڵەت بەرژەوەندی لەهەڵوەشاندنەوەکەدا بەدی بکرێ، زۆرو زەبەندەو مەشهورو باون، ئایینی پیرۆزی ئیسلام بەهیچ جۆرێکو بۆهیچ مەبەستێک رێگە نادە پەیمان هەڵوەشێندرێتەوە.

بەهەموو جۆرێک هەوڵ دەدا ئادەمیزادان هەڵنێو گوڕو تینیان پێ بدا بۆ ئەوەی وەفا بەعەهد بکەنو ئەرکی پابەند بوون بەپەیمانو وادەو بەڵێنەوە لەخۆیگرن، بەصابیرو خۆڕاگریان حسێب دەکاو پاداشی صابیرانیش بێ ئەندازەیە!

یەکسانی پیاوو‌ئافرەت لەپاداش‌و کردەوەدا

مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

ئەم ئایەتە هەڵنانی پیاوو ئافرەتی تێدایە بۆ ئەنجامدانی ئەرکی سەرشانیان؛ ئەرکی واجب‌و سوننەت. دوای ئەوەی لەئایەتەکانی پێشوودا ئادەمیزادانی هەڵنان بۆ خۆڕاگری‌و پشوو درێژی لەسەر وەفا بەعەهدو پەیمان‌و بەجێهێنانی ئەرکەکانی سەرشانیان بەواجب‌و سوننەت‌و موباحەوە. ئەمجار هەڵیان دەنێ بۆ ئەنجامدانی هەموو کارێکی پەسندو بەسوود، هەر کارێک شەریعەتی ئیسلام پەسندی بکا فەرمانیان پێ دەکاو هەڵیان دەنێ بۆ ئەنجامدانی!

یاسایەکی گشتی دادەنێ، یاسایەکی یەکسانی‌و عەداڵەت ئامێز، یاسایەکی وەها پیاوو ئافرەت؛ ژن‌و مێرد، خوشک‌و برا تێیدا وەکوو یەک سەیر دەکرێن‌و بەیەک چاو تەماشا دەکرێن.

دەفەرموێ: ﴿من عمل صالحاً من ذكرأو انثى وهو مؤمن، فلنحيينه حياة طيبة﴾ واتە: هەر کەسێک کاری باش ئەنجام بدا لەنێرو لەمێ، وێڕای کردەوە باشەکانی خاوەن بڕوا بێ، یەکتاپەرست بێ پێی وا بێ پاداش‌و سزا هەیە، زیندو بوونەوە هەیە، ئەوە ئێمە دەیژێنین بەشێوەیەکی ڕێک‌و پێک؛ ژیانێکی پاک‌و خاوێنی پێ دەدەین ڕازی دەبێ بەو بەش‌و بارەی خودا بۆی دیاری کردوەو پێی داوە، دەزانێ خودا خاوەن ئیحسان‌و زاناو دانایە، چی داوەتێ هەر ئەوە بەشی ئەوەو هەر ئەوەندە لەبەرژەوەندی ئەودایە، دەزانێ

ژیانو نیعمەتـەکانی دونیـا تەمـەن کـورتو کەمخایـەنن زوو بەسـەر دەچـنو تێدەپەڕن، زۆر گرنگیان پێ نادا؛ بەبوونیان زۆر کەیفخۆش نـابێو بەفـەوتانیان غەمبارو دڵتەنگ نابێ، رازییە بەبەشی خوداو قنیاعەت دەکا.

﴿وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ بێگومـان ئێمـە لەقیامەتیشدا پاداشی تەواو دەدەینـەوە بەئەوانـە، پاداشـی کردەوەی بـاشو ئیمانداریو راستگۆییو راسـتاڵیان بـەجوانترین شێوە دەدەینـەوە، بەتـەواوی رازییان دەکەین!

بەم جۆرە قورئان یاسای یەکسـانی نێوان ئـافرەتو پیـاو دادەنـێ! ئـەوە رادەگەیەنێ: کە نێرو مێ یەکسانن لەیاسای کردەوەو پاداشدا، لەپەیوەندییان بەخوداوە، لەپاداشیان لای خودا، لەرێزیان لای خودا، هەر کەسـە بەئـەندازەی خوداپەرستیو دڵسۆزی لەخودا پەرسـتیداو لەئـەنجامدانی کـردەوەی چـاکدا پاداشی دەدرێتەوە، تەرازووەکە تەقواو خوداپەرستییە، نێرینـەیی و مێینـەیی نیە! جا هەرچەندە لەئایەتەکەدا وشەی (مَنْ) پیاوو ئافرەت دەگرێتەوە، بـەڵام بۆ زێدە چەسپاندنی ئەم حەقیقەتـەو بـۆ زێـدە رونکردنـەوە ﴿مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى﴾شی هێنا! ئەمە لەسەردەمێکدا کە رێز بۆ مێینـە دانـەدەندرا، خـەڵک بەهەبوونی ئافرەت تەنگـەتاو دەبـوون، بـەچاوی سـووک سـەیر دەکـرا، ئەگـەر یەکێک هەواڵی پێ بدرایە کە کچی بـووە رەنگـی رەش دادەگیرسـاو وەزعـی دەگۆڕاو خـۆی لەخـەڵکی دەشاردەوە، لەبـەر خەجاڵـەتیو غـەمو خەفـەتباری نەیدەزانی چی بکا، دەکەوتە دڵەراوکێو بیری لەوە دەکردەوە: ئایا ئەم زارۆکە مێینە بهێڵێتەوەو قبوولی ئەم ریسواییو عەیبو عارە بکا، یان زیندە بەچاڵی بکاو لـەکۆڵ خـۆی بکاتـەوە. بـەڵێ: ئالـەو کاتـەدا: کـە کۆمـەڵ ئـاوا سـەیری ئـافرەتی دەکـرد، قورئـان ئـەم یاسـایەی دابـەزاندو ئـەم رێـزە پـیرۆزەی دایـە ئافرەتو بەم جۆرە یەکسانی خستە نێوان پیاوو ئافرەتەوە.

ئەوەشی راگەیاند: کە کردەوەی چاك پێویستی بەبنەمایەکی ئەصیل هەیە، بۆ ئەوەی لەسەری جێگیر ببێ، ئەویش بنەمای ئیمان بەخودایە، چونکە بەبێ هەبوونی ئەم بنمایە بناغەی کۆمەڵی بەختەوەر ناچەسپێ، بەبێ هەبوونی ئەم پەیوەندییە پیرۆزە تاکەکانی کۆمەڵ کۆناکرێنەوەو یەکناخرێن، تاکەکانی کۆمەڵگا بەبێ هەبوونی بڕوا بەخودا پرت‌و بڵاو دەبنەوە، وەکوو تۆزو خۆڵی رۆژی رەشەبا یان لێ دێ، کۆ ناکرێنەوە.

عەقیدەو بیرو باوەڕ جەمسەرێکن هەموو هێڵەکانی کۆمەڵگا بەیەکەوە دەبەستێتەوە، ئەگەر ئیمان نەبێ کۆمەڵگا پەرتەوازەو بێ سەرو بەرە، بیرو باوەڕ وا دەکا ئادەمیزادەکان کردەوەی چاك ئەنجام بدەن‌و هیوای پاداش‌و ئەنجامی کارەکانیان هەبێ‌و بەهیوای دوارۆژێکی بەختەوەرو پڕ نازو نیعمەت بن.

ئەوەش رادەگەیەنێ: کە کردەوەی چاك‌و ئیمان بەیەکەوە پاداشەکەیان ژیانی بەختەوەرییە لەدونیادا.

ژیانی بەختەوەری لەدونیادا: زۆر لایەنی بەختەوەری دەگرێتەوە، مەرج نیە دەوڵەمەندی‌و هەبوونی کاڵاو ماڵ‌و منداڵ بێ، یان دەستەبەربوونی پلەو پایەو خزم‌و کەس‌و کارو کارەکەرو خزمەتچی بێ. چونکە لەژیاندا زۆر شت هەیە ماڵ‌و سامان نیەو دەبێتە هۆکاری دڵخۆشی‌و راحەت: پەیوەندی بەخوداوە، بتمانە بەخودا، دڵنیابوون لەوە کە خودا چاودێرو پارێزگاریەتی، لەشساغی‌و دڵنیایی‌و قەناعەت، ئارامی دەروون‌و ئارامی ناو ماڵ‌و منداڵ‌و، خۆشەویستی نێوان تاکەکانی کۆمەڵ، خوداپەرستی‌وخەریکبوون بەزانست‌و زانیاری‌و ئەنجامدانی کاری بەسوودو دڵخۆش بوون پێیان هەموویان هۆکاری ژیانی بەختەوەرین. ئیبنو عەبباس‌و کۆمەڵێك دەفەرموون: (الحیاة الطیبة) بیریتییە لەرزق‌و رۆژی حەلاڵ‌و خۆشبەختی. یان خوداپەرستی‌و دڵخۆشبوون بەو طاعەتە. یان بریتییە لەقەناعەت.

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: (حیاة الطیبة) هەموو ئەمانە دەگرێتەوە. ئیمام ئەحمەد لەعەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ریوایەت دەکا: دەفەرموێ: پێغەمبەر

ﷺ فەرموی: (قد أفلح من أسلم، ورزق كفافاً، وقنعه الله بما آتاه) بێگومان رزگاری بووە ئەوەی ئیمانی هێناوەو بەشی خۆی رزقو رۆژی پێدراوە خودا قەناعەتی داوەتیو رازییە بەبەشی خۆی! ئەم فەرموودەیە ئیمامی موسلیم ریوایەتی کردوە.

تیرمیذیو نەسائی لەفەضالەی کوڕی عوبەیدەوە ریوایەت دەکەن دەڵێ بیستم پێغەمبەر دیفەرموو: (قد أفلح من هدى للاسلام، وكان عيشه كفافاً وقنع به).

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ لەخودا دەپاڕایەوەو دەیفەرموو: (اللهم قنعني بما رزقني وبارك لي فيه، واخلف عليّ كل غائبة لي بخير).

قورئانی پیرۆزو چۆنیەتی خوێندنی، پلەو پایەی قورئانو شکۆمەندی

فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُۥ لَيْسَ لَهُۥ سُلْطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطَٰنُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُۥ وَٱلَّذِينَ هُم بِهِۦ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ ۙ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ لِيُثَبِّتَ

ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُۥ بَشَرٌ لِّسَانُ ٱلَّذِى يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِىٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِىٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ ٱللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِى ٱلْكَذِبَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰذِبُونَ

دەربارەی نازڵبونی ئایەتی ژمارە (١٠١)، ﴿واذا بدلنا....الآية﴾ دەڵێن کاتێک نازڵ بووە: کە موشریکەکان وتیان: موحەممەد سەیرە، گاڵتە بەهاوەڵەکانی خۆی دەکا: ئەمڕۆ فەرمانێکیان پێ دەکا کەچی سبەینێ جڵەوگیرییان لەو کارە لێ دەکا! یان شتێکی تریان بۆ دێنێ: کە سوکتر بێ، وادیار، موحەممەد بۆ خۆی ئەم قورئانەی هەڵبەستووە هەڵی دەبەستێ: ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەو ئایەتی دوا ئەویشی نازڵ کرد.

دەبارەی ئایەتی (١٠٣) ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ...الآية﴾ ئیبنو ئەبی حاتەم لەڕێگەی حوصەینەوە لەعەبدوڵڵای کوڕی موسلیمی حەضرەمییەوە ریوایەت دەکا: کە دەڵێ: ئێمە دوو کۆیلەمان هەبوون: یەکیان ناوی یەسارو ئەویتریان ناوی جەبر بوو، هەردوکیان صەقەلی بوون، بۆ خۆیان کتێبی خۆیان دەخوێندنەوەو زانیاری خۆیان فێری کەسانی دیکە دەکرد، زۆر جار پێغەمبەر ﷺ بەلایاندا تێپەڕ دەبوو گوێی لەخوێندنەوەکەیان دەگرت، ئیتر لەمەوە

قورەیشییەکان دەیانگوت: موحەممەد لای ئەوانە قورئان فێر دەبێ‌و ئەمانە فێری دەکەن! ئیتر ئەم ئایەتە نازڵ بوو.

موناسەبەو پەیوەندی ئەم ئایەتە بەهی پێشەوە لەم روەوەیە: کە پەروەردگار لەوەپێش فەرمووی: پاداشی موسوڵمانان بەجوانترین شێوە دەداتەوە، ئەمجار رەهنومایییان دەکا بۆ کردارو گوفتاری وا کە کردەوەکانیان لەوەسوەسەی شەیتان پاڵفتە بکا. دوایی هەندێ وەسوەسەو ختوکەدانی شەیتان باس دەکا: کە دەیانخاتە دڵی کافرەکانەوە؛ لەوانە قەضیەی نەسخ‌و سڕینەوەی هەندێ ئایەت‌و هێنانی ئایەتی دی بۆ شوێنەکەیان. یان شوبهەی ئەوە: کە دەیانگوت کۆیلەیەکی نەصرانی ئەم قورئانە فێری موحەممەد دەکا.. ئیتر پەروەردگار رەدێکی گورچکبڕی دانەوەو فەرمووی: ئەم قورئانە کەلامێکی عەرەبی ئاشکراو روونە، ئەو مامۆستا خەیاڵییەی ئێوە کابرایەکی عەجەمییە، چۆن دەزانێ کەلامێکی ئاوا عەرەبی رەوان‌و بەلیغ دابنێ‌و فێری موحەممەدی بکا؟

ئاوا بەم جۆرە سیاقی قورئان پێوە دەچێ‌و لێرەدا باسی تایبەتمەندی قورئان دکا، ئادابی خوێندن‌و خوێندنەوەیمان فێر دەکا، قسەو قسەڵۆکی موشریکەکان دەبارەی قورئان رادەنوێنێ‌و دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ هەر کاتێ ویستت ئەی پێغەمبەر! ئەی ئادەمیزادینە! هەر کاتێ ویستتان قورئان بخوێننەوە، پەنا بگرن بەخودا لەوەسوەسەو ختوکەی شەیتانی نەفرین لێکراو، داوا بکەن خودا بتانپارێزێ لەهەموو کارێک کە شەیتان پێی خۆش بێ، بۆ ئەوەی دڵتان ئاگای لێ بێ چی دەخوێننەوە، لەمانای ئایەتەکانی ورد ببنەوە، تێیان بفکرن‌و پەیوەڕەوی فەرمان‌و جڵەوگیریەکانی بکەن، بەگوێرەی ئامۆژگاریەکانی هەڵس‌و کەوت بکەن.

خۆپەناگرتن بەخودا لەوەسوەسەی شەیتانی نەفرین لێکراو ڕێخۆشکەرەیە بۆ خولقاندنی کەش و هەوایەکی گونجاو بۆ خوێندنی کەلامی خودا، روکردنە خودایە بەهەست و شعورێکی خاوێنەوە، بەدڵێکی پەیوەست بەخوداوە، هیچ پیسی و پۆخەڵییەکێ ئەو جەوە خاوێنەی لێ پیس نەکا.

ئەی ئادەمیزاد! پەنا بگرە بەخودا لەشەیتانی نەفرین لێکراو چونکە ﴿إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ شەیتان دەسەلات و توانای نیە بەسەر ئەو کەسانەدا: کە خاوەن باوەڕن، هەمیشە رویان لەخودایە، بەدڵ پەیوەستن بەخوداوە، بەدڵسۆزی بەندایەتی بۆ دەکەن، پشت هەر بەئەو دەبەستن و ئەو دەکەنە پشتیوانی خۆیان، شەیتان هەرگیزاو هەرگیز دەسەلاتی بەسەر ئەوانەدا ناشکێ و چەندێک هەوڵ بدا بەوەسوەسە لەخشتەیان بەرێ هیچی بۆ ناکرێ. تەنانەت ئەگەر برێ جار ئەو خودا پەرستانە بکەونە هەڵەوە، زوو وەهۆش خۆدێنەوەو شەیتان بەلەعنەت دەکەن و تۆبەو پەشیمانی خۆیان رادەگەیەنن و دەگەڕێنەوە بۆ لای خودا!

﴿إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ﴾ دەسەلات و توانای شەیتان بۆ گومڕاکردن و لەخشتە بردن تەنیا بەسەر ئەو کەسانەدایە: کە دەیکەنە وەلی و خۆشەویستی خۆیان و بەیارمەتیدەرو پێشەوای خۆیانی دەزانن، گوێ بیسی فەرمانەکانی دەبن، بەپیر بانگەوازییەکەیەوە دەچن، لەجیاتی خودا پەرستی شەیتانپەرستی ئەنجام دەدەن! هەروەها دەسەلاتی شەیتان بەسەر ئەوانەش دایە: کە بەهۆی گومڕا کردنیان لەلایەن شەیتانەوە هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن!

بێگومان لەو رۆژگارانەدا بەندایەتی کردن بۆ شەیتان و شەیتانپەرستی بەندایەتکردن بۆ خودای شەڕو نەگبەتی: لەلای هەندێ هۆزو گەل و نەتەوە باوبووەو ئێستاش پاشماوەی ماوە! ئەمجار پەروەردگار دوو شوبهەو رەخنەی

کافرەکان: کە ئاراستەی پێغەمبەرو پێغەمبەرایەتیەکەیان دەکرد. باس دەکاو دەفەرموێ:

١- ﴿وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا: إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ، بَلْ أَكْثَرُهُمْ لاَيَعْلَمُونَ﴾ هەر کاتێک ئایەتێک هەڵبگرینو لەناو قورئان بیسرینەوە ئایەتێکی تر بخەینە شوێنی لەبەر حیکمەتێکو بەرژەوەندییەکی ئادەمیزاد، وەلحاڵ خودا بۆخۆی لەهەموو کەس زاناترە بەو ئایەتەی نازڵی دەکا. دەزانێ بەرژەوەندی چیە لەگۆڕینی ئەحکامدا بەپێی رۆژگارو گۆڕانی بارو دۆخ... کافرەکان دەیکەن بە هەڵلاو دەڵێن: ئەی موحەممەد! تۆ پیاوێکی درۆهەڵبەستیو بەدەم خوداوە درۆ دەکەیو بەئارەزۆی خۆت ئایەتێک لادەبەییو ئایەتێک دێنی، ئەمرۆ فەرمان بەشتێک دەکەیو سبەینێ جڵەوگیری لێ دەکەی! ئەی پێغەمبەر! تۆ گوێ بەقسەی پووچی ئەوانە مەدەو لەدڵی مەگرە. ئەوانە زوربەیان نەزانو بێ عەقڵن، سودو بەرژەوەندی خۆیان نازانن، چ جایی لەسودو بەرژەوەندی ئەحکامی خودا حاڵی بن!

بێگومان موشریکەکان وەظیفەی ئەم قورئانە نازانن، هەست بەوە ناکەن: کە ئەم نامە پیرۆزە بۆ ئەوە هاتووە کۆمەڵگایەکی جیهانی سەرتاسەری ئادەمیزاد دروست بکا، بۆ ئەوە نازڵ بووە ئوممەتێک رێک بخا کۆمەڵگای جیهانی بەرێوەبەرێ ببێتە رابەری مرۆڤایەتی!

نازانن: ئەم قورئانە دوا نامەی ئاسمانییە بۆ ئادەمیزاد. نازانن: ئەو خودایەی ئادەمیزادی دروست کردوە زاناو ئاگادارە بەو ئەحکامو یاسایانەی لەبەرژەوەندییانە، کە ئایەتێک نەسخ کرایەوەو حوکمەکەی تەواو بوو مەبەستی خۆی پیکاو ئایەتێکی تر هاتە شوێنی: کە باشتر لەگەڵ وەزعی تازە دەگونجاو حوکمەکەی بۆ کارپێکردنو بەردەوام بوون لەبارتر بوو ئەوە بۆ بەرژەوەندی ئادەمیزاد خۆیانە!

نموونەی ئایاتی ئەم قورئانە پیرۆزە وەکوو دەرمانێک وایە دەدرێ بەنەخۆش تا چاک دەبێتەوە، پاشان ئامۆژگاری دەکرێ بەخواردنی پێخۆری تر: کە لەگەڵ تەندروستی ئاسایی کابرادا بگونجێ لەبارودۆخی ئاساییدا. بێگومان موشریکەکان ئەم حیکمەتانە نازانن وەظیفەی ئەم قورئانە نازانن، بۆیە لەمەبەستی نەسخ کردنەوەی ئایەتێک بەئایەتێکی تر لەسەردەمی ژیانی پێغەمبەردا حاڵی نابن، پێیان وایە: لابردنی ئایەتێک‌و هێنانی ئایەتێکی تر بۆ شوێنی دەست هەڵبەستی پێغەمبەرە، موحەممەد بەئارەزۆی خۆی ئەم ئایەتە لادەباو ئایەتێکی تر دەخاتە شوێنی!

با باش بزانن‌و دڵنیابن: کە موحەممەد شت بەدەم خوداوە هەڵنابەستێ، بەڵکوو ئەمە کاری خودایە، خوداش چی بۆێ بیکا دەیکا، چ حوکمێکی بەلاوە پەسند بێ بڕیاری دەدا بەسەر هەموو شتێکدا بەتواناو دەسەلاتە.. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ماننسخ من آیة او ننسها، نأت بخیر منها او مثلها، الم تعلم ان الله علی کل شیء قدیر**﴾البقرة/١٠٦. بەلام ئەوانە نەفام‌و نەزانن زوربەیان ئەم حەقیقەتانە نازانن!

ئەمجار خودا شوبهەکەیانی رەتکردەوەو فەرمانی بەپێغەمبەر کرد: کە رویەڕویان بوەستێ‌و وەلامیان بداتەوە، دەفەرموێ: ﴿قُلْ: نَزَّلَهُ رُوحُ ٱلْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِٱلْحَقِّ لِيُثَبِّتَ ٱلَّذِينَ آمَنُوا وَهُدىً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ﴾ ئەی موحەممەد! بەو موشریکە نەفامانە بڵێ: ئەم قورئانەی بۆ من هاتووەو بۆ ئێوەی دەخوێنمەوە، دەست هەڵبەستی خۆم نیە، بەڵکوو جوبرائیل: کە فریشتەی تایبەتی نیگایە لەخوداوە هێناویەتی بەحەق‌و عەدالەت‌و حیکمەت. نەسخ کردنەوەی ئایەتێک‌و هێنانی ئایەتێکی تر بۆ شوێنی لەم حەق‌و عەدالەت‌و حیکمەتەوە سەرچاوە دەگرێ. هەرگیز بەتاڵ توخنی ئەم قورئانە نەکەوتوەو ناکەوێ..

ئێمە هەندێ ئەحکامی قورئان نەسخ دەکەینەوەو حوکمی تری دەخەینە شوێنی ﴿لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ بۆ ئەوەی بەم جۆرە نەسخ کردنەوەو گۆڕینانە ئیمانی ئیمانداران زیاتر بچەسپێ. بڕوایان بەئایەتی مەنسوخو بەئایەتی ناسخ هەبێ، دڵیان بەحوکمو یاساکانی قورئان ئارام بگرێ، خودا پەرستان: کە دەبینن ئایەتێک نەسخ دەبێتەوەو ئایەتێکی تر جێگای دەگرێتەوە، دەزانن: ئەوە لەخوداوەیە دەڵێن: ﴿هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا﴾ ئەمە راستو حەقەو لەخوداوە هاتووە. جا کە ئەمە هەڵوێستیان بوو، ئاوا بەپیر ئەحکامی تازەی قورئانەوە هاتن، ئەوە نیشانەی ئەوەیە لەسەر ئایین جێگیر بوونو دڵیان بەخوداپەرستی دامەزراوەو دڵنیان خودا حەکیمو دانایە لەکارو حوکمیدا شتێک ناکا بێ حیکمەت بێو بەرژەوەندی تێدا نەبێ! ئەمە ئاماژەیە بۆ ئەوە: کە موسوڵمانان هەر کاتێ سڕینەوەی ئایەتێکیان بینیو ئایەتێکی تر هاتە شوێنی زیاتر بیرو باوەڕیان دادەمەزرێو دڵیان ئارام دەگرێو ئایینی ئیسلام لەدڵو دەروونیاندا دەچەسپێو دەزانن: ئەوە لەحیکمەتو دانایی خوداوە سەرچاوە دەگرێو حەقو بەتاڵ لێک جیا دەکەنەوە، بەپێچەوانەی کافرەکانەوە: کە بەهۆی نازڵ بوونی قورئانەوەو نەسخ بوونەوەی ئایەتێک یان زیاترو هێنانی ئایەتێکی تر بۆ شوێنی زیاتر دەکەونە گومانو ڕاڕاییەوە.

ئەم قورئانە هیدایەتدەرو ڕێنومایی کەرە بۆ ڕێبازی حەقو مژدە دەدا بەخوداپەرستان بەبەهەشتی رازاوەو جوانو نەبڕاوە!

٢- گومانو رەخنەی دووەمیان: کە ئاڕاستەی پێغەمبەرو پەیامەکەیان دەکرد، ئەوە بوو: دەیانگوت: موحەممەد ئەم قورئانە لەلای خەڵک فێر دەبێو پاشان دێ بەسەر ئێمەدا دەیخوێنێتەوە. راست ناکا لەخوداوە بۆی نایە! جا پەروەردگار رەدی دانەوە فەرمووی: ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ﴾ بێگومان ئێمە زۆر باش دەزانینو ئاگامان لێیە: ئەو موشریکو

خودانەناسانە درۆی چۆن هەڵدەبەستن‌و بوختانی چەند گەورە ئاراستەی پەیامی پێغەمبەر دەکەن!

ئەو موشریکانە ئەوەندە نەفامن دەڵێن: ئادەمیزادێک ئەم قورئانە فێری موحەممەد دەکا، درۆ دەکا لەخوداوە بۆی نازڵ نەکراوە، ئاماژەشیان بۆ پیاوێکی ناعەرەب دەکرد کە زمانی عەرەبی باش نەدەزانی‌و کۆیلەی پیاوێکی قورەیشی بوو، لای (صەفا) لەپەنا کەعبە شت‌و مەکی دەفرۆشت، جار جار پێغەمبەر لای دادەنیشت‌و هەندێ قسەی لەگەڵ دەکرد.

هەندێک دەڵێن: ناوی جەبر بووە، هەیە دەڵێ ناوی بەلعام بوو، ریوایەت هەیە دەڵێ: ناوی (یەعیش) بووە کۆیلەی بەنو حەضرمی بووە! هەندێ دەڵێن: خولامی فاکیهی کوڕی موغەیرە، یان غولامی عاکیری حەضرەمی یان هی عوتبەی کوڕی رەبیعە بووە، عیسایی بوو موسوڵمان بوو، جا کە موشریکەکان گوێیان لەهەندێ چیرۆکی قورئان دەبوو دەیانگوت: ئەمە جەبری عەجەمی فێری دەکا!

ئیتر پەروەردگار ئەم بوختانەشی رەتکردنەوەو بەدرۆی خستنەوەو فەرمووی: ﴿لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾ زوبانی ئەو کەسەی ئاماژەی بۆ دەکەن‌و بەماممۆستای موحەممەدی لەقەڵەم دەدەن زمانی عەجەمییەو عەرەبی نیە، قورئان کەلامێکی عەرەبی ئاشکراو رون‌و رەوانە، بەڵکوو رەوانترین کەلامی عەرەبی‌یە، دەی چۆن گومان دەبرێ کەسێک ئەم قورئانە فەصیحە بەلیغەی هێنابێ، لەکابرایەکی نا عەرەبی زمان عەجەمی فێری بوو بێ‌و ئەو فێری کردبێ؟! هەر کەسێ تۆزێ فام‌و عەقڵی هەبێ قسەی وا ناکاو بیرو رای وا دەرنابڕێ.

بەکورتی:

ئەوەی لەوئادەمیزادە کۆیلە دەبیسترێ ئاخاوتێنێکی عەجەمییە، نەتۆ لێی حاڵی دەبی نەئەوان، قورئان کەلامێکی عەرەبی فەصیح‌و رەوان‌و

بەلیغە، ئەوان بەباشی لیّ‌ی حالّی دەبن، دەی چۆن دەگونجیّ ئەو قورئانە فەصیحو رەوانە عەرەبییە لەو کابرایە وەرگیرابیّ؟!

وا پێدەچیّ ئەوە قسەیەی موشریکەکان فرتو فێڵێکێ بوویێ بۆ چەواشەکاریو بەرەنگاریکردنی ئیسلام، ئەگینا بۆ خۆیان لەناخی دڵیانەوە زانیویانە: کە ئەو مەوزوعە وا نیەو پێغەمبەر قورئانی لەو بەندە عەجەمییە وەرنەگرتووە.! عەرەبەکان بۆ خۆیان نرخی قورئانیان زانیوەو هەستیان بەبەلاغەتو فەصاحەتی کردوە، زانیویانە کەلامێکی موعجیزەو ویستوویانە بەو جۆرە پروپاگەندانە پێشی پیّ بگرنو بەرهەڵستی بکەن. باشە ئەو کۆیلەیە کە بیتوانیایە کەلامی ئاوادابنیّ بۆچی بەناوی خۆیەوە بڵاوی نەدەکردەوەو قورئانی پاڵ خۆی نەدەدا؟ بۆیە هەرگیز تەصەور ناکریّو عەقڵ نایبڕیّو ناچێتە دڵەوە ئەم کەلامە بەرزە موعیجزەیە لەکۆیلەیەکی ناعەرەبی بازاڕیی وەرگیرابیّ.

بەم جۆرە پەروەردگار پێیان دەفەرمویّ: ئەی نەتەوەی عەرەب! ئێوە بۆخۆتان لەهەموو کەس فەصیح ترو رەوانبێژترن، بۆ قسەو دەمە دەمیّ زۆر ئازاو دەم گەرمن، بەشیعرو بەپەخشان لەهەموو کەس زیاتر بەتوانان بۆ ئاخاوتن، دەی ئێوە بۆخۆتان دەسەوەسان بوونو هەموو عەرەبیش بەڵکوو هەموو ئادەمیزاد دەسەوەسانن لەهێنانی کەلامێکی ئاواو ناتوانن تەنانەت سورەتێکی وەکوو هی قورئان بخەنە ڕو، ئەدی چۆن و بەچ عەقڵێکێ فێر کردنی ئەم قورئانە پاڵ کۆیلەیەکی زمان لاری ناعەرەب دەدەن؟! دیارە عەرەبەکان گەیشتونە ئەوپەڕی دەسەوەسانیو بیّ توانایی، بۆیە پەنایان بۆ ئەم چەواشەکارییە بردوە: ئەمڕۆ پاش ئەوەی مرۆڤایەتی زۆر بەرەوپێش چووە، نووسینو خوێندنەوەو فێر کردنو هەوڵدان بۆ دانانی کتێبو نووسینی شیعرو پەخشان بەدونیادا بڵاو بۆتەوە، لەهەموو بوارەکانی ژیاندا کتێبو نامیلکە دانراون، هەر کەسێکێ تۆزێکێ عەقڵی هەبیّو کەمێکێ لەشت حاڵی بیّ، یاساو

نیظامی کۆمەڵایەتی‌و چۆنیەتی قانون دانان‌و یاسا ڕێکخستن بزانێ: دەتوانێ هەست بەوە بکا: کە ئەم قورئانە دەسکردی ئادەمیزاد نیەو ناگونجێ ئادەمیزاد بتوانێ کەلامی ئاوا دابنێ!! تەنانەت ماددەپەرستەکان‌و شیوعییە خودا نەناسەکانیش لەروسیا ساڵی (١٩٥٤ی‌ز) کە کۆنگرەی رۆژهەڵاتناسەکانیان بەست لەروانگەی تانەدان لەئیسلام ئەوەیان دووپات کردەوە: کە ئەو قورئانە ناگونجێ زادەی بیری یەکێ کەس بێت: کە موحەممەدە. بەڵکوو کۆمەڵێکی زۆر هەمئاهەنگی‌و یارمەتی یەکتریان داوەو کاریان بۆ کردوە تا ئەو کەلامەی لێ کەوتۆتەوە، هەروا وتیان: ناگونجێ هەندێ لەو قورئانە لەنیوەدوورگەی عەرەبی‌دا نووسرابێتەوە، بەڵکوو هەندێ بەشی لەدەرەوەی ئەو هەرێمە نوسراوەتەوە!

ئەوەی: کە پاڵی پێوەنان ئەم رایە رابگەیەنن ئەوەیە: ئەوان بڕوایان بەوە نیە ئەم بوونەوەرە خاوەنی هەبێ، پێیان وا نیە خودایەکێ هەبێ ئەم بوونەوەرەی بەدیهێنابێ‌و هەڵیسوڕێنێ هەروا بڕواشیان بەپێغەمبەرو پێغەمبەرایەتی‌و نیگا نیە. ئەوەشیان لا چەسپاوە کە قورئان زادەی بیری تاقە کەسێکێ نیەو موحەممەدێکێ ناتوانێ بەتەنها ئەو کەلامە بەرزە بخاتە ڕوو!!

جا کە ئەمە راو بۆچونی کۆمەڵێکێ زانای موستەشریقین بێ لەسەدەی بیستەم‌دا، ئەدی چۆن دەگونجێ بگوترێ: کابرایەکی عەجەمی، کۆیلەیەکی ناعەرەبی هەتیومچە، ئەم قورئانەی فێری موحەممەد کردوە؟!!

ئەمجار پەروەردگار پەردە لەسەر بیرو بۆچونی هەڵەو پەڵەی کافرەکان هەڵدەداتەوەو هەرەشەیان لێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ئەوانەی بڕوا بەئایاتی قورئانی نازڵکراو بۆ سەر پێغەمبەر ناکەن، بەتەما ئەوە نین ئیمان بێنن بەو پەیامەی لەخوداوە بۆ ئادەمیزاد نێردراوە، ئەوانە خودا هیدایەتیان نادا، تۆفیقیان نادا بۆ بڕوا کردن بەئایاتی خوداو بەپەیامی پێغەمبەرانی، چونکە بۆخۆیان بەهۆی بێ

بڕوایی‌و سەرڕەقی‌و تاوانکارییانەوە ئامادەباشی ئەوەیان تێدا نیە ئیمان بێنن، ئەوانە لەقیامەتدا عەزابی بەئێشیان هەیە، تۆڵەی دژایەتیکردنی پێغەمبەرو بەدرۆ خستنەوەی ئایاتی قورئانیان لیّ دەستێنین!

﴿انما يفتري الكذب الذين لايؤمنون بآيات الله﴾ ئەوەکوو درۆ بەدەم خوداو هەڵدەبەستیّ، ئیللا کەسانێکێ کە ئیمانیان بەئایاتی خودا نیە، بڕوا بەموعجیزەو نیشانەکانی خودا لەبوونەوەردا ناکەن، سەیری بەڵگەکانی تاکو تەنهایی خودا ناکەن، چونکە ئەوان بەتەما نین لەسەر راستگۆیی‌پاداش وەربگرنەوە، ترسی ئەوەیان نیە لەسەر درۆکردن سزا بدرێن، ئەمانە رەوشتی ئێوەن ئەی کۆمەڵی کافرو بیّ بڕوا! درۆ تاوانێکی ناشیرین‌و نابەجێیە، خوداپەرست ئالودەی نابیّ‌و لەخاوەن باوەڕەوە سەر هەڵنادا! ﴿وأولئك هم الكاذبون﴾ ئەوانەی کافرو موشریکن لەقوڕەیشی‌یەکان کە بەتۆ دەڵێن: ئەی موحەممەد! قسە بەدەم خوداوە هەڵدەبەستی ئەوانە خۆیان درۆزنن نەک تۆ! ئەوانە قسە هەڵبەستن نەک تۆ!!

هەڵگەڕانەوە لەئایین و حوکمی کۆچکردن لەپێناو ئاییندا

مَن كَفَرَ بِٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ إِيمَٰنِهِۦٓ إِلَّا مَنۡ أُكۡرِهَ وَقَلۡبُهُۥ مُطۡمَئِنُّۢ بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ بِٱلۡكُفۡرِ صَدۡرٗا فَعَلَيۡهِمۡ غَضَبٞ مِّنَ ٱللَّهِ وَلَهُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿١٠٦﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ ٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا عَلَى ٱلۡأٓخِرَةِ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُوْلَٰٓئِكَ

ٱلَّذِينَ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَٰرِهِمْۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْغَٰفِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي ٱلْأٓخِرَةِ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُواْ مِنۢ بَعْدِ مَا فُتِنُواْ ثُمَّ جَٰهَدُواْ وَصَبَرُوٓاْ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا لَغَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١١٠﴾ ۞ يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٖ تُجَٰدِلُ عَن نَّفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٖ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار لەئایەتەکانی پێشوودا ئەوەی باسکرد: کە قورەیشییەکان بڕوایان بەپێغەمبەر نەکردو جۆرەها قسەو قسەلۆکو بوختانیان بۆ هەڵبەست؛ دەمێک دەیانگوت: بۆخۆی قورئانی هەڵبەستووە، یان دەیانگوت: کابرایەکی عەجەمی فێری دەکا. پاشان ڕەدی دانەوەو هەڕەشەی توندی ئاڕاستە کردن، ئەمجار بەشوێن ئەوەدا حاڵو وەزعی ئەوانەی بەیان کرد: کە بەزمان کوفر دەڵێنو دڵیان پڕە لەئیمان، هەروا حوکمی ئەوانەش بەیان دەکا: کە بەئاشکراو نهێنی کافرن.

دەربارەی هۆی نازڵبونی ئایەتی (١٠٦) ئیبنو ئەبی حاتەم لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەت دەکا؛ دەفەرموێ: کاتێک پێغەمبەر ﷺ ویستی بۆ مەدینە کۆچ بکا، موشریکەکان بیلالو خەبابو عەممارى کوڕی یاسریان گرتن، عەممار قسەیەکی وای بۆ گوتن: کە بەدڵی موشریکەکان بوو ئیتر وازیان لێ هێنا، کە هاتەوە خزمەت پێغەمبەر ﷺ بەسەرهاتەکەی بۆ

گێڕایەوە، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ئەو کاتەی بەڕواڵەت قسەکانت کردن دڵت چۆن بوو؟ ئایا بەدڵ پێت خۆش بوو؟ وتی: قوربان! نەخەیر، بەدڵ پێم خۆش نەبوو. ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی دابەزاند ﴿إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌ بِالْإِيمَانِ﴾.. هەر ئیبنو ئەبی حاتەم لەموجاهیدەوە ریوایەت دەکا؛ دەڵێ: ئەم ئایەتە دەربارەی هەندێ لە دانیشتوانی شاری مەککە نازڵ بووە، ئیمانیان هێنابوو، برێک لەهاوەڵانی پێغەمبەر لەمەدینەوە نامەیان بۆ نووسین داوایان لێ کردن: کە کۆچ بکەن بۆ مەدینە، ئەوانیش لەمەککە دەرچوون و بەرەو مەدینە کەوتنەڕێ، قورەیشییەکان پێیان زانین و شوێنیا کەوتن و لەڕێگا گرتیانن، تووشی فیتنەیان کردن و بەزۆر وشەی کوفرئامێزیان بەدەمدا هات، ئیتر ئەم ئایەتە دەرحەق ئەوان نازڵ بووە!

ئیبنو جەریرو ئیبنو مەردەوەیهی و بەیهەقی لەکتێبی (الدلائیل)دا ریوایەتیان کردوە دەڵێن: موشریکەکانی مەککە عەمماری کوڕی یاسریان گرت و ئازارو ئەشکەنجەیان دا هەتا وایان لێ کرد ناچار بوو جنێوی بەپێغەمبەر داو ستایشی بتەکانی کردن، جا دوایی کە هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: چیت بەسەر هات؟ وتی: کارێکی خراپم کرد، هێندەیان ئازار دام و وایان لێ کردم دەرحەق بەجەنابت ناماقوڵیم کردن و خواکانی ئەوانم ستایش کرد! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەو کاتە دڵت چۆن بوو؟ وتی: قوربان! دڵم پڕبوو لەئیمان. فەرمووی: ئەگەر جارێکی دیکە تووشی مەوقیفی ئاوا بوویەوە زەختیان لێ کردی کوفر بکەی، قەیناکا رازییان بکەو خۆت تووشی هیلاکەت مەکە! ئیتر ئایەتی ﴿إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌ بِالْإِيمَانِ﴾ نازڵ بوو.

هەروەها ریوایەت کراوە: کە قورەیشییەکان زەختیان لەعەممارو یاسری باوکی و (سمیة)ی دایکی کرد سوور بوون لەسەر هەڵوێستی خۆیان، ئیتر کافرەکان (سمیة)یان خستە نێوان دووحوشترەوەو رمێکیان لەشەرمگای بڕی

بەم شێوە ناشیرینە شەهیدیان کرد. پاشان یاسریشیان شەهید کرد ئەم ژنو مێردە یەکەم شەهیدن لەپێناو ئیسلام دا!! بەڵام عەممار بەڕواڵەت کوفری بەدەمدا هاتو بەزویان رازی کردن، ئەوانیش وازیان لێ هێنا. دوایی عەرزی پێغەمبەریان کرد: کە عەممار کافر بووەو کوفری کردوە! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: نەخەیر عەممار کافر نەبوەو لەتەوقی سەریەوە تا سەرپەنجەی قاچی پڕە لەئیمانو بیرو باوەڕی ئیسلامەتی تێکەڵاو خوێنو گۆشتی بووە. جا دوایی عەممار بەگریانەوە هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دەکوڵی، پێغەمبەر ﷺ چاوەکانی عەمماری دەسڕینەوەو دەیفەرموو: ئەوە چیتە؟ بۆ دەگری؟ ئەگەر جارێکی تر تووشی مەوقیفی ئاوا بویەوە هەمان قسەی کوفرئامێز بکەرەوە پێی فەرموو: **(ان عادوا فعد لهم بما قلت).**

دەربارەی ئایەتی ژمارە (١١١) کە دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ...﴾ ئیبنو سەعد لە(الطبقات)دا لەعەمری کوڕی حەکەمەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: عەمماری کوڕی یاسر ئازارو ئەشکەنجە دەدرا بەجۆرێک ئاگای لەخۆ نەدەماو نەیدەزانی چی دەڵێ، صوهەیب ئەوەندە ئازار دەدرا تاوای لێ دەهات نەیدەزانی چی دەڵێ: ئەبو فوکەیهە بەهەمان شێوە عەزاب دەدرا، بیلالو عامیری کوڕی فوهەیرەو کۆمەڵێکی تر لەموسوڵمانان بەهەمان شێوە سزا دەدران، دەربارەی ئەوان ئایەتی ﴿ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا...﴾ نازڵ بووە. لەم بارەوە ریوایەتی تریش هەن بەپێویستمان نەزانی ئاماژە بۆ هەموویان بکەین! دێینە سەر راڤەکردنی ئایەتەکان.

دەفەرموێ: ﴿مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ﴾ کەسێک پاش موسوڵمانبوونی پاشگەز بێتەوە، پاش ئەوەی خودای ناسیو راستی ئایینی بۆ دەرکەوت، کافر بوەوە، بەدڵ لەئیسلام پەشیمان بووەوە ئەوە قارو غەزەبی خودای لەسەرەو دوور دەخرێتەوە لەرەحمەتی یەزدان، لەقیامەتیشدا سزای سەختو سامناکی هەیە، چونکە شیرینی ئایینی چەشتووەو دوایی لێی

لاداوە، هەروەها چونکە ژیانی دونیای بەسەر ژیانی قیامەتدا هەڵبژاردوە، لەبەر ئەوە شیاوی سزای سەختە. ﴿إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ﴾ مەگەر کەسێک موسوڵمان بێو زەختی لێ بکرێو بەزۆر گوفتاری کوفری پێ بدرکێنن، یان کاری کوفر ئامێزی پێ ئەنجام بدەن، لەهەمان کاتدا دڵی پڕ بێ لەئیمان بەخوداو بەتاکو تەنهایی خوداو راستی پێغەمبەرایەتی هەموو پێغەمبەرەکان بەگشتیو هی حەزرەتی موحەممەد بەتایبەتی، ئەو کاتە ئەگەر بەرواڵەت کوفر بکا هیچی لەسەر نیەو گوناهی ناگاتێ!

﴿وَلَكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْراً فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ بەڵام غەزەبو قاری خودا بۆ کەسانێکە بەدڵ لەئیسلام هەڵگەڕێنەوە، دڵیان بەکوفرو بێدینی دابمەزرێ، بەویستی خۆیان بێ زۆرە ملێ کافر ببنەوە ئەوانە غەزەبی خودایان لەسەرە، لەرەحمەتی دوور دەکەونەو، لەقیامەتیشدا عەزابی سەختی دۆزەخیان بۆ ئامادە کراوە!!

ئەمجار هۆکاری ئەوە روون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الآخِرَةِ﴾ ئەم غەزەبو قار لێ گرتنەی خودا لێیان لەبەر ئەوەیە چونکە ئەوان ژیانی دونیایان هەڵبژاردوە بەسەر قیامەتدا، ملی لەپاشگەزبوونەوە ناوەو لەسەر ئایینی حەق بەردەوام نەبوە، ئامادەباشی تێدا نەبوە لەپیناو ئایین‌دا ئەزیەت بدرێ نارەحەتی ببینێ، خۆیەخت بکا.

﴿وَإِنَّ اللهَ لاَيَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ هەروەها چونکە خودا هیدایەتی گەلو نەتەوەی ستەمکارو کافر نادا، کەسێک ئینکاری ئایەتی خودا بکاو سوور بێ لەسەر خودانەناسی نیشانەی ئەوەیە: ئامادەباشی تێدا نیە رێگای خێر بگرێتە بەر، شەیتانو نەفسی بەدکاری رێگای کوفریان بۆ رازاندۆتەوە، ئەنجامدانی تاوانیان لەپێش چاو جوان کردوە، دڵی بەکوفر خۆشەو ئامادەباشی وەرگرتنی ئیمانی تێدا نەماوە بووەتە قوتابی شەیتانو شوێن رێبازی ناپیرۆزی کەوتووە.

﴿أُوْلَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾ ئەوانەی لەئایین هەڵدەگەڕێنەوە، دوای ئیمانهێنانو تێگەییشتن لەئیسلام پاشگەز دەبنەوە، ئەوانە ئەو کەسانەن خودا دڵی مۆر کردون، ئامێری بیستنو دیتنی حەقیقی لەکارخستون، ئەوانە ئیتر ئیمان ناهێنن‌و کەلامی خودا بەباشی نابیستن، بەڵگەو دەلیلەکانی تاکو تەنهایی خوداو زیندوبوونەوەوراستی پێغەمبەرایەتی ناچێتە دڵیانەوەو کاریان تێ ناکا، ئەوانە بەتەواوی بێ ئاگاو نەفامن، کەس لەوان غافڵتر نیە، چونکە بیر نەکردنەوە لەئاکامی کوفرو بێدینی ئەوپەڕی غافڵیو نەفامییە.

﴿لَاجَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ حەقەو چەسپاوە، هیچ گومانی تێدا نیە ئەوانە لەقیامەتدا بەهیلاکچوو بەفتارە چوون، فەوتاوو خەسارەتمەندن، تەمەنی خۆیان لەشتی بیهودەو زیانە خرۆدا بەسەر برد بەدەستی خۆیان بەویستی خۆیان خۆیان کردە سوتەمەنی دۆزەخ، خۆیان کردە شیاوی ئاگری دۆزەخ.

چونکە ئادەمیزاد لەم ژیانی دونیایەدا وەکوو بازرگان وایە: بەخوداپەرستی خۆشبەختی قیامەت دەکڕێ! جا کەوای نەکرد، نیشانەی ئەوەیە: لەبازرگانییەکەیدا خەسارەتمەند بووە.

یەکەم: ئەوانە شیاوی غەزەبو قاری خودان.

دووەم: ئەوانە شیاوی عەزابی سەختی پەروەردگارن.

سێیەم: ئەوانە دونیا ویستن.

چوارەم: خودا نائومێدی کردون لەهیدایەت دان.

پێنجەم: خودا دڵو دەروونی مۆر کردون ئامێری دیتنو بیستنی لەکار خستون.

شەشەم: خستونیە پێڕی غافلانەوەو ئاگایان لەهیچ نیە.

ئایەتەکان تاوانی پاشگەزبوونەوە لـەئاینی ئیسلام بەگەورەترین تـاوان دادەنێن، چونکە کەسێک تامی ئیمانی کردو پاشان بۆ ژیـانی کورتـی دونیـاو کـالای کەمبایـەخی وازی لـەئایین هێنـا، شیاوی غـەزەبی خودایـە، شـیاوی عـەزابی خودایە، نائومێدە لەهیدایەتو دڵی داخـراوەو حـەق نـابینێو راسـتی نابیسێ! ئەوانە لەقیامەتدا خەسارەتمەندنو مایە پوچو ماڵوێرانن.

چونکە عـەقیدەو بیرو باوەڕ نابێ موساوەمەیان تێدا بکرێ، نابێ بکرێنـە شوێنی زەرەرو قازانج. هەر کاتێ ئیمان بەخودا چووە ناو دڵەوە نابێ بـۆ هیـچ شتێکی تر واز لەئەم ئیمانە بهێندرێ، عەقیدە کالا نیە بفرۆشرێ، شتێک نیـە بۆ هیچ شتێکی تر وازی لێ بهێندرێ، عـەقیدە لەهـەموو شـتێک بـەنرخترەو هیچ کالایەک ناخرێتە تەرازویـەوەو نابێتـە هاوتـای، بۆیـە واز هێنـان لـەبیرو باوەڕی ئیسلامی سزاکەی لەسزای هەموو تاوانێکی تر سامناکترە!

مـەگەر کەسێک زۆری لیّ بکرێ، تینی بۆ بێنن ئـەویش لەترسـی گیـانی خۆی بەزوبانو بەرواڵەت کوفر بکا بەلام دڵی پڕ بـێ لـەئیمان، ئـەوی بـەزوبان دەیلێ بەدڵی نەبێ! ئالەم مەوقیفانەدا بۆ موسوڵمانان روخصەتە کە بـەزوبانو بەرواڵەت خۆیان بەکافر نیشان بدەن!

بێگومـان بـرێ لەموسـوڵمانان ئـەم روخصەتەشـیان پـەیڕەو نـەکردوە، بەزوبانو بەرواڵـەتیش کوفریـان نـەکردوە، مردنـی خۆیـان هـەڵبژاردوە بەسـەر ئـەوەدا بـەزوبان کوفـر بکـەن، ئەوەتا (سمیة) دایکـی یاسـر بەسـەرە نـێزە شەرمگایان هەڵدڕی تا گیانی تێدا بوو سزایان دا ئەو وشـەی کوفـری بـەدەمدا نەهات، هەروا باوکی یاسر لەژێر ئازارو ئەشکەنجەدا گیـانی سپاردو کوفـری بەدەمدا نەهات!

بیـلالی حەبەشـی ئـەو هـەموو ئـازارو ئەشـکەنجەیەیان دا، دەهـاتن لەچرقەی گەرمادا لەناو لمبەلاندا رایان دەکێشاو بـەردی گـەورەیان دەخسـتە سەر سنگی، داوایان لێ دەکرد هاوەڵ بۆ خودا دانێو نەیگوت: هەر دەیگوت:

(أحد أحد) دەیگوت: سوێند بەخودا ئەگەر وشـەیەکی تـرم بزانیایـە لەوشـەی (أحد، أحد) لەسەر شانتان گرانتربوایە ئەوەم دەگوت.

هەروەها حەبیبی کوڕی زەیدی ئەلئەنصاری کاتێک (مسیلمة)ی درۆزن پیێ گوت: ئەتۆ شایەتی دەدەی کە موحەممەد رەوانە کراوی خودایـە! وتـی: بەڵێ، پاشان پیێ گوت ئەی شایەتی دەدەی کە من پێغەمبەری خودام؟ وتـی گوێم لێ نیە تێت ناگەم! چەندی سزای داو تەنانەت پارچـە پارچـەی کـرد ئـەو هەر لەسەر قسەی خۆی بوو.

زاناو بلیمەتی فەرموودە ئیبنو عەساکیر لەژینامـەی عـەبدوڵلای کـوڕی حوزافەی سەهمیدا: کەیەکێک بـووە لـەهاوەڵانی پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ: رۆمەکان بەدیل گرتیانو بردیانە لای پاشای رۆم، پاشا پیێ گـوت: دەتکەمـە هاوبەشی خۆم لەملکو سەڵتەنەتدا، کچی خۆمت دەدەمێ، بەمـەرجێ ببیـە نەصرانی، لەولامدا وتی: ئەگـەر هـەرچی مـاڵو سـامانی تـۆو مـاڵو سـامانی عـەرەب هەیە بیخەیە ژێـر دەستمەوە لەپاسـاوی پاشـگەزبوونەوەم لەئیسـلام، تەنانەت بۆ ساتە وەختێکیش، ئەمن ئامادە باشی ئەوەم تێـدا نیـەو پاشـگەز نابمەوە، پاشا وتی: دەسا کـەوابێ دەتکـوژم؛ وتـی: ئـەوە گیـانی مـنو ئـەوە دەسەڵاتی خۆت چی دەکەی بیکە!

پاشـا فـەرمانی کـرد هێنایـانو هـەڵیان واسـی تـیر هـاوێژو تفـەنگچیان هێنان، بۆ ترساندنو پاشگەزبوونەوە تیریان پێوە نان، تیرەکان لـەنزیک قـاچو نزیک دەستی دەدران، ئەمجار وتیان: با نەتکوژینو گیانی خۆت رزگار بکـە، ببە بەنەصرانی، ئەویش ملی نەداو داواکەی رەتکردنەوە، ئـەمجار مەنجـەڵێ مسی تواوەیان هێنا لەپێش چـاوی ئـەو دیلێکـی موسـوڵمانیان هێنـاو تێیـان فرێدا، یەکسەر بەبەرچاوی عەبدوڵلاوە داپڵۆخاو ئێسقانی دەرکەوتن، ئەمجار داوایان لێ کرد وتیان: یان ببە بەگاور، یان تۆش ئاوا دەخەینە ناو ئـەو مسـە تواوەوە، عەبدوڵلا ملی نەدا، ئەمجار خستیانە سەر بەکرەو خلۆکە، بۆ ئەوەی

فڕێی بدەنە ناو مسە تواوەکەوە ئالەو کاتەدا عــەبدوڵلا گریـانی هـات، پاشـا تەماعی لێ پەیدا بوو، وایزانی ترساوەو لەئیسلام پاشگەز دەبێتەوە عەبدوڵلا وتی: نەخەیر! من هەر لەسەر هەڵوێستی خۆمم، بـەڵام بۆیـە گریـانم دێ مـن تەنها گیانێکم هەیەو ساتەوەختێکێ لەپیناو خودادا سزا دەدرێمو لـەناو دەچم حەزم دەکرد بەئەندازەی مـووی جەسـتەم گیـانم هەبووناـیەو لـەپیناو ئـایینی خودادا ئەو سزایەیان بدرایە!!

لەبڕێ ریوایەت هاتووە: دەڵێ پاشا فـەرمانی کـرد چـەند شـەوو رۆژێـکێ خـواردنو خواردنـەوەی لێ یاسـاغ بکـەن، جـا کـە زۆری برسـیو تینـوو بـــوو سفرەیەکی لەشەرابو گۆشتی بەراز بۆ رازاندەوەو بۆی نارد، ئەویش دەمی لێ نـەداو بـەلایا نـەچوو؛ دوایـی پاشـا بـانگی کـردەوە وتـی: بۆچـی دەسـتت بـۆ خواردنو خواردنەوەکە نەبرد؟ لەولامدا وتی هەرچەند بۆم حەلاڵ بوو بیخـۆمو ناعیلاجی حەرام حەلاڵ دەکا، بەڵام نەمویست تـۆ بـەخۆم خـۆش بکـەم! ئیـتر پاشا وتی: سەرم ماچ بکەو مەرەخەست دەکەم! عەبدوڵلا پێی گوت: هـەموو دیلە موسوڵمانەکان لەگەڵ مندا مەرەخەس دەکەی؟ وتی: بەڵێ ئیـتر سـەری ماچ کرد ئەویش هەموو دیلەکانی مەرەخەس کردن.

جا کە عـەبدوڵلا هاتەوە بۆ مەدینە حـەزرەتی عومـەر فـەرموی: لەسـەر هەموو موسوڵمانێ پێویستە سەری عەبدوڵلا ماچ بکاو من یەکەم کەس دەبم کە سەری ماچ دەکەم ئیتر هەستاو سەری ماچ کرد.[١٠]

ئەمجار پەروەردگار حوکمی موسوڵمانە زەبوونەکانی نـاو مەککـە بـاس دەکاو دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِمَا فُتِنُوا ثُمَّ جَـــاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ پاشان ئەی موحەممەد! بزانە: کـە خودای تۆ دەرحەق بەوانەی لـەزێدو نیشـتمانی خۆیـان کۆچیـان کـردوە، دوای ئـەوەی موشـریکەکان ویسـتیان لـــەئایین پاشـــگەزیان بکەنـــەوە ئـــەوانیش

(١٠) في ظلال القرآن ج٥/٢٨٤-٢٨٥ ئیبنو کەثیر ج٢/٥٦٩.

جیـهادیان لەگـەڵ کـردن روبـەڕویان بوونـەوە، پشـوو درێـژو خۆگربـوون لەجیهادەکەیاندا، بەشمشێر شەڕیان لەدژ کردن بەزوبان بەرائەتی خۆیانیان لێ ڕاگەیاندن، بێگومـان خـودای تـۆ ئـەی موحەممـەد! دوای ئـەم هەڵوێسـتەو کردەوانەیان کە بەرامبەر موشریکەکان نواندیان لێبـوردو لێخۆشـبوو، لێیـان‌و ئەو زەمانەسازی‌و کوفر کردنە رواڵەتیەی کـاتی خـۆی بـەزۆرە ملـێ‌و لەترسـی گیانی خۆیان ئەنجامیان داوە لێیان ناگرێ‌و عەفوویان دەکا.

ئەمانە کۆمـەڵێک بوون لەئیمانداران لەمەککەدا بـوون زەبـون‌و بـێ هـێز بوون، کافرەکان زەختیان لێ کردن کە کـافر ببنـەوە ئـەوانیش بەرواڵـەت‌و بـۆ پاراسـتنی گیـانی خۆیـان وشـەی کوفریـان بـەدەمدا هـات، پاشـان خـودا یارمەتیدان‌و کۆچیان کرد بۆ مەدینە، ماڵ‌و سـامان‌و خزم‌و خـێزان‌و منـداڵ‌و وڵات‌و زێدی خۆیان جێ هێشـت‌و خۆیـان گـەیاندە موسـوڵمانان‌و لەتـەکیاندا جیـهادیان دژی کافرەکـان ئـەنجام دا، لـەپیناو ئـایینی خودادا زۆر تـەنگ‌و چەڵەمەیان توش هات، جا پـەروەردگار هـەواڵی ئـەوەمان دەداتـێ کـە خـودا لەتاوانی کوفرە رواڵەتیەکەی پێشوویان خۆش دەبێ‌و رۆژی قیامـەت بـەرەحم‌و بەزەیی دەبێ لەگەڵیان!

﴿يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَن نَّفْسِهَا﴾ واتـە: خـودای تـۆ ئـەی موحەممەد! بەرەحم‌و بەزەیی‌یە بـۆ ئـەو ئیماندارانـە لـەرۆژێکدا کـە هـەموو کەس داکۆکی لەخۆی دەکا، کەس وەسەر کەسی ناپرژێ هەر کەسـەو دەیـەوێ خۆی رزگار بکا، چی بەسەر منداڵ‌و باوک‌و دایک‌و خزم‌و کەس‌و کارەوە نیـە، رۆژی نەفسی نەفسی‌یە.

﴿وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ هـەموو کەسـێک سزاو پاداشی کردەوەکانی خۆی وەردەگرێتەوە، هەر کەسـە بـەگوێرەی کردەوەکـانی چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە پاداشی خـۆی دەدرێتـەوە، ئـەوان سـتەمیان لێ

ناکرێ لەپاداشی چاکەکار کەم ناکرێتەوە لەسزای تاوانبار زیاد ناکرێ، تەنانەت کەمترین ستەمیان لێ ناکرێ.

بەکورتی:

زانایانی ئیسلام کۆکن لەسەر ئەوە: کەسێک زۆری لێ کرا بۆ کوفر کردنو هەڕەشەیان لێ کرد ئەگەر کافر نەبێتەوە دەیکوژن، ئەویش کوشتنەکەی هەڵبژارد، ئەوە لای خودا پلەو پایەی بەرزترە لەو کەسەی پەیڕەوی روخصەتەکە دەکا.

جا لەکاتێکدا پەروەردگار رێگای داوە: کە لەکاتی ناعیلاجیو زەختو زۆرە ملیدا بۆ رزگارکردنی گیانی خۆی کابرا کوفر بڵێو کوفر بکاو هیچی لێ ناگیرێ ئیتر لەم روانگەوە زانایانی شەرع هەموو لقو پۆپی فیقهیان بۆ سەر قیاس کردوە. هەر کاتێ ئادەمیزاد زۆرەملێی لێ کرا بەناعیلاجی کارێکی ئەنجام دا ئەوە هیچی لەسەر نیەو هیچ حوکمێکی لەسەر دروست نابێ. حوکم بەکافربوونی ناکرێ ژنەکەی لێی جیا نابێتەوە، ئەگەر مرد نوێژی لەسەر دەکرێو لەگۆڕستانی موسوڵماناندا دەنێژرێ، بەڵام موحەممەدی کوڕی حەسەنی شەیبانی دەڵێ: کابرا ئەگەر کوفری لێ دەرکەوت بەظاهیر بەپاشگەزبۆوە حلێب دەکرێو حوکمی کافری بەسەردا دەدرێ. ژنی تەڵاقی دەکەوێ، نوێژی لەسەر ناکرێ... وەکی تریش لەبەینی خۆیو خودادا بەموسوڵمان حسێبە. هەڵبەتە ئەمە رایەکی زەعیفەو قورئانو فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ پشتگیری ناکەن!

ئەمجار زانایانی شەرع راجیاییان تێدا پەیدا بووە، دەربارەی کەسێک کە بەزۆر تەڵاقی ژنی پێ بدەن، یان ژنی لێ مارە بکەن!

حەنەفییەکان دەڵێن: تەڵاقی دەکەوێو مارەیی ژنیشی لێ دێ، چونکە تەڵاق پێویستی بەئیختیار هەیە، زۆرەملێ رەزامەندی ناهێڵێ نەک ئیختیار.

غەیری حەنەفییەکان پێیان وایە نەتەڵاقی دەکەوێ، نەمارەیی لێ دێ ئاماژە بەو فەرموودەیەی: کە طەبەرانی لەثەوبانەوە ریوایەتی کردوە (**رفع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه**) حەنەفییەکان رەفعی حوکمەکەیان خستۆتە سەر حوکمی قیامەت واتە: گوناهی ناگاتێ..

پێویستە ئەوە بزانرێ: کە سێ شت هەن بەهیچ جۆرێک رەوا نیە بکرێن: (کوفر، کوشتن، زینا) روخصەت دراوە بۆ وتنی وشەی کوفر بەمەرجێ بەلایەوە حەڵاڵ نەبێ..

ئەمجار ئایا کە پیاوێک بەزۆر زینای پێ بکەن حەددی لەسەرە؟ هەندێ لەزانایان فەرموویانە حەددی لەسەرە، چونکە ئەو کارە ئەنجام دەدا بەئیختیاری خۆی.

زوربەی زۆری زانایان فەرموویانە: حەددی لەسەر نیە، ئەم رایە صەحیحو بڕوا پێکراوە. بەڵام ئەگەر ئافرەتێک بەزۆر زینایان لەگەڵ کرد ئەوە بەلای هەموو شەرعزانانەوە حەددی لەسەر نیە. چونکە ئایەتەکە زۆر لێکراوی لەبەر پرسیاری چەرت کردوە، دەفەرموێ: ﴿إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ﴾ هەروەها پێغەمبەر فەرموویەتی: (**ان الله تجاوز عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه**) هەروەها ئایەتەکەی سورەتی (**النور/٣٣**) کە دەفەرموێ: ﴿**فان الله من بعد اكراههن غفور رحيم**﴾ مەبەستی ئەو ئافرەتانەیە: کە بەزۆر توشی زینایان دەکردن.

سەرەنجامی کوفرانی نیعمەت و سپڵەیی کردن لەدونیا

وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ ءَامِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ ٱللَّهِ فَأَذَٰقَهَا ٱللَّهُ لِبَاسَ ٱلْجُوعِ وَٱلْخَوْفِ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١١٣﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار هەڕەشەی لەکافرەکان کرد بەعەزابی دۆزەخ لەقیامەتدا، هەڕەشەی عەزابی دونیاشی لێ کردن بەوە کە تووشی برسیایەتیو ترسو خەمو خەفەتیان دەکا، دەفەرموێ: ﴿وضرب الله مثلاً قرية كانت آمنة مطمئنة﴾ خودا بەنموونەو بۆ عیبرەت باسی گوندێک (شارێک) دەکا، دانیشتوانەکانی بێ وەیو دڵنیا لەدوژمنو ئافات بێ خەمو کەدەر لەهەموو ناخۆشیەکی ژیانی دونیا، ﴿يأتيها رزقها رغداً من كل مكان﴾ رزقو رۆژی زۆرو زەبەندەی لەهەموو لایەکەوە بەئاسانی بۆ دەهات، کەچی دانیشتوانەکان لەجیاتی ئەوەی سوپاسی خودای لەسەر بکەن، ﴿فكفرت بأنعم الله﴾ کوفرانی نیعمەتەکانی خودایان کرد ﴿فاذاقها الله لباس الجوع والخوف بما كانوا يصنعون﴾ ئیتر پەروەردگار بەبرسییەتیو ترسو خۆف دایپۆشین، ژیانی لێ تاڵ کردن، لەشوێنی ئەمنو ئاسایشو دڵنیایی ترسو خۆفی بۆ

رەخساندن، لەباتی دەوڵەمەندیو هەبوویی، هەژاریو برسیایەتی پێدان، لەجیاتی دڵخۆشیو لەشساغیو تەڕدەماخی ئازارو ئەشکەنجەو خەمو خەفەتی دانێ، تاڵیو ناخۆشی ژیانی پێ چەشتن دونیای لێ وەتەنگ هێنان، روناکاییان لەژیاندا نەما.

﴿وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾

بێگومان هاتوە بۆ لای دانیشتوانی ئەو شارە پێغەمبەرێک لەرەگەزی خۆیان، لەخوداوە پەیامی بۆ هێنان، داوای لێ کردن کە خوداپەرستی بکەن، سوپاسگوزاری نیعمەتەکانی بن، بەخۆیاندا بچنەوەو واز لەبتپەرستی بهێنن، کەچی ئەوان پێغەمبەرەکەیان بەدرۆخستەوە، سوور بون لەسەر کوفرو بێدینی خۆیان، پەرەیان بەسەررەقیو سەرکەشی خۆیان دا، ئیتر خودا بەسزای ریشەکێش لەناوی بردن، لەحاڵو وەزعێکدا کە ئەوان ستەمیان لەخودی خۆیان کردو بەردەوام بوون لەسەر کوفرو مەعاصی ئەگینا خودا ستەمی لێ نەکردن!

پەندو مەثەل جاری وا هەیە بەشتێک لێ دەدرێ: کە رەوشتێکی تایبەتی هەبێ، جا ئەو شتە لەواقیعدا هەبێ یان نەبێ! جاری واش دەبێ بەشتێکی دیاریکراو لێ دەدرێ، جا ئەم شارەی: کە لێرەدا پەروەردگار بەمەثەل هێناویەتیەوە لەوانەیە شارێکی دیاریکراو بێ، لەوانەشە شارێکی نەبوو بێ!!

زوربەی زۆری راڤەکەرانی قورئان پێیان وایە: ئەو شارە شاری مەککەیە، چونکە ئەو شارێکی پڕ ئاسایشو خۆشگوزران بوو، دانیشتوانی دەورو بەری هەمیشە لەترسو دڵەڕاوکێدا بوون، شەوکوت دەکران، دەفرێندران کەس لەژیانو ماڵی خۆی دڵنیا نەبوو، هەر کەسێک بچویایە ناو مەککەوە ئەمین دەبوو، ترسی لەهیچ شتێک نەدەما کەچی دانیشتوانی مەککە سەرباری ئەم هەموو نازو نیعمەتانە: کە گەورەترینییان رەوانە کردنی حەزرەتی محەممەد بوو بۆ سەریان ئەوان کوفرانی نیعمەتیان کرد، سپڵەییان نواند ئیتر خودا

بەرگی ترسو برسییەتی بەبەردا کردن، بەلام ئەوان تـەمبێ خـواردوو نـەبوون، بەرەنگاری پێغەمبەریان کردو بەردەوام بـوون لەسـەر هەڵوێستی نامەردانـەی خۆیان، ئیتر پێغەمبەر ﷺ دوعای لیٚ کردن، فەرمووی: (**اللهم أشدد وطأتك على مضر، واجعلها عليهم سنين كسني يوسف**) ئیـتر گرانیـەکی وایـان بەسەردا هات هیچیان نەما، برسیایەتی تینی بۆ هێنان، وایان لیٚ هات لاکـە تۆپیویان دەخواردن ئێسقانیان دەسوتاندنو دەیانخواردن، وشتریان سەر دەبڕی هەندێ هەژارو نەبوو کوڵکو خوێنەکەیان تێکـەلاو دەکـردو دەیـانخوارد بـەم جۆرە خواردنە دەگوترێ: (عَلْهَز) کەسێک زۆر برسـیایەتی تینـی بـۆ نـەهێنی ئەم شتە قێزەونە ناخوا.

ئیمامی رازی دەفەرموێ: وا پێدەچی ئەم شارەی کە ئایەتەکە باسی دەکا غەیری مەککە بێ، چونکە ئـەم شـارە بەنموونـە بـۆ مەککـە هێندراوەتـەوە، ئاشکراشە نموونەی هێنراوە بۆ مەککە غەیری مەککەیە. واتـە: ئـەم مەثەلـە پەندو عیبرەتە بۆ هەموو شـارێک بەتایبـەتی بـۆ مەککـەو مەککەییـەکان، ترسـاندنیانە لـەئاکامی سـەرپێچیو بێدینییـان، نموونەیـە بـۆ هـەموو گـەلو نەتەوەیەک خودا نازو نیعمەتی پـێ بەخشـی بـنو ئـەوان لـەخۆیان بـایی بـنو یاخی بن، کافر بنو پشت هەڵ بکەنو خودا قارو غەزەبیان لیٚ بگری!

بێگومان ئەم حاڵو وەزعەی ئایەتەکە باسی دەکا زۆر باش بەسەر حـاڵو وەزعی مەککەو دانیشتوانەکانیدا دەسەپێ! ئەوەتا پـەروەردگار کابـەی تێـدا بنیات ناوە، کردویەتی بەشارێکی رێزدارو ئەمین، هـەر کەسـێ بچێتـە نـاوی دڵنیاو بەصەبرو ئارامە، کەس دەستی بۆ درێژ ناکا، تەنانـەت کـابرا دوژمنـی بابە کوشتەی خۆی لەوێدا دەبینێ پەلاماری نـاداو نایکوژێتـەوە، دانیشـتوانی دەورو بەری مـەککە هەمیشە لەشەڕو ناخۆشیدا بوون، هێرشیان دەکرایە سەر، خۆیان دەفڕێندران، ماڵ سامانیان تالان دەکرا، ئافرەتیان دەفڕێنـدران، کـەچی دانیشتوانی مەککە لەسایەی کەعبەدا دڵنیاو بێ ترس ژیانیان بەسەر دەبـرد،

بێ خەمو خەفەتو بێ ئاژاوەو گێـژاو!! هـەروەها لەهـەمـوو لایەکـەوە بـەهۆی قافڵـەو قـەتاری بازرگانییـەوە رزقو رۆژییـان بـۆ دەهـات، هەرچـەندە شـاری مەککە کەوتۆتە هەرێمێکی رەقەنو چەقەنو بێ کشتو کاڵ، کەچی هەمیشە هـەموو جـۆرە میـوەو بـەروبومێکی بـۆ کێش دەکـرا، بـەبێ ئـاژاوەو بـەتێرو تەسەلی ژیانیان بەسەر دەبرد (کوردی گوتەنی لەتەڕی دەیانخواردو لەوشـکی دەنوستن).

ئـەمجار پێغەمبـەرێک لـەخۆیان بـەزمانی خۆیـان پـەیامی بـۆ هێنـان، دەیانناسی، دەیانزانی: کە راستگۆو ئەمینە، هیـچ خراپـەو خراپـەکارییان لێ نەبینی بوو، ئایینی ئیبراهیمی بۆ زیندو کردبوونەوە؛ ئەو ئیبراهیمەی کابـەی دروست کردبوو! پەیامی خودا پەرستی بـۆ هێنـانو پـێی راگـەیاندن، کـەچی بەدرۆیان خستەوە، پەیامەکەیان رەتکردەوە. ئەزیەتیان دا قەسـتی کوشـتینان کرد...هتد.

خۆراکی حەڵاڵ و خۆراکی حەرام

فَكُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَـٰلًا طَيِّبًا وَٱشْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةَ وَٱلدَّمَ وَلَحْمَ ٱلْخِنزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ ۖ فَمَنِ ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا۟ لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ ٱلْكَذِبَ هَـٰذَا حَلَـٰلٌ وَهَـٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ۚ

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفۡتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ لَا يُفۡلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَٰعٞ قَلِيلٞ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا مَا قَصَصۡنَا عَلَيۡكَ مِن قَبۡلُۖ وَمَا ظَلَمۡنَٰهُمۡ وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُواْ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ ثُمَّ تَابُواْ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ وَأَصۡلَحُوٓاْ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعۡدِهَا لَغَفُورٞ رَّحِيمٌ ﴿١١٩﴾

لەئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار هەڕەشەی لەکافرەکان کرد لەسەر ئەوە: کە سپڵەیی بەرامبەر نیعمەتەکانی خودا دەنوێنن، پەندو مەثەلی بۆ هێنانەوە بۆ ئەوەی واز لەهەڵوێستی خۆیان بێنن، ئەمجار لەم ئایەتانەشدا فەرمان بەموسوڵمانان دەکا کە خواردەمەنی حەلاڵ بخۆنو سوپاسی نیعمەتەکانی بکەن.

بەکورتی پێیان دەفەرموێ: کە ئێوە وازتان لەکوفر هێناو ئیمانتان قبوڵ کرد ئیتر خواردەمەنی حەلاڵو زولاڵ بخۆن، ئەوە دەستکەوتو غەنیمەتە بۆتان. واز لەخواردنی مردارەوەبوو لاکە تۆپیو بهێنن، ئەمجار ئەوەیان بۆ رون دەکاتەوە: کە حەلاڵکردنو حەرامکردن بەهەوانتەو هەواو هەوەس نابێ، حەلاڵو حەرام بەعەقڵکاری نابێ، بەڵکوو پێویستی بەبەڵگەو دەلیلی شەرعی هەیە.

دەفەرموێ: ﴿فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ حَلَالاً طَيِّباً وَاشْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ دەبخۆنو بخۆنەوە ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان! لەرزقی پاكو حەلاڵی بەسود: کە خودا بۆی رەخساندون، شوکرو سوپاسی خودای لەسەر بکەن. ئەو پەلەوەرو ئاژەلانەی خودا رێگەی پێداون سودیان لێ ببینن

هێلکەو شیرو ماستو پەنیرو رۆنەکەیان بخۆن، سەریان ببڕن گۆشتەکەیان بخۆن، بەخۆڕایی لەخۆتانیان حەرام مەکەن، سپڵە مەبن سوپاسگوزار بن، چونکە خودای خاوەن نیعمەت، فەضلو بەخشش، شیاوی سوپاسو پەرستشە، تاکو تەنهاو بێ شەریکە، دەی ئەگەر ئێوە راست دەکەن ئەو خودایە دەپەرستن، پابەندی فەرمانو جلەوگیرییەکانی بن، سەرپێچی یاساو شەریعەتی مەکەن!!

بەردەوام بن لەسەر پابەند بوون بەفەرمانو نەهیەکانی خوداوە، قورئانی بۆ ناردونو شوێنی بکەون!

جا چونکە هەمیشە حەلاڵ زۆر ترە لەحەرام، گونجاو بوو:کە خۆراکە حەرامەکان دیاری بکا بۆ ئەوەی بزانین جگە لەو دیاری کراوانە ئیتر هەموو خواردەمەنیەکی تر بۆ ئێوە حەلاڵو سود بەخشە، ئەگەر بەگوێرەی شەریعەتی خودا دەستیان بۆ بەرن، نەچن لەخۆتانەوە بەهەوانتە (بەحیرەو سابیئەو وەصیلەو حام)و ئەم جۆرە شتانە بێننە کایەوە. شتێک: کە خودا بۆی حەلاڵ کردون ئێوە بەهەوانتە لەخۆتانی حەرام بکەن، هەرچی لەجیهاندا هەیە حەلاڵو پاکو خاوێنە بۆ ئێوە، دەتوانن سودی لێ وەربگرنو بەکاریان بێنن.

﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ ٱلْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ﴾

ئەوەی: کە حەرامە لەسەر ئێوەو نابێ لەکاتی ئاساییدا بیانخۆن گۆشتی مردارەوەبوو خوێنی رەوانو گۆشتی بەرازو گۆشتی هەر ئاژەڵێک بەغەیری ناوی خودا سەر ببڕدرێو سەر بڕینەکەی بۆ رێزگرتن لەغەیری خودا بێ وەکوو ئەو ئاژەڵانەی لەسەر بەردە تایبەتیەکان (نصب) سەریان دەبڕن بۆ بتەکان. ئەم جۆرە سەربڕاوانە خواردنی گۆشتەکەیانو سود بینین لەکوڵکو موویان، حەرامو پیسەو توخنی مەکەون.

پێغەمبەر ﷺ لەفەرموودەیەکدا فەرموویەتی: (**ملعون من ذبح لغير الله**) نەفرین لێکراوە کەسێک ئاژەڵ لەسەر ناوی غەیری خوداو بۆ ڕێزلێنان لەغەیری خودا سەر ببڕێ.

بەکورتی هەر ئاژەڵو پەلەوەرێک لەکاتی سەربڕینیدا ناویغەیری خودای لەسەر بهێندرێ، وەکوو ئەوە ناوی بتو صەنەم یان ناوی جندۆکە یان ناوی پێغەمبەرو پیاوچاکی لەسەر بهێندرێ، جا ئەم پیاو چاکانە زیندو بن یان مردو بن گۆشتی ئەو سەربڕاوە حەرام دەبێ، تەنانەت ئەگەر لەگەڵ ناوی ئەوانەدا ناوی خوداش بێنێ هەر حەرام دەبێ. چونکە ئەو حەیوانە بۆ غەیری خودا سەربڕاوە. کەوابوو کەسێک حەیوانێک سەرببڕێو لەکاتی سەربڕینیدا ناوی پێغەمبەر ﷺ یان عەبدولقادری گەیلانی یان کاکەحەمەدی شێخ یان سەید ئەحمەدی روفاعی یان سەید ئەحمەدی بەدەوی...هتد لەسەر بێنێ ئەو گۆشتە حەرام دەبێو خواردنی دروست نیە زۆر جار لەکوردەواری خۆمان دا کابرا حەیوانێک سەر دەبڕێ لەکاتی سەربڕینیدا دەڵێ: ئەمە مەولوودی پێغەمبەرە یان بۆ خێری عەبدولقادری گەیلانییە، ئەم جۆرە ناو هێنانە خواردنی گۆشتی ئەو سەبڕاوە حەرام دەکا!!!

بێگومان ئەم چوار خۆراکە حەرامە لەمەپێش لەسێ سورەتی تردا باسکراون: لەسورەتی (**البقرة/١٧٣**) ﴿**انما حرم عليكم الميتة....الآية**﴾ لەسورەتی (**المائدة/٣٠**) ﴿**حرمت عليكم الميتة...الآية**﴾و لەسورەتی (**الأنعام/١٤٥**) ﴿**الا ان يكون ميتة او دماً مسفوحاً...الآية**﴾.

دەبێ ئەوەش بزانرێ: ئەو گۆشتە حەرامانەی لەسورەتی (**المائدة**)دا باسکراون وەکوو (المنخنقة، الموقوذة، المتردية،النطيحة ...هتد) ئەمانە دەچنە چوار چێوەی مردارەوە بووەوەو حوکمی ئەویان هەیە.

ئەمجار پەروەردگار هەندێ حاڵەتو بارودۆخ لەو حوکمە گشتییە چەرت دەکاو دەفەرموێ: ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

کەسێک ناچار بوو برسیایەتی تینی بۆ هێناو برستی لێ بڕیو لیی مەعلووم بوو ئەگەر لەو خۆراکە حەرامە نەخوا دەمرێو بەهیلاک دەچێ، بۆی ڕەوایە خواردنە حەرامەکە بخواو خۆی تووشی فەلاکەت نەکا، بەمەرجێ ئەو خۆراکە حەرامە بەشی ناچارێکی تر نەبێو لیی داگیر بکا یان لیی بڕفێنێو بۆخۆی بیخواو کابرای تر لەبرسا بمرێ! هەروەها دەبێ ئەوەندە لەو حەرامە بخوا کە برسیایەتیەکەی نەهێڵێ نەک بچێ خۆی لێ مڕ بکاو تا دەتوانێ لیی بخوا: واتە: نابێ لێ خواردنەکەی بگاتە ئەندازەی تێریو هەڵاوسان. خودای بەرزو مەزن تاوانبەخشو میهرەبانە دەرحەق بەو کەسانەی لەکاتی ناچاریدا لەخۆراکی حەرام دەخۆنو بەگوێرەی پێویست نەفسی خۆیانی پێ کوێر دەکەنەوە.

لێرەدا پرسیارێک دێتە پێشەوە دەگوترێ: ئادەمیزادی برسی چاری ناچارە لەو حەرامە بخوا، ئەی بەچ موناسەبەو هۆیەکەو وشەی (غفور) لێرەدا بەکار هێنراوە، خۆ ئەو کابرایە تاوانی نەکردوە تا خودا لیی خۆش ببێ! لەوەڵامدا دەڵێین: ڕاگرتنی ئەندازەی چاری ناچارو دەست نیشانکردنی، زۆر قورسو گرانە، زوربەی کات ئەو ئادەمیزادە ناچارانە سنوور بەزێنی دەکەونو زیاد لەئەندازەی شەرعی دەخۆن، بۆیە موناسیب بوو لێرەدا باسی میهرەبانیو تاوانبەخشی خودا بکرێ!

ئەمجار جڵەوگیری لەپەیڕەوکردنی ڕێبازی موشریکەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ﴾ نەچن وەکوو موشریکەکان بکەن بەهەوانتەو بەهەواو ئارەزۆ شت حەڵاڵ یان حەرام بکەن، نەچن وەکوو موشریکەکان بەهەواو هەوەس بڵێن: ئەوەی لەسکی ئەم ئاژەڵانەدایە تایبەتە بەنێرینەکانمانو یاساغە لەسەر خێزانەکانمان، مردارەوەبوو خوێنی ڕەوانو گۆشتی بەراز مەخۆن.

بەکورتی:

هەر لەبەر قسە کردنی زمانی خۆتـان، بـەدرۆ بـەبێ بەڵگـەو حوججـەت، مەڵێن: ئەوە حەرامەو ئەو حەلاڵـە. بـەبێ ڕێنومـایی شـەریعەتی خـودا، هـەر لەخۆتانەوە ئەو خواردنە حەلاڵ مەکەن و ئەو خواردنە حەرام بکەن!!

﴿لِّتَفْتَرُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ﴾ بۆ ئەوەی سەرەنجام بەدەم خوداوە درۆ هەڵ ببەستن، حەلاڵکردن و حەرامکردنەکە پاڵ خودا بدەن، بەبێ ئەوەی خودا هیـچ جۆرە تەشریعێکی لەو بارەوە نازڵ کردبێ، خـودا هیـچ شـتێکی لـەو شـتانەی ئێـوە بەحـەرامتان دانـاوە، حـەرام نـەکردوە، هـەروەها هیـچ شتێکیشـی لـەو شتانەی ئێوە بەحەلاڵی دادەنێن حەلاڵ نەکردوە. کەوابێ ئێـوە بـەدەم خـوداوە درۆ هەڵ مەبەستن چونکە ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ لَا يُفْلِحُـونَ﴾ بێگومان ئەوانەی درۆ لەسەر خودا هەڵدەبەستن لەدونیاو قیامەتدا ڕزگاریـان نابێ، هەرگیز بەمراز ناگەن و لەهەردو دونیادا بێ نرخ و ریسوان.

ئەبو نەضرە هاوەڵێکی پێغەمبەرە ﷺ دەفەرموێ: ئەم ئایەتەی سـورەتی (النحل)م شەوێک خوێندەوە ئیتر لەو کاتەوە تا ئـەمڕۆ ترسـاوم نـاوێرم فتـوا بدەم. ڕاستیان گوتووە: هەر کەسـێ فتـوا بەپێچەوانـەی قورئـان و فـەرموودەی پێغەمبەر بدا لەبەرنەزانی و تێنەگەییشتن بێگومان بۆ خۆی گومڕا بووەو ئـەو کەسەشی گومڕا کردوە: کە فتوای بۆ داوە.

ئەمجار ئەوە روون دەکاتەوە: کە ئەو دەستکەوتانەی بـەدرۆ هەڵبەسـتن، دەستیان دەکەوێ شتێکی کەم و کەمبایەخە. دەفەرموێ: ﴿مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُـمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ئەو کالایەی بەدرۆ هەڵبەسـتن لەسـەر خـودا چنگیـان دەکـەوێ هیـچ و بـێ نرخـە، تاوێکـەو دەڕوا، سێبەری دارەو پایـەدار نیـە، ماوەیـەکی کورتەو بەسەر دەچێ، ئەوەی بۆیان دەمێنێتەوە عـەزابی بەئێشی دۆزەخە، کـە بۆ هەتا هەتایـە تێیـدا دەمێننـەوەو لێی قوتـار نـابن. لەبنـەڕەتدا ئایەتەکـە

خیطابە بۆ ئەو موشریکانەی (بەحیرەو سائیبەو وەصیلەو حامی)یـان داهێنـا بوو بەختوخۆڕایی گۆشتی ئەم ئاژەڵانەیان لەخۆیان حەرام کردبوو.

دوای رونکردنەوەی حەڵاڵو حـەرامو موبـاح بـۆ موسـوڵمانان باسـی ئـەو خواردنانە دەکا: کە لەکاتی خۆیدا لەنەتەوەی جولەکە یاساغ بووە دەفەرموێ: ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَاقَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ﴾ واتە: حەرامـمان کـرد لەسەر ئەوانەی جولەکە بوون ئەو خواردنانـەی لەمـەوپێش بۆمـان گێڕایتـەوە، ئاماژەیە بۆ ئایـەتی (١٤٦) لەسـورەتی (الأنعام) کـە دەفـەرموێ: ﴿وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر، ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومها الا ماحملت ظهورهما او الحوايا او مااختلط بعظم﴾ کـەوابوو بـۆ ئێـوە دروست نیـە ئـەی گـەلو نەتـەوەی پێغەمبـەری ئاخرزەمـان! کـە لەخۆتانـەوە خواردن حەڵاڵو حەرام بکەن، لاسای جولەکەکان مەکەنەوە لەو شتانەی لێمـان حەرام کردبوون.

﴿وَمَاظَلَمْنَاهُمْ﴾ ئێمە ستەممان لێ نەکردن: کە ئەو شتانەمان لێ یاساغ کردن ﴿وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُـــونَ﴾ بـەڵکوو ئـەوان بۆخۆیـان سـتەمیان لەخۆیان کرد بەوە: کە تاوانیان ئەنجام دان، هەتا ئێمەش بەرحەرامکردنی ئەو شتانە سزامان دان!

بێگومان نەتەوەی جولەکە شـیاوی ئـەو خـۆراکە لێ یاساغکردنە بـوون، چونکە سنور بەزێنییان کردبوو، سەرپێچی فـەرمانی خودایـان کـرد، کـەوابوو بۆخۆیان ستەمیان لەخۆیان کرد، خودا ستەمی لێ نەکردن. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفــەرموێ: ﴿فبظلمهم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم﴾النساء/١٦٠. کەوابوو هۆی خواردن لێ یاساغکردنەکە خۆیان بوون.

﴿ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَـةٍ﴾ پاشـان خـودای خـاوەن سـۆزو بەزەیی دەرحەق بەو کەسانەی بەنەزانی تاوانێکیـان لێ رودەدرێو سـوور نـابن لەسەریو بەردەوام نابن لەئەنجامدانی ﴿ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُــوا﴾

پاشان تۆبەی لیّ دەکەنو پەشیمان دەبنەوە، دەست دەکەن بەئەنجامدانی کردەوەی باشو خۆیان راستاڵ دەکەن ﴿ان ربك من بعدها لغفور رحيم﴾ بێگومان خودای تۆ ئەی موحەممەد ﷺ لێخۆشبوونی زۆرو بەرفراوانە، بەشی هەموو کەس دەکا ، هەر کەسێ بەدڵ لەتاوانەکانی پەشیمان ببێتەوە رەحمەتو لێخۆشبوونی خودا دەیگرێتەوە رەحمەتو لێخۆشبوونی خودا پەیوەستن بەتۆبەو پەشیمانبوونەوە لەتاوانو چاکەکاری بەگوێرەی شەریعەتی خودا، جا کەسێك تاوان بکا بەنەزانیو نەفامی پاش ئەنجامدانی تاوانەکە پەشیمان ببێتەوە پابەندی فەرمانو جڵەوگیریەکانی پەروەردگار بێو بەگوێرەی شەریعەتەکەی هەڵسو کەوت بکا، ئەوە بێگومان خودا لیّی خۆش دەبێ، لەدونیاو قیامەتدا رەحمی پێ دەکا!

رەوشت و پلەو پایەی ئیبراهیم ﷺ شوێنکەوتنی ئاینەکەیو رێزگرتنی جولەکە لەرۆژی شەممو

إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ٱجْتَبَىٰهُ وَهَدَىٰهُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَءَاتَيْنَـٰهُ فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ أَنِ ٱتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جُعِلَ ٱلسَّبْتُ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فِيمَا

كَانُوا۟ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

ئەمجار بەبۆنەی باسکردنی شتە یاساغکراوەکان لەسەر گەلی جولەکە لەکاتی خۆیدا، هەروەها بەبۆنەی ئیدیعا کردنی موشریکەکانی قورەیش: کە لافی ئەوەیان لێ ئەدا ئەیانگوت: ئێمە لەسەر ئایینی ئیبراهیمین‌و ئەوەی حەرامی دەکەین لەخۆمان‌و لەقەبەڵی خوداکانمانی دەکەین ئەوە بەگوێرەی ئەو ئایینەیە، لێرەدا سیياقی قورئانەکە باسی حەزرەتی ئیبراهیم دەکاو ئایینی پاکی‌و رەوشتی بەرزی رادەنوێنی‌و پەیوەندییەکێ لەنێوان ئایینی حەزرەتی ئیبراهیم‌و ئایینی تازەهێندراو لەلایەن حەزرەتی موحەممەدەوە دروست دەکاو ئەوە رون دەکاتەوە کە ئەو شتە یاساغکراوانە لەنەتەوەی جولەکە لەسەردەمی حەزرەتی ئیبراهیمدا نەبوەو چ پەیوەندییەکی بەئایینی ئیبراهیمەوە نیە، وەصفی ئیبراهیم دەکا: کە پێشەواو رابەری یەکتاپەرستان بووە، هەرگیز هاوەڵی بۆ خودا دانەناوە سوپاسگوزارو فەرمانبەرداری پەروەردگار بووە، جا کە ئەوان راست دەکەن لەسەر ئایینی حەزرەتی ئیبراهیمن دەبا شوێنی بکەون‌و پابەندی ئایینەکەی بن، چونکە ئایینی ئەو بناغەو کاکڵەی ئایینی ئیسلامەو هەر کەسێک شوێن ئایینی ئیبراهیم بکەوێ شوێن ئایینی ئیسلام کەوتووە، ئەمجار دوای وەصف کردنی ئیبراهیم بەو رەوشتە بەرزانە فەرمان بەپێغەمبەر دەکا: کە شوێن ئایینی ئیبراهیم بکەوێ: کە ئایینی یەکتاپەرستییە. ئایینی بت شکێن‌و صەنەم ترۆ کردنە، ئایینی خۆتەسلیم کردنە بەخوداو پشت بەئەو بەستنە!!

دەفەرموێ: ﴿إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةٗ﴾ بێگومان ئیبراهیم کە باپیرە گەورەی ئێوەیە، ئێوەی جولەکە لافی ئەوە لێ دەدەن کە لەسەر ئایینی ئیبراهیمن، ئێوەی عەرەبی بتپەرستیش لافی ئەوە لێ دەدەن کە ئەو زاتە باپیری گەورەی ئێوەیە. دەی ئەو زاتە نموونەی ئادەمیزادی یەکتاپەرستو

هیدایـەتدراوو هیدایـەتدەر، فەرمانبـەردارو سوپاسـگوزاری پـەروەردگار بـوو، بەتەنیا خۆی ئوممەتێ بوو، هاو تەرازووی ئوممەتێ بوو لەبەر ئەو، ئـەوەندە خـوو رەوشـتی بـەرزو پەسـندی تێـدا بـوون بەئـەندازەی خـوو رەوشـتی گـەلو نەتەوەیەکی هەڵبژاردە رەوشتی جوانی تێدا گرد ببونەوە.

یـان (أمـة) بـەمانا پێشـەواو رابـەری خێرو چاکەیـە، واتـە: ئیـبراهیم پێشەوایە بۆ هیدایەتو خێرو ئایینی حەق.

هەردو ماناکە نزیکن، چونکە پێشەواو رابەر بـۆ رێبـازی حـەقو ئـایینی راست لەو کاتەدا کە پێشەوایەو هیدایەتی خەڵک دەدا بۆ ئایینی حـەق خێرو پاداشی خۆی هەیەو خێرو پاداشـی ئەوانەشـی هەیـە: کـە شـوێن پەیامـەکەی دەکەون، کەوابوو بەئەندازەی گەلو نەتەوەیەک خێرو پاداشی دەست دەکـەوێ، ئەو کەسە گەلو نەتەوەیەکە نەک تاکە کەس!

﴿قانتاً للّه﴾ لەخودا ترس بوو، فەرمانبـەرداری پـەروەردگاری خـۆی بـوو، بەباشیو دڵسۆزی خوداپەرستی دەکرد

﴿حنيفاً﴾ وازی لەبتپەرستیو هاوەڵدانان بۆ خودا هێنابوو بەتـەواوی روی کردبوە خوداو لێ بڕابوو بۆ خوداپەرستیو ﴿لَمْ يَكُ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ﴾ هـەرگیز لـەپێرو تـاقمی موشـریکان نـەبوە، بـەمنداڵیو گـەورەیی یەکتاپەرسـت بـوو، رۆژێک لەرۆژان هاوەڵی بۆ خودا قەرار نەداوە.

﴿شَاكِراً لِأَنْعُمِهِ﴾ هەمیشـە سوپاسـگوزاری نیعمەتـەکانی پـەروەردگار بـووە بـەزمانو بـەکردەو، شـوکری نیعمـەتی خـودای دەکـرد، وەک ئـەو موشریکانە نەبوو: کە بەزوبانی ئینکـاری نیعمـەتی خـودا دەکـەنو بـەکردەوە پـێی کـافرن، هـاوەڵ دادەنێـن بـۆ خـوداو دەڵێـن: ئـەو رزقو رۆژیـیـە، هـی خوداکانی خۆمانە. خواردنی حەڵاڵ بەهەوانتەو بێ بەڵگـەی شـەرعی لـەخۆیان حەرام دەکەن. بەهەواو هەوەسی خۆیان دەڵێن: ئەوە حەڵاڵەو ئەوە حەرامە!!

﴿اجتباه﴾ خودا هەڵیبژاردوە کردویەتی بەپێغەمبەری خۆی، بەبەندەی راستاڵو فەرمانبەرداری خۆی ژماردوە. ﴿وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ شارەزای کردوە بۆ رێبازی راست: کە رێبازی یەکتاپەرستییە رێبازی خودا پەرستی راستەقینەیە!!

﴿وآتيناهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾ لەژیانی دونیادا چاکەمان پێ بەخشیوە، لای هەموو گەلو نەتەوەکان خۆشەویستمان کردوە، هەموو پەیڕەوانی ئایینەکان رێزی لێ دەگرن، لەقیامەتیشدا ئەو زاتە لەپێرو تاقمی راستالانە، بۆ خۆی داوای ئەو پلەو پایەی کردوە لەخودا پاڕایەوە بیخاتە زومرەی صالحانەوە وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەمە دەکاو دەفەرموێ: ﴿رب هب لي حكماً والحقني بالصالحين﴾الشعراء/٨٣.

پەروەردگار لەم ئایەتانەدا حەزرەتی ئیبراهیمی بەنۆ صیفەت ئارایش داو نۆ رەوشتی بەرزی بۆ دەست نیشان کرد:

١- ﴿ان ابراهيم كان أمة﴾.
٢- ﴿قانتاً﴾.
٣- ﴿حنيفاً﴾.
٤- ﴿لم يكن من المشركين﴾.
٥- ﴿شاكراً لأنعمه﴾.
٦- ﴿اجتباه﴾.
٧- ﴿هداه الى صراط مستقيم﴾.
٨- ﴿آتيناه في الدنيا حسنة﴾.
٩- ﴿وانه في الآخرة لمن الصالحين﴾.

ئەمجار دوای ژماردنی ئەم رەشتو سەروەریانە بۆ ئیبراهیم فەرمان بەپێغەمبەر ﷺ دەکا بەوەی شوێن ئەو زاتە بکەوێو دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ بەبۆنەی راستی

ڕێبازی ئیبراهیمو ڕەوشتی بەرزییەوە نیگامان بۆ تۆ کرد ئەی پێغەمبەرا کە تۆ شوێن ئایینی ئیبراهیم بکەویّ: ئەو ئیبراهیمەی وازی لەهەموو ئایینێکی بەتاڵو بیّ بناغە هێناو ڕوی کردە ئایینی ڕاستو پابەندی یەکتاپەرستی بوو، هیچ کاتیّ نەبەمنداڵیو نەبەگەنجیو نەبەپیری هاوەڵی بۆ خودا دانەناوە یەکتاپەرستو خودا پەرستێکی ڕاستاڵو دڵسۆز بوو، پێغەمبەرێکی خاوەن شکۆو ڕابەرێکی پیرۆزو خاوەن هەڵوێست بوو.

ئایەتەکە ئاماژەیە بۆ ئەوە کە شوێن کەوتنی پێغەمبەر بۆ ئایینی ئیبراهیم لەئوصولو بنەما سەرەکییەکاندا بووە، دەربارەی یەکتاپەرستی و ڕەوشتە بەرزەکانو کردارە چاکەکان بووە. واتە: شوێنکەوتنەکە لەثەوابیتەکاندا بوە نەکیّ لەشتە فروعو موتەغەییراتەکاندا، چونکە بەگوێرەی دەقی قورئانو بەگوێرەی پێشکەوتنی ئادەمیزادو گۆڕانی بارودۆخ پەیڕەوو پرۆگرامی پێغەمبەران گۆڕانکاری تێدا کراوە. هەر پێغەمبەرەو شەریعەتو یاسای خۆی جیابووە. وەکوو دەفەرمویّ: ﴿**لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجاً**﴾ **المائدة/٤٨**.

بەکورتی:

هەموو پێغەمبەران لەثەوابیتەکاندا یەکیّ ئایینو یەکیّ مەنهەج بوون، لەموتەغەییراتەکاندا جیاوازییان هەبوە!

ئایەتەکە کە دەفەرمویّ: ﴿ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ...الآية﴾ نیشانەیە بۆ بەرزی پلەو پایەی حەزرەتی موحەممەد ﷺ ئاماژەی ئەوەشی تیچدایە: کە گەورەترین نیعمەتو پلەو پایە بۆ حەزرەتی ئیبراهیم ئەوەیە: کە پێغەمبەری ئاخر زەمان شوێن ئایینەکەی بکەویّ.

شوێنکەوتنی حەزرەتی ئیبراهیم ئەوەیە: پەیڕەوی ئایینەکەی بکریّ لەیەکتاپەرستیو خوداپەرستیو ڕەوشتی بەرزدا، ئەو ڕۆژی جومعەی دانابوو بۆ زێدە عیبادەت تێدا کردنو کاروباری تایبەتی، حەزرەتی موحەممەدیش

هەمان رۆژی هەڵبژاردوە بۆ ئەو عیبادەتە تایبەتیە کە نوێژی هەینی‌یە، چونکە ئەو رۆژە رۆژی شەشەمی هەفتەیەو لەو رۆژەدا پەروەردگار دروستکردنی موخلوقاتی خۆی تەواو کردوە، لەو رۆژەدا نیعمەتەکانی خۆی بەسەر بەندەکانی پەخشان کرد.

دەی بۆ جولەکە رێزی رۆژی شەممە دەگرن و ئەو رۆژەیان کردوە بەرۆژی تایبەتی خۆیان؟ ئەوە ئەم ئایەتە وەڵامی دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿**إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ**﴾ ئەوەکوو رۆژی شەممە گێردراوە بەرۆژی تایبەتی بۆ جولەکەکان بۆ عیبادەت تێدا کردن، بەهۆی ئیلحاح و پێداگرتنی ئەو کەسانەوەبووکە کەوتنە کێشەو خیلافەوە لەگەڵ حەزرەتی موسادا دەربارەی دامەزراندنی رۆژی شەممە بۆ پشوودان و زێدە عیبادەت تێدا کردن. ئەگینا حەزرەتی موسایش وەکوو حەزرەتی ئیبراهیم هەر رۆژی هەینی دادەنا بۆ عیبادەتکردن، کەوابوو بڕیاردانی رۆژی شەممە شتێکی تایبەتە بەجولەکەکانەوەو لەئایینی ئیبراهیم وەرنەگیراوە، لەئەنجامی کێشەو نیزاعی کۆمەڵێ لەبەنوئیسرائیلی‌یەکان هاتە کایەوە. پەروەردگار بۆخۆی ئاگاداری ئەم ئیختیلافەیەو بۆخۆی دەزانێ چییان لەگەڵ دەکا رۆژی قیامەت!

زومەخشەری دەفەرموێ: مانای ئایەتەکە بەم جۆرەیە: ئەوەکوو ئۆباڵ وتۆڵەی تاوانی رۆژی شەممە بڕیار دراو چەسپا: کە بریتی بوو لەمەسخ کردنەوەی برێ جولەکە بەمەیمون و بەراز، بۆ ئەوانەیان بوو کە کێشەیان تێکەوت، ئەوە بوو: ئەوان جارێک راوکردنیان لەشەممەدا بەرەوا دانا، جارێکی تر بەنارەوایان دانا، لەکاتێکدا پێویست بوو لەسەریان کۆڕایان هەبوایە لەسەر یاساغکردنی راو لەو رۆژەدا، بەتایبەتی دوای ئەوەی پەروەردگار هەڵینان: کە خۆیان بپارێزن لەراو کردن لەو رۆژەدا، رێزی لێ بگرن و پێشێلی فەرمانی خودا نەکەن. مەبەست لەئایەتەکە، هەڕەشە کردنە

لەسەرپێچیکاران‌و ئەوانەی سنوور بەزێنی دەکەن، خودا نـاهێڵێ بەسـەریانەوە بچی‌و تۆڵەی ئەم ئیختیلاف‌و گۆڕانکارییەیان لێ دەستێنێ.[11] (***)

﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾

بێگومان خودای تۆ ئەی موحەممەد! ڕۆژی قیامەت دادگایی ئەوانە دەکا: کە کێشەیان تێکەت‌و خیلافیان لەناودا پەیدا بوو، سزاو تۆڵەیان بەگوێرەی کردەوەو هەڵوێستیان لێ دەستێنێ، هەر کەسە بەپێی کردەوەکەی پاداشی دەدرێتەوەو سزای لێ دەستێنرێ.

بنەمای بانگەوازی کردن بۆ لای ئایین‌و یاسای تۆڵەستاندنەوە لەخراپەکاران

ٱدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلْحِكْمَةِ وَٱلْمَوْعِظَةِ ٱلْحَسَنَةِ ۖ وَجَٰدِلْهُم بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا۟ بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِۦ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّٰبِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَٱصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِى ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ وَّٱلَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

---

(١١) تەفسیری کەششاف ج٢/٢٢١.

دەربارەی هۆی نازڵبوونی ئایەتی ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عوقبتم به(١٢٦)﴾ حاکم ریوایەتی کردوەو هەروەها بەیهەقی لە(الدلائل)داو بەزار لەئەبو هورەیرەوە ریوایاتیان کردوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەسەر جەستەی حەمزە وەستا: کە شەهید کرابوو پاش شەهید بوون ورگیان هەڵدڕی بوو، بڕێ ئەعضای تریشیان بڕیبوون، بەو دیمەنە زۆر نارەحەت بوو، سوێندی خوارد فەرمووی: «دەبێ لەتوڵەی تۆدا» حەفتا کەسیان لێ ئەتک بکەمەوە، هێشتا پێغەمبەر ﷺ هەر راوەستابوو نەجولابوو، حەزرەتی جوبرائیل ئەم ئایەتەی کۆتایی سورەتی (النحل)ی بەنیگا بۆ هێنا، کە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَاعُوقِبْتُمْ بِهِ﴾ تا کۆتایی سورەتەکە. ئیتر پێغەمبەر ﷺ لەرای خۆی پەشیمان بووەوەو ویستی خۆی نەهێنایە دی.

تیرمیذی فەرموودەیەک ریوایەت دەکاو بەجوانی داناوە، حاکمیش هەمان فەرموودەی لەئوبەی کوڕی کەعبەوە ریوایەت کردوە دەڵێ: کە جەنگی ئوحود کرا شەصت یارمەتیدەر (أنصار)و شەش کۆچکار (مهاجرین) پێکران. یەکێک لەموهاجیرەکان حەزرەتی حەمزە بوو، هەموو شەهیدەکان ئەتک کرابوون، ئەنصارەکان وتیان: ئەگەر رۆژێک لەرۆژان دەستمان بەسەر قورەیشییەکان بڕوا دەبێ لەم ئەندازەیە زیاتریان لێ ئەتک بکەین. جا کە مەککە رزگار کرا پەروەردگار ئایەتی ﴿وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ماعوقبتم به....الآیة﴾ی نازڵ کرد!

بەگوێرەی ئەم ریوایەتە، دەبێ ئایەتەکە تا رزگارکردنی مەککە نازڵ نەبووبێ، ریوایەتی پێشووش ئەوە دەگەیەنێ: کە پێش رزگار کردنی مەککە لەئاکامی جەنگی ئوحوددا نازڵ بووبێ.

ئیبنولحەصار بۆ کۆکردنەوەی هەردو ریوایەتەکە دەڵێ: ئەم ئایەتە سێ جار بۆیاد خستنەوە نازڵ بووە، یەکەمجار لەمەککە نازڵ بووە پاشان جارێکی

تر لەئوحود نازڵ بووە، جاری سێیەم لەدوای زرگار کردنی مەککە هاتۆتە خوارێ.

جەماوەری موفەسسیرین پێیان وایە: ئەم ئایەتە مەدینەییە دەربارەی سوکایەتی کردن بەحەزرەتی حەمزە پاش شەهید بوونی لەجەنگی ئوحود نازڵ بووە، ئیمام بوخاریش لەصەحیحی خۆیدا لە(کتاب السیر)دا ئەمەی هێناوە.

پەیوەندی ئەم ئایەتانە بەهی پێشووەوە لەم روەوەیە: پەروەردگار لەئایەتەکانی پێشوودا فەرمانی بەپێغەمبەر ﷺ کرد: کە پەیڕەوی حەزرەتی ئیبراهیم: (باوکی پێغەمبەران) بکا، ئەمجار ئەوە رون دەکاتەوە: کە لەچیدا شوێن ئیبراهیم بکەوێ، بۆی رون دەکاتەوە: کە لەبانگەوازیکردنی ئادەمیزاددا بۆ رێبازی حەق شوێن ئیبراهیم بکەوێ، بانگی ئادەمیزادان بکا بەسێ جۆر بەحیکمەت‌و ئامۆژگاری جوان‌و موجادەلە کردن بەشێوەی جوان، بانگەوازیکردنی ئادەمیزاد بۆ ئایینی خودا دەبێ بەشێوەیەکی لەسەرەخۆو هێمن ئەنجام بدرێ، بانگ کراو هەست بەراستی‌و لەباریی حەقیقەتی ئایینی بانگەوازی بۆ کراو بکا!

ئایەتەکە پەیوەندییەکی پتەوی بەئایەتەکانی پێشووەوە هەیە. بەتەدریج‌و پلە بەپلە پێدا دێن، سەرەتا بانگ کردن ئەمجار ئامۆژگاری کردن، ئەمجار دان‌و سان‌و موجادەلە، ئەمجار پاساو دانەوەی خاوەن کردەوەکان بەگوێرەی کردارەکانیان، ئەمجار پەروەردگار فەرمان دەکا بەلەبەرچاو گرتنی عەداڵەت‌و ویژدان لەهەموو کاروبارێکدا، دەبێ تۆڵەستاندنەوە لەدەستدرێژیکەر بەئەندازەی خۆی بێ، زێدەرەوی تێدا نەکرێ، ئەمجار فەرمان دەکا: بەصەبرو خۆراگری لەبەرامبەر تەنگ‌و چەڵەمەو ناڕەحەتیدا، صەبرو خۆراگریش بەتۆفیق‌و یارمەتی خودایە!

بێگومان بانگەوازی کردن بۆ ئایینی خوداو یەکتاپەرستی‌و رونکردنەوەی بەرنامەی ئەو ئایینە کارێکی پێویستە، ئەرکی سەرەکی سەرشانی

پێغەمبەران بەگشتی، بانگەوازیکردنە بۆ ئایینو رونکردنەوەی ئایینە، بۆیە پەروەردگار فەرمان بەپێغەمبەر ﷺ دەکا: کە بەحیکمەتو دانایی بانگی ئادەمیزادان بکا بۆ ئایینی خودا دەفەرموێ: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ﴾ ئەی پێغەمبەر! بانگی ئادەمیزادەکان بکە بۆ لای خودا بەحیکمەتو دانایی، پێیان بڵێ: وەرنە ژێر ئاڵای ئیسلامو واز لەهەموو بیرو باوەڕێکی تر بهێنن، بەکاراماییو لێزانی، بەقسەی جوانو زمانی شیرین ئاخاوتنیان لەگەڵ بکە، ئامۆژگاری وایان بکە لەدڵو دەروونیاندا کاریگەر بێ، پەندو مەثەلی وایان بۆ بێنەوە کە دڵیان راچڵەکێ. ﴿وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ بەچ شێوەیەکی جوانە موجادەلەیان لەگەڵ بکە، بەهێدیو لەسەرەخۆیی لەگەڵیان بدوێ، ئەوی پێویستی بەموناظەرەو دانو سان هەبێ بەجوانی لەگەڵیان بدوێ، چاوپۆشی بکە لەکەسانێک قسەتڕنو گوفتار ناخۆشن، لەبەرامبەر خراپەدا چاکە بکە، هەوڵ بدە لەموجادەلەو موناقەشەدا بگەیە حەقو حەق دەربکەوێ لەئاخاوتندا دەنگ بەرز مەکەرەوە، جنێو بەبەرامبەرت مەدە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ولا تجادلوا اهل الكتاب الا بالتي هي احسن الا الذين ظلموا منهم﴾العنكبوت/٤٦.

ئەمە فەرمانە بەپێغەمبەر کە نەرمو نیان بێ، قسە رەقو روترش نەبێ وەکوو چۆن فەرمانی بەحەزرەتی موساو هارونیش کرد: کە ناردنی بۆ لای فیرعەون بەلەسەرخۆییو نەرمو نیانی: پێی فەرموون ﴿فقولا له قولاً ليناً، لعله يتذكر او يخشى﴾طه/٤٤. لەسەر هەموو بانگەوازیکەرێکی ئیسلامی پێویستە پابەندی ئەم فەرمانە خوداییە ببێ، بەو شێوە بانگەوازی ئادەمیزادان بکا!

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ بێگومان خودای تۆ ئەی موحەممەد! زاناو ئاگادارە بەوانەی لەرێبازی خودا لایان داوەو ئەوانەی هیدایەتیان دراوە، دەزانێ: کێ بەدبەختەو کێ بەختەوەرە، هەر خودا

خۆشی لەرۆژی خۆیدا سزاو پاداشیان دەداتەوە، حیسابو لێکۆڵینەوەو تۆڵەو پاداشیان لای خودایە، لای تۆ نیە ئەی پێغەمبەر! هیدایەتی ئەوان بەدەست تۆ نیە هەر راگەیاندنت لەسەرەو حیسابیان لای خودایە وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**انك لاتهدي من احببت، ولكن الله يهدي من يشاء**﴾**القصص**/٥٦. یان دەفەرموێ: ﴿**ليس عليك هداهم، ولكن الله يهدي من يشاء**﴾**البقرة**/٢٧٢ هەڵبەتە پێغەمبەر ﷺ تا بڵێی نەرمو نیان بووە لەبانگەوازیکردندا ئەوپەڕی حیکمەتو دانایی بەکارهێناوە لەراکێشانی خەڵک بۆ ئیسلام... دەربارەی نەرمو نیانی پێغەمبەر ﷺ ئەبو ئومامە دەگێڕێتەوە دەڵێ: کوڕێکی گەنج هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ وتی: ئەی رەوانەکراوی خودا رێگەم دەدەی زینا بکەم؟ ئیتر خەڵکەکە بەڕویدا هەڵشاخانو لێی تورە بوون، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دادەی لێمی نزیک بکەنەوە، لێی نزیک بووە تا چوو لەبەردەمی لەخزمەتیدا دانیشت، ئەمجار پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ئایا تۆ پێت خۆشە خەڵکی وا لەگەڵ دایکت بکەن؟ وتی: قوربان! نەخەیر. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دە خەڵکیش وەکوو تۆ پێیان ناخۆشە شتی وا لەگەڵ دایکیان بکرێ. ئەمجار فەرمووی: تۆ پێت خۆشە وا لەکچەکەت بکەن؟ وتی: نەخەیر قوربان! پێم خۆش نیە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دە خەڵکیش پێیان ناخۆشە شتی وا لەگەڵ کچیان بکرێ! ئایا پێت خۆشە خەڵکی شتی وا لەگەڵ خوشکت بکەن؟ وتی: نەخەیر قوربان! فەرمووی: دەی خەڵکیش ئاوا پێیان ناخۆشە.

ئەمجار پێغەمبەر ﷺ دەستی خستە سەرسنگیو فەرمووی: (**اللهم طهر قلبه، واغفر ذنبه، وحصن فرجه فلم يكن شيء أبغض اليه منه**).

ئەمجار دوای پەروەردگار فەرمانی بەپێغەمبەر کرد: کە بەهێدیو هێمنی بەحیکمەتو دانایی بانگەوازی ئەنجام بدا.

ئەمجار فەرمان دەکا بەعەدالەتکاریو ویژدان بەکارهێنان لەکاتی تۆڵەستاندنەوە لەدەستدرێژیکار، بەئەندازەی تاوانەکەی تۆڵەی لێ بسێندرێتەوە، چونکە بانگەوازی وا دەبێ سەردەکێشێ بۆ رق هەڵسانی کەسانی دیکەو پەنابردنیان بۆ کوشتنو ئەزیەتدانی بانگەوازیکەران، ئالەم کاتەدا کە تۆڵە کرایەوە نابێ زیاد لەتاوانەکەی تۆڵەی لێ بکرێتەوە. دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ﴾ ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان! ئەگەر سزای خراپەکارتان دا بەئەندازەی تاوانەکەی تۆڵەی لێ بکەنەوە، زێدەرەوی مەکەن زیاد لەئەندازەی تاوان تۆڵە مەسێننەوە.

پاشان داوا لەموسوڵمانان دەکا: کە لەوە بەرزتر بن هەوڵی تۆڵەستاندنەوە بدەن، بەڵکوو بەصەبرو ئارام بن، دەفەرموێ: ﴿وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ﴾ ئەگەر ئێوە پشوو درێژبنو، بە صەبرو ئارام بنو واز لەتۆڵەستاندنەوە بێنن عەفوویان بکەنو مەبەستتان پاداشو ثەوابی پەروەردگار بێ ئەوە زۆر باشترە بۆ ئێوەی خاوەن صەبرو ئارام، تۆڵە ستاندنەوە حەواڵەی خودا بکەن. ئەمجار پەروەردگار فەرمان بەپێغەمبەر دەکا: کە بەئەو رەوشتە بەرزە خۆی برازێنێتەوە. لەبەرامبەر ئەزیەتدانی نەفاماندا پشوو درێژ بێ دەفەرموێ: ﴿وَاصْبِرْ، وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ بەصەبرو ئارامو پشوو درێژ بە لەبەرامبەر ئەزیەتدانی خەڵکدا، دڵنیاش بە بەصەبرو ئارامیت لەخوداوەیە، ئەگەر یارمەتیو تۆفیقی خودا نەبێ ئەتۆ ناتوانی بەصەبر بی، کەوابێ داوا لەخودا بکە صەبرو ئارامت پێ ببەخشێ تا بتوانی پەرە بەبەرنامەکەی خۆت بدەییو ئەرکی سەرشانت بەئەنجام بگەیەنی!

﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ ئەتۆ ئەی پێغەمبەر! بەپشت هەڵکردنی موشریکەکان لەپەیامەکەت دڵتەنگ مەبە، گوێ مەدەرە هەڵوێستی ناشیرینو بەدرۆ خستنەوەی پێغەمبەرایەتیەکەت. ئەوە تەقدیری خودایەو وای بڕیار داوە! یان ئەتۆ دڵگران مەبە بۆ شەهیدانی ئوحود، بەصەبرو ئارام بە.

﴿وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ﴾ دڵتەنگ مەبە لەو فرتو فێڵانەی ئەو موشریکانە ئەنجامی دەدەن، بەتێکۆشانی بەردەوامیان بۆ دژایەتکردنی پەیامەکەت تەنگەتاو مەبە، گوێ مەدە بەهەواڵدانیان بۆ شەڕ پێگەیاندت، چونکە خودا پشتیوانو یارمەتیدەرتە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**فلا يكن في صدرك حرج منه لتنذر به**﴾**الأعراف/٢**. یان دەفەرموێ: ﴿**فلعلك تارك بعض مايوحى اليك، وضائق به صدرك، ان يقولوا: لولا انزل عليه كنز، أو جاء معه ملك، انما انت نذير، والله على كل شيء قدير**﴾**هود/١٢**.

خودا بەستە بۆ یارمەتیدانو بەهانا هاتنتەوە. زاڵت دەکا بەسەریاندا چەندێک هەوڵ بدەنو بیانەوێ زیانت پێ بگەیەنن دەستیان ناتگاتێ ناتوانن ناتوانن بەرهەڵستی پەیامی پیرۆزت بکەن!

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ﴾ بێگومان هەمیشە پەروەردگار لەگەڵ ئەو کەسانەدایە: کە خۆیان لەمەحاریمەکانی دوورەپەرێز دەگرنو ترسی سزاو تۆڵەی بێ ئامانی ئەویان هەیە، هەروەها لەگەڵ ئەوانەدایە: کە بەجوانیو ڕێکو پێکی کارەکانیان ئەنجام دەدەنو ئەرکەکانی سەرشانیان جێ بەجێ دەکەن، پابەندی فەرمانو جڵەوگیریەکانی خودای خۆیانن، مافی کەس داگیر ناکەن، تەقواکارو چاکەکارن، لەترسی خودا وازیان لەشتە حەرامەکان هێناوە، کارو کردەوەی باشو بەسوود ئەنجام دەدەن!

ئەم لەگەڵ بونو یارمەتیدانەی خودا بۆ خوداپەرستان، چەند جارێک لەقورئاندا دووبارە بۆتەوە وەکوو دەفەرموێ: ﴿**اذيوحى ربك الى الملائكة اني معكم، فثبتوا الذين آمنوا**﴾**الأنفال/١٢**. یان کە بەموساو هارون دەفەرموێ: ﴿**لاتخافا، انني معكما اسمع وارى**﴾**طه/٤٦**. هەروەها ئەو وتەی پێغەمبەر کە لەئەشکەوتەکەدا بەئەبوبەکری فەرموو: ﴿**لاتحزن، ان الله معنا**﴾**التوبة/٤٠**.

بەڵێ بەو جۆرە کۆتایی بەسورەتی (**النحل**) هێناو ئامۆژگاری پێغەمبەری کرد چۆن هەڵس و کەوت بکا لەگەڵ ئەوانەدا کە بانگەوازییان دەکا بۆ ئیمان هێنان، ئەم ئامۆژگاریکردنە ئامۆژگارییە بۆ هەموو ئەوانەی پاش پێغەمبەر بەکاری بانگخوازی هەڵدەستن، ئامۆژگارییان دەکا: کە بەپیرەوە نەهاتنی بانگ کراوان نائومێدیان نەکا، ئەوان ئەرکی سەرشانی خۆیان ئەنجام دەدەن و هیدایەت و گومڕایی بەدەست خودایەو بەگوێرەی داب و نەرێتی خۆی لەبوونەوەرداو لەسروشتی دڵ و دەروونەکانداو ئامادەباشی ئەو دڵانە بۆ هیدایەت و گومڕایی ویستەکانی خۆی دێنێتە کایەوە..

نابێ بانگخوازانی ئیسلام بەفرت و فێڵی کافرو بێ بڕوایان خەفەتبار ببن، ئەو داعی ئایینی خودایەو خودا پارێزەرو یارمەتیدەریەتی، لەفرت و فێڵ و پیلانی ئەوانە دەیپارێزێ و یارمەتی دەدا. بەمەرجێ دڵسۆز بێ بۆ پەیامەکەی و مەبەستی تایبەتی خۆی نەبێ!

وا دەبێ خودا ڕێگە دەدا ئەزیەتی بانگخواز بدرێ بۆ ئەوەی ئەندازەی صەبرو بەئارامی خۆی بزانێ، کۆمەکی پێکردنی دوا دەکەوێ تا دەربکەوێ چەند متمانەی بەخودای خۆی هەیە، بەڵام سەرەنجامی ئاشکراو دیار بۆ خودا پەرستانە چونکە کەسێک خودای لەگەڵ بێ و خودا پشتیوانی بێ کەس ناتوانێ زەفەری لێ بێنێ!

پێڕستی سەرەباسەكان